

TÜRK İDARE DERGİSİ

CUMHURİYETİMİZİN 60 INCI YILDÖNÜMÜ ÖZEL SAYISI

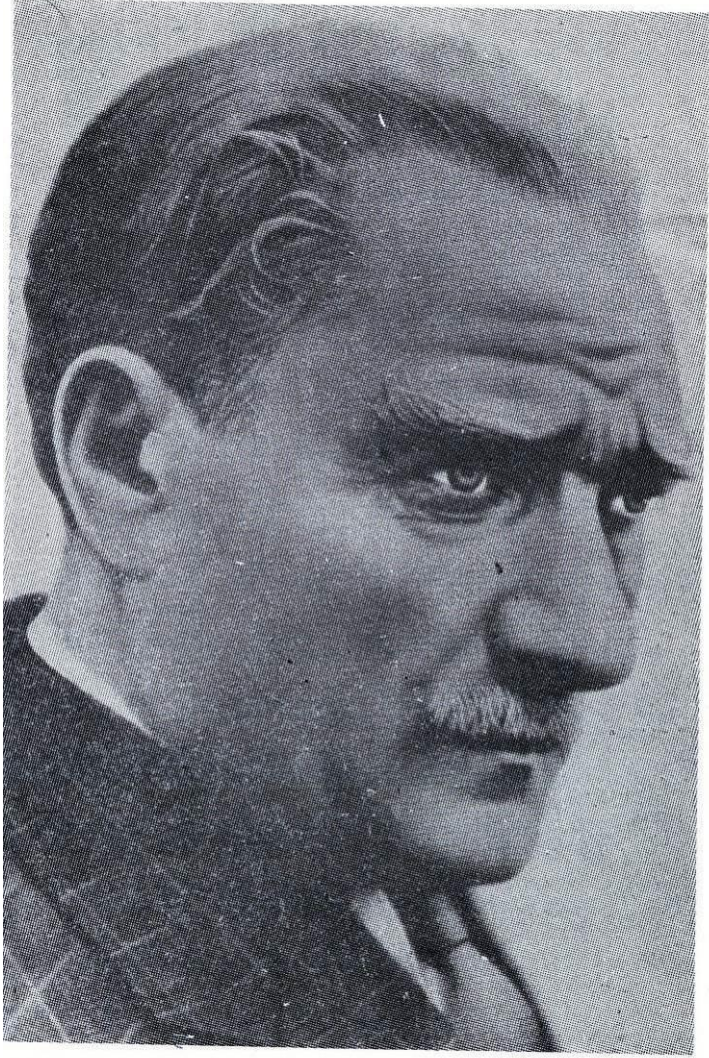
YIL: 55

EKİM 1983

SAYI: 362

ATATÜRK ve İDARE

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

Cumhuriyetimizin Kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk

İDARECİLER,

**BANA İÇTEN SEVGİLERİNİ HAYKIRANLAR; YARIM
ASIRDAN BERİ BÜYÜK TÜRK ULUSUNUN TAM
ANLAMıyla MİLLET OLMASINA ÇALIŞAN, ONUNLA EN
MODERN BİR TÜRK DEVLETİ KURMAK İÇİN İNSANLIK
FEDAKÂRLIKLARININ HİÇBİRİNİ ESİRGEMEYEN
KÜLTÜR, İDARE, İNTİZAM VE DEVLET ANLAMLARINI EN
SON İLMÎ TELÂKKİLERE GÖRE TEBELLÜR ETTİRMEYE
ÇALIŞMIŞ VE ÇALIŞAN YÜKSEK DEĞERDE
ARKADAŞLARIMDIR.**

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İ Ç İ N D E K İ L E R

SAYIN CUMHURBAŞKANIMIZIN 5 OCAK 1981 GÜNÜ YAPTIKLARI KO- NUŞMALARI	XI
ÖNSÖZ	XXI

BÖLÜM I

GİRİŞ

BÖLÜM II

OSMANLI İDARE DÜZENİNE KISA BİR BAKIŞ

A — OSMANLI DEVLETİNDE TAŞRA TEŞKİLATI	5
1. İLK TEŞKİLATLANMA	6
2. TEŞKİLAT ŞEMASI	7
B — İDARENİN ASKERLİK SİSTEMİ İLE İLİŞKİSİ	7
C — İDAREDE YENİLEŞME VE TANZİMAT SONRASININ İDARE YAPISI	7

BÖLÜM III

MİLLÎ MÜCADELE VE İDARECİLER

A — 1919 YILINDA GENEL DURUM	11
1. GENEL DURUMA BİR BAKIŞ	11
2. MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN DEĞERLENDİRMESİ	12
B — MİLLÎ MÜCADELE VE İDARECİLER	18
1. SAMSUN'DAN SİVAS KONGRESİNE	18
a) Mustafa Kemal Paşa Samsun'da	18
b) Mustafa Kemal Paşa Havza'da	20
c) Mustafa Kemal Paşa Amasya'da	22
d) Mustafa Kemal Paşa Sivas Yolunda	24
e) Erzurum Kongresi	26
f) Kongrenin Toplanması	27

İDARECİLER,

BANA İÇTEN SEVGİLERİNİ HAYKIRANLAR; YARIM ASIRDAN BERİ BÜYÜK TÜRK ULUSUNUN TAM ANLAMIYLA MİLLET OLMASINA ÇALIŞAN, ONUNLA EN MODERN BİR TÜRK DEVLETİ KURMAK İÇİN İNSANLIK FEDAKÂRLIKLARININ HİÇBİRİNİ ESİRGEMEYEN KÜLTÜR, İDARE, İNTİZAM VE DEVLET ANLAMLARINI EN SON İLMİ TELÂKKİLERE GÖRE TEBELLÛR ETTİRMEYE ÇALIŞMIŞ VE ÇALIŞAN YÜKSEK DEĞERDE ARKADAŞLARIMDIR.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

g)	Erzurum Kongresi'ne Katılan İdareci Delegeler	35
h)	Erzurum Kongresinde ve Sonrasında Trabzon	35
ı)	Sivas Kongresi	37
j)	Sivas Kongresinin Açılışı	44
k)	Amerikan Mandası Konusu	46
l)	Ali Galip Olayı	50
m)	Heyeti Temsiliye	56
2. DİĞER BÖLGELERDEKİ DURUM VE GELİŞMELER		57
a)	İstanbul	57
b)	Orta Anadolu	60
	(1) Konya	60
	(2) Ankara	61
	(3) Eskişehir	62
	(4) Kastamonu	63
c)	Trakya	63
	(1) Edirne Kongresi	65
	(2) Doğu Trakya'da Seferberlik ve Sıkıyönetim İlânı	66
	(3) Lüleburgaz Kongresi	66
	(4) Trakya'da Millî Faaliyetlerin Gelişimi	66
	(5) İkinci Edirne Kongresi	67
	(6) İstanbul Hükümetinin Yüz Kararı Bir Tasarrufu	67
d)	Güney Anadolu	67
	fi) Adana,	68
	(2) Maraş	72
	(3) Urfa	72
	(4) Antep	74
e)	Batı Anadolu	74
	(1) Aydın (İzmir)	75
	(2) İzmir'in İşgali	77
	(3) Ödemiş'in İşgali	79
	(4) Ayvalık'ın işgali	81
	(5) Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye'nin Kurulması	82
	(6) Kuzey Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye	84
	(7) Güney Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye	85
	(a) Aydın ve Çevresi	85
	(b) Denizli-Sarayköy	86
	(c) Muğla	88
	(8) Balıkesir'de Harekâtı Milliye Kongresi (26 Temmuz 1919)	89
	(9) Harekâtı Milliye ve Reddi İlhak Büyük Kongresi (Alaşehir Kongresi 16-25 Ağustos 1919	91
3. HEYETİ TEMSİLİYENİN ANKARA'YA GELİŞİ		96
a)	Kayseri'ye Geliş	97
b)	Kırşehir'e Geliş	98
c)	Heyeti Temsiliye Ankara'da	99

4. SON MECLİSİ MEBUSAN VE T.B.M.M. NİN KURULMASI	100
a) Meclisi Mebusan	101
b) Milli Ant (Misak-ı Milli)	102
c) T.B.M.M. nin Kurulması	106
d) Celalettin Arif Beyin Erzurum Vali Vekilliği	113
e) T.B.M. Meclisinin İdareci Üyeleri	114
5. MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA İÇ AYAKLANMALAR VE İDARECİLERİN TUTUM VE DAVRANIŞLARI.....	116
a) İç Ayaklanmanın Sebepleri	116
b) 1919 Yılındaki Ayaklanmalar	117
(1) Şeyh Eşref Ayaklanması (Hart Olayı)	117
(2) Birinci Bozkır Ayaklanması	118
(3) İkinci Bozkır Ayaklanması	119
(4) Birinci Aznavur Ayaklanması	120
(5) Ali Batı Olayı	121
c) 1920 Yılındaki Ayaklanmalar	121
(1) İkinci Aznavur Ayaklanması.....	121
(2) Birinci Düzce Ayaklanması ..	123
(3) Kuvayı inzibatiye	125
(4) Ahmet Anzavur'un Adapazarı Harekâtı	126
Anadolu Fevkalâde Müfettiş-i Umumiliği.....	...
(5) ...	127
(6) Kuvayı İnzibatiyenin Sonu.....	127
(7) İkinci Düzce Ayaklanması	127
(8) Birinci Yozgat Ayaklanması	129
(9) Yıldızeli Bölgesinde	130
(10) İkinci Yozgat Ayaklanması	132
(11) Zile Ayaklanması.....	132
(12) İnegöl Olayı	132
(13) Konya Ayaklanması.....	133
(14) Güneydoğu Anadolu'da Ayaklanmalar	135
(a) Millî Aşireti Olayı	136
(b) Cemil Çeto Olayı	136
d) 1921 Yılındaki Ayaklanmalar	137
(1) Koçkiri Ayaklanması	137
(2) Pontus Olayı	140
6. İÇ AYAKLANMALARLA İLGİLİ ZORUNLU OLARAK ÇIKARILAN KANUNLAR	140
a) Hıyaneti Vatanîye Kanunu	140
b) Firariler Hakkında Kanun	141
K. No: 21 - (İstiklal Mahkemeleri)	141
7. İSTİKLÂL MADALYASI VERİLEN VE VATANI HİZMET TERTİBİNDEN MAAŞ ALAN İDARECİLER	142

BÖLÜM IV
BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDEN SONRA VE CUMHURİYET DEVRİNDE
İDARİ SİSTEM VE MÜLKÎ İDARE

A	CUMHURİYETİN İLANINDAN ÖNCE MÜLKÎ İDARENİN DURUMU ...	153
1.	1918'DEN T.B.M. MECLİSİNİN KURULUŞUNA KADAR MÜLKÎ İDARE	153
2.	İLK ANAYASADA İDARİ İLKELER VE MÜLKÎ İDARE	155
B	CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRAKİ İDARİ SİSTEM VE MÜLKÎ İDARE	157
1.	CUMHURİYETİN GETİRDİĞİ YENİ İDARE SİSTEMİ	157
2.	ATATÜRK DEVRİNDE KURULAN YENİ MÜLKÎ İDARE ÜNİTELERİ	159
3.	CUMHURİYET REJİMİNİN YERLEŞMESİ	160
a)	İzale-i Şekavet Kanunu	161
b)	Takrir-i Sükûn Kanunu	162
c)	Vilayet İdaresi Kanunu	162
d)	Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun	163
e)	Müfettişi Umumilikler.....	164
C	ATATÜRK İNKILABI VE İDARECİLER	165
D	23 NİSAN 1920-1938 ARASI GÖREV YAPAN İÇİŞLERİ BAKANLARI ...	170
E	ATATÜRK'ÜN CUMHURBAŞKANI OLARAK MECLİSTE VE MECLİS DIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMALARDAKİ İDARE VE İDARECİLERLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ	176
1.	ATATÜRK'ÜN MECLİSTE YAPTIĞI KONUŞMALARDAN ALINAN KISIMLAR	176
2.	ATATÜRK'ÜN MECLİS DIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMALARI İLE YAZI VE NOTLARINDAN ALINAN KISIMLAR	130
F	ATATÜRK'ÜN TAKDİR VE TENKİDİNE MUHATAP OLAN BAZI İDARECİLER ...	185
G	ANEKDOTLAR	191
H	ATATÜRK'ÜN YURT GEZİLERİ	197

BÖLÜM V
BİYOGRAFİLER

BİTİRİRKEN.....	293
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	297

SAYIN CUMHURBAŞKANIMIZ KENAN EVRENİN ATATÜRK YILINI AÇIŞ KONUŞMASI

Büyük Türk Milleti,

Büyük kurtarıcımız, Cumhuriyetimizin kurucusu, yarattığı siyasal, sosyal ve kültürel inkılaplarla Türk Tarihinin ve Dünya tarihinin akışına yeni bir yön veren, uygarlık ufuklarımızın ışığı, insanlığın seçkin evladı, Milli Kahraman ve Büyük Devlet Adamı Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun 100 üncü yılı olan 1981 yılma girmiş olmanın engin gururu ve kıvancı içindeyiz.

Hepimizin bildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti, Büyük Kurucusunun 100 üncü Doğum Yıldönümünü O'na lâyık bir şekilde kutlamak ve yüzyılımıza şeref ve övünç veren aziz hatırasını Devletçe ve Milletçe anmak üzere, 1981 yılını Millî Güvenlik Konseyinin kabul ettiği bir kanunla, "Atatürk Yılı" olarak kabul ve ilân etmiştir.

Biraz önce Ulu Önder'imizin kutsal vatan topraklarında sonsuzluğa doğru uzanan Anıt Kabrini ziyaret ederek O'nun manevî huzurunun sessizliğinde gönüller dolusu saygı ve şükran duygularımızı ifade etmiştim. Şimdi de ölümsüz Atatürk'ün Milletine en büyük eser ve armağanı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden aziz vatandaşlarıma ve O'nun bütün kalbiyle, düşünceleriyle ve hizmetleriyle içten bağlı bulunduğu insanlık âleminde seslenerek "1981 Atatürk Yılı"nı kutlamalara açıyorum.

Minnet ve şükran duygularının bir ifadesi olarak Ulu Önder'ine ithaf ettiği bu ilk 100 üncü yıl tüm Ulusumuza kutlu olsun. Türklüğe ve insanlığa en güzel ve muhteşem düşünce ve hizmet örneklerini verebilmiş en büyük Türk olarak Atatürk'ü doğumunun 100 üncü yılında şükranla, sevinçle ve iftiharla anarken Türk Milleti bu mutluluğu diğer Uluslarla da bölüşmektedir. Son yüzyıl içinde insanlık ailesinin yetiştirdiği en büyük liderler arasında yer alan Atatürk için bütün Dünya Milletlerinin yürekten takdir, hayranlık ve saygı duygularıyla bizim heyecanımıza ortak olduklarını görmekten mutluluk duyuyoruz.

Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)'nun Genel Kurulunda oybirliğiyle aldığı bir kararda Atatürk'ün 100 üncü Doğum Yılı dolayısıyla O'nun kişiliğini ve eserlerinin çeşitli yönlerini belirtmek amacıyla toplantı düzenlemesi kabul edilmiştir. Bu kararda Atatürk'ün;

— UNESCO'nun çalıştığı tüm alanlarda olağanüstü inkılapçı olduğu belirtilmiştir.

— Özellikle sömürgecilik ve emperyalizme karşı açılan savaşların ilk lideri olduğu vurgulanmıştır.

— Dünya Milletleri arasında karşılıklı anlayışın ve devamlı barışın değerli öncüsü bulunduğu gerçeğine önemle işaret edilmiştir.

Nihayet bütün hayatı boyunca insanlar arasında hiç bir renk, din, ırk ayrımı gözetmeyen bir uyum ve işbirliği çağının doğacağına inanmış olmasına da değinilmiştir.

Hiç şüphe yoktur ki; Atatürk, felsefesi ile düşünce, davranış ve uygulamaları ile insanlık dünyasının ender yetiştirdiği: Komutan, Devlet Adamı ve İnkılapçılar arasında müstesna bir yer almaktadır.

Sevgili Yurttaşlarım, Değerli Konuklar,

Atatürk, kısa süren yaşamında, eşsiz dehası ve sınırsız azmi ile Milletine güvenerek ve yalnız ona dayanarak Yurdumuzu istiladan kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda onu en ileri uygarlık düzeyine yükseltecek temelleri de atmıştır.

Türk Ulusu için yeni bir devir açan ve bu devre adını veren Ulu Önder 1905 yılında 24 yaşında genç bir kurmay yüzbaşı olarak ordu saflarına katıldığında memleketin o günkü kötü gidişini görmüş, bunları değerlendirmiş ve çareler aramaya başlamıştır. Daha bu genç yaşlarda iken, farklı kişiliği, kültürü, çalışkanlığı ve enerjisi ile dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştı. Çanakkale Muharebelerindeki başarıları ve Anafartalarda kazandığı efsanevi zafer, asker yönünün dünya çapında da üne ulaşan ilk pırıltıları olmuştur.

O, Çanakkale Muharebelerinden sonra Kafkas, Doğu ve Suriye cephelerindeki hizmetleri sonunda bütün yurttan ve dünyada artık bir kahraman olarak tanınmış bulunuyordu.

Özellikle İstiklâl Savaşında yarattığı destanlar, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın askerî alandaki dehasının kanıtları olmuştur. Sakarya Savaşı ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi bu destanlar dizisinin son halkalarıdır.

Atatürk'e göre zafer başlı başına bir amaç değildir. O, şöyle der; "Hiç bir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden sonra daha büyük olan bir gayeyi elde etmek için gerekli, en belli başlı bir vasıtaadır. Gaye düşüncedir. Zafer bir fikrin elde edilmesine yardımcı oranında değer kazanır. Bir fikrin elde edilmesine dayanmayan bir zafer sürekli olmaz. O, boş bir gayrettir. Her büyük meydan muharebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra, yeni bir âlem doğmalıdır. Yoksa başlı başına zafer, boşa gitmiş bir gayret olur."

Onun içindir ki, Büyük Taarruzla gerçekleştirilen Zafer Türkiye Cumhuriyetini doğurmuştur.

Atatürk'ün askeri dehası, devlet kuruculuğu, devlet adamlığı ve inkılapçı yönüyle devam eder. Bu yönleri ile de Atatürk, Komutan Atatürk kadar ünlüdür. Çağdaş yazarlar ve düşünürler Atatürk'ün devlet adamlığını ve bu arada O'nun köklü reformlarını hâlâ incelemekte ve değerlendirmektedir.

Atatürk'ün meslek olarak askerliği seçmiş olduğu gözönünde tutulacak olursa, O'nun devlet adamlığı ve inkılapçılığı daha da önem ve değer kazanır. Atatürk'ü bu alanda hazırlayan ve yetiştiren o dönemdeki ortam ve bu ortamı hazırlayan sebeplerdir. Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde toplumda, devlet kuruluşlarında ve ekonomide meydana gelen büyük çöküş doğal olarak Devleti çok güçsüz bırakmıştı. Bu güçsüzlük sosyal hayatta dengesizliklere neden olduğu gibi, siyasal egemenlik anlayışım da sarsmış bulunuyordu. Bu ortam içerisinde çıkış yolu arayanlar ve duruma çare bulmak isteyen çevreler ve hamiyetli kişiler de vardı. Bunlar da çeşitli düşünce akımlarına sarılmışlardı. Mustafa Kemal'in gençlik yılları işte, Osmanlı imparatorluğunun bu sarsıntılı döneminde oluşan olaylar arasında geçmiş ve O, bu olayların fikri değerlendirmesiyle olgunlaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun Birinci Dünya Savaşında müttefikleri ile birlikte yenilmesi ve siyasal alanda parçalanma tehlikesi ile karşılaşması, bu imparatorluk içerisindeki ana unsur olan Türklerin bağımsızlık savaşı yapmalarını zorunlu hale getirmiş ve bu zorunluluk Türk Tarihinde "Atatürk Devrimi" adıyla ortaya çıkan köklü değişiklik hareketinin de başlangıcı olmuştur. Bir taraftan dış müstevliye ve diğer taraftan içeride onunla işbirliği yolunu seçen kişi ve müesseselere karşı sürdürülen millî mücadelede, yeni bir Türkiye Devletinin kurulmasıyla hukukî ve yasal temellere dayalı bir güvence sağlanmıştır.

Anadolu'nun ortasında kurulan bu devlet, yeni meclisi ve düzenli ordusuyla Türk istiklâl Savaşının hem karar vericisi, hem planlayıcısı ve hem de uygulayıcısı olmuştur.

Türk İstiklâl Savaşı kazanıldıktan sonra Türkiye Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal'in devlet adamlığı bu yüce vazifeye değil, gerçekte daha önceleri başlamıştı. O, millî mücadele içinde askerî harekâtla siyasal sevk ve idareyi birlikte yürütmüştü.

Atatürk'ün devlet adamlığı, O'nun Türkiye'nin sorunlarına eğilmesiyle Türk halkının refahına yönelik karar ve uygulamalara başlamasıyla etkinlik kazanmıştı. O'nun en yakın çalışma arkadaşı İnönü, "Atatürk'ün askerlik nitelikleri gerçekten yüksektir. Siyasi niteliklerinin daha da büyük olduğu görülür. Bu ikisi birleşince Atatürk'ün kişiliği müstesna bir ölçüye varmış oluyor" der.

Düşmanın denize dökülmesinden sonra, çok çetin müzakereler sonucu imzalanan Lozan Barış Andlaşmasının gerçekleştirilmesi ve Kapitülasyonların kaldırılarak Türk Ulusuna yargıda, siyasette ve ekonomide tam bağımsızlık kazandırılması incelik isteyen devlet adamlığı hasletlerindendir.

Kuşkulu hedefler yerine maceradan uzak bir tutumla; "Biz yaşamak ve bağımsızlık isteyen bir milletiz. Yalnız ve ancak onun için canımızı feda ederiz." diyen Mustafa Kemal mantığa dayalı ve akılcı bir devlet adamının örneğini vermişti.

Devlet adamlarında bulunması gereken vasıfların en önemlilerinden birisi de, devlet işlerinin bir plan ve programa göre yürütülmesidir. Atatürk aynı zamanda plan ve program adamıydı. O, Türk inkılâplarının başlangıç yıllarında 1922 de Ankara'da yaptığı bir konuşmada, "Çalışmalarımız, yıllarca takip ve tatbik edilecek bir programa dayanmadıkça başarısızlığa mahkûmdur. Objektif olduğu kadar milletimizin acil ihtiyaçlarına çare bulacak bir programa dayanmayan ıslahat teşebbüsleri, şahsî ve keyfî olmaktan kurtulamaz." diyen Atatürk, kalkınmanın bir plana göre düzenlenmesini ve halk tarafından benimsenmesini önemle işaret eder. O, gücünü daima halktan alan bir devlet adamıydı.

Atatürk, dünyada "Kemalizm", "Atatürkçülük" veya "Türk İnkılâbı" olarak tanınmış sosyal ve siyasal hareketi yönlendirmede ortaya yeni ilkeler atmış ve kaynağını hayat gerçeğinden alan uygulamalarda bulunmuştur. Bu uygulamalardan bazıları O'nun sağlığında gerçekleşmiş, bazıları da bir amaç veya hedef olarak belirtilmiştir. Bunlar "Atatürk İlkeleri" olarak yeni Türkiye Devletinin, Türkiye Cumhuriyetinin temelini oluşturur.

Türk İnkılâbının başlangıcında, sürdürülen bağımsızlık savaşıyla Türk Yurdunun düşman işgali altından kurtuluşunu izleyen günlerde Atatürk.

bundan sonra asıl içimizde bulunan düşmanla mücadele edilmesi gerektiğini belirtmişti. Bu düşman içimizde, düşünce tarzımızda, tutum ve davranışlarımızdaydı. Atatürk düşmandan kurtarılmış bir toprak üzerinde, yoksulluk ve çaresizlik içerisinde kıvranan bir ulusu çağdaş uluslar düzeyine çıkarıp mutlu, zengin ve rahat bir yaşam şekline kavuşturmayı amaçlamıştı. Sosyal alanda hurafelerle ve gerçek dışı din anlayışıyla geri kalmış, sanayiden yoksun, ekonomisi mahvolmuş bir toplum, ancak köklü reformlarla değiştirilebilirdi.

Türk Milletinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmesi, O'nun ilkelerinde belirtilen hedeflere varılabilmesi ancak, inkılâpçı bir ruh ve tutumla gerçekleştirilebilirdi.

Atatürk'ün koyduğu ilkeler; belli bir kalıba sokulmaya veya dondurulmaya tabi tutulmadan, hayat gerçeğinden alınmış ve zamanın gereklerine göre yine inkılâpçı bir anlayışla kendi yönlerinde geliştirilmesi gereken prensiplerdir. Ulusal bağımsızlık, ulusal egemenlik, cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, lâiklik, çağdaşlaşma, inkılâpçılık gibi ana ilkeler Türk inkılâbının temelleridir.

Uluslar, Dünya ulusları arasında kendilerini, devletler hukukunun verdiği hak ve yetki ile, siyasal yönden bağımsızlık sahibi olmakla kanıtlarlar. Atatürk bu durumu, daha 1919 da Samsun'a çıktığında; “Ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türkiye Devleti kurmak” parolası ile açıklamış ve bu yolda milleti seferber ederek bunu azimle yerine getirmiştir. Atatürk'ün milli egemenlik ve halkçılık ilkeleriyle bağlantılı olan cumhuriyetçilik ilkesi, Türk siyasal hayatında demokrasiye yönelişin ve hazırlanışın bir işarettir. Atatürk şöyle der; “Demokrasi ilkesinin en çağdaş ve en mantıkî uygulamasını sağlayan hükümet şekli Cumhuriyettir.”

Atatürk bir milliyetçiydi. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı bencil değildir. Irkçı değildir. Dağıtıcı değil, toplayıcı ve bütünleştiricidir. O'nun milliyetçiliği kaderde, kıvançta, tasada bir olmanın mutluluğundan doğan yepyeni ve gerçekçi Türk Milliyetçiliğidir.

Atatürk'ün halkçılık ilkesini de bu görüş açısından ele almak lazımdır. Çünkü O, halkı, ne ulus içinde ayrı ayrı sınıf ve gruplar, ne de egemen bir gücün yönettiği kitle olarak kabul etmiştir. Halk, büyük kurtarıcımızın “Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına, Türk Ulusu denir.” sözü ile belirlediği gibi, Ulusumuzun doğrudan doğruya kendisi, sınıfsız ve ayrıcalıksız, kaynaşmış bir kitle olarak tümüdür. Halkçılık ilkesi de herşey halk için, halkla beraber anlayışı ile bu bütüne yönelik bulunmaktadır.

Atatürk'ün devletçilik ilkesi Türkiye'nin gerçeklerinden esinlenen bir tutumun ifadesi olarak kabul edilebilir. Bu ilke, ekonomide Türkiye'nin koşullarına uygun bir ekonomik politika olarak anlaşılmalıdır. Türk halkının ihtiyaçlarını karşılamayı esas alan bu ilkede Atatürk az zamanda milleti refaha, ülkeyi bayındırlığa götürecek seçimler yapmış ve sosyal adalete yer vermiştir.

Atatürk, Türk İnkılâbını lâik temeller üzerine oturtmayı amaçlamıştı. Türk toplumu çağdaş uygarlığa ulaşmak için atılımlar yapmak zorundaydı. Bu nedenle lâikliğin düşünce ve tutumda yerleşmesi hem ilericilik, hem de demokratik yaşam felsefesine uygundur. Atatürk 1925 de “Efendiler ve Ey Millet, iyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler ve meczuplar memleketi olamaz. En doğru ve gerçek yol, medeniyet yoludur. Medeniyetin emir ve isteğini yapmak insan olmak için yeter” demiştir.

Laiklik, dinsizlik demek değildir. Laiklik vicdan özgürlüğüdür. Laiklik, dinin devlet işlerindeki sınırının çizilmesidir. Atatürk'e göre İslam Dini akla, bilime ve fenne uygundur. Atatürk 1923'lerde, “Bizim dinimiz en makul ve en tabii dindir ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin doğal olması için akla, fenne, bilime, mantığa uygun olması gerekir. Bizim dinimiz, bunlara tamamen uyar.” demiştir.

Atatürk'ün lâiklik ilkesinde dinin siyaset aracı olarak kullanılması akıl ve mantık dışıdır.

Atatürk, inkılâpçılık ilkesini de katmakla felsefesini bazı dinî, siyasî ve felsefî kuramlarda olduğu gibi katı ve dar bir çerçeve içinde kalmaktan kurtarmış; değişme ve gelişmeyi reddeden tutucu komünizm, faşizm, nazizm gibi rejimlerin aksine olumlu ve sosyal yapıya uygun her türlü yeniliğe açık bırakmıştır.

Bununla beraber, bu özelliğinden yararlanarak, O'nu aşırı sağa veya sola çekebilmek, ilkeleri arasında kurulmuş çok hassas denge dolayısıyla asla mümkün değildir. Böyle bir girişim, Atatürkçülüğü ya hiç anlamamak veya bazı basit çıkarlar uğruna bilerek saptırmaya çalışmak ve sömürmek olur.

Atatürk, çağdaşlaşmayı Türk İnkılâbının baş amacı olarak ele almıştır. Temelsiz tutum ve davranışlarından uzak, rastlantılara yer vermeyen ve yaşam felsefesini bilime ve bilimin uygulaması olan teknolojiye dayayan bu ilke, çağdaşlaşmanın esası ve özüdür. Türk Milleti ancak bu yolla çağdaş uluslararası saygın bir yere sahip olabilir. Atatürk'ün özlemi böyle bir tutumdur. O, bütün icraatında bilimi öncü ve yol gösterici kabul etmiştir. Türk Milleti için kurtuluş yolu, geri kalmışlıktan kurtulma ancak bilim ve teknik yolu olabilir.

Atatürk'ü evrenselleştiren en önemli görüş, O'nun insan sevgisi ve insanlık ülküsüdür. Atatürk milleti ile övünür, ona gurur ve güvenle bakar. Diğer yandan "Bizimle işbirliği eden bütün milletlere saygı ve ilgi gösterileceğini, onların milliyetçiliğinin bütün gereklerinin tanınacağını" ifade ederek "Bizim milliyetçiliğimiz bencilce ve mağrurca bir milliyetçilik değildir" der.

Atatürk dünya insanlığını bir bütün olarak görmüştür. Türk Milletinin varlığı ve mutluluğu kadar bütün dünya milletlerinin barış içinde mutluluğuna hizmet etmeye elinden geldiği kadar çalışmıştır.

Sevgili Vatandaşlarım,

Türk Ulusu, yaşamının en büyük talihini, Ulu Önder Atatürk'ü kendisine bahşeden Tanrı lütfuna borçludur.

Karanlık günlerin acılan içinde özlemle beklediği aydınlığı O getirmiş; gelişme ve güçlenmesi için en doğru yolu, O göstermiştir.

O'nun, uygarlığa açık, pratik ve gerçekçi yapılarıyla sonsuza kadar uygulanabilme yeteneğine sahip ilkeleri, bizleri bugün de, her türlü bunalım ve engeli aşarak, zafere ve Atatürk idealine götürecek güçtedir.

Bu nedenledir ki, Ulusumuz O'nun çizdiği yoldan asla ayrılmayacak, O'ndan başkasına inanmayacak, ilkelerini ve eserlerini daima bu azimle ve inançla yaşatacak ve koruyacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke bütünlüğünü ve güvenliğini kişisel çıkarlarına feda etmeye kalkışan bir kısım vatan hainleriyle aldatılmış zavallıların dışında, tüm ulusumuzun yürekten katıldığı ve desteklediği 12 Eylül 1980 Harekâtını da, bu anlayıştan aldığı güçle gerçekleştirmiştir.

Devlet ve yasaların egemenliğini yeniden tesis etmek, anarşi ve terörle etkisiz hale getirilen demokrasiye ve kurumlarına tekrar işlerlik kazandırmak, ulusuna hakkı olan güven ve mutluluğu verebilmekten başka bir amacı olmayan bu tarihi görevini de aynı anlayışın bilinci içinde, yalnızca beklenen gaye elde edilinceye kadar, hiç bir dış ve iç baskıya boyun eğmeden sürdürecektir.

Çünkü gerçek demokrasi, herkesin istediğini yapması değil; halk adına halkın mutluluğu için, halkın istediği ve güvendiği yönetimin uygulanmasıdır.

Millî Güvenlik Konseyi Yönetimi; Devletin mevcudiyetinin ve Cumhuriyet yönetiminin gereği olduğu halde, bugüne kadar yapılmamış iş ve işlerle, alınmamış önlemleri ve bu maksatla, zaruri görülen yasal düzen-

lemeleri süratle tamamlayabilmeye çalışmaktadır. Ülkemiz, yılların birikimi olan aksaklık ve eksikliklerin, hiç bir çıkar ve yan gözetilmeden giderilmesini müteakip, Cumhuriyete ve Atatürk ilkelerine sadık bir yönetime devir ve emanet edilecektir.

Atatürk Yılı, bu konuda büyük bir inanç ve heyecanla sarfedilmekte olan çabalara, bu müstesna rastlantı, yeni bir anlam ve ayrı bir g katacak; Türkiye Cumhuriyetinin geleceğine uzanan hızlı bir kalkınma köprüsü ve yaşamında yepyeni ve mutlu bir çağın müjdecisi olacaktır.

Türk Ulusu böylece, kökeni nerede olursa olsun, yoluna çıkarılacak tüm engelleri süratle aşarak, Yüce Atatürk’ün gsterdiğı doğrultuda ilerlemesine devam ederek ağdaş uygarlık düzeyindeki yerini başarıyla koruyacaktır.

Aziz Vatandaşlarım, Değerli Konuklar,

Atatürk’ün yüzyılında yaşamak mazhariyetine sahip bulunan kuşağımız, O’nun ilk Yüzüncü Doğum Yılı’nı da bu mazhariyetin gururu ile kutlamaya hazırlanmaktadır,

1981 yılında, O en büyük Türk’, bugünün dünyasına anlatmak; ilkelerini, devrimlerini ve eserlerini tanıtmak üzere, yurt içinde ve dışında yoğun kültür ve sanat hareketleri, sportif temaslar, basın ve yayın faaliyeti planlanmış bulunmaktadır.

Atatürk Yılı, aynı zamanda, Atatürk sevgisine yönelik ve ülkenin gelişmesine yararlı birçok bilimsel faaliyet ve yatırımların da başlatıldığı hareketli bir yıl olacak ve bundan sonraki yılların atılmalarına, yeni bir hız ve taze bir kuvvet katacaktır.

Özellikle, gelişme yolunda gerçekleştirilecek bu kararlı ve geniş adımlar, ülkesi için en büyük emeli, “ağdaş uygarlık düzeyini aşmak” olan ve ulusu için yüreğinde daima bu sarsılmaz inancı taşımış bulunan aziz Atatürk’ün ruhunu şad edecek en değerli armağanlar olacaktır.

O, bugüne kadar her zaman bizlerle oldu. Gelişen, kalkman, yükselen Türkiye’nin gurur ve kıvancında da yine daima bizlerle olacak ve engin yurt sevgisinin meşalesi ile yolumuzu aydınlık tutacaktır.

Ülkemiz Atatürk’ün vatanı, toplumumuz Atatürk’ün ulusu olmanın onurunu taşımaktadır. Her atılımda O’nun ilkeleri, yurdun her köşesinde O’nun eserleri vardır. Bu mazhariyet, varlığımız için her türlü tehdidin karşısında en kudretli silahımız; uygarlık yolunda en güvenilir rehberimiz olacaktır.

Yeniden hayat verdiğı bu asil ve kahraman ulus, O’nu hiçbir zaman ve asla unutmayacak, eserlerine yenilerini katarak ve ilkelerini amacına g-

türerek, kalplerde yanan sevgisini, engin minnet ve şükran duygularıyla, sonsuza kadar yaşatacaktır.

Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılı'nı bütün Türk Milleti ve tüm insanlıkla beraber kutlarken, O'nu geçmişten geleceğe uzanan iftihar ve şükran duyguları ile, bugünün sevinç ve heyecanı içinde ve nihayet yarınlar için beslediğimiz ümit ve güven histeriyle anıyoruz. Türk Milleti olarak sonsuzluğa doğru akıp gidecek yüzyıllar boyunca ülkemizi ve milletimizi gittikçe daha güçlü, daha mutlu ve O'nun ülkü ve inançlarına daha lâayık olabilme şartları içinde görmenin, eserlerini ebediyen yaşatmanın sarsılmaz azim ve kararı içindeyiz.

Atatürk Yılı'nın, ülkemize ve dünyaya barış ve mutluluk getirmesini tekrar dilerken, Aziz ve Ulu Önderimizin manevi huzurunda saygı ile eğilir, hepinizi sevgi ile selamlarım.

ÖNSÖZ

Büyük Türk Milleti, tarihin her devrinde çağının en güçlü devletlerini kurmuş yüce bir Millettir. Bu üstün niteliği sayesinde, asırlarca üç kıtaya hükmetmiş olan büyük Osmanlı İmparatorluğunu kurmuş ve bu İmparatorluğun son bulmasından sonra da Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurmak başarısını göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu, 19 Mayıs 1919 da Ulu Önder Atatürk'ün Samsun'a çıkışıyla başlamış, Yüce Milletimizin milli birlik ve beraberlik ruhundan kaynaklanan topyekûn mücadele azmi ile kazandığı Büyük Zafer'den sonra bağımsız onaltıncı yeni bir Türk Devleti'nin kuruluşu ile tamamlanmıştır.

Gerek Zaferin kazanılmasında ve Devletimizin kurulmasında, gerekse Atatürk İnkılâp ve İlkelerinin yerleşmesinde üstün çabalar gösteren, sonuna kadar O'nun yanında ve yakınında olma mazhariyetine erişen mülkî idare amirlerinden, birçok eserde yeri geldikçe söz edilmiş, ancak bugüne kadar, bu konuya ilişkin tarihî gelişim ve sistematik bütünlük içinde her hangi ciddi bir eser meydana getirilmemiştir.

Başarılarıyla övünmek yerine, hizmet yapmayı amaç bilen ve vatandaş tarafından Devletin temsilcisi olarak görülen mülkî idare amirleri ile Atatürk arasındaki bağı, gerçeklere uygun bir biçimde yazmanın gelecek kuşaklara ışık tutacağına inanıyorum. Bu amacı güden ve hazırlanmasına Büyük Önder'in doğumunun 100 üncü yılında başlanmış bulunan ATATÜRK VE İDARE adlı kitap, uzun ve titiz bir çalışma sonunda ortaya konmuş ve O'nun en büyük eseri olan Cumhuriyetimizin 60 ncı Kuruluş Yıldönümünde "Türk İdare Dergisinin Özel Sayısı" halinde yayımlanması uygun görülmüştür.

Bu eserin hazırlanıp ortaya konulmasında, her aşamada değerli katkı ve emekleri geçen tüm görevlilere içtenlikle teşekkür eder, bu tür çalışmaların gelecek yıllarda da giderek artan bir çaba ile sürdürülmesini gönülden dilerim.

Selahattin ÇETİNER

Bakan

BÖLÜM I

GİRİŞ

Millî Mücadele, başka bir deyişle “Bir Milletın Yeniden Doğuşu” ile onun ölümsüz önderi Atatürk hakkında sayısız kitap yazılmış ve yazılmaya devam edilecektir. Tarihçiler, araştırmacılar, her sahadaki yerli ve yabancı bilim adamları uzun yıllar süren savaşlar sonunda tükendiğı sanılan, tarih ve dünya sahnesinden silinmesi için yüzyıllar boyunca her türlü haince tertiplere maruz bırakılan, bağımsızlık ve hürriyet aşkından başka hiçbir silahlı kalmamış Türk Milletinin, sinesinden çıkardığı bir dâhinin önderliğinde yaptığı Millî Mücadelenin her safhasını incelemeye devam etmektedirler.

1071 yılında kazanılan Malazgirt Zaferi ile Anadoluya girip bu zaferi izleyen yıllarda akın akın Anadoluya gelen Türkler, bu toprak parçasını ikinci bir Anayurt edinmişlerdir. 1299 yılında Selçuklu Devleti kalıntıları üzerinde kurulan Osmanlı Devleti, kısa bir sürede gelişmiş ve Anadolu’da tam bir Türk birliğini sağladıktan sonra, batıda, doğuda, Akdeniz’de yayılmış XV inci yüzyılda tarihin en büyük imparatorluğu haline gelmiştir. Ne var ki bilinen sebeplerle imparatorluk, tarihçilerin genellikle kabul ettikleri 1595 yılında duraklama devrine, 1683 de gerileme dönemine girmiş daha sonra hızla her alanda yıkılmaya yüz tutmuştur.

Devletin her alanda gerilemekte olduğu, maddî ve manevî alanlarda bir çöküşe gidildiğini gören Mahmut I ve Mustafa II gibi Padişahlar ve bazı devlet adamları, bu çöküşün önünü alabilmek için askerî ve mülkî idarede münferit ıslahat hareketlerine girişmişlerse de bir sonuç alamamışlardır. Bu konuda geniş kapsamlı ve ciddi çalışmalar 1789 yılında aydın bir hükümdar olan III üncü Selim’in tahta geçmesiyle başlamıştır. “Islahat Hareketleri” diyebileceğimiz devleti kurtarma çabalarını tarihçiler şu dönemlere ayırmışlardır:

1	—	İlk Islahat Hareketleri	1789-1839
2	—	Tanzimat Dönemi	1839-1876
3	—	Meşrutiyet Dönemi	1876-1918

Avrupa örnek alınarak devleti ve toplum müesseselerini düzeltmek amacıyla girişilen bütün ıslahat teşebbüsleri, istenilen sonuçları vermemiş, ayrıca Birinci Dünya Savaşının da yenilgimizle bitmesi, devlet ile birlikte Türk Milletinin tarihten silinmesi, 900 yıllık Anayurdunun paylaşılması, kendisine bırakılan küçük bir toprak parçasına esir edilmesi tehlikesini doğurmuştur.

Her şeyin bittiği ve bütün kurtuluş yollarının kapalı olduğu sanılan bu durumda, Türk'ün İstiklâl ve Hürriyet aşkını ve bunu çok iyi bilen, değerlendiren eşsiz dahi, Büyük Komutan Gazi Mustafa Kemal ortaya çıkmıştır.

Atatürk; en umutsuz zamanda verdiği kararı, Osmanlı Devletinin ve ülkenin son durumunu ve diğer kişilerin düşündükleri kurtuluş çarelerini özetledikten sonra Nutuk'ta şöyle açıklıyor:

“Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da millî hakimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak.

İşte daha İstanbul'dan çıkmadan düşündüğümüz ve Samsun'da, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar, bu karar olmuştur.”¹

Atatürk'ün bu kararı ve bu kararın uygulamaya konulması ile yıllar süren savaşların tükettiği bir avuç kalmış ve yorgun Türk Milleti; 1919-1922 yıllarında istiklâl ve hürriyet için bir ölüm kalım savaşı yapmış, temeli Malazgirt'de bir 26 Ağustos günü atılan Anayurdunu, bir başka 26 Ağustos'ta Büyük Önderin başlattığı bir taarruzla düşman istilâsından kurtarmış, zaferden sonra bin yıllık Türk toprakları üzerinde tarih boyunca sürececek yepyeni bir devlet kurmuştur. Bu Devlet; ümmet ve ümmetçilik yerine millet ve milliyetçilik, meşruti idare yerine cumhuriyetçilik, teokrasi ve şeriat düzeni yerine lâiklik ilkelerini esas alan, şahıs iradesini değil millî iradeyi hâkim kılan, devlet ve toplum yapısı itibarıyla çağdaş, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmuştur.

Atatürk; Osmanlı ümmetinden Türk Milletini yaratmış, Kurtuluş Savaşı yıllarında büyük bir komutan, zafer sonrası Cumhuriyetimizin kurulmasında, inkılapların yapılmasında olayların arkasından giden değil, aksiyonları yaratan, yön veren ve aksiyonun her safhasına hâkim olan eşsiz bir devlet adamıydı.

Millî Mücadele yıllarında, Cumhuriyetimizin kurulmasında, girişilen inkılap hareketlerinde Atatürk'le birlikte bazı devlet ve bilim adamları,

¹ Atatürk; Nutuk, 1980 Cilt I. Sh. 16.

düşünürler, yasama ve yürütme organları, asker ve sivil çok kişi olumlu veya olumsuz rol oynamışlardır. Ancak taşradaki devlet teşkilâtına hâkim oluşları itibariyle, en önemli görevlerin ve yetkilerin mülkî idare amirlerinde olduğu inkâr edilemez. Savaş yıllarında kıt kaynakların zaferin kazanılması yolunda seferber edilmesi, içde millî birliğin sağlanması, Cumhuriyetin kurulmasından sonra yapılan inkılâpların millete benimsetilmesi idare amirlerinin gözetim ve denetiminde yürütülmüştür.

İşte bu kitap, Millî Mücadelede idarenin ve idarecinin durumunu, tutumunu gerçeklere uygun olarak açıklamak, bozgunun zafere dönüşmesinde olumlu veya olumsuz etkileri bulunan mülkî idare amirlerinin tutum ve davranışlarını incelemek amacıyla yazılmıştır.

Kitap şu bölümleri kapsamaktadır:

- 1 — Osmanlı İmparatorluğu İdare Sistemi,
- 2 — Millî Mücadele ve İdareciler,
- 3 — Cumhuriyet Dönemi ve Mülkî İdare,
- 4 — Atatürk ve İdareciler,
- 5 — Atatürk Döneminde Mülkî İdare Sistemi.

Kitap hazırlanırken Millî Mücadelenin her safhasında olayların derinliğine girilmesinden, alınan kararların ve davranışların yorumlanmasından kaçınılmış, kitabın yazılış amacına uygun olarak, karar ve olayların, idare amirleri ile ilgisi ölçüsünde metinde yer almasına özen gösterilmiştir. Osmanlı yönetim düzeni ile Millî Mücadelenin başlangıcında iç ve dış duruma kitapta zorunlu olarak yer verilmiştir.

Kitapta tarihi olaylar, kişiler ve kişiler hakkında söylenenler mutlaka kaynaklara dayandırılmıştır. Bu kaynaklardan alıntı yapılırken ya kelime kelime alınmış, bu durumda tırnak açılmıştır. Özetle diyerek alıntıya başlanıldığında tırnak içine alındığı olmuştur. Bu durumlarda mutlaka dipnot konmuş kaynak kitap veya belge gösterilmiştir. Tırnak içine alınmadığı veya özetle diyerek başlamakla beraber dipnot konmuş ve kaynak eser gösterilmişse o bölüm özet olarak gösterilen kaynak eserden aktarılmıştır.

Hazırlanan kitabın her kuşak tarafından anlaşılabilmesine özen gösterilmiş, tarihe mal olmuş deyimler olduğu gibi korunmuş, imkânlar ölçüsünde Anayasa dilinin kullanılmasına çalışılmıştır.

BÖLÜM II

OSMANLI İDARE DÜZENİNE

KISA BİR BAKIŞ

Osmanlı Devletinin idare düzeni, benzeri diğer geleneksel toplum ve devletler gibi belirli ölçülerde ademi merkeziyet (Yerinden Yönetim) özellikleri göstermiştir. Kuruluşundan itibaren hızla büyüyen Osmanlı Devletinin, o günün idari, sosyal ve teknolojik şartları içinde bu şekilde teşkilatlanması hem tabii, hem de gereklidir. “Geleneksel toplum; ulaşım ve haberleşme teknolojisinde, organik enerjiden yararlanan, güçlü bir merkezi denetimin kurulamadığı, malî yönden özerk birimlerden oluşan, ihtisaslaşmanın olmadığı devlet sistemine sahiptir.”¹ Bu sistem büyük ölçüde merkeziyetçilikten uzak olup, zamanın şartları içinde devlet; merkez-taşra dengesini kuracak, üretim fazlasını merkeze en yararlı biçimde aktaracak, taşranın malî ve askerî desteğini sürekli olarak sağlayacak bir idare şekli arayışına yönelmiştir. Bu amaçları sağlamak için devlet, taşra idare birimlerinin başında bulunanlara mutlak şekilde hâkim olan güçlü bir merkez teşkilâtı ve merkeze bağlı taşra teşkilât yapısı geliştirmiştir. Osmanlı Devletinin merkez teşkilâtı Padişah ve Saray, Divanı Hümayun, Sadrazam, İlmiye Teşkilâtı, Maliye Teşkilâtı ve Ordudan oluşmuştur. Mülkî İdare Amirlerinin görev alanı olan Osmanlı Devletinin taşra teşkilâtı ve bu teşkilâtın geçirdiği evreler hakkında, aşağıdaki bölümde ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir.

A — OSMANLI DEVLETİNDE TAŞRA TEŞKİLÂTI:

Osmanlı taşra idaresinin temeli, toprak rejimine dayanmış, arazi yıllık gelirine göre has, zeamet ve tımar olmak üzere üçe ayrılmıştır. Has makama, zeamet ve tımar şahıslara tahsis olunmuş; has, zeamet ve tımar tahsis olunanlar, arazinin geliri karşılığında bazı hizmetlerin yerine getirilmesi ile yükümlü tutulmuşlardır. En geniş anlamı ile tımar sistemi

¹ Dr. İlber Ortaylı, Türkiye İdare Tarihi, sh. 183.

“Belirli bir yere ait vergi gelirlerinin tümünün veya bir kısmının dirlik olarak havale yolu ile bir görevliye devri ve bu devir karşılığında da bazı hizmetlerin ona yüklendiği malî, İdarî, askerî amaçları olan bir sistemdir.” diye özetlenebilir.²

Taşra idaresindeki teşkilatlanma ve eyalet bölünmesinin esasını tımar sistemi oluşturmuştur. “Tipik Osmanlı eyaleti, tımar sistemi içindeki sancaklardan meydana gelen bir bütündür.”³ Yani Sancak; askerî, mülkî ve İdarî yönden taşra idaresinde ana birimdir. Sancak temeline dayalı İdarî taksimat, eyaletlerin varlığına rağmen XIX uncu yüzyıla kadar devam etmiş, ancak tanzimattan sonra vilayetleri esas alan taşra teşkilatlanmasına gidilmiştir.

Tımar sistemi dışında kalan, yani has, zeamet, tımar bölünmesi olmayan Osmanlı eyaletleri de vardır. Bunlardan Mısır, Bağdat gibi bazıları tımar sistemine ve örfi yasalara bağlı kalmayarak her yıl merkeze “Salyane” adı ile bir vergi ödemişler, Eflak-Buğdan, Kırım Hanlığı gibi bazıları da imtiyazlı beylik durumunda, içişlerinde bütünüyle serbest kalmışlar ve bunun karşılığında devlete belli bir meblağ ödemekle yükümlü tutulmuşlardır.

1. İLK TEŞKİLÂTLANMA:

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş döneminde İdarî teşkilât Osman Bey zamanında önemli yerleşim merkezlerine Sancak Beyi ve Subaşı görevlendirilmesi ile şekillenmeye başlamış, böylece ilk İdarî birimler meydana gelmiştir. Başlangıçta bu İdarî birimlere (sancaklara) sancak beyi ile subaşı atanırken, yeni toprakların devlete katılması, sancakların gelişmesi ile birlikte sancaklarda adli görev ve yetkileri olan kadılar da görevlendirilmişlerdir. Kadılar adli görev ve yetkilerin yanında, mülkî ve malî konularda da görevli kılınmışlardır.

Osmanlıların Rumeliye geçişleri ile Rumeli ve Anadolu’da devletin sınırlarının gelişmesine paralel olarak sancakların sayısı da artmıştır. Sayısı çoğalan sancaklarda, denetim ve koordinasyonun sağlanması için XIV üncü yüzyıldan itibaren bir üst İdarî kademe olan beylerbeyliği ihdas edilmiştir. Murat I’in lalası Şahin Paşayı ilk beylerbeyi olarak ataması ile başlayan bu uygulama, zamanla sayı olarak artmıştır. 1393 de Beyazıt I tarafından Anadolu Beylerbeyliği kurulmuş, yeni ülkeler feth edildikçe kurulan sancakla birleştirilerek beylerbeylerinin denetimine bırakılmıştır. Zaman içinde beylerbeylikler eyaletler haline dönüşmüştür.

² a.g.e., sh. 91.

³ a.g.e., sh. 186.

Eyaletlerin sayı ve sınırları zamanın gereklerine göre sık sık değişmiştir.

1520 yılında altı, 1566 yılında onaltı, 1610 yılında otuziki eyalet, 1641 yılında otuzdokuz eyaletle 176 sancağa ulaşılmıştır. Bu sayılara “Eyalet-i Mümtaza” denilen eyaletler dahil edilmemiştir.⁴

2. TEŞKİLÂT ŞEMASI:

Osmanlı Devletinde; ülke eyaletlere, eyalet sancaklara, sancaklar ilçeye karşılık olarak subaşılıklara, subaşılıkları da bucak ve köylere ayrılmıştır. Eyaleti beylerbeyi, sancağı sancak beyleri, ilçeyi subaşı ve kadı, bucağı naib, köyleri de tımarlı sipahi idare etmiştir.

Beylerbeyleri, eyaletlerinde saltanat vekili durumundaydılar ve sadrazamla doğrudan haberleşme yetkisine sahiptiler.

Beylerbeyine tabi olarak görev yapan sancak beylerinin görevi; halkın şikâyetlerini dinleyip çözmek, şeriat hükümlerini yerine getirerek halkın her türlü hukukunu ve kamu düzenini korumaktır.

Kazaların başında birbirlerinden bağımsız olarak kadı ve subaşı bulunmakta olup, kadılar bölgesine göre Rumeli veya Anadolu kazaskeri tarafından, subaşılar ise beylerbeyi veya sancakbeyi tarafından atanırlardı. Kadılar hem adli, hem İdarî görevler yapmışlardır. Belediye hizmetlerinden de sorumlu olan kadılar, halkla merkezî idare arasında Osmanlı taşra teşkilâtının kilit adamı rolünü üstlenmişlerdir.

B — İDARENİN ASKERLİK SİSTEMİ İLE İLİŞKİSİ:

XIX uncu yüzyıla kadar Osmanlı askerlik düzeni, devletin merkez ve taşra teşkilâtına damgasını vuran en önemli etken olmuştur. “İmparatorluğun yükselme döneminde, eyalet askerleri ile merkezin devamlı ordusu durumunda olan yeniçeriler kıyaslandığında ağırlık eyalet ordularındaydı. 1610 yılında 37.000 yeniçeriye karşılık tımarlı sipahilerin sayısı 115.000 idi.”⁵

C — İDAREDE YENİLEŞME VE TANZİMAT SONRASININ İDARE YAPISI:

Kuruluş yıllarında zamanın icap ve ihtiyaçlarına ve en ileri yönetim tekniklerine göre kurulan Osmanlı idare sistemi, duraklama devrinden

⁴Dr. İlber Ortaylı, Türkiye İdare Tarihi, sh. 185.

⁵ Türk Tarihi Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük sh. 53.

sonra diğer sosyal kurumlara paralel olarak bozulmaya yüz tutmuştur. Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde yapılan İdarî ve kanunî düzenlemeler zamanla yetersiz kalmış ve mülkî idare, devlet denetimindeki yönlendirici, düzenleyici ve denetleyici fonksiyonunu yapamaz hale gelmiştir.

Bu bozulmanın düzeltilmesi için XIX uncu yüzyıla gelinceye kadar bazı padişahlar, askerî ve İdarî alanlarda ıslahat teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Mahmut I, Mustafa III, Selim III ve Mahmut II'nin zamanlarında girişilen bu teşebbüslerin istenilen sonucu verdiği söylenemez.

Selim III zamanında idare ile ilgili olarak girişilen başlıca çabalar; tımar ve zeamet kanununun yenilenmesi, “Nizamı Devlet ve Mülkî İslahat Hakkında Layihalar” hazırlattırılması, Mülkî İdare Amirlerinin masraf defterlerinin merkez görevlileri tarafından denetlenmesi ve hizmet karşılığı halktan fazla alınan paraların geri verilmesi usulünün benimsenmesi v.s. olarak sayılabilir.

Bu ıslahat çabalarına Mahmut H'nin askerî ve mülkî sahada yaptığı önemli yenilikleri katmak gerekir. Yeniçeri ocağının kaldırılması, eyalet redif teşkilâtının kurularak valilerin emrine verilmesi, sancakların birleştirilmesi suretiyle teşkil olunan İdarî birimin askerî, mülkî ve malî idaresinin müşirliklere bırakılması ve diğer idare amirlerinin hâzineden maaş alan kamu görevlisi haline getirilmesi, merkezde padişaha danışmanlık yapmak üzere “Şuray-ı Mahsusa” ile “Meclis-i Ahkâm-ı Adliye” ve “Nezaretlerin” kurulması, idarenin yeniden düzenlenmesini amaçlayan başlıca hareketlerdir.

“Gülhane Hattı” diye anılan fermanın 1839 yılında ilânı ile başlayan Tanzimat döneminde merkez ve taşra teşkilâtının yeniden düzenlenmesi temel amaç olmuştur. Gülhane Hattı bir bakıma mülkî idarenin ıslahı programı mahiyetindedir. Bu hareketin mimarı Reşit Paşa'nın amacı, devletin iç ve dış işlerini zamanın gerektirdiği İdarî usullere dayandırmaktır. Bu fermanın ilânı ile iki temel husus hedef alınmıştır.

- 1 — Taşradaki merkezi otoriteyi güçlendirmek,
- 2 — Fert benliğini kayıtlayıcı kurum, kanun ve usulleri kaldırmak.⁵

Bu iki amaca ulaşmak için sürekli ıslahat ve düzenlemelere başvurulmuştur.

XIX uncu yüzyılın ikinci yarısında taşra İdarî birimleri eyalet, sancak, kaza olarak üç kademeliydi, ayrıca bağımsız sancaklar da vardı. Bağımsız sancaklar mutasarrıflar, diğer sancaklar kaymakamlar ve kazalar müdürler tarafından yönetilmiştir.⁶

⁶ Dr. İlber Ortaylı, Türkiye İdare Tarihi, sh. 67.

1858 tarihli “Vülât-ı İzam, Mutasarrıfını Kırım ile Kaymakamların ve Müdürlerin Vezaifini Şamil Talimat”tan ülkenin eyalet, liva, kaza ve karye adlarıyla idari bölümlere ayrıldığı, bir eyalete bağlı olmayan “Gayrimülhak Liva” diye adlandırılan livaların da bulunduğu, bu gibi livalarda mutasarrıfların, diğer livalarda kaymakamların mülkî amir olarak görevlendirildikleri, kazaların da müdürlerle yönetildiği anlaşılmaktadır.

İdarede yenilik arayışları, örnek idare birimi oluşturma çalışmalarıyla devam etmiştir. İlk uygulama Tuna Vilâyetinin kurulmasına ilişkindir. “Tuna Vilâyeti Namı İle Bu Kerre Teşkil Olunan Dairenin İdare-i Umumiye ve Hususiyesine, Tayin Olunacak Memurların Sureti İntihaplarıyla Vezaifi Daimesine Dair Nizamname” ile Tuna Vilâyeti adı ile anılan bir “Daire-i Mülkiye” kurulmuş ve idare merkezinin bulunduğu liva ile beraber yedi livaya bölünmüştür. Her liva bir kaymakamlık idaresidir. Liva kazalara, kaza karyelere bölünmüştür. Her karye bir belediye idaresidir. Bazı küçük karyelerin toplamından oluşan karyeler konumları gereği bağımsız kaza olmadıklarından diğer kazaya katılmak suretiyle idare olunmuş ve bunlar da nahiye kabul edilmişlerdir. Kasaba ve şehirlerde en az 50 hane bir mahalle sayılmış ve her bir mahalle bir karye hükmünde kabul edilmiştir.

XIX uncu yüzyılda Osmanlı idare sistemine vücut veren temel belge 1864 tarihli Vilâyat Nizamnamesidir. Buna göre idari taksimat; vilâyet, liva, kaza ve karye olmak üzere dört kademe üzerinde kurulmuştur. Vilâyet valinin, liva mutasarrıfın, kaza kaymakamın, karye (nahiye, mahalle) muhtarın yönetimindedir. Vilâyetin özel idaresi için il halkınca seçilmiş bir genel meclis kurulmuştur. Ayrıca vilâyette valilerin, livada mutasarrıfların, kazada kaymakamların yanında idare meclisleri oluşturulmuştur.

1864 tarihli Vilâyat Nizamnamesi ile kısa sürede Anadolu, Rumeli ve Afrika’da birçok vilâyet ve sancak yeni düzene göre teşkilâtlandırılmıştır.

1870 tarihli “İdare-i Umumiye-i Vilâyat Nizamnamesi” ile nahiye de bir idare birimi haline getirilmiştir. Böylece idari taksimat, vilayet, liva, kaza, nahiye ve köy halini almıştır. Vali Muavinliği de bu nizamname ile kurulmuştur.

.1876 tarihinde “İdare-i Nevahi Nizamnamesi” ile nahiye teşkilât ve idaresi yeniden tanzim olunarak; tek olarak teşkil olunan nahiyeler 200 haneden büyük köylerde, bundan küçük köyler bu miktara ulaşınca kadar birleştirilerek toplu nahiyeler teşkil olunmuştur.

1876 tarihli Anayasa, vilâyetin idare usulünün “Tevsî mezuniyet ve

tefriki vezâif” (yetki genişliği ve görev ayrılığı) kaidesi üzerine kurulması esasını getirmiştir.

1913 tarihli “İdare-i Umumiye-i Vilâyat” Kanunu hükümleriyle, 1870 tarihli nizamnamede öngörülen idari bölünme yasallaşmıştır. Kanun “İdare-i Hususiye-i Vilâyet” başlıklı bir bölümü de içermiştir. Kanunda vilâyet genel idaresinin vali, liva idaresinin mutasarrıf, kaza idaresinin kaymakam, nahiye idaresinin nahiye müdürünün sorumluluğunda olduğu kabul ve vilâyet merkezinde ayrıca merkez kazası teşkilâtı ve kaymakam bulunması öngörülmüştür.

Millî Mücadele yıllarında 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu yürürlükte bulunuyordu. T.B.M.M. Hükümetinin kurulduğu 1920 yılında millî sınırlar içindeki idari taksimat vilâyet, liva, mülhak liva, kaza ve nahiyeler halinde 15 vilâyet, 17 müstakil liva, 35 mülhak liva, 302 kaza ve 679 nahiyeden oluşmaktaydı.⁷ 1921 tarihli Anayasa, idari bölünmenin vilâyet, kaza ve nahiye olmak üzere üç kademe halinde tanzimine dair hüküm getirmiştir. Böylece livaların lüzumsuzluğu anlaşılarak bunların kaldırılması, nahiyelerin köy birlikleri haline konularak hukukî kişiliğe kavuşturulması yoluna gidilmiştir. Ancak uygulamada bunlar gerçekleşmemiş, Cumhuriyet yönetimi, ülke idari taksimatını 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu ile belirlenen biçimiyle devralmıştır.

⁷ a) Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap, sh. 9.

b) Kamil Erdeha, Millî Mücadele Vilâyetler ve Valiler, sh. 44.

BÖLÜM III

MİLLİ MÜCADELE VE İDARECİLER

Bu bölümde Türk Milletini Millî Mücadele yapmaya götüren olaylara kısaca yer verilirken, Millî Mücadelenin akışı içinde idarecilerin olumlu veya olumsuz davranışları ve Atatürk'le ilişkileri belirtilmeye çalışılmıştır.

A — 1919 YILINDA GENEL DURUM

Önce; 1918 yılı sonlarında I inci Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı Devleti'nin 1919 daki durumu genel olarak değerlendirilecek, daha sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta bu konuda yaptığı değerlendirme özetlenecektir.

1. GENEL DURUMA BİR BAKIŞ

Osmanlı Devleti, 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile imzaladığı ittifak antlaşması uyarınca kendisini 4 Ağustos 1914 günü başlayan Birinci Dünya Savaşı içinde bulmuştur. Savaşa, daha sonra meydana gelen emrivakilerle katılmışsa da, Almanya ile yaptığı ittifak hükümlerine göre dışında kalması mümkün değildi. Dört yıl değişik cephelerde savaşmış, kazanılan parlak zaferlere rağmen sonuçta devlet yenik düşmüş ve 31 Ekim 1918 de ateşkes imzalanmıştır.

Balkan Savaşlarının hemen sonrasında başlayan genel savaşta Osmanlı Devleti; üç kıtada savaşmış, büyük toprak, insan ve malzeme kayıplarına uğramıştı. Bütün kaynaklar tüketilmiş, imparatorluk fiilen sona ermişti. Artık sıra, galiplerin savaş sırasında anlaşmaya vardıkları bölüşme planının uygulanmasındaydı. Zira 9-16 Mayıs 1916 da Sykes-Picot ve 19-21 Nisan 1917 St Jean de Maurienne anlaşmaları ile bölüşme kararı veren savaşın galipleri önünde hiçbir engel kalmamıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitişinde toplanan Paris Konferansında alınan kararlar uyarınca; 28 Haziran 1919 da Almanya ile Versaille, 10 Ey-

lül 1919 da Avusturya ile St Germain-en-Laye, 27 Kasım 1919 da Bulgaristan ile Neuilly, 2 Haziran 1920 de Macaristan ile Trianon barış anlaşmaları imzalanmıştı.

Paris Barış Konferansında en önemli konu şüphesiz Osmanlı topraklarının paylaşılmasıdır. 900 yıllık Türk yurdu Anadolu yarımadası dahil her toprak parçası bölüşülmek, “Doğu Meselesi” bitirilmek, Türkler sadece Avrupa’dan değil, Anadolu’dan da sökülüp atılmak istenmiştir.

İşte bu düşüncelerle; İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetleri Anadoluyu güneyden, güneydoğudan ve kuzeyden işgal etmişlerdir. Etnik ve mitolojik hayallere dalan Yunanistan’a Ege Bölgesini vermişler ve Yunan Kuvvetleri 15 Mayıs 1919’da İzmir’e çıkmıştır.

Mondros Ateşkesinin 7 nci maddesine dayandırılarak girilen bu işgaller karşısında padişah ve hükümet sessiz ve tam bir teslimiyet içinde olup; devleti, milleti ve ülke topraklarını korumanın sadece galiplere itaat etmekle sağlanabileceğini sananlar tam bir gaflet ve hıyanet içinde, İzmir’in işgali üzerine Kolordu Komutanına “Bu işgale katıyen karşı konmayacak, işgale gelecek itilaf müfrezelerine gereken kolaylık gösterilecektir.” demişlerdir.

Devletin varlığını galiplerin lütfuna bırakan bu zihniyete rağmen Türk Milleti, önceleri birbirinden habersiz ve değişik bölgelerde kurduğu “Reddi İlhak, Müdafaai Hukuk, Muhafazai Hukuk v.s.” dernekleri aracılığıyla istiklâl ve bağımsızlığı için silâhlı mücadeleye atılmıştır. Türk Milleti; hürriyet ve istiklâlinde mahrum ve esir edilemezdi ve edilemeyecekti. Tarih boyunca hür ve bağımsız yaşamış olan bu Millet, esir olmaktansa yok olmayı daha onurlu saymıştır.

İşgaller karşısında ortaya çıkan bu mücadele azmi, Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a ayak basması ile büyük bir Önder’e kavuşmuştur. Mücadele azmini milletin kurtuluşu için birleştirecek ve yönlendirecek olan Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 dan itibaren milletin kaderine hâkim olmuştur.

1919 yılında genel durum, içte ve dışta, Türk Milletinin geleceği açısından son derece karanlıktır. Bu karanlık ancak millete inanan, güvenen, milletin içinden çıkan Mustafa Kemal ile aydınlığa, hürriyete, bağımsızlığa ve çağdaşlamaya dönmüştür.

2. MUSTAFA KEMAL PAŞA’NIN DEĞERLENDİRMESİ

Büyük Önder 1919 yılı Mayısının 19 uncu günü Samsun’a çıktığında ülkenin durumunu ve bu durumu çözme amacına yönelik olarak verdiği kararları “Nutuk”da özetle şöyle anlatmıştır:

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu grup, genel savaşta yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, şartları ağır bir ateşkes imzalanmış, büyük savaşın uzun yılları zarfında, millet yorgun ve fakir bir halde Millet ve Memleketi genel savaşa sevkedenler, kendi hayatları endişesine düşerek memleketten kaçmışlar. Saltanat ve Hilafet makamında bulunan Vahdettin soysuzlaşmış, şahsını ve yalnız tahtını emniyete alabileceğini hayal ettiği alçakça tedbirler araştırmakta, Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet aciz, haysiyetsiz, korkak, yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını koruyabilecek herhangi bir duruma razı.

Ordunun elinden silâhları ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilaf Devletleri, ateşkes hükümlerine uymaya lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile itilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da, Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor.... 15 Mayıs 1919 da İtilaf Devletlerinin uygun görmesi ile Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor.

Bundan başka memleketin her tarafında hristiyan azınlıklar gizli, açık, millî emel ve maksatlarının elde edilmesine, Devletin bir an evvel çökmesine çalışıyorlardı

Bunlara karşı kurtuluş çareleri;

Durumun dehşet ve korkunçluğu karşısında, her yerde, her bölgede bir takım kişilerce, karşı kurtuluş çareleri düşünülmeye başlanmıştı. Bu düşünce ile girişilen teşebbüsler, bir takım cemiyetler doğurdu. Meselâ: Edirne ve çevresinde Trakya-Paşaeli adı ile bir cemiyet vardı. Doğuda Erzurum'da ve Elazığ'da genel merkezi İstanbul'da olmak üzere Vilâyatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti kurulmuştu. Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk adlı bir cemiyet olduğu gibi İstanbul'da da Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti vardı...

İzmir'in işgal olacağına dair mayısın onüçünden beri apaçık belirtiler gören İzmir'de bazı genç vatanseverler, ayın 14-15 gecesi bu çok ızdıraplı durum karşısında aralarında görüşmüşler ve bir oldu bitti haline geldiğine şüphe kalmayan Yunan işgalinin ilhak ile neticelenmesine engel olmak kararında birleşmişler ve Reddi İlhak prensibini ortaya atmışlardır...

Millî teşekküller, siyasî gaye ve hedefleri;

Trakya Paşaeli Cemiyetinin ileri gelenlerinden bazıları ile daha İstanbul'da iken görüşmüşüm.

Osmanlı Devletinin çöküşünü çok kuvvetli bir ihtimal olarak görüyorlardı. Osmanlı vatanının parçalanması tehlikesi karşısında Trakya'yı, mümkün olursa Batı Trakya'yı birleştirerek ve bir bütün olarak İslâm ve Türk camiası halinde kurtarmayı düşünüyorlardı. Bu amaca ulaşmak için akıllarına gelen tek çarenin İngiltere'nin, bu mümkün olmazsa Fransa'nın yardımını sağlamaktı... Hedeflerinin bir Trakya Cumhuriyeti kurmak olduğu anlaşılıyordu.

Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin kuruluş amacı da Doğu illerinde yaşayan bütün unsurların dinî ve siyasî haklarının serbestçe kullanılmasını sağlayacak meşru yollara teşebbüs etmek, bu illerdeki müslüman halkın tarihî ve millî haklarını gerektiğinde medeniyet dünyası karşısında savunmak, Doğu illerinde yapılan zulüm ve cinayetlerin sebepleriyle bunları yapanlar ve yaptıranlar hakkında tarafsız soruşturma yapılarak suçluların bir an önce cezalandırılmalarını istemek, unsurlar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesiyle ve eskisi gibi iyi münasebetlerin sağlanmasıyla gayret etmek, savaş halinin Doğu illerinde ortaya çıkardığı yıkım ve sefaletle, hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunmak suretiyle, mümkün mertebe çare aramaktan ibaretti.

Vilayati Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin ilk Erzurum Şubesini teşkil eden kişiler ilerideki çalışmalarını şu üç noktada topluyorlar:

- 1 — Hiçbir şekilde göç etmemek,
- 2 — Derhal İlmî, İktisadî, dinî teşkilât kurmak,
- 3 — Saldırına uğrayacak doğu illerinin herhangi bir köşesini savunmada birleşmek.

.....

.....

Karadeniz'e sahil bölgelerde de bir Rum Pontus hükümeti kurulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp, onun yaşama ve var olma haklarını korumak gayesiyle Trabzon'da bazı kişiler ayrıca bir cemiyet teşkil etmişlerdir.

Merkezi İstanbul'da olan Trabzon ve Havalisi Ademi Merkezîyet Cemiyetinin siyasî maksat ve hedefi, adından da anlaşılmalıdır. Herhalde merkezden ayrılma gayesini güdüyor.

Memleket içinde ve İstanbul'da millî varlığa düşman cemiyetler:

Kurulmaya başlayan bu cemiyetlerden başka memleket dahilinde daha bir takım teşekküller ve cemiyetler de ortaya çıkmıştı. Bunlar arasın-

da Diyarbakır, Bitlis, Elazığ vilâyetlerinde, İstanbul'dan idare olunan Kürt Teali Cemiyeti vardı. Bu cemiyetin gayesi, yabancı devletlerin himayesinde bir Kürt Devleti kurmaktı.

Konya ve dolaylarında, İstanbul'dan idare olunan Teali'î İslâm Cemiyeti teşkiline çalışılıyordu. Memleketin hemen her tarafında İtilaf ve Hürriyet, Sulh ve Selamet Cemiyetleri de vardı.

İngiliz Muhipleri Cemiyeti:

İstanbul'da çeşitli maksatlarla gizli ve açık olarak, bir takım parti veya cemiyet adı altında teşekküller vardı.

İstanbul'da önemli sayılacak teşebbüslerden biri İngiliz Muhipleri Cemiyeti idi. Bu isimden İngilizlere dostluk besleyenlerin kurduğu bir cemiyet anlaşılmasın. Bence bu cemiyeti kuranlar, kendi şahıslarını ve şahsi menfaatlerini gözetenler ve şahısları ile menfaatlerinin korunmasını Lloyd George Hükümeti vasıtasıyla İngiliz himayesini sağlamakta arayanlardır.

.....

.....

Bu cemiyetin iki cephe ve mahiyeti vardı. Biri açık yönü ve medenî teşebbüslerle İngiliz himayesini isteme ve sağlama gayesi güden mahiyeti idi. Diğeri gizli yönü idi. Asıl faaliyet bu yöndeydi. Memleket içinde teşkilât kurarak isyan ve ihtilâl çıkarmak, millî şuuru felce uğratmak, yabancı müdahalesini kolaylaştırmak gibi haince teşebbüsler, cemiyetin bu gizli kolu tarafından idare edilmekte idi. Sait Mollanın cemiyetin açık teşebbüslerinde olduğu gibi gizli faaliyetlerinde de, ondan daha ziyade, rol aldığı görülecektir

Genel manzarayı dar bir çerçeve içinden görüş:

.....

.....

Burada, pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Millet ve Ordu; padişah ve halifenin hıyanetinden haberdar olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı asırların kökleştirdiği dinî ve geleneksel bağlarla uysal ve sadık. Millet ve Ordu kurtuluş çareleri düşünürken bu atadan gelme alışkanlık dolayısıyla kendinden önce yüce hilâfet makamı ve saltanatın kurtuluş ve masuniyetini düşünüyor. Halife ve padişahsız kurtuluşun manasını anlamak yeteneğinde değil. Bu inanca aykırı görüş ve düşünceleri açığa vuracakların vay haline. Derhal dinsiz, vatansız, hain ve istenmez olur...

Diğer mühim bir noktayı da belirtmek lâzımdır. Kurtuluş çaresi ararken İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek esas sayılmaktaydı. Bu devletlerden yalnız biriyle dahi başa çıkılamayacağı vehmi (kuruntusu), hemen bütün dimağlarda yer etmişti. Osmanlı Devletini yanında koskoca Almanya, Avusturya, Macaristan var iken hepsini birden mağlup eden, yerlere seren itilaf kuvvetleri karşısında yeniden onlarla düşmanlığa varabilecek vaziyetler almaktan daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu zihniyette olanlar yalnız halk değildi; bilhassa aydın denilen insanlar böyle düşünüyordu.

O halde kurtuluş çaresi ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. Bir defa İtilaf Devletlerine karşı düşmanlık durumuna girilmeyecekti ve padişah ve halife canla başla bağlı ve sadık kalmak esas şart olacaktı.

Düşünülen Kurtuluş Çareleri:

Şimdi Efendiler, izin vererseniz size bir soru sorayım, bu vaziyet ve şartlar karşısında kurtuluş için nasıl bir karar düşünülebilirdi?

İzah ettiğim bilgi ve gözlemlere göre üç çeşit karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere himayesini istemek.

İkincisi, Amerika mandasını istemek.

Bu iki çeşit karar sahipleri, Osmanlı Devletinin bir bütün halinde korunmasını düşünenlerdir. Osmanlı ülkesinin muhtelif devletler arasında taksiminden ise ülkeyi bir bütün halinde bir devletin himayesinde bulundurmayı tercih edenlerdir.

Üçüncü karar: Mahalli kurtuluş çarelerine başvurmak. Meselâ bazı bölgeler, kendilerinin Osmanlı Devletinden koparılacağı ihtimaline karşı ondan ayrılmamak tedbirlerine başvuruyor. Bazı bölgeler de Osmanlı Devletinin imha ve Osmanlı memleketlerinin paylaşılacağını oldu bitti kabul ederek kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu üç çeşit kararın gerekçesi vermiş olduğum açıklamalar arasında vardır.

Benim Kararım

Efendiler; ben, bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele,

bunun da paylaşılmasını sağlamağa çalışmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi anlamsız bir takım sözlerdi.

Neyin ve kimin korunması için kimden ve ne yardım talep olunmak isteniyordu?

O halde ciddi ve hakiki karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da millî hâkimiyete dayalı, kayıtsız, şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak.

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur.

Ya İstiklâl Ya Ölüm.

Bu kararın dayandığı en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi:

Esas, Türk Milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklâlî tamme (tam bağımsızlığa) sahip olmakla sağlanabilir.

Ne kadar zengin ve refah içinde olursa olsun istiklâlden mahrum bir millet, medeni insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz.

Yabancı bir devletin himaye ve efendiliğini kabul etmek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlük ve beceriksizliği itiraftan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların istiyerek başlarına bir yabancı efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez.

Hâlbuki, Türk'ün haysiyet, izzetinefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun daha iyidir.

Öyle ise Ya İstiklâl Ya Ölüm.

İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktı.

Türk Ata Yurduna ve Türk'ün istiklâline saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silâhla karşı koymak ve onlarla mücadele eylemek icap ediyordu. Bu önemli kararın bütün gereklerini ve zorunluluğunu ilk gününde açıklayıp söylemek, elbette yerinde olmazdı. Tatbikatı bir takım safhalara ayırmak ve olaylardan yararlanarak milletin duygu ve düşünceleri üzerinde işlemek, kademe kademe yürüyerek hedefe yarmaya çalışmak lâzım geliyordu.

.....

.....

Millî Sır:

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse; diyebilirim ki, ben milletin vicdanında ve istikbalinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş, bütün toplumlunuza tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.¹

Ülkenin içinde bulunduğu durumu bu şekilde değerlendiren ve bu değerlendirme sonunda yukarda kendisinin veciz bir biçimde belirttiği kararı veren Büyük Önder Atatürk, kurtuluş hareketini başlatmak için Anadolu'ya geçmenin gerekliliğine inanmıştır. O günün şartları içinde Anadolu'ya geçmenin en iyi yolunu da bulmuştur. İstanbul'da kalmasını kendi gelecekleri açısından tehlikeli görenlerin bu zaaflarından yararlanarak Anadolu'ya Ordu Müfettişi olarak gönderilmesini sağlatmıştır.

B — MİLLÎ MÜCADELE VE İDARECİLER

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığı andan itibaren Millî Mücadeleyi üç ana temele dayandıрмаğa karar vermişti. Bunlar; Türk Milleti, Türk Ordusu ve Türk İdarecisidir. Zira O, bu üç unsurun tarih boyunca birbirinden ayrılmaz unsurlar olduğunu, ana unsurun da Türk Milleti olduğunu bilmekteydi. Yine bilmekteydi ki Türk Ordusu da, Türk İdarecisi de milletin bağrından çıkmışlar ve ondan hiç kopmamışlardır.

Bu bölümde; Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı andan itibaren tarihi bir gelişim içinde Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış ve Millî Mücadeleye gönül vermiş idarecilerin gelişen olaylara katkı ve etkileri ile Millî Mücadeleyi anlayamamış idarecilerin olumsuz tavırları objektif olarak verilmeye çalışılacaktır.

1. SAMSUN'DAN SİVAS KONGRESİNE

a) Mustafa Kemal Paşa Samsun'da:

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşından sonra dağılma ve bölüşülme noktasına gelmiştir. Mondros Ateşkesi bu son buluşun belgesidir. Kaybedilen bu savaştan, tarihimizde ve dünya harp tarihinde müstesna bir yer alan Anafartalar zaferinin komutanı Mustafa Kemal Paşa, milletin kurtuluşunun, topyekûn bir ölüm kalım savaşı ile mümkün olacağına inanmıştır. O, plânını yapmış, bu plânını İstanbul'da yakın arkadaşları ile yaptığı görüşmelerle olgunlaştırmıştır.

¹ Atatürk: Nutuk, Cilt I, sh. 1-16.

Samsun'a çıktığında, Konya'daki ordu müfettişi Cemal Paşa dışında Anadolu'nun en kıdemli komutanıdır.

Mustafa Kemal Paşa, bu mücadeleyi milletle birlikte yürütecekti. Milleti bu kutsal dava çevresinde teşkilâtlandırmak için komutanlar ve Mülkî İdare Amirlerine de büyük görevler düşmekteydi. Bu nedenle görev emrine, görev bölgesinde ve bölgesine yakın Mülkî İdare Amirlerine de emir verebilecek yetkiler koydurmuştu.²

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ayak bastığından dört gün önce Anadolu, Yunanlıların İzmir'e çıkmasıyla fiilen işgale başlanmıştı.

Samsun (Canik) o tarihte mutasarrıflık, mutasarrıf da Ethem Bey'dir. Ethem Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamaktan çekinmiş, hastalığımı ileri sürerek karşılayıcılar arasında bulunmamış; O'nu konuk etmekte gerekli titizliği göstermemiştir.

"Mustafa Kemal Paşa, aldığı görevde güvenle çalışabilmek için, önce yaşlı ve koyu Bâbiâli memuru olan mutasarrıfın görevine son vermiş, ikinci olarak 15 inci Tümen Komutanının düşüncelerini beğenmediğinden her iki göreve Sivas'taki Kolordu Komutanlığı için kendisi ile birlikte gelen Refet (Bele)'i yerleştirmişti."³

Bu uygulamaya; Millî Mücadele yılları boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın sivil idare ile ilgili atama işlemlerinin birkaç istisnasından biri olmuştur. Zira Mustafa Kemal Paşa sivil idareyi sivil idarecilerle yönetmeye büyük özen göstermiştir.

Mutasarrıflıktan yine bu uygulamada azledilen Ethem Bey'in bundan sonraki görevleri oldukça ilgi çekici bir gelişme göstermiştir. Bu tarihten sonra Muğla (Menteşe) mutasarrıflığına atanan Ethem Bey Millî Mücadeleden yana bir davranış içine girmeye başlamış ve Muğla'dan 1 inci dönem milletvekili olarak T.B.M.M.'ne katılmıştır. 1921 de kurulan Kayseri ve Yozgat İstiklâl Mahkemesi üyeliğini de yapmıştır. Daha sonra 3 Kasım 1924 de Bakırköy Belediye Şube Müdürlüğü yapmış, 29 Mart 1925 de İçişleri Bakanlığına yeniden intisap ederek Mülkiye Müfettişliğine atanmış. 14 Ekim 1928 de yaş haddinden emekli olan Ethem Fehmi Bey,

² "Bu iki kolordunun doğrudan doğruya benim emir ve komutam altında olmasından fazla bir yetkim vardı ki, müfettişlik bölgesi civarındaki askeri birliklere dahi tebligat yapabilecektim. Keza bölgemde bulunan ve bölgeye komşu olan vilâyetlere de tebligatta bulunabilecektim.

Bu yetkiye göre, Ankara'da bulunan 20 nci Kolordu ve bunun bağlı olduğu müfettişlik ile ve Diyarbakır'daki kolorduyla ve hemen hemen bütün Anadolu sivil idare âmirleriyle haberleşme ve temasta bulunabilecektim." (Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt I, sh. 12).

³ Naşit H. Uluğ: Siyasî Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, sh. 59-60.

Arslanlı soyadını almıştır. 19 Mayıs 1919 da Millî Mücadele başladığında ne yapması gerektiği konusunda kararsızlığı nedeni ile görevinden azledilen Ethem Fehmi Arslanlı, Mustafa Kemal Paşa'nın millet üzerinde sağladığı güven ve inanç sonucu bu kutsal dava için kazanılmış, Millî Mücadele bittiğinde Kırmızı-Yeşil şeritli istiklâl madalyası olan bir idare adamı olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'da fazla kalmamıştır. Rahatsızlığına iyi geleceğini öğrendiği kaplıcaları olan Havza'ya geçmiştir.

b) Mustafa Kemal Paşa Havza'da:

25 Mayıs 1919 da Havza'da Kaymakam Fahri Bey tarafından çok görkemli bir tören yapılmış, ilçe ileri gelenleri ve büyük bir halk topluluğunca karşılanmıştır.

Kaymakam Fahri (Fahrettin) Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya ve düşüncelerine yürekten inanmış ve güvenmiştir. O'nun emirleri ile halkı uyandırmak ve aydınlatmak amacına yönelik Havza'da yapılan 6 ve 13 Haziran tarihlerindeki mitinglerin düzenlenmesinde büyük çabalar göstermiş ve Millî Mücadelenin ilk Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kurulmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

Mustafa Kemal Paşa Havza'da ordu ileri gelenleri ve mülkî erkanla bağ kurmaya başlamış, P.T.T. Müdürü Tahir Bey'e konuşacağı kumandan, vali, mutasarrıfların adlarını bildirmiş, gece 22-24 den sonra hemen hemen sabaha kadar onlarla konuşmuştur.⁴

Mustafa Kemal Paşa bulunduğu bölgelerin toplumsal, siyasî ve ekonomik yapısını da araştırmıştır.

Bu meyanda Belediye Başkanına verdiği soru listesine alacağı cevaplardan bu bölgedeki müslüman ve hristiyan halkın oranını, siyasî eğilimlerini, aralarındaki anlaşmazlıkları, bunların nedenleri ve çözüm yollarının neler olabileceğini öğrenmeye çalışıyordu. Ayrıca Türklerin ileri gelenlerinin davranış ve karakterlerini gösteren bir de dosya istemişti. Halkın ekonomik gücü ve memleketin durumu üzerinde bilgi toplamaya çalışmıştı.⁵

Mustafa Kemal Paşa bu çabaları ile birlikte yapacağı Millî Mücadele için milletini, komutanları, idarecileri tanımış, onları kutsal amaç çevresinde birleştirmeye çalışmıştır.

⁴ O günleri yaşamış, notlar almış Başöğretmen Sayın Cemalettin Gürpınar'la yapılan konuşmadan derlenmiştir.

⁵ Lord Kinross: Atatürk, Cilt I, sh. 266.

Bu sıralarda Ege’de Yunan mezalimi her gün daha da artmakta olduğundan bu konuda bütün milletin aydınlatılmasının ve tepki göstermesinin gerekliliğine inanan Mustafa Kemal Paşa, bunun sağlanması için kendi bölgesindeki vali, kumandan ve mutasarrıflara ve Konya’da ordu müfettişliğine bir genelge göndermiştir.

Mustafa Kemal Paşa bu konuyu Nutuk’da;

“Dikkate değer bir noktadır ki, İzmir’in, onun arkasından Manisa’nın ve Aydın’ın işgali ve yapılan tecavüz ve zulümler hakkında henüz millet aydınlanmamış ve millî varlığa vurulan bu feci darbeye karşı açıkça herhangi bir şekilde tepki ve şikâyet gösterilmemiştir. Milletin bu haksız darbeler karşısında sessiz ve hareketsiz kalması, elbette milletin lehine tefsir olunmazdı. Onun için milleti uyandırıp harekete geçirmek lâzımdı;”⁶diyerek dile getirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa’nın yurt çapında yapılmasını istediği bu mitingler halka bir güven vermiş, Millî Mücadele için teşkilatlanmanın ve silahlanmanın bilincini doğurmuştur.

Mustafa Kemal Paşa’nın bölgedeki çalışmaları, bu meyanda zararlı faaliyetleri olan birçok Rum’u Havza’da tutuklatması üzerine durum İngiliz Yüzbaşı Hurst tarafından 12 Haziran’da Amiral Caltrophe’a “Durumun fena bir gelişmede olduğu kanaatıyla” diye bildirilmişti.⁷ Ayrıca General Milne 6 Haziran’da Harbiye Nezaretini “Seçkin bir generalin kurmay heyetiyle birlikte memleket içinde dolaşması, kamu düşüncesini tedirgin etmektedir. Askerlik bakımından da bu generalin iş görmesini lüzumlu bulmuyorum. Onun için Kemal Paşa ile kurmay heyetinin geri çağırılması lâzımdır.”⁸ diyerek uyarmıştı. 8 Haziranda da Amiral Caltrophe da Osmanlı Hariciye Nezaretine aynı konuda bir nota vermişti.

Bu gelişmeler İstanbul Hükümetinin Mustafa Kemal Paşa’ya karşı tavır almasına sebep olmuş, 8 Haziranda Harbiye Nezareti Paşa’yı geri çağırmıştır.

Dâhiliye Nazın Ali Kemal Bey, Mustafa Kemal Paşa hakkında yapılan tasarrufu haklı göstermeye çalıştığı 23 Haziran 1919 günlü şifresinde, Hükümetin İtilaf Devletlerinin emriyle hareket ettiğini de itiraf ediyor ve şöyle diyordu: “Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber, günün siyasetinden o derece haberi olmadığı için, büyük vatanseverlik ve

⁶ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 26.

⁷ Dr. Selahattin Tansel: Mondrostan Mudanya’ya Kadar, Cilt I, sh. 1.

⁸ a.g.e., sh. 2.

gayretine rağmen, yeni vazifesinde asla başarı gösteremedi. İngiliz Fevkalâde Temsilcisinin istek ve ısrarıyla azledildi.”⁹

Mustafa Kemal Paşa ise attığı her adımın bilincindeydi. Amasya’ya gitmek üzere 20 gün kaldığı Havza’dan ayrılırken Belediye Başkanının, yanlarında Amerikalıları taşıyan iki otomobilin durması sebebi ile yavaş sesle konuşması ve onun da yavaş konuşmasını istemesi üzerine yüksek sesle: “Saklayacak bir şeyimiz yok. Varsın duysunlar, bu işte o kadar ileri gittik ki artık geri dönebiliriz,”¹⁰ demiş, çevresindekileri hem yüreklendirmiş hem de onlara güzel bir ders vermiştir.

c) Mustafa Kemal Paşa Amasya’da:

Mustafa Kemal Paşa Havza’dan Amasya’ya geçtiğinde de büyük bir coşkuyla karşılandı. Türk Milleti artık, bağrından çıkardığı bu büyük Önder’in çevresinde bütünleşiyor, birleşiyor, güçleniyordu. Bu Millet tarihi boyunca birliğini ve bütünlüğünü koruduğu sürece yükselmiş ve başarıdan başarıya koşmuştu ve bundan böyle de koşacaktı.

Amasya’da, Mustafa Kemal Paşa’ya Ali Fuat (Cebesoy) ve Rauf (Orbay)’la birlikte İzmit eski mutasarrıfı İbrahim Süreyya, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey de katılmıştı. Görevde olsun ya da olmasın Mülkî İdare Amirleri, işin başından itibaren O’nun yanında yer almaya başlamıştı.

Bilindiği gibi Amasya’da Millî Mücadelenin ilkeleri “Amasya Kararları” adı altında yazılı belge haline getirilmiştir. Övünçle belirtelim ki Millî Mücadelenin bu ilk yazılı kararının hazırlanmasında ve uygulanmasında Mustafa Kemal’in yanında, vatansever kumandanlardan başka yer alan sivil görevliler yalnızca Türk İdarecileri olmuşlardır.

Amasya kararlarında özetle aşağıdaki hususlar belirlenmiştir:

- 1 — Vatan’ın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir.
- 2 — Milleti, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
- 3 — Her türlü denetimden uzak bir “Heyet-i Milliye”nin kurulması gerekli görülmüştür.
- 4 — Sivas’ta millî bir kongre toplanması kararlaştırılmıştır.

Bu kararlar bütün mülkî ve askerî makamlara şifre ile bildirilmiştir.

Bu kararlarla, Millî Mücadelenin ve bu mücadele sonunda kurulacak yeni Türk Devletinin esasları oluşturulmuştur.

⁹ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 43.

¹⁰ Lord Kinross: Atatürk, Cilt: I, sh. 268.

Amasya kararlarının dördüncü maddesinde belirtildiği gibi bu kararları uygulamaya; Mustafa Kemal Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Refet Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Kâzım (Karabekir) Paşa, Ferik Cemal (Mersinli) ve Samsun (Canik) Mutasarrıfı Hamit Bey çalışacaklardı.¹¹ Bu maddede zikredilenlerin arasında Valiliğinde de Büyük Önder'in iltifatına mazhar olacak bir idarecinin bulunması mesleğimiz açısından da son derece onurlandırıcı olmuştur.

Yine bu kararların altında imzası bulunan İbrahim Süreyya Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine verdiği Yiğit soyadına uygun bir biçimde Millî Mücadele öncesinde de Trablusgarp savaşlarına gönüllü olarak katılmış, Gelibolu'da cephe gerisi hizmetlerinde bulunmuş, Mustafa Kemal Paşa'yı bu cephelerde tanımıştı. 10 Mart 1919 da İzmit Mutasarrıflığından azledildikten sonra, İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmiş ve oradaki çalışmalarında yanında bulunmuştur. 15 Mayıs 1919 da O'nu Samsun'a uğurladıktan sonra Rauf Bey'le birlikte kara yolu ile Amasya'ya gelmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, görevleri başındaki Millî Mücadeleye inanmış komutanların ve Mülki İdare Amirlerinin atama işlemleri İstanbul Hükümetince yapıldığından, bunların görevlerinde kalmaları konusunda tedbirler alma gereği duymuştur.

Bu amaçla Mustafa Kemal Paşa; 23 Haziran 1919 da Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderdiği bir şifrede, "Amasya kararları ile istihdaf olunan millî amacın gerçekleşmesine kadar komutanların hiç bir suretle makamlarını bırakmamaları gerektiğini, kendileri bu makamdan uzaklaştırılmak zorunda bırakılırsa, yerlerine tayin edileceklerle aynı gayeye hizmet ettikleri taktirde makamlarını terkedebileceklerini ve aksi taktirde yeni gelenlerin istifaya ve geri dönmeye icbar edilmelerini" istemiştir. Bundan başka, "Doğu vilayetlerine gönderileceğini duyduğu eski İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'e bu memuriyeti kabul etmemesini yazdığını, fakat buna rağmen gelirse ikinci bir ihtardan sonra tevkif ettirileceğini, yine hükümetçe görevinden uzaklaştırılacak bir vali veya mutasarrıfın da hiç bir suretle görevlerini bırakmayarak işleri vekâleten görmelerini ve eğer bu kişileri yerlerinde bırakmak mümkün olmazsa o halde komutanlar için gerekli görülen tedbirlerin bunlar için de aynı olacağını, hükümet millî teşekküllerimize karşı her suretle tecavüz elini uzatırsa hemen karşı harekete geçilmesini de bildirmiştir."¹²

Mustafa Kemal Paşa, milletçe yapılacak Millî Mücadele için gerekenleri yaparken İstanbul Hükümeti de bu mücadeleyi engellemeye çalışmıştır-

¹¹ Ali Çetinkaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 957.

¹² Dr. Selahattin Tansel: Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, Cilt II, sh. 16.

26 Haziran 1919 da Dâhiliye Nazırı Ali Kemal ilgililere gönderdiği bir genelgede; Anadolu'nun bazı bölgelerinde yapılan işlerin mütareke hükümlerine uymadığını, davanın “Siyasetten de kayıp” edileceğini bu nedenle bu tür faaliyetlerin yapılmaması gerektiğini belirtmiştir.

Bu genelgeye, Ali Fuat Cebesoy ve Kâzım Karabekir Paşalar tepki göstermiş ve Anadolu'da huzur ve asayişin sağlanması için genelgede belirtilen faaliyetlerin yapılması gerektiğini ve bunların görevleri olduğunu belirtmişlerdir. Adı geçen Paşaların bu tepkisine rağmen Harbiye Nezareti 28 Haziran 1919 da 3 ve 15 inci Kolorduların her hususta bundan sonra doğrudan doğruya Nezaret ile muhabere edeceklerini kendilerine bildirmiş ve bu suretle de 3 üncü ordu müfettişliğinin yetkilerinden bir kısmını almıştır. 29 Haziranda da Posta ve Telgraf Müdürlüğü, Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen telgrafların kabul edilmemesini teşkilâtına yeniden bildirmiştir.¹³

Mustafa Kemal Paşa Amasya'daki çalışmalarından sonra Tokat yolu ile Sivas'a hareket etmiştir.

d) Mustafa Kemal Sivas Yolunda:

Mustafa Kemal Paşa 26 Haziran günü Tokat'a hareket etmiş, bu yolculuk son derece gizli tutulmuştu. Tokat'ta telgrafhaneye el konulmuş ve yolculuğun gizliliği sürdürülmüştü. Tokat'ta gece geçirildikten sonra 27 Haziranda Sivas'a hareket edilmiş, hareketten önce, 5 saat sonra çekilmek üzere bir telgraf bırakılmıştı. Telgraf 3 üncü Ordu Müfettişi imzası ile Sivas Valisi Reşit Paşa'ya çekilmiş, Dr. İbrahim Tali Bey ise Sivas'taki durumu izlemek üzere daha önceden gönderilmişti.

Bu tarihte Sivas'ta Vali Reşit Paşa'dır. Reşit Paşa o gün büyük bir baskı altında tutulmakta ve kendisinden Mustafa Kemal'i tutuklaması istenmektedir. Bu konuda baskı yapanlardan biri de o tarihlerde Elazığ Valiliğine atanan Ali Galip, bir diğeri ise Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Halit Bey'dir. Vali Reşit Paşa, Ali Galip'e Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alındığını bildiren telgrafi göstererek O'nun İstanbul'a gönderilmesinin “Harbiye Nezaretine” ait bir iş olduğunu da eklemiştir.¹⁴

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın bu isteklerde bulunanlara karşı, Mustafa Kemal Paşa'dan yana tavrı, onları halkı kışkırtarak sonuç alma yoluna itmiş ise de art niyetli bu küçük azınlık bunda da başarılı olamamıştır.

26 Haziranda Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in görevden ayrılması Ali Galip'i şaşırtmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanmasında

¹³ Dr. Selahattin Tansel: Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. II, sh. 20.

¹⁴ a.g.e., C. II, sh. 20.

ısrarlı olmuştur. Bu konuda iki vali arasında olanları Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şöyle dile getirmiştir.

“Şimdi, Efendiler; nazarlarımızı tekrar Sivas'ta terkettiğimiz levhaya atfedelim.

Ali Galip Bey ve Reşit Paşa arasında hakkımda tatbik olunacak muamelenin münakaşası sahnesine... Münakaşanın hareketli bir safhasında Reşit Paşa'nın eline, benim Tokat'tan çekilen telgrafımı verirler. Reşit Paşa hemen Ali Galip Bey'e uzatır. “İşte kendisi geliyor, buyurun, tevkif edin” der. Reşit Paşa, telgrafta yazılı olan hareket saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır bakar “Efendim geliyor değil, gelmiş olacaktır” diye ilâve eder.

Bunun üzerine, Ali Galip “Ben tevkif ederim dedimse, benim vilâyetim dahilinde olursa tevkif ederim demek istedim” deyince, toplantı halinde olunanları bir heyecan kaplar hep birden “Haydi öyle ise karşılamaya gidelim” diyerek toplantıya son verirler...

Sivas Valisi Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış, O'na yardımcı olmak için çabalamış, yürekli olmakla beraber deneyimli bir devlet memuru oluşu nedeniyle temkinli davranmaya özen göstermiş ve Heyeti Temsilîyenin oluştuğu kongrenin yapıldığı il olan Sivas'ın o günkü valisi olma onurunu kazanmıştır.

Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafının daha önce belirttiğimiz nedenlerle geç gelmesi üzerine görkemli bir karşılama için vakit kazanmak istediğinden, Dr. İbrahim Tali Bey'i Mustafa Kemal Paşa'yı Numune çiftliğinde biraz bekletmesi için göndermiştir. Tali Bey Numune çiftliğinde Mustafa Kemal Paşa'ya yetişmiş ve durumu anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa bunun bir oyun olabileceği ihtimalini de düşünerek derhal Sivas'a hareket emri vermiş, arabalara binilirken Vali Reşit Paşa'nın arabası da, bulunan yere gelmiştir. Bundan sonrasını Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şöyle anlatmıştır.

“Reşit Paşa, “Efendim bir kaç dakika daha istirahat buyurulmaz mı” diye söze başladı. “Yarım dakika dahi istirahate ihtiyacım yoktur. Derhal hareket edeceğiz ve sen benim yanıma gel” dedim.

— Efendim, dedi. Sizin yanınıza Rauf Bey binsin, ben arkadaki otomobille de gelirim.

— Hayır, hayır dedim. Siz buraya

Bu basit tedbirden maksat, izaha muhtaç değildir.¹⁵

¹⁵ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 49-50

Vali Reşit Paşa da kendisine bağlıydı ve sevgiyle doluydu. Bu nedenle Reşit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya hep yardımcı olmuş, zamanı gelince de İstanbul Hükümeti ile tüm bağları ilk olarak koparacak yürekliği de göstermiştir.

Mustafa Kemal Paşa o gece, Elâzığ Valisi ve arkadaşlarını dinlenmekte olduğu kolordu karargâhına çağırılmış, onlara lâıyk oldukları bir biçimde fakat yorgunluğunu sebep göstererek kısaca aşağılayıcı olarak davranmıştır. Ancak Ali Galip, söyleyeceği önemli şeyler olduğunu bildirerek, Mustafa Kemal Paşa ile aynı gece görüşmek istemiş, bu isteğine de nail olmuştur.

Bu görüşme ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta görüşmelerini:

“Efendiler, bu Ali Galip, gördüğü kötü muameleden sonra bana bazı gizli söyleyecekleri olduğunu bildirerek, gece yalnız olarak, yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Hareketlerinin görünüşüne önem vermemekliğimizi rica ile Elâzığ Vilâyetini kabul ederek gelmekten maksadının, benim fikirlerime hizmet etmek ve Sivas'ta kalış sebebinin beni görüp bizzat talimat almak için olduğunu izaha ve bin türlü delillerle ispata çalıştı. Bizi sabaha kadar oyalamak suretiyle bunu başardığını da itiraf etmeliyim.”¹⁶ diye dile getirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa bu ilk gelişinde Sivas'ta uzun süre kalmayı düşünmemiştir. Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'a bir atı önce ve Trabzon yolu ile gelmesini istemiş ve önerdiği bu yoldan gelmeyişine bir mana verememiştir. Oysa Mustafa Kemal Paşa yolu uzatarak halkın, idarenin ve askerin nabzını yoklamış, başlatacağı kutsal davanın bu üç büyük dayanağını tanımaya çalışmıştır.

23 Haziran sabahı, uykusuz ve yorgun geçen bir geceden sonra Sivas'tan Erzurum'a hareket edilmiş, 3 Temmuz 1919 da da Erzurum'a varılmıştır. Burada da coşkuyla ve sıcak bir biçimde başta Kâzım Karabekir Paşa ve azledilmiş bulunan Vali Münir Bey olmak üzere sivil, asker, herkes büyük önderini bağrına basmıştır.

e) Erzurum Kongresi:

Erzurum Kongresine geçmeden önce kongrenin önemini daha iyi değerlendirebilmek için o tarihlerde doğudaki durumu kısa da olsa özetlemeyi yararlı görmekteyiz.

¹⁶ a.g.e., Cilt: I, sh. 50.

Mondros Ateşkesi Osmanlı Devleti'nin diğer toprakları ile ilgili hükümler getirdiği gibi Doğu illeri için de hüküm getirmiştir. Bu ateşkesin 24 üncü maddesi “Altı ilde (Doğu İlleri) bir kargaşalık ortaya çıkması halinde o illerin bir kısmının işgali hakkını İtilaf Devletleri muhafaza eder.” demektedir. Paris Konferansında Ermenilerin bu iller üzerinde istekte bulunmaları ve ordunun 1918 de Kafkasya'yı terkedip 1878 sınırının gerisine çekilmesi, Tiflis'te bulunan İngiliz generallerinin de baskıları sonucu Kars'ın elden çıkmış olması, Erzurum'da ateşkes hükümlerini uygulamaya memur İngiliz Yarbayı Rawlinson'un, 15 inci Kolordu'nun silâhlarını Mondros ateşkesinin hükümlerine göre toplamaya çalışması doğu illerimizde büyük bir tedirginlik yaratmıştı.

Bölge maddi yönden de bütün Anadolu'da olduğu gibi fakrû zaruret içerisindeydi. Bölgede bulunan askerî birlikler terhisler nedeniyle zayıflamıştı. Ama yine de bölge halkı kendi içinden çıkmış olan ordusuna güvenini sürdürmüştür.

İstanbul'dan ümidi kesilen Erzurum'un aydınları ve gençleri, halkın bu ruhî durumundan faydalanarak, Erzurum'u bir Millî Mücadele merkezi haline koymuşlardı. 9 Mart 1919 da Erzurum'da (Vilâyatı Şarkîye Mûdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti) nin bir şubesi, aynı zamanda Trabzon'da da (Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti) kurulmuştur.

Cemiyet, Erzurum'daki Mütareke Komisyonu Başkanı Yarbây Rawlinson'un baskısı ve Hükümetin çekingenliği karşısında Kâzım Karabekir Paşa'nın destekleri oluncaya kadar bir varlık gösterememiştir.¹⁷

f) Kongrenin Toplanması:

Erzurum ve Trabzon'da bulunan yukarda belirttiğimiz cemiyetler anlaşarak bir kongre toplamaya karar vermişlerdi. Kongre bölgesel nitelikte olacaktı.

Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta toplanmasını düşündüğü kongreden önce yapılacak olan Erzurum Kongresini, Millî Mücadele için önemli bir adım haline getirmişti. Millî Mücadelenin mutlak dayanağı Türk Milleti olmalıydı. Erzurum Kongresini bu amacın oluşması için bir araç olarak ve çok başarılı şekilde kullanmış, bu kongre Ankara'da 23 Nisan 1920 de kurulacak olan T.B.M.M.'nin başlangıcı olmuştur.

Erzurum Kongresinde alınan, Erzurum'da başlayıp, Ankara'da sonuçlanan ve ebediyen sürecek ve mazlum milletlere örnek olacak olan ilke kararı şuydu: Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Bu ilke Kurtuluş

¹⁷ Gn. Kur. Başk. Harp Tarihi Dairesi Türk İstiklâl Harbi, III. Cilt, sh. 20-21.

Savaşımızda olduğu gibi kurtuluştan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin de temel ve değişmez ilkesi olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldiğinde, İstanbul'ca azledilen Erzurum Valisi Münir Bey ve Bitlis Valisi Mazhar Müfit (Kansu) Beyler kendisini bekliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa millî amaç için ortaya atılma konusunda karar almak için yapıları toplantılara yukarda adlan zikredilen valileri ve eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey'i de davet etmişti. Bu kişiler yapılan tartışmalarda ve alınan kararlarda söz ve oy sahibi olmuşlar, millî amaç için alınan kararlara ortak olmuş, Mustafa Kemal Paşa resmî sıfatlarını bıraksa dahi kendisini destekleyeceklerini açıkça belirtmişlerdir.

Bu toplantılara katılan Bitlis Valiliğinden azledilmiş değerli idareci Mazhar Müfit Kansu, Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldiğinden itibaren yanında yer almış; T.B.M.M. kuruluncaya kadar geçen safhada Millî Mücadele hareketinin adeta genel sekreterliği görevini üstlenmiş; tüm yaşamı boyunca vatanseverliği ve üstün kişiliği ile Türk idarecisinin eşsiz sembollerinden birisi olmuştur. Erzurum Kongresi sonrası Mustafa Kemal Paşa bir gece Süreyya Bey'le otururken Mazhar Müfit Bey'i çağırılmış ve defterin bir sayfasına bir tarih koydurtmuş ve bu sayfayı kimseye göstermemesini tembih ederek şunları yazdırmıştır:

Zaferden sonra hükümet biçimi Cumhuriyet olacaktır.

Padişah ve hanedan için zamanı gelince gereken işlem yapılacaktır.

Tesettür kalkacaktır.

Fes kalkacak, uyar toplumlar gibi şapka giyilecektir.

Lâtin harfleri yürürlüğe girecektir.

Bilindiği gibi Mustafa Kemal Paşa yapacağı bu çok önemli işleri zamanı gelmeden açıklamamıştır. Büyük başarısına ulaşmaktaki özelliklerinden birisi de budur.

Ancak görüyoruz ki Mazhar Müfit, Mustafa Kemal Paşa'nın en büyük sırlarını zamanı gelmeden açıldığı insandır ve O'nun için en güvenilir kişi olmuştur.

Yine bu toplantılara katılanlardan Vali Münir Bey ise önemli mazeretine binaen bir süre filî görev verilmemesini istemiştir.

Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi, Trabzon'da bulunan Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti ile de anlaşarak birlikte 10 Temmuz 1919 da Erzurum'da bölgesel bir kongre düzenlemeye karar vermişlerdi.

Daha önceden değindiğimiz gibi doğu illerimiz tedirgindi. Çeşitli sebeplerden dolayı Ruslardan ve İngiliz ve Fransızlardan yardım görebilecek durumda olan Ermenilerin, büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman olan doğu illerimize saldırabileceği endişesi halkı telaşlandırmıştı. Kars'ın Ermenilerin elinde olması, Ardahan ve Artvin'in Gürcülerin işgalinde bulunması ise ilerde tespit edilecek Misak-ı Milli açısından ayrı bir üzüntü kaynağıydı.

Ancak 10 Temmuz'da yapılması kararlaştırılan Erzurum Kongresi için illerden temsilciler tespit edilip gönderilememiştir.

Erzurum'a geldikten sonra konuya bizzat Mustafa Kemal Paşa el koymuş, askerî ve mülkî erkânla da gerekli temaslar yaparak, kongrenin yapılması için çalışmaları hızlandırmıştır.

1 Temmuz'da, genel bir tebligatta bulunarak, orduya ve sivil memurlara şu görevleri ve direktifleri vermiştir:

‘İstiklâlimizi muhafaza uğrunda teşekkül ve taazzuv etmiş olan millî kuvvetler, her türlü müdahale ve tecavüzden masundur. Devlet ve millet mukadderatında, iradei millîye âmil ve hâkimdir. Ordu iş bu iradei millîyenin tabii ve hâkimidir.’

“Bütün mülkiye memurları, Müdafaai Hukuku Millîye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin, ordu gibi meşru yardımcılarıdır.”...¹⁸

Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği diğer direktifler ve gösterdiği çabalar sonucu 13 günlük bir gecikmeden sonra kongre toplanabilmiştir.

Kongre öncesi özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın resmî görevi ve memuriyeti ile ilgili önemli gelişmeler olmuş, İstanbul Mustafa Kemal Paşa'nın resmî memuriyetine son vermiş, kendisi de aynı anda 8-9 Temmuz 1919 gecesi saat 10.50 sonrasında Harbiye Nezareti'ne, saat 11 sonrası da padişaha resmî vazifesiyle beraber askerlik mesleğinden istifasını bildiren telgrafi vermiştir.

Bu durum, Mustafa Kemal Paşa tarafından ordulara ve millete duyuruldu. Bu tarihten sonra resmî sıfat ve salâhiyetten sıyrılmış olarak yalnız milletin şefkat ve fedakârlığına güvenerek ve onun tükenmez feyiz ve kudret kaynağından ilham ve kuvvet alarak vicdanî vazifesine devam etti.¹⁹

Bu tarihlerde Millî Mücadeleden yana bazı komutan ve idare amirleri görevden alınmış, bu arada Millî Mücadelenin önde gelen idare amirlerinden Samsun (Canik) Mutasarrıfı Hamit Bey de azledilmiştir.

¹⁸ Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli, 1962, Cilt: I, sh. 264.

¹⁹ Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 54-55.

Hamit Bey, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında görevden uzaklaştırttığı Mutasarrıf Ethem Bey'in yerine, Refet Bey'in tavsiyesi üzerine Samsun'a atanması özel olarak sağlanmış bir idarecidir. Erzurum Kongresi öncesi olay şöyle olmuştur.

"Efendiler, Hamit Bey 14 Temmuz 1919 tarihinde, Samsun'dan bana şu kısa telgrafi yazmıştır.

"Azloluğumu inanılır bir yerden haber aldım. Şu bir iki gün içinde emrin gelmesini bekliyorum. Sonra İstanbul'a gideceğimi arz ederim."

Refet Bey'in komutayı terketmiş olmasından üzüntülüymen aynı günde önemli bir mevkide kendisinden fedakârca bir gayret beklediğimiz diğer bir arkadaşım da, sanki tabii şartlar içinde bulunuyormuşuz gibi, anlaşılmaz bir zihniyet göstermekte olduğunu öğreniyorum.

Hamit Bey'e 15 Temmuz 1919 tarihinde şöyle bir telgraf yazıldı.

"Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Bey'in tayin olduğuna haber aldık. Refet'e yazdım ve buluşarak beraberce iç taraflara doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi emniyet endişesi, size İstanbul'a gitmek fikrini telkin ediyor. Bundan başka, biz, değerli arkadaşlarımızı İstanbul'dan Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve bu şekilde gerçek vatanseverleri dileklerinden mahrum etmemeye çalışırken siz, bu hareketinizle, en azından düşmanlarca sarılmış bir muhite giriyorsunuz. Refet'in yanına gidiniz. Ya Sivas civarında birlikte kalırsınız, veyahut rahatça bizim yanımıza gelirsiniz. Kesin cevap bekleriz." (Ves. 34).

Beş gün sonra (20 Temmuz 1919) Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in Samsun'dan şu telgrafi gelmiştir:

"Bizans'ın gittikçe artan rezaletleri karşısında ümitsizliğe düşen millet, Doğu'dan bir ümit ışığı bekliyor.

Buralara ve buradakilere öyle hayali şekil ve vücutlar veriyorlar ki, acaba bir şey var mı diye ben de şüpheleniyorum. Kayıtsızlıktan utanıyorum.

Gerçi uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Fakat bu şeyin şekil ve nazariyatiyle uğraştığımıza, uzun yolları seçtiğimize inanmaktayım. Zamanın, halin beklemeye tahammülü yoktur. Memleketin durumu dakikadan dakikaya fenalaşıyor. Bu bakımdan fikirler üzerinde fazla durmayarak faaliyetlerimizi hızlandırmak gerekiyor. Bu hususta benim hatırıma gelen şudur:

Aynı zamanda, her taraftan Zât-ı Şâhaneye bir telgraf çekelim. On aydan beri gözü önünde, çok defa kendi arzu ve hevesiyle cereyan eden rezaletler yüzünden nereye sürüklenmekte olduğunu gören milletin ne

pahasına olursa olsun, mukadderatını ele almağa karar verdiğim bir ihtar ve kırk sekiz saat içinde milletin güvenebileceği bir hükümet kurulmadığı ve Meclis-i Müessisan (Kurucu Meclis)'in daveti karar altına alınmadığı takdirde, ne kendisini ve ne de hükümetini tanımadığımızı ilave edelim.

Bunda hiçbir güçlük yok. Geleneğe göre boyun kırmaktan üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin efendim.”

Beş gün önce, azlolunduğu takdirde İstanbul'a gideceğim arz eden Canik Mutasarrıfı bu telgrafını, biraz öfkeyle yazılmış olmakla beraber, karar ve hareket telkin eder bir mahiyette bulduğunuzu tahmin etmek isterim.

Mutasarrıf Bey, milletin bir ümit ışığı beklediği yerde, acaba bir şey var mı, diye şüpheleniyor.

Bizi ne yapmak istediğini bilmeyen, şekil ve nazariyatla uğraşan şaşkınlara zannediyor. Fikirler üzerinde ısrar etmiyerek faaliyetleri hızlandırmak için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bundan sonra, bütün görüşlerindeki isabetsizliği ortaya koyan çirkin bir fikri ileri sürmeseydi iyi ederdi.

Efendiler, tarih “Geleneğe göre boyun kırmaktan üzüntü duymayan millet, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin” fikir ve inancında bulunanların uğradıkları akıbetler ve cezalarla doludur. İdare adamlarının bilhassa millet adamlarının böyle sakat ve çarpık zihniyetlere asla kapılmamaları lâzımdır. Hamit Bey, bu telgrafında, bizim Refet Bey'le beraber iç taraflara çekilmesi hususundaki tembihimize asla temas etmiyor.”

Hamit Bey'in bu telgrafına 21 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa verdiği bir cevaptı:

“İnşallah her şey olacaktır. Yalnız milletin güvenebileceği bir hükümet kurmak için, önce o hükümetin dayanabileceği bir kuvveti meydana getirmek lâzımdır. O da Doğu Vilâyetleri Kongresinin ve onun arkasından da Sivas Umumî Kongresinin toplanmasıyla olacaktır” demiştir.²⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafı incelendiğinde görülmektedir ki O, iktidarın dayanağı olarak Türk Milletini görmüştür. Bu dayanağın nasıl sağlanacağını da belirtmiş, önce Erzurum Kongresi, sonra Sivas Kongresinin toplanacağını belirtmiştir.

Aslında Canik Mutasarrıfı Hamit Bey, Kurucu Meclisin toplanmasını isteyecek ve bu sağlanmadığı takdirde padişahı bile tanımayalım diyecek kadar Cumhuriyetçi ve yrekli bir idare adamıdır. Mustafa Kemal Paşa

²⁰ Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 64-67.

bu cesur idare adamına ilerde göreceğimiz gibi büyük güven duymuş, Milli Mücadele boyunca çok önem verdiği Trabzon Valiliğine atanmasını sağlamıştır.

Bu gelişmeler olurken nihayet Erzurum Kongresi hazırlıkları tamamlanmış, kongre 23 Temmuz 1919 da başlamış ve ondört gün sürmüştür.

Erzurumlular, Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten ayrılmasından sonra O'na olağanüstü bir yakınlık göstermişler ve Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin başına geçmesini ve birlikte çalışmayı önermişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in Erzurum Kongresi'ne katılmasını sağlamak amacı ile Emekli Binbaşı Kâzım Bey ve Dursun Beyzade Cevat Bey mümessillikten istifa etmişlerdir.

Bazıları Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye katılması ve kongre başkanı olmasına kimi iyi niyetle, kimi de kasıtlı olarak, engel olmak istemişlerse de bu konularda başarılı olamamışlardır. Mustafa Kemal Paşa kongrenin ilk günü kongre başkanlığına seçilmiş, kongre heyetini aydınlatmak için verdiği beyanatta ülkenin içine düştüğü durum ve çıkış yollarından söz etmiştir.

“Ve milletin mukadderatına hakim bir millî iradenin, ancak Anadoludan doğabileceğini belirttim ve millî iradeye dayanan bir Millet Meclisi kurulmasını ve kuvvetini millî iradeden alacak bir hükümetin teşkil edilmesini, kongre çalışmalarının ilk hedefi olarak gösterdim.”²¹

Diğerle yapılmak istenilen şeyi kısaca ifade etmişler ve bölgesel bir kongreyi millî bir kongre haline dönüştürmüşler, Sivas Kongresi için iyi bir zemin hazırlamışlardır.

Mustafa Kemal Paşa kongreye Mazhar Müfit (Bitlis eski valisi)'in Erzurum eski valisi Münir Bey'den aldığı sivil bir elbise ile katılmıştır. Kongreye katılan üyelerin sayısı hakkında elde kesin bir bilgi yoktur. 54 den 62 ye kadar değişen rakamlar vardır. Kongrenin yapılmasında Mülki İdare Amirlerinin çabasının bir gerçek olduğu ve özellikle Mustafa Kemal Paşa'ya inanmış Mülki İdare Amirlerinin, temsilcilerin kongreye iştiraklerinde önemli rol oynadıkları açıktır. Açılışından ondört gün sonra sona eren kongrede bir nizamname ve bu nizamnamenin neleri ihtiva ettiğini belirten bir beyanname hazırlanmış, bu iki belgenin oluşturduğu prensip ve kararlar Mustafa Kemal Paşa tarafından Nutuk'da şöyle açıklanmıştır:

“1 — Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür. Birbirinden ayrılamaz. (Beyanname Madde 6. Nizamname, Madde 3'ün taf-

²¹ Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 78.

silâti. Nizamname ve beyannamenin 1 inci maddeleri okunup tetkik buyurulsun..)

2 — Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Hükümetinin iş yapamaz duruma gelmesi halinde, millet topyekûn kendisini savunacak ve direnecektir. (Nizamname, Madde 2 ve 3; Beyanname madde 3.)

3 — Vatanı korumağa ve istiklâli elde etmeğe İstanbul Hükümeti muktedir olmadığı taktirde, bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri millî kongrece seçilecektir. Kongre toplanmamışsa, bu seçimi Heyet-i Temsiliye (Temsilciler Kurulu) yapacaktır. (Nizamname, Madde 4; Beyanname Madde 4).

4 — Kuvayi Milliye'yi tek kuvvet tanımak ve millî iradeyi hakim kılmak temel prensiptir. (Beyanname Madde 3).

5 — Hristiyan azınlıklara siyasi hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez. (Beyanname Madde 4).

6 — Manda ve himaye kabul olunamaz. (Beyanname Madde 7).

7 — Millî Meclis'in derhal toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis tarafından kontrol edilmesini sağlamak için çalışılacaktır. (Beyanname Madde 8).”²²

Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi kararlarını bu ana başlıklar altında değerlendirmiştir.

Kongrede bir de Heyeti Temsiliye oluşturulmuştur. Bu Heyeti Temsiliyenin üyeleri şunlardır:

“Mustafa Kemal	: Eski Üçüncü Ordu Müfettişi
	Askerlikten ayrılmış
Rauf Bey	: Eski Bahriye Nazırı
Raif Efendi	: Eski Erzurum Mebusu
İzzet Bey	: Eski Trabzon Mebusu
Servet Bey	: Eski Trabzon Mebusu
Şeyh Fevzi Efendi	: Erzincan'da Nakşi Şeyhi
Bekir Sami Bey	: Eski Beyrut Valisi
Sadullah Efendi	: Eski Bitlis Mebusu
Hacı Musa Bey	: Mutki Aşiret Reisi ” ²³

²² a.g.e., sh. 79.

Ancak bu Heyeti Temsiliye üyeleri bir araya gelip çalışmamışlar, fakat Millî Mücadelede millet tabanının oluşmasında üzerlerine düşen görevleri yapmışlardır.

Erzurum Kongresi'nin değerlendirilmesini bir yabancı yazar:

“Mustafa Kemal'in önderliğindeki hareket, Jön Türklerinki gibi yukarıdan inen ve iktidarın birkaç kişinin elinde toplanmasıyla sonuçlanan sırf askerî bir hareket olmayacaktı. Aksine şimdiye kadar ne Türkiye'de ne de başka bir doğu ülkesinde uygulanmamış biçimde, millet bağrından çıkmış bir çoğunluk idaresi hareketi olacaktı. Türkiye'nin Türk Halkının bütünü tarafından seçilmiş ve tutulmuş bir rejimi, kuvvetini halk çoğunluğunun dilek ve kararlarından alan bir hükümeti olmalıydı. Yöneticilik yerindeki kimse kendi adına değil, herkesin adına hareket etmeliydi. Mustafa Kemal'in, Erzurum'dan sonra bütün Anadolu'da durmadan tekrar edeceği mesaj işte buydu. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun batılı unsurlarıyla bir arada yaşamış, batı demokrasisi prensiplerini incelemiş ve demokrasinin, Türkiye'nin bu günkü dünya içerisinde varlığını sürdürebilmesi için gereken tek siyasal temel olduğunu anlamış bir insanın mesajı idi.”²⁴ diye değerlendirmiştir.

Yerli bir yazar ise;

“Bütün memleketi temsil etmediği halde bölgesel de sayılmaz. Doğu Anadolu adına toplanan bir bölge kongresidir. Anadolu ihtilâli açısından bakılınca, Erzurum Kongresi'nin iki büyük özelliği vardır. Birincisi Mustafa Kemal Paşa'ya liderlik yolunu açması; ikincisi de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin aynen benimsediği müdafaa-i hukuk prensiplerinin ve teşkilât tüzüğü'nün hazırlanmış olmasıdır”²⁵ demiştir.

Kongrede, kurulması kararlaştırılan teşkilât başkanlıkları ile ilgili olarak Mülkî İdare Amirlerini yakından ilgilendiren ciddi tartışmalar olmuştur. Bir yazar bu konuyu şöyle dile getirmiştir:

“Başta önemli bir çekişme konusu, kurulması düşünülen örgütün şubelerine Vali, Mutasarrıf, Kaymakam gibi idare amirlerinin doğal başkan sayılıp sayılmamasıydı. Bunların doğal başkan olması konusunda Rauf Bey çok ısrar etmiş, fakat bu görüşün bazı Erzurumlular dahil, inatçı

teşkilâtların kurulmasında, başkan olmasalar dahi Milli Mücadele doğrultusunda çalışmalarında en büyük yükü Mülkî İdare Amirleri üstlenmişler dir.

g) Erzurum Kongresine Katılan İdareci Delegeler:

Erzurum Kongresinde Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinde bulunan ve delege olmayan idarecilerden başka kongreye:

Eski Beyrut Valisi Bekir Sami Bey, Eski Mutasarrıf İbrahim Süreyya (Yiğit), Emekli Kaymakam Abanozzade Hüseyin Efendi, Emekli Bucak Müdürü Yusuf Ziya (Şişman) Efendi, Emekli Bucak Müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi delege olarak katılmışlardır.

Millî Mücadelenin tarihî gelişimini, bu gelişim içinde Türk idarecisinin rolünü aktarmaya Sivas Kongresini ele alarak devam edeceğiz. Ancak bu arada Erzurum Kongresinin toplanmasında etkin bir rolü olmakla birlikte kongre sırasında ikinci planda kalan Trabzon, Millî Mücadele açısından büyük zafer kazanılıncaya-kadar duyarlı bir il olarak kalmıştır. Bu durum Mülkî İdare Amirleri açısından da çok önemli olmuştur. Bu nedenlerle Sivas Kongresi'nden önce özet olarak da olsa Trabzon konusuna değinilmesi uygun bulunmuştur.

h) Erzurum Kongresinde ve Sonrasında Trabzon:

Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıktığında Trabzon'da da Erzurum'da olduğu gibi millî hareketler başlamış, Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti adı altında bir cemiyet kurulmuştu.

Kâzım Karabekir Paşa da 15 inci Kolordu Komutanlığına atandığında, Erzurum'a geçerken Trabzon yolunu izlemiş, bir süre de Trabzon'da kalmıştı. Bu fırsattan yararlanarak Trabzonluları tanıma fırsatı bulmuştu.

Trabzon ileri gelenleri diğer illerdekinin tersine yöneticilerin bir katkısı olmaksızın Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyetini kurmuştu.

Trabzon eşrafının önemli bir bölümü ittihatçı olup çocuklarını da okutmuşlar, daha o tarihlerde ileri gelen ailelerin çocukları doktorluk, mühendislik gibi meslekler edinmişlerdir.

İttihatçı olan ileri gelenler (Barutçuzadeler, Eyüpzadeler, Nemlizadeler, Abanozzadeler) kurtuluşu kendi güçlerinde görmüşlerdi. Bu durum kendilerine aşın bir

kitaplarda Ali Galip Bey olarak da yazılmıştır. Vali Mehmet Galip Bey önceleri Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini sağlamışsa da, Trabzon'un ilerde değineceğimiz hususiyeti ve kendi kaypak tutumu nedeni ile sonraları güven duyulmayan bir vali durumuna gelmiştir.

Erzurumluların ve Trabzonluların öncülüğü ile Erzurum Kongresi yapılması kararlaştırılmış, ancak Erzurum Kongresi'nde umdukları etkinliği elde edemiyen Trabzonlular ilk Millî Mücadeleyi başlatanlardan olmalarına rağmen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ile zaman zaman ters düşer durumlara gelmişlerdir. Bu sürtüşmeler T.B.M.M. açıldıktan sonra da sürüp gitmiştir. Ne zaman ki Başkumandanlık Savaşı kazanılmış, düşman İzmir'den denize dökülmüş, Trabzon da aşırı duyarlılığını yitirmiştir.

Trabzon ilinin duyarlı olmasında üç önemli faktör rol oynamıştır.

1 — Ermeni ve Rumların bu bölge üzerindeki emellerinin varlığı nedeni ile İtilaf Devletlerinin desteğinde bir dış müdahalenin olabileceği kuşkusunu,

2 — 1 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de toplanan “Şark Milletleri Kongresine” katılan Enver Paşa'nın ittihatçı olarak bilinen Trabzon'u sıçrama tahtası yaparak Millî Mücadele liderliğini elde etme arzusu,

3 — Türk'ün dinî, millî, toplumsal ve ruhsal yapı ve geleneklerine uyması imkânsız olan bolşevizmin Trabzon'u bir kapı olarak kullanabileceği ihtimali.²⁷

Belirtilen bu üç sebepten dolayı Trabzon; halkın seçtiği temsilciler, valiler ve kumandanlar açısından Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarınca büyük bir titizlikle izlenmiştir. 1919-1922 arasında aşağıda belirtilenlerin valilik veya vali vekilliği yapması bu düşüncelyi doğrulamaktadır.

1 — 19 Nisan 1919 - 26 Eylül 1919 Mehmet Galip Bey, 3 Ekim 1919 tarihli deklarasyonda adı istenmeyen valiler arasında zikredilmiştir.

2 — Ekim 1919 da defterdar, vali vekilliği yapmıştır.

3 — Ekim 1919 da Haydar Bey vali olarak atanmıştır.

4 — 25 Ocak 1920 de Hamit Bey vali olarak atanmıştır. (Vali Hamit Bey daha önce kendisinden Canik (Samsun) Mutasarrıfı olarak bahsettiğimiz Ham

ra'nın ısrarı üzerine Ankara'ya gitmek zorunda kalmış, 26 Eylül 1920 de Trabzon'a vali olarak dönmüş, 21 Ekim 1920 de Milletvekilliğinden ayrılarak 1 Kasım 1920 de Erzurum Valiliğine atanmıştır.

5 —22 Nisan 1920 de İstanbul Hükümeti; Vali Hamit Bey'in Millî Mücadelecilerin yanında yer alması nedeniyle Kurmay Albay Hacı Hamdi Bey'i Trabzon Valiliğine atadıysa da, adı geçen, görevine başlayamadan geri dönmüştür.

6 — 23 Haziran 1920 - 26 Eylül 1920 arasında Trabzon Valiliğine, 3 üncü Tümen Kumandanı Rüştü Bey vekâlet etmiştir.

7 — Antep'in düşman işgali üzerine Ankara'ya gelen ve Antep'te başarılı hizmetler veren İsmail Sabri Bey, Hamit Bey'in Erzurum Valiliğine atanması üzerine vekâleten Trabzon Valiliğine atanmıştır.

8 — Nisan 1921 de Trabzon Valiliğine Abdullah Naci Akbay atanmış* Naci Bey de istenilen başarıyı gösterememiştir.

9 — Naci Bey'in yerine Ebubekir Hazım (Tepeyran) Bey vali olarak atanmıştır.

10 — Ebubekir Hazım Bey, Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum) soruşturma kuruluna gönderilerek, askerî ve mülkî güç, bir elde toplanmak istenmiş, 13 üncü Tümen Kumandanı Sami Sabit Bey, 11 Şubat 1922 de vekâleten Trabzon Valiliğine getirilmiştir.

11 — 20 Haziran 1922 de Hazım Bey tekrar Trabzon Valiliğine dönmüştür. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kurtuluş Savaşının zaferle noktalanması ile Trabzon'un duyarlılığı da kendiliğinden ortadan kalkmıştır.²⁸

Hamit Bey, İsmail Sabri Bey, Ebubekir Hazım Bey gibi seçkin idarecilerin görev yaptığı Trabzon ilimizde, valilik makamı iki yılda asaleten ve vekâleten 11 kere el değiştirmiştir.

ı) Sivas Kongresi:

Erzurum Kongresi'nin yapılmasından sonra, Amasya kararlarında belirtildiği gibi şimdi sıra, Sivas'ta millî boyutlarda bir kongre yapılmasına gelmişti.

Erzurum Kongresi'nin, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başarılı oluşu, İstanbul Hükümetini son derece tedirgin etmişti. İstanbul

çareye başvurarak Millî Mücadeleyi başlangıçta yok etmenin yollarını aramıştır.

“Erzurum Kongresinin başarı ile sonuçlanması, Mustafa Kemal Paşa’nın görevine son verildiği halde millî hareketin gelişmekte devam etmesi, Mustafa Kemal Paşa’nın tevkifine muvaffak olunamaması ve nihayet Sivas Kongresi hazırlıkları, Hükümeti Anadolu olaylarını dikkatle izlemeye zorlamıştı. Paris’e, barış konferansına gitmiş olan Sadrazam Damat Ferit Paşa da, Ağustos’ta İstanbul’a dönmüş, Ferit Paşa’nın gelmesi ile İstanbul’un Anadolu’ya karşı davranışı değişerek birdenbire sertleşmeye başlamış, Damat Ferit Paşa Anadolu’da olup bitenleri “İhtilâl-kâr Hareketler” olarak vasıflandırmıştı. İhtilâli büyümeden bastırmak istiyordu. Bu sebeple Ağustos ayında Anadolu İhtilâline karşı gerçekten etkili tedbirler alındığını görmekteyiz. Bu tedbirler şunlardı:

1 — Anadolu’daki millî hareketi ve kongreleri değersiz bırakmak amacıyla Millî Meclisin toplanması için seçim hazırlığı emri vermek.

2 — Anadolu’ya hükümete bağlı kumandan ve valiler tayin ederek ihtilâlcileri zaafa düşürmek ve devlet otoritesini sağlamak.

3 — Genelgelerle, uymalarla toplanmasına engel olunamayacağı anlaşılan Sivas Kongresini, toplantı halinde iken basarak ihtilâlcileri toptan yakalayıp, millî hareketi başsız bırakmak.

4 — Padişahı, ihtilâlcilere karşı silâh olarak kullanmak.”²⁹

Bu değerlendirmede de gördüğü gibi İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa’ya inanmış idarecileri görevlerinden alarak yerlerine, Millî Mücadeleye karşı hükümete bağlı idareciler atama yoluna gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu tehlikeyi çok önceden gördüğü için daha önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi böyle durumlarda nasıl hareket edileceği konusunda gerekli direktifleri vermişti. Bu konudaki gelişmelerle ilgili olarak ileride ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.

Sivas Kongresinin yapılması için Mustafa Kemal Paşa Amasya’da bulunduğu tarihlerden bu yana gösterdiği çabaları sürdürüyordu. Millî Mücadeleye inanmış kumandan, Mülkî İdare Amiri ve diğer ilgililer Sivas Kongresi’nin yapılması için Mustafa Kemal Paşa’dan aldıkları direktifleri yerine getirmeye çalışıyorlardı. Bütün bu iyi ni

çımdan şüphe edilmesi imkânsız olan Sivas Valisi Reşit Paşa tarafından çekilen telgraf, duyulan endişelerle ilgili dikkate değer bir örnektir.

“Erzurum”da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Evvela rahatsız ettiğimden dolayı yüksek aflatını rica eder ve zati devletlerinin sıhhatini sorarım. Neden rahatsız ettiğimi aşağıda arz ve izah ediyorum, efendim. Görünüşte Fransızlara ait müesseseleri teslim almak, hakikatte buraların durumu hakkında incelemelerde bulunmak üzere, Cizvit papazlarıyla beraber İstanbul’dan önceki gün Sivas’a gelerek valilik makamını ziyaret eden Fransız subaylarının ziyaretlerini iade için dün sabah yanlarına gitmiştim. Ziyaret ve görüşmenin sonunda orda hazır bulunan Fransız binbaşlarından Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot, biraz özel görüşmek istediğini söyleyerek bendenizi diğer bir odaya aldı.” diyerek söze başlayan Vali Reşit Paşa’nın telgrafında; (Mösyö Brunot’un söylediklerini ve kendi görüşlerini özetlersek)

Sizin kongre üyeleri ile Sivas’a gelip burada da bir kongre yapacağınızı kendisine duyurmadığımdan dolayı teessürlerini bildirerek, eğer Sivas’ta bir kongre yapılırsa buraların beş on gün içinde işgal edileceğini, belirtmiştir. Ancak ertesi günü makamıma gelerek burada yapılacak kongrede İtilaf Devletlerinin aleyhinde tahriklerde bulunulmazsa kongrenin toplanmasında mahzur görmediğini, hatta bu durumda General Franchat d’Esperey’e yazarak sizin hakkınızdaki tevkif emrini geri alılabileceğini ve Dâhiliye Nezaretinden toplantının yapılmasına engel olunmaması yolunda bana emir yazdırabileceğini söylemiştir. Ben bunun bir oyun olduğunu, kongrenin yapılmasına rıza gösteriyormuş gibi davranarak sizi ve kongre üyelerini ele geçirmeyi planladıklarını sanıyorum. Size bu durumu arz etmeyi vicdanî bir görev sayıyorum, eğer bir zorunluluk yoksa bu kongreden vazgeçilmesi, ya da korunması daha kolay, işgali zor Erzurum veya Erzinan gibi bir yerde yapılmasının düşünülmesini arz ederim, demiştir.

Mustafa Kemal Paşa, yukardaki telgrafı nedeni ile Vali Reşit Paşa’ya gönderdiği telgrafta özetle;

Mösyö Brunot ve arkadaşlarının gözdağı vermek için blöf yaptığını, Sivas Kong

bul edeceklerini ve yerine getirecekleri konusunda şimdiden yazılı teminat vereceklerini belirterek, Mösyö Brunot'un tehditlerinin halk arasında yayılmasının önüne geçilmesini istemiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafi üzerine Vali Reşit Paşa, Büyük Önderin emirlerinde olduğunu bildiren aşağıdaki telgrafi çekmiştir:

“Bendeniz anlayabildiğim kadarını Efendimize arz etmekle vicdanî vazifemi yapmış oluyorum. İstanbul'daki Fransız siyaset ve ordu ileri gelenlerinin görüşlerinin ve zâtı devletlerine karşı verdikleri sözlerin ne dereceye kadar güvenilir olduğunu kestirememekte mazurum, şüphe götüremez vatanseverliğiniz yönünde vatanın selâmeti söz konusu olduğuna göre, iyice düşünerek tutulması gereken yolun tayini, Efendimizle yüksek kongre heyetinden orada bulunan muhterem şahsiyetlere aittir. Emirlerinizi yerine getireceğimi arz ile samimi hürmetlerimi sunarım, Efendim.

Reşit³⁰

Görülmektedir ki Millî Mücadele artık Önderini bulmuştur. O'nun önünde bütün engeller, bütün zorluklar ve bütün tereddütler yok olmaktadır. Memleketin her köşesinden kongreye katılacak murahhaslar Sivas'a gelmek üzere yola çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa da Sivas'a hareket etmenin gereğini duyduğundan 29 Ağustos 1919 da Erzurum'dan ayrılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldiğinde Erzurum Valisinin görevden alındığını, Vali Münir Bey'in Mustafa Kemal'in ricası üzerine kendisini Erzurum'a beklediğini, bazı özel nedenleri ile faal görev almadığını belirtmiştik. Bu durumda Vali vekilliğini kendine has bir kişiliği ve nüktedan bir insan olan Kadı Elhac Hurşit Efendi üstlenmişti.

Erzurum Kongresinin mahalli idare yönünden herhangi bir engellemeye uğramamasında Vali vekili Kadı Hurşit Efendi'nin kişiliğinin önemli rolü olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas'a gelirken Erzincan Boğazının bir kısım eşkıyaca tutulması konusundaki uyarıları da, kendisine has mantığı ve cesareti ile geçersiz görüp yoluna devam

termiştir. Vali Reşit Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığının, Millî Mücadelenin en önemli olaylarından biri olan Sivas Kongresinin yapılmasında büyük payı vardır.

İstanbul Hükümeti Sivas Kongresinin yaptırılmaması konusunda Vali Reşit Paşa'yı oldukça sıkıştırmıştır. Vali Reşit Paşa'nın bu konuda İstanbul Hükümeti ile yaptığı yazışmalar çok dikkate değerdir.

Reşit Paşa'nın üstün idarecilik tecrübesini, onurunu, Millî Mücadeleye bağlılığını gösteren bu yazışmalardan bazıları şunlardır:

Reşit Paşa, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 20 Ağustos 1919 tarihli tel yazısında, Sivas'ta bir kongre toplamaktan vazgeçmesi için, Mustafa Kemal Paşa katında yaptığı girişimleri ve bu girişimlerinin nasıl başarısızlıkla sonuçlandığını anlattıktan sonra, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının niçin Erzurum'da tutuklanmadığını sormuş, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Sivas'ta tutuklamaya kalktığı taktirde, kan dökülmesinin kesin olduğunu, bunun da bahane sayılarak İtilaf Devletlerince Sivas'ın işgaline yol açacağını, böyle bir olayın hukukî ve manevî sorumluluğunu üzerine alamayacağını bildirmiş ve özetle şu iki öneride bulunmuştur.

“1 — Bana güvendiğiniz taktirde, bu işi Tanrı'nın yardımıyla iyi idare ederek, Sivas çevresinde hükümetin isteğine karşı ve memlekete zararlı bir sonuca götürmemeye, son derece çalışacağımı bildirir ve cevap olarak emrinizi beklerim.

Dahiliye Nazırı Adil Bey, bu iki yazıya verdiği cevapta; kendi mantığınca, siyasî ortamı çizmiş, Reşit Paşa'ya güvenini belirttiikten sonra, Paris Sulh Konferansı öncesi bu kongrenin zararlarını sıralamış, doğu illerinde asayişin yokluğu kanısının yabancı girişim ve işgalini davet edeceğini... belirtmiştir.

Bu tele karşılık Reşit Paşa:

Sivas Kongresinin, Erzurum Kongresi'nin bir tamamlayıcısı olduğunu, Millî Mücadele yanlılarının da amacının vatanın bağımsızlığı ve bütünlüğünü sağlamak bulunduğunu, yasal yollarla herkesin hakkını arayabileceğini, buna İtilaf Devletlerinin de ses çıkarmayacağını, Sivas Kongresinin toplanmasından ötürü, asayişin bozulmayacağını belirttikten sonra Sivas Kongresinin toplanmamasından doğacak zararları... silah patlamasıyla asayişin bozulacağını ve yabancı işgaline vesile hazırlayacağını belirtmiştir.

Dâhiliye Nazırı Adil Bey, bu tel yazısına verdiği cevabı, şu kesin cümlelerle bitirmiştir. "... Hükümetin emirlerine göre hareket etmek zamanı gelmiştir. Belki de geçmektedir. Hükümetin siyasetine uygun hareket etmenin esenliğe yol açacağını gerekenlere özellikle anlatınız."

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın kendisini atama mevkiinde bulunan İstanbul Hükümetine karşı kesin tavrını alma zamanı gelmişti. Reşit Paşa ailevi ve özel sebeplerle bu ana kadar İstanbul Hükümetini ikna etme yollarını aramıştı. Artık inandığı Millî Mücadeleden yana tavrını koymuş, İstanbul Hükümetinin değil Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yerini kesin olarak almıştı. Reşit Paşa'nın aşağıdaki telgrafını

tehlike gözönünde iken içtihat ve kanaatim hilâfında binnetice vatana muzır bir harekete sevk edilmekten ise bu bapta kat'iyen mesuliyet kabul edemeyeceğimden 20 Ağustos 1919 tarihli şifre telgrafname-i acizanemin son fıkraları güzelce mütalaa buyrularak hakkımda tayin-i muamele buyrulsun, son söz olarak bunu arz ile yarın behemehal emr-i cevabiyi intizar eylerim efendim. 23 Ağustos 1919”.

Reşit Paşa'nın bu tutumu karşısında İstanbul Hükümeti idarenin Sivas Kongresi'ni engellemeyeceğini anlamıştı. O halde Sivas Kongresini siyasî kırınlıklardan yararlanarak engellemeyi düşünmüştü. Mustafa Kemal Paşa'yı ve arkadaşlarını İttihat ve Terakkicidir diye empoze etmiş, Milli Mücadeleyi de İttihat Terakkicilerin hareketi olarak göstererek, Hürriyet ve İtilafçıları da bunlara karşı harekete geçirmek istemişti. Bu konuda İstanbul Hükümetinin yararlanmak istediği Sivas'ın bazı ileri gelenleri ve Sivas Müftüsü, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alınca, halin birbirine kırdırmaya kadar varacak olan bu oyun da sonuçsuz kalmıştı.

İstanbul Hükümeti ne yapıp yapıp Sivas Kongresi'ni yaptırmamak ve Mustafa Kemal ve arkadaşlarını etkisiz hale getirmek için, çok vahim sonuçlar meydana getirebilecek bir oyunu uygulamaya koymaya başladı.

Dâhiliye Nazırı Adil Bey, Vali Reşit Paşa'yı görevinden almış, yerine Elâzığ Valisi Ali Galip Bey'i olağanüstü yetkiler vererek Sivas Valiliğine atamıştı

bulunan bir Nazıra artık itimadım kalmadı. Bugüne kadar, her mes'uliyeti, şahsen deruhte ederek, idare-i umur ettim. Fakat bu dakikadan itibaren, bendeniz vilâyet makamında iken, Harput ve Malatya müslümanlarının, Sivas müslümanları ile hıristiyan azınlıkları ve ecnebiye ile çatışmada bulunmaları gibi hazin bir manzaraya tahammül edebilecek kadar vicdansız olmadığım, buna müsaade edemeyeceğim. Bu yapılmayacak işten doğacak mesuliyetin tamamen size raci olduğunu arz ederim. Efendim.

Sivas Valisi

Reşit"

Bu telgrafi çektikten bir süre sonra Vali Reşit Paşa kesin olarak görevinden azledilmiş, ancak Sivas Kongresi'nde valilerle ilgili alınan 11. madde gereğince ve Ali Rıza Paşa Hükümeti ile bu konuda sağlanan mutabakat sonunda görevinde kalması sağlanmıştır.

j) Sivas Kongresi'nin Açılışı (4 Eylül 1919):

Sivas Kongresinde de kongre başkanlığı konusu gündeme getirilmiştir. Bilindiği gibi Erzurum Kongresi'nde de Mustafa Kemal Paşa'nın kongre başkanı olmamasını isteyenler çıkmıştı. Ancak bu defa görünen durum daha değişiktir. Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın arkadaşları kongre öncesinde eski Beyrut Valisi Bekir Sami Bey'in evinde (Erzurum Kongresi'nde Heyeti Temsiliye

tu. Ama O, hâlâ canlı idi. Göğsünde dünyaya meydan okumuş ve yüzyıllar boyunca, bütün istilâcılara karşı başarıyla mücadele etmiş bir ırkın kalbi çarpıyordu. Elinde yine bir ordunun teçhizatı ve başında kendisi hakkında bildiğimiz kadarıyla, kıyametin dört ya da beş olağanüstü insanı ile boy ölçüşebilecek kıratla bir önderi vardır. Dünya yasasına düzen verecek adamlar, Paris'in duvarları kumaş kaplı, yaldızlı salonlarında toplanmışlardı. İstanbul'da müttefik filolarının topları altında çalışan bir kukla hükümet bulunuyordu. Lâkin, Türk'ün anayurdu Anadolu'nun sarp tepeleri üzerinde, bir avuç yoksul insan, kaderlerinin bu şekilde tayin edilmesini kabul etmiyorlardı. Şu anda bir açık ordugâh ateşi önünde, bir mültecinin eski püskü elbiseleri altında oturan, yüce bir şövalyelik ruhu idi.”³²

Sivas Kongresi Başkanlığına seçilen Mustafa Kemal Paşa XX nci asrın yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından birisi olan Winston Churchill tarafından böyle değerlendirilmişti.

Sivas Kongresi'nin ilk birkaç günü konunun özüne girilmeden, ittifatçı olunmadığını doğrulamak için yemin etmek, Padişaha bağlılığı bildirmek, kongreye gelen telgraflara cevap vermekle geçmişti.

Kongrenin dördüncü günü Erzurum Kongresi Nizamnamesindeki bölgesel deyimler, Ülkenin bütününe kapsay

4 — Nizamnamede dördüncü maddeyi teşkil eden mesele oldukça münakaşaya yol açtı. Madde şuydu:

“Osmanlı Hükümetinin yabancı devletlerin bir baskısı karşısında, buraları (Yani Doğu Vilâyetlerini) bırakmak ve ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşıldığı taktirde, alınacak İdarî, siyasî, askerî tedbirlerin tayin ve tespiti” yani geçici idare kurmak meselesi.

Sivas Kongresi nizamnamesinde, bu maddedeki, “buraları” yerine “Vatanımızın herhangi bir parçasını bırakmak ve ilgilenmemek” şeklinde daha geniş ve umumî bir kayıt kondu.”³³

Daha sonra Sivas Kongresi’nin hatta Türk Devleti’nin geleceğinin en önemli konularından birisi olan manda konusuna geçildi.

k) Amerikan Mandası Konusu:

Sivas Kongresinin en önemli konusu, Amerikan mandasının kabul edilip edilmemesi tartışmaları olmuştur. Bu sıralarda kongre heyeti içinde olduğu gibi memleketin birçok aydını, Amerikan mandasından yana bir görüşteydiler.

“Manda meselesinin görüşülmesine İstanbul delegesi İsmail Hami Bey tarafından hazırlanıp, birçok imza ile Kongre Başkanlığına verilen bir muhtıranın okunması ile başlandı. Rauf, Refet, Bekir Sami

2 — İstiklâl, elbette ki arzu ve tercih edilir. Ancak, tam istiklâl istediğimiz taktirde, vatanın birçok parçalara bölüneceği kesin ve şüphesizdir. Şu halde iki üç vilâyeti içine alacak istiklâle, vatanımızın bütünlüğünü garanti edecek mandaterlik (yabancı bir devletin himayesi) elbette tercih edilir. Osmanlı Ülkesinin bütününe hakim meşrutiyetimiz ve dışarıda temsil edilme hakkımız eskisi gibi devam etmek şartıyla, belirli bir müddet için, Amerika mandasını istemeği milletimiz için en faydalı bir hal şekli kabul ediyorum. Bu hususta Amerika temsilcisiyle görüştüm. Birkaç şahsın değil, bütün milletin sesini Amerika'ya duyurmak lâzım geldiğini söyledi ve aşağıdaki şartlar çerçevesinde Wilson'a, Senato'ya ve Amerikan Kongresi'ne başvurulmasını teklif etti.

- a — Adaletli bir hükümetin kurulması,
- b — Eğitim ve öğretimin yayılması ve geliştirilmesi,
- c — Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması,
- d — Gizli anlaşmaların kaldırılması,
- e — Bütün Osmanlı Ülkesinde geçerli olmak üzere, Amerika Hükümeti'nin bizi mandası altına almayı kabul etmesi.

3 — Bundan başka kongremizin seçeceği bir heyeti. Amerika'ya bir zırlı ile yollamayla da temsilci üzerine almıştır.

4 — Bekir Sami Bey, daha bir iki gün buralarda kalacağından her türlü emir ve talimatın benim nâç

Bekir Sami Bey, Hami Bey Amerikan mandasından yana konuşmuşlardı. Amerikan mandasının seçilmesini ise Refet Bey şöyle dile getirmişti.

Refet Bey diyordu ki; “Bizim Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün cemiyetleri esir eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin ve milletlerin vicdanlarına saygılı olan Amerika’yı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir.”³⁵

Aynı konuşmanın bir başka yerinde Refet Bey; “Herhalde, bir Amerika kefilliğini kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda, beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek verimli olmayan bir toprağı ve ancak on, onbeş milyon lira geliri olan bir millet için, bir dış destek olmaksızın yaşamak imkânı olamaz. Eğer, bundan sonra da bu halimizde kalır ve bir dış yardım sayesinde kalkınmayacak olursak, ihtimal ilerde Yunanistan’ın bile taarruzlarına karşı kendimizi savunamayız”³⁶ demiştir.

Beyrut Eski Valisi Bekir Sami Bey ise; konuşmalarının birinde “Kırım Savaşından galip sıfatıyla çıkarak katılmış olduğumuz Paris Kongresindeki müttefiklerimizin bize yüklemiş oldukları bilinen şartlar ile bu şimdi okunan rapordaki isteklerimiz karşılaştırılacak olursa, hangisinin daha çok istiklâli ortadan kaldıracı olduğu

susturmak ve belki bundan daha çok onların iddialarına bir cevap olmak üzere bir çeşit özellik vardır. Madde metni mantıkla okunur ve incelenirse, ne manda ve ne de Amerika'nın mandaterliğini istemek düşüncesinin bulunmadığı kendiliğinden ortaya çıkar. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi aynen hatırlatmak isterim:

“Madde: 7 — Milletimiz çağdaş gayelerin büyüklüğüne inanır ve teknik, sınaî ve İktisadî durumumuzu ve ihtiyacımızı takdir eder. Bu bakımdan devlet ve milletimizin içte ve dışta istiklâli ve vatanımızın bütünlüğü korunmak şartıyla altıncı maddede belirtilen sınırlar içinde milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devletin teknik, sınaî ve İktisadî yardımını memnunlukla karşılırsınız ve bu adaletli ve insanca şartları taşıyan bir barışın da bir an önce gerçekleşmesi, insanlığın selâmeti ve dünyanın huzuru adına en özlü millî gayemizdir.”

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı fikri vardır? Olsa olsa “Herhangi devletin teknik, sınaî ve İktisadî yardımını memnunlukla karşılırsınız” sözlerinden manda fikrini çıkaranlar bulunabilir. Fakat mandanın mana ve maksadının bu olmadığı muhakkaktır. Her zaman ve bugün dahi, bu açıklık çerçevesinde yapılacak yardımları memnuniyetle karşılamaktayız ve karşılırsınız. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbakır demiryollarının yapımı için bir İsveç firmasının ve Kayseri-Sivas-Turhal hatlarının yapımı için de bir Belçika firmasının teknik, sınaî, İktisadî yardımını memnunlukla kabul ettik ve meselâ Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerimizin bir an önce kurulup yapılmalarında ve bütün öteki demiryollarımızın, yollarımızın, limanlarımızın yapımları teklifinde bulunacak yabancı sermaye sahiplerinin yardımlarını memnuniyetle kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin içte ve dışta istiklâlini ve vatanımızın bütünlüğünü bozmaya yönelmiş gizli emelleri olmasın. Bu maddede geçen “Milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemeyen herhangi devlet” ifadesinden Amerika Devleti manası çıkarılması da mümkün değildir. Çünkü bu esaslara saygılı dünya devletleri arasında yalnız Amerikalılar yoktur. Meselâ İsveç Devleti, Belçika Devleti aynı vasıfta devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de söz konusu olabilir mi? Bir de eğer üstü kapalı şekilde Amerika Devleti kastedilmek istendiyse, “Herhangi devletin” yerine “Bir devletin” veya hiç olmazsa sadece “Devletin” kelimesiyle yetinilmek gerekirdi. Bu bakımdan maddenin açıkladığı şartlar çerçevesinde teknik, sınaî, İktisadî yardımın iyi karşılanacağı hususunun bütün devletler için söz konusu olduğu açıktır.”³⁹

³⁹ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 137-139

Mustafa Kemal Paşa manda konusunda gösterilen bütün çabalara rağmen istiklâli tam görüşünü savunmuş, Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın görüşü kabul edilmiştir.

Sivas Kongresi'nde alınan kararlardan biri de Ali Fuat Paşa'nın Batı Anadolu Genel Kuvayı Milliye Komutanı olarak atanmasıdır. Bu vesile ile Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fuat Paşa'ya çektiği telgrafın bir maddesinin, sivil idarenin sivil idarecilerce yürütülmesi bakımından büyük önderin düşüncesini belirtmesi nedeniyle aynen aşağıya alıyoruz:

“Âmâlî mukaddese-i milliye mugayir hareketlerinden dolayı azledeceğiniz memurini mülkiye yerine muktedir ve ehli ırz olmak ve yine memurini mülkiyeden bulunmak şartıyla diğer zevatın tayini tensip kılındı. Cümleten gözlerinizden öper, vatan ve millete nâfi muvaffakiyetler dileriz.”⁴⁰

Artık Millî Mücadele sonrasında kurulacak devletin ana çatısı ve idare yapısı belirlenmiştir. Yapılacak mücadele, egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu, tam bağımsız, milliyetçilik esasına dayalı yeni bir Türk Devleti ve yeni uygar bir idare için yapılacaktır.

Sivas Kongresi yukarda anlatmaya çalıştığımız biçimde sürerken Mustafa Kemal Paşa, bir de İstanbul Hükümetince kongreyi dağıtmaya memur edilmiş Ali Galip'le uğraşmak zorunda kalmıştır.

I) Ali Galip Olayı:

Sivas Kongresi'ni yaptırtmak istemeyen İstanbul İdaresinin, Vali Reşit Paşa'yı görevinden aldığını, Sivas'a yeni bir vali atadığını daha önce görmüştük.

Elâzığ Valisi Ali Galip, İstanbul Hükümetinin emirleri gereği, doğuda, İngilizlerin de desteği ile gelişen Millî Mücadele hareketini dağıtmak ve yok etmek için son derece tehlikeli oyunlara girişmiş, etnik yapı farklılıklarını tahrik etmiş, bazı vaadlerle Mustafa Kemal Paşa'ya ve Sivas Kongresi'ne karşı suikast girişimleri düzenlemiştir. Bu oyunda, doğuda bir aşirete mensup bulunan Malatya Mutasarrıfı Halil Bey de rol oynamıştır.

İstanbul Hükümeti ve bu hükümetin emirlerini kişisel çıkarları için uygulamakta tereddüt duymayan Ali Galip, Millî Mücadele hareketini yok etmek için millî bütünlüğü bozacak tehlikeli hareketleri yapmakta hiç bir sakınca görmemişlerdir.

⁴⁰ Sabahattin Sele: Anadolu İhtilâli, Cilt: I, sh. 287-288.

Konunun önemi nedeni ile Ali Galip olayını belgelerle sunmayı uygun bulduk. Önce, İstanbul Hükümeti ve Ali Galip arasında meydana gelen tel yazışmaları, sonra da Mustafa Kemal Paşa'nın bu planı etkisiz hale getirmek için yaptığı girişimlerin belgeleri aşağıda sunulmuştur.

“İstanbul

Kendisi tarafından çözülecektir.

Elâzığ Valisi Galip Beyefendi'ye,

C: 2 Eylül 1919, Numara iki:

Arz olunmuştur. Hakkında, padişahın yüce buyruğu bugün çıkacaktır. Bu itibarla kesinlik kazanmıştır. Talimat şudur:

Bildiğiniz gibi, Erzurum'da kongre adı altında birkaç kişi toplanarak bir takım kararlar aldılar. Ne toplananların, ne de aldıkları kararların esası, önemi vardır. Fakat bu durumlar memlekette bir takım dedikodulara sebep oluyor. Avrupa'ya ise pek mübalağa ile aksettiriliyor. Bundan dolayı pek fena tesirler yaratıyor. Ortada önem verilecek hiçbir kuvvet, hiç bir hadise olmadığı halde, sırf bu mübalağalardan ve uyandırılan kötü tesirlerden endişeye düşen İngilizlerin yakında Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları tahmin ediliyor. Hükümetin her tarafta olduğu gibi tarafınıza da gönderdiği malûm tebligata aykırı hareketler devam ederse, çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sivas'ı ve oradan daha ilerleyerek birçok yerleri işgal etmeleri ihtimali uzak değildir. Bu ise memleketin menfaatlerine şüphesiz aykırıdır. Erzurum'da toplanan malûm şahısların, yakında Sivas'ta biraraya gelerek, yine bir kongre toplamak istemekte oldukları, yapılan haberleşmelerden anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmayacağı hükümetçe bilinmektedir. Fakat bunları Avrupa'ya anlatmak mümkün değildir. İşte bunun için, bunların orada toplanmasına meydan vermemek gerekiyor. Bunun için de, herşeyden önce Sivas'ta hükümetin tam güvenini kazanmış ve memleketin selâmetine uygun olan tebligatı olduğu gibi yerine getirmeğe azimli bir vali bulundurmak gerekmektedir. Yüksek şahsınızı onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sivas'ta kongre yapmak isteyen bir kaç kişiye engel olmak o kadar güç bir şey değilse de, yüksek rütbeli subaylar, komutanlar, subaylar ve askerin bazılarının da bunlarla aynı fikirde oldukları anlaşıldığından, hükümetin alacağı tedbirleri ellerinden geldiği kadar boşa çıkarmağa ve malûm şahısları mümkün olduğu kadar korumağa çalışacakları dikkate alınarak, güvenilebilir bir iki yüz kişinin yanınızda bulunması başarı sağlamak için uygun görülmektedir. Bundan dolayı evvelce yazdığım gibi, oralardaki kürtlerden, güvenilebilir yüz, yüz elli

kadar süvariye birlikte alarak ne için oradan gidildiği kimseye sezdirilmeden, Sivas'a hiç kimsenin beklemediği bir zamanda girerek, vali ve komutanlığı hemen üzerine alacak ve oradaki jandarma ve askeri, miktarları az olmakla beraber iyi idare edecek olursanız, karşınızda başka bir kuvvet olamayacağından derhal nüfuzunuzu kullanarak, toplantıya meydan vermemiş olacağınız ve orada bulunanlar varsa hemen yakalayıp muhafaza altında İstanbul'a gönderebileceğiniz meydandadır. Bu suretle kazanılacak hükümet nüfuzu ve otoritesi memleket içinde macera peşinde olanları yıldıracak, bir daha bu gibi kötü hareketlerin ortaya çıkmasını önleyeceği gibi, dışarda da pek ziyade iyi tesir bırakacak, yabancıların asker çıkarmak ve oraları işgal etmek hususlarındaki tasavvurlarından vazgeçmeleri için hükümetçe yapılacak müracaat ve teşebbüslere sağlam bir dayanak teşkil edecektir. Zaten Sivas halkının bazı tanınmış şahsiyetlerinden doğru olarak öğrenildiğine göre, halk bu politikacıların tahriklerinden, para toplamak için yaptıkları baskılardan pek nefret etmiş, bu hareketlerin önlenmesi için, hükümete her bakımdan yardıma hazırdır.

Orada jandarmaya derhal yazılacak, istenildiği kadar asker bulunacağı, bunlara nüfuzlu kimseler tarafından özel olarak yardım edileceği haber verilmektedir. Bu suretle yeteri kadar ve hükümete kuvvetle bağlı bir jandarma birliği hazırlandıktan sonra yanınızda götürüleceğiniz süvarileri hoşnut ederek yerlerine gönderiniz. İşte alınacak tedbirler bundan ibarettir. Bunun kolaylıkla ve başarıyla uygulanması, sadece son derece gizli hareket etmeğe bağlıdır. Sivas'a tayininizden hatta o taraflara gideceğinizden, kendi ailenizden en güvendiğiniz hiç bir kimseye bile bahsetmeyiniz ve Sivas'a girinceye kadar, maksadı yanınızdakilere dahi sezdirmeyiniz. Bu, başarının temel şartıdır. Bu bakımdan şimdilik herhalde ailenizi orada bırakarak, çevredeki aşiretleri teftiş için beş on gün dönmeyeceğinizi ailenize ve gereken kimselere anlatarak, hemen hareketle, bir gün evvel Sivas'a aniden girmeğe gayret etmelisiniz. Oraya varışınızda, aşağıda bulunan telgrafi gereken kimselere tebliğ edip, valilik ve komutanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir taraftan da makina başında Nezaret'e durumu bildirmelisiniz. Böylece durum belli olur olmaz size yine makina başında, tarafımdan vaziyete göre gerekli tebligat yapılacaktır. Bu şekilde işe başladıktan sonra, ne vakit uygun görürseniz, ailenizi ve eşyanızı Sivas'a getirebilirsiniz. Şu kadar ki, şimdi orada bulunan Reşit Paşa'nın valilikten azlolunduğu, yerine başkasının gönderileceği her nasılsa duyularak, kendisi tarafından Nezaret'e başvurulduğundan ve isimleri sizce bilinen kimselerin Sivas'ta yakında toplanmak istedikleri alınan haberlerden anlaşıldığından, boşuna bir dakika geçirilmeyerek, bir an önce hareket ve bir saat evvel oraya ulaşmaya gayret etmeniz de işin icabı olarak çok önemli ve zaruridir. Şu sebep ve düşünce-

lere göre, ne zaman hareket edeceğinizin ve ne kadar zamanda oraya varabileceğinizin bildirilmesi gerekmektedir.

Sivas'ta ilgililere göstereceğiniz telgraf şudur:

Zâtâlilerinin Sivas Vali ve Komutanlığına tayinleri vekiller heyeti kararıyla padişah hazretlerinin yüce buyruklarına sunulmuş ve gereği şerefle onaylanmış olduğundan hemen hareketle, bu telgrafi Sivas'taki sivil ve askerî memurlardan icap edenlere gösterip, vali ve komutanlığı üzerinize alarak göreve başlamanız ve hemen durumu bildirmeniz tebliğ olunur.

Dâhiliye Nazırı

Adil

3/9/1919

Harbiye Nazırı

Süleyman Şerik”

“Çok aceledir. Bâbîâli'den. 6 Eylül 1919.

Malatya'da Elâzığ Valisi Galip Beyefendi'ye,

Eşkiya takibi için gönderilecek kuvvetin masraflarının jandarma ödeneği hesabına, mal sandığından karşılanması zaruridir. Kaç kuruş sarf olunacağını ve gönderilecek kuvvetin miktarıyla hareket gününün hemen bildirilmesi.

Nazır

Adil”

Dâhiliye Nazırı üç gün sonra da, Ali Galip'in bir telgrafına cevap olduğu anlaşılan şu telgrafi veriyor:

“Aceledir.

İstanbul, 9/9/1919

Malatya'da Elâzığ Valisi Beyefendi'ye,

C: 8 Eylül 1919. Numara iki:

Sivas'ta güvenilebilecek vasıta olmadığı için, yeterli bilgiler alınmaktaysa da, ora ahalisinin, burada bulunan bir adamın ifadesine ve diğer yerlerden de alınan umumî bilgilere göre, evvela halk bu tahriklere taraftar değildir. İkinci olarak da, asker yok denecek kadar azdır. Bu hareketi idare etmekte olanlar malûm şahıslar ile komutan ve subaylardan bazılarıdır. Bunlar, işe millî bir şekil vererek maksatlarını kabul ettirmeye çalışmaktadır. Halbuki millet bu işlere taraftar değildir. Orası daha

yakın olduğundan istediğiniz bilgileri daha kolaylıkla elde edebilirsiniz. Bununla beraber gazeteler her nasılsa oraya tayin olduğunuzdan bahsettikleri için bir gün önce yola çıkmanız daha çok önem kazanmıştır. Birlikte bulunduracağınız kuvvetin ne kadar fazla olursa, başarıyı o nispette kolaylaştıracağı meydandadır. Bu kuvvetin miktarıyla hareket tarihinizin bir gün evvel kararlaştırılmasını ve bildirilmesini bekliyorum.

Nazır

Adil”

Ali Galip Bey, Nazır Adil’e cevaben Malatya’dan son olarak şu telgrafi veriyor:

“Çok acele ve gizlidir.

Kendisi tarafından çözülecektir.

Dâhiliye Nezareti’ne,

Bu ayın on dördüncü günü yeteri kadar kuvvetle eşkıyanın takibi ve yakalanması için Malatya’dan hareket edecek şekilde gerekli tedbirler alınmıştır. Allah’ın yardımıyla çarpışmada neticenin başarılı olacağına itimat buyrulsun. Yalnız yazıların cevapları ve icapları geciktirilmemelidir.

9/9/1919

Elâzığ Valisi Ali Galip⁴¹”

İstanbul Hükümeti ve O’nun Anadolu’da Millî Mücadeleye karşı kullandığı Elâzığ Valisi Ali Galip arasında geçen yazışmalar bize göstermektedir ki, Hükümet acz içindedir. Makam vaadi ile kullandığı Ali Galip gibi menfaatperest bir kişiye bütün ümidini bağlamıştır. Millî Mücadele ve onun önderi saf dışı edilsin gerisi önemli değil. Anadolu birliğinin bozulması bile İstanbul Hükümeti’ni pek ilgilendirmemektedir.

Yukarda belirtmeye çalıştığımız Millî Mücadeleye karşı hareketin hazırlanmasında; bölgede bulunan bir aşiretin ileri gelen iki ismi Celâdet ve Kâmuran ve Cemil Paşazade Ekrem isimli kişilerle ve Diyarbakır bölgesinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa aleyhinde propaganda yapan Mister Nowil isminde bir İngiliz binbaşısı, Malatya Mutasarrıfı Halil Bey ve Elâzığ Valisi Ali Galip kullanılmıştır.

Belirtilen gelişmeler olurken Mustafa Kemal Paşa bunlardan haberdar olmuştur. Bu ihanete müsaade etmemiş ve gerekli tedbirleri almıştır.

⁴¹ Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli, Cilt: I, sh. 154-159.

“Diyarbakır’da, 13 üncü Kolordu Komutanı’nın hareket tarzı şüpheli görüldüğünden doğrudan doğruya, bu kolordunun Kurmay Başkanına 3 üncü Kolordu Komutanı’nın imzasıyla 7 Eylül 1919 tarihinde yazılan (kişiyi özel) şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve Kâmuran ve Celâdet ve Ekrem Beyler ile beraber İngiliz binbaşının mutlaka yakalanmaları ve Sivas’a gönderilmeleri için Elâzığ’da bulunan 15 inci Alay Komutanı İlyas Bey’in bizzat emrinde bir müfrezenin derhal hareketinin sağlanması rica edilmiş, 8 Eylül’de Sivas’tan da bir otomobille bazı subaylar gönderileceği malûmatı verilmiştir. (Ves. 57)

Mustafa Kemal Paşa, Malatya’da bulunan 12 nci Süvari Alay Komutanı ve Elâzığ’da bulunan Alay Komutanı İlyas Beylerle de tekrar temas kurarak harekâtla ilgili gerekli direktifleri vermiştir.

Ayrıca Van Valisi Haydar Bey de Elâzığ Valiliğini yürütmek üzere Erzurum’dan gönderilmiş, yine bölgeyi iyi tanıyan ve Kemah’ta bulunan eski milletvekili Halet Bey’in de Elâzığ’a hareket etmesi ve Haydar Bey’le ilişki kurması istenmiştir.

Ancak harekâtın uygulanması sırasında yapılan bazı hatalar ve ihmaller sonucunda Ali Galip ve arkadaşları yakalanamamışlar, bölgeye dönüp bir daha faaliyette bulunmayacak bir şekilde kaçmışlardır.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, 10 Eylül 1919 günü Elâzığ Alay Komutanı İlyas Bey’e şu direktifleri vermiştir:

“1 — Kaçakların bir an önce yakalanmaları,

2 — Kürtlük cereyanına asla elverişli zemin bırakılmaması,

3 — Malatya’da mutasarrıflığı Jandarma Komutanı Tevfik Bey’in üzerine alması; uygun, namuslu ve vatansever bir zatın da Harput’ta hemen valiliğe getirilmesi,

4 — Malatya ve Harput’taki hükümet kuvvetlerini tamamen ele alarak millet ve vatan aleyhinde hiçbir faaliyete meydan verilmemesi,

5 — Kaçaklara uyanların amansızca ve merhametsizce yok edileceğinin ilân olunması ve namuslu halkın hakikatten haberdar edilmesi,

6 — Millî varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancı askere de karşı konulacağının belirtilmesi ve ona göre gerekli tertip ve tedbirlerin alındığının bildirilmesi. (Ves. 68) ”⁴²

Bugün dahi yukarda verilen direktiflerden alınacak önemli dersler vardır. Millî birliği bozucu her hareket karşısında bu direktifler çerçe-

⁴² Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli, Cilt: I, sh. 152-153.

vesinde harekette asla tereddütün gösterilmediği gibi bugün de yarın da asla gösterilmemelidir.

Vatanın ve milletin bütünlüğünü tehlikeye atacak bir plan, Büyük Önder Mustafa Kemal Paşa tarafından bir kez daha bozulmuş, İstanbul Hükümeti ağır bir darbe daha yemiş, Millî Mücadele tarihimizin acı bir sayfası da böylece kapanmıştır.

Ali Galip önce Urfa'ya gelmesine rağmen İstanbul Hükümeti ile ilişki kuramadığından İngilizlerle anlaşarak Halep'e geçmiştir. İngilizler aracılığı ile hükümetle ilişki kurduktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Malatya Mutasarrıfı Halil Rahmi ise Halep'e kaçmıştır.

Yüzellilikler listesinde Mutasarrıf Halil Rahmi 29 uncu sırada, Vali Ali Galip ise 39 uncu sırada yer almıştır.

Mister Nowil de gözetim altında rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Diğerleri de çeşitli yollardan kaçmışlardır.

Ali Galip olayı sonunda, Mustafa Kemal Paşa, Dâhiliye Nazırı Adil ve Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Beylerin milleti ve vatanı bölebilecek çabaları nedeni ile padişah üzerinde büyük bir baskı kurarak adı geçen bakanların bulunduğu Damat Ferit Kabinesinin düşmesi ve Ali Rıza Paşa Kabinesinin kurulması sonucunu veren olaylar dizisini başlatmış ve Millî Mücadelenin tek liderinin kendisi olduğunu dost, düşman herkese kabul ettirmiştir.

III) Heyeti Temsiliye:

“Ali Galip olayının yarattığı heyecan havası içinde kongre, çalışmalarını tamamlayıp 11 Eylülde dağılmış, vatanın heyeti umumiyesini temsil edecek olan Heyeti Temsiliye aşağıdaki kişilerden kurulmuştur.

- 1 — Mustafa Kemal Paşa,
- 2 — Rauf (Orbay) Bey,
- 3 — Refet Bey (Bele),
- 4 — Hoca Arif (Dinç) Efendi,
- 5 — İzzet Bey,
- 6 — Servet Bey,
- 7 — Şeyh Fevzi Efendi,
- 8 — Bekir Sami Bey,
- 9 — Sadullah Efendi,
- 10 — Hacı Musa Bey,
- 11 — Kara Vasıf Bey,

- 12 — Mazhar Müfit (Kansu) Bey,
- 13 — Ömer Mümtaz Bey,
- 14 — Hüsrev Sami (Kızıldoğan) Bey,
- 15 — Hakkı Behiç Bey,
- 16 — Niğdeli Mustafa Bey,

Kongrede bulunmadıkları halde, bölgelerin nüfuzlu kişileri oldukları için, eski Trabzon mebuslarından İzzet ve Servet Bey'ler, eski Bitlis Mebusu Sadullah Efendi, Mutki Aşiret Reisi Hacı Musa Bey, eski Ankara Mebusu Ömer Mümtaz Bey Heyet-i Temsiliye üyeliğine seçilmişlerdir.”⁴³

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığından itibaren O'nun yakın çevresinde gelişen olayları, bu olaylarda özellikle Mülki İdare Amirlerinin rolünü ve önemini objektif olarak aktarmaya çalıştık. Ülkenin diğer bölgelerinde yer yer yine Mustafa Kemal Paşa'nın ortaya koyduğu fikirler doğrultusunda O'na bağlı olarak gelişmeler olmuştur. Bazı yörelerde ise az da olsa İstanbul Hükümetinin izlediği politikayı destekler gelişmelere rastlanmıştır. Ancak övünçle belirtebiliriz ki olumlu gelişmelerin ve çabaların başında bulunanlar ya da destekçiler, yine gönlü vatan ve millet sevgisiyle dolu idarecilerimizdir.

2 — DİĞER BÖLGELERDEKİ DURUM VE GELİŞMELER:

Diğer bölgelerdeki Millî Mücadele Hareketleri Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı hareketten kopuk hareketler değildir. Hatta zaman içinde tamamen O'nun denetimi altına giren hareketlerdir. O'nun kişiliğinde bütünleşen Millî Mücadele Hareketini daha açık seçik kavrayabilmek için konu bölge bölge incelenmiştir.

a) İstanbul:

Mondros Ateşkesinden hemen sonra barış antlaşması beklenmeden* İtilaf Devletleri askerleri 7 Kasım 1918 de İstanbul'a çıkartılmıştır.

İstanbul ve çevresindeki millî teşkilatlanma faaliyetleri, İtilâf Devletlerinin gayelerinin devleti parçalamak olduğunun anlaşılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkıp Millî Mücadeleyi başlatması ile hızla gelişmiştir.

İstanbul'da ilk millî teşkilât 29 Kasım 1918 de Millî Talim ve Terbiye-Cemiyeti'nin öncülüğünde “Millî Kongre” adlı bir federasyon oluşturularak kurulmuştur.

⁴³ Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli, Cilt: I, sh. 288-289.

Millî Kongrenin ilk bildirisi Millî Mücadelenin ilk işaretleri olan fikirleri taşımakta olup “Kuvayı Milliye” deyimini, ilk bu bildiride kullanılmıştır.

İstanbul’da en etkin Millî Teşkilât 13 Kasım 1919 da Kurmay Albay Kara Vasıf, Galatalı Şevket, Kurmay Yarbey Kemalettin Sami, Kurmay Yarbey Edip Servet gibi vatanseverlerin kurduğu Karakol Cemiyeti’dir.

Ayrıca Rum çetecilere karşı bu bölgede; Yahya Kaptan, Küçük Arslan, Büyük Arslan, Yalovalı İbo, Gebzeli Rıfat Kaptan müfrezeleri gibi daha birçok Millî Müfreze oluşturulmuştur.

Bu kuruluşlar Türk varlığını İtilaf Devletleri desteğindeki Rum ve Ermeni çetecilere karşı korumuşlardır.

İstanbul Millî Mücadeleden yana ve karşı cemiyet ve kuruluşların merkezi haline gelmiştir. Türk kadınları da milletin kurtulması, bağımsızlığı ve istiklâlinin kazanılması için hizmet yarışında geri kalmamış, İstiklâli Millî Kadınlar Cemiyeti, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti (Bu cemiyette Sivas Valisi Reşit Paşa’nın eşi Melek hanım da vardı.), Hilâli Ahmer Kadınlar Merkezi, Kadıköy Hanımlar Müdafaa-i Milliye Merkezi, İslâm Kadınlar Birliği gibi değişik adlarla teşkilatlanmışlardır.

Erzurum Kongresi’nin yapılması fikrini ortaya atan ve geliştiren Vilâyatı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de İstanbul’da kurulmuştu. Millî Mücadele tarihimizde önemli bir yeri olan bu cemiyetin kurucuları arasında Beyrut Eski Valisi İsmail Hakkı ve Hicaz Eski Valisi Mahmut Nedim Beyler gibi iki seçkin idareci de vardı.⁴⁴

Ayrıca bölgedeki idare amirlerinden Adapazarı Kaymakamı Tahir ve Geyve Kaymakamı Hamdi Namık Beyler, görev yerleri İstanbul’a çok yakın olmasına rağmen, her türlü tehlikeyi göze alarak başlangıçtan beri Millî Mücadeleden yana olmuşlar ve Büyük Önder Mustafa Kemal Paşa’nın emirlerini sadakatle uygulamışlar ve Kuvayı Milliye’nin kurulmasında ve sürdürülmesinde olumlu çalışmalarda bulunmuşlardır.⁴⁵

Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri Bey ise Millî Mücadelecilerin hareketini millete ve devlete karşı bir hareketmiş gibi görmüş, bu tür faaliyetlerin Yunanlıların Anadolu’yu işgaline neden olacağını ileri sürmüştür.⁴⁶

İzmit Mutasarrıfı Ali Suat ise ülkedeki bu gelişmeler karşısında yansız kalmayı yeğlemiştir. Bu tutumunu da Mustafa Kemal Paşa ile arala-

⁴⁴ Kâzım Karabekir: İstiklâl Harbimiz, sh. 12.

⁴⁵ Atatürk: Nutuk, Cilt: III, sh. 1120.

⁴⁶ Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli, Cilt: I, sh. 24.

rında geçen telgraf görüşmelerinde bildirmişti. Mustafa Kemal ise maksatlarının açık ve meşru olduğunu bildirerek millî dava karşısında tarafsızlık olamayacağını: “Maksat gayet açık ve meşrudur. Bunda hiç kimsenin tarafsız ve özellikle muhalif kalmasını düşünmek dahi istemiyoruz” ve “Milletin azim ve iradesi her türlü tereddütün üstünde bir kudrete sahip” diyerek kınamıştır.⁴⁷

Çoğunlukla Millî Mücadeleden yana tutumları ile zaferin kazanılmasında büyük katkıları olan değerli idarecilerimize karşılık, kimi altı asırlık bir devlete bağlılıktan başka kötü niyeti olmayan, çok az bir kısmı da kişisel çıkarları nedeni ile Millî Mücadeleye karşı bir tutum içinde olan bir idareci grubu da maalesef vardır. Bu olumsuzlar grubu ülkedeki Millî Mücadeleden yana idarecilere oranla çok az bir bölümü oluşturmaktaydılar. Bunlar da Ali Galip olayından sonra aynı tutum içindeki komutanlarla birlikte pasivize edilmişlerdir: Ankara Valisi Muhittin Paşa, Trabzon Valisi Galip Bey ile Niğde Mutasarrıfı Cavit Bey tutuklanarak Sivas’a getirilmiş, Kastamonu’ya yeni atanan Vali Ali Rıza Bey görevine başlatılmadan geri gönderilmiştir. Ayrıca çeşitli baskılarla Bursa Valisi Mustafa Reşit Paşa, Diyarbakır Valisi Faik Âli Bey, Bolu Mutasarrıfı Hilmi İstanbul’a döndürülmüşlerdir. Çorum Mutasarrıfı Semih Fethi de Sivas’a getirilmişse de, bu değerli idareci Millî Mücadele saflarında yerini almıştır.

Damat Ferit kabinesi düşüp yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulduktan sonra, Millî Mücadeleden yana tavırları nedeni ile mağdur edilen Van Eski Valisi Haydar Bey, Bitlis Eski Valisi Mazhar Müfit Kansu Beyler ve Sivas Valisi Reşit Paşa gibi değerli idarecilerin haklarının iadesi Heyeti Temsiliyece hükümetten istenmiştir.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından 7-10-1919 da Hükümet adına millî iradeye aykırı hareketlerden kaçınılacağına söz verilmiş, mağdur idarecilerin mağdur durumlarına son verileceği bildirilmiştir.

Ancak Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa bu taahhüde uygun hareket etmemiştir. Antalya Mutasarrıfı gibi Millî Mücadele açısından alınması gerekenleri almamış yeni atamalarıyla da enerjisi tükenmiş mesleki yetenekleri zayıf olanları atamaya kalkışmıştır.⁴⁸

Eski Dâhiliye Nazırı Adil Bey’in sırdaşı durumunda bulunan Müsteşarın yerinde kaldığı Zat İşleri Müdürlüğünde bir Ermeninin bulundu-

⁴⁷ Atatürk: Nutuk, Cilt: III, sh. 1050-1051.

⁴⁸ Dâhiliye Nazın Damat Mehmet Şerif tarafından Kayseri Eski Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey idarecilik niteliklerinden mahrum olmasına rağmen Burdur’a, Niğde Mutasarrıfı iken tutuklanıp Sivas’a getirilen Cavit Aydın’a atanmıştır. Konya Eski Valisi Cemal Bey’in adamı Antalya Mutasarrıfı da yerinde bırakılmıştır

ğu dikkate alınırsa bu tasarrufları ile Damat Şerif Paşa'nın millî Mücadelecilere verilen taahhüdü neden yerine getirmedeği açıkça anlaşılır.⁴⁹

Bütün bu olumsuz tavırlara rağmen Millî Mücadeleye inanmış Türk idarecisi gerek Vali, Mutasarrıf, Kaymakam, Bucak Müdürü olarak, gerekse Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem Akıncı gibi Millî Müfreze Komutanı olarak Millî Mücadelenin kazanılmasında üzerlerine düşen görevi yerine getirmiş, Türk Subayı ile birlikte vatanın kurtarılmasında ve yeni Türk Devletinin kurulmasında en büyük sorumluluğu paylaşmıştır.

b) Orta Anadolu:

Sivas Kongresi öncesinde Orta Anadolu'da millî teşekküllerin kurulması için vatanseverlerce bazı teşebbüslerde bulunulmuşsa da bu bölgedeki idare amirlerinin genellikle Millî Mücadeleye karşı oluşları ve bunu aktif bir şekilde ortaya koymaları, millî faaliyetlerin yeterince gelişmesine engel olmuştur.

(1) Konya:

Millî Mücadeleye karşı olan idare amirlerinin başında Konya Valisi Cemal Bey gelmektedir. Cemal Bey Damat Ferit Paşa Hükümetinin Anadolu'daki en mühim kalesidir ve her türlü karşı faaliyet içindedir. 2 nci Ordu Komutanı iken Amasya toplantısına katılmayan ve komutanların hiç bir şekilde görevlerini bırakmama kararına rağmen izinli olarak gittiği İstanbul'dan geri dönmeyen Mersinli Cemal Paşa'nın yerine vekâlet eden 12 nci Kolordu Komutanı Selâhattin Bey'in de Millî Mücadeleye karşı çekingen davranışlarda bulunması Vali Cemal Bey'in karşı faaliyetlerini kolaylaştırmıştır.

Konya'nın önemli yeri nedeniyle karşı faaliyetleri önlemesi için Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey'i Konya'ya göndermişti.

Heyeti Temsiliye tarafından Konya'ya bir komutan gönderildiği haberini alan vatanseverler harekete geçmiş, vatanseverlere karşı duramayacağını anlayan Vali Cemal Bey, 26 Eylül 1919 da İstanbul'a firar etmiştir. Boşalan valiliğe vatanseverler tarafından Hoca Vehbi Efendi getirilmiştir.⁵⁰

Cemal Bey'in Konya'dan kaçmasından kısa bir süre sonra, bu İl Valiliğine atanan Suphi Bey de Millî Mücadele taraftarı idare amirlerinden değildir. Mustafa Kemal Paşa Millî Teşkilâtı etkili hale getirmesi için

⁴⁹ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 346.

⁵⁰ Atatürk: Nutuk, Cilt: I, sh. 209 .

Konya'ya göndermiş olduğu Raf et Bey'e adı geçen Valinin bizzat "İngiliz Muhipler Cemiyeti İstanbul İdare Kurulu üyelerinden olduğunu" söylediğini ve bunun duyulmasının Millî Mücadele üzerine olumsuz etkileri olduğunu nutukta ifade etmiştir.⁵¹

Konya'da Millî Mücadeleye karşı faaliyetlerin başını İstanbul'da oturan Zeynel Abidin çekmiştir. Saatçi Rıfât, Belediye Reisi Vehbi, Dava Vekili Refik (Koralan), Öksüzler Okulu Müdürü Eflatun Cem gibi genç aydınlar Millî Teşkilât için çalışmışlar ve Müdafaai Hukuk Cemiyetini kurmuşlardır.⁵²

Vali Suphi Bey'in üzerinde durulmaya değer diğer bir davranışı İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'u işgallerinden sonra, memlekete telgrafla yapmak istedikleri bildiri üzerinedir. Mustafa Kemal Paşa bu bildirinin yapılacağını öğrenince, telgrafların alınmaması konusunda emir vermiş ve tüm Anadolu buna uymuşsa da İzmit Mutasarrıfı Suat ve Konya Valisi Suphi Bey aykırı davranışta bulunmuşlardır.⁵³

Vali Suphi Bey Meclisin açılmasından sonra görevinden alınmış, Fahrettin Paşa'nın kısa süren Vali Vekilliğinden sonra yerine 12.7.1920 de. Mustafa Kemal Paşa hareketine en başında katılıp Sivas Kongresi'nde Van delegesi olarak bulunan, Van Eski Valisi Haydar (Vaner) getirilmiştir. Haydar Bey gerek Konya isyanının bastırılmasında gerek Kuvayı Milliye faaliyetlerinde çok büyük hizmetler yapmıştır. Bilindiği gibi Ali Galip olayında da Elazığ'a bu vatansever Valimiz gönderilmiştir.

(2) Ankara:

1920 yılı başlarından itibaren Millî Mücadelenin karargâh şehri haline gelecek olan Ankara'da Vali Muhittin Paşa yüzünden millî teşkilâtlanma gerekli ölçüde kurulamamıştır. Ankara Valisi Muhittin Paşa çevre mutasarrıflıklarını da Millî Mücadele aleyhinde teşkilâtlandırmaya çalışmış, ancak bunda yeterince başarılı olamamıştır.⁵⁴

12 Eylül 1919 da Vali Muhittin Paşa görünüşte idare teşkilâtını denetlemek, gerçekte Millî Mücadele azim ve faaliyetlerini kırmak için gittiği çevre ilçelerden Ankara'ya dönerken tutuklanarak Sivas'a gönderilmiş, yerine Vali Vekili olarak Defterdar Yahya Galip Bey getirilmiştir.

Yeni kurulan Ali Rıza Paşa hükümetinin daha önce de belirtildiği gibi Dâhiliye Nazırı Damat Şerif Paşa eliyle Millî Mücadeleye taraftar

⁵¹ a.g.e., sh. 316.

⁵² Fahrettin Altay: 10 Yıl Savaş ve Sonrası, sh. 235.

⁵³ a) Atatürk: Nutuk, Cilt: I, sh. 505.

b) Atatürk: Nutuk, Cilt: III, sh. 1232.

⁵⁴ Atatürk: Nutuk, Cilt: III, sh. 1016.

olmayan atamalar yapmasının ilk tepkisi Ankara’da ortaya çıkmıştır. Hükümet Ankara’ya Bitlis Eski Valisi Ziya Paşa’yı atamıştı. Ankara Vali Vekili Yahya Bey 22 Ekim 1919 tarihli telgrafında “Biz mukadderatımızı, ne böyle milletin mukadderatını bilmeyen hükümete ve ne de rasgele atanan valilere terkedemeyiz” diyerek bu atamanın Millî Mücadeleyi söndürmek anlamına geldiğini ve vali vekillikinden istifaya karar verdiğini Mustafa Kemal Paşa’ya duyurmuştur. Harbiye Nazırı da padişahın onayından çıkmış olan bu atamanın yerine getirilmesi gerektiğini Mustafa Kemal Paşa’ya iletmışti.⁵⁵

Ankara’ya vali atanması Heyeti Temsiliye ile Hükümet arasında önemli bir yetki meselesi haline gelmişti. Bir tarafta başta Müftü Rıfat Efendi ve Ankara halkı valiyi istemiyor, diğer yanda hükümet, atanan valiyi göreve başlatmakta kararlı görünüyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı Cemal Paşa’ya gönderdiği 24.10.1919 tarihli telgrafta özetle “İngiliz Muhipler Cemiyeti ile İtilaf ve Hürriyetçilerin, Nigehbancılardan hristiyan azınlıklarla işbirliği yaparak Anadolu’ya millî teşkilâtı dağıtmak için muhalifler gönderilerek Hükümeti düşürmeye çalıştıklarının güvenilir kaynaklardan öğrenildiğini, nitekim Konya’ya atanan Vali Suphi Bey’in İngiliz Muhipler Derneği İstanbul İdare Heyeti üyelerinden olduğunu beyan ettiğini, Ankara’ya atanan Ziya Paşa’nın tutumu ve namusu hakkında birşey denemese de kendisinin ehliyet ve iktidarı şüpheli görüldüğünden Ankara Vilâyeti gibi millî teşkilât ve mücadelenin en önemli merkezinde, durum tam açıklığa kavuşmadan aciz bir valinin atanmasının tereddüt uyandırdığını, hükümetin otoritesini sarsmamak için Ankara’da bulunan Vali Vekili ve Komutan ile tekrar haberleşildiğini ve halkı ikna etmenin mümkün olmadığını, Ziya Paşa’nın şimdilik gönderilmemesinin uygun olacağını” bildirmiştir.⁵⁶ Sonuçta Vali Ziya Paşa izin alarak geri dönmüş ve Ankara halkının isteği yerine getirilmiştir.

(3) Eskişehir:

Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey de Millî Mücadeleye karşı idarecilerin önde gelenlerindendir. Milletin bağımsızlığı, vatanın istiklâli için mücadele edenleri hain olarak görece kadar aşağılık bir fikrin sahibidir. Dâhiliye Nazırına çektiği telgrafta “... halkı silahlandırarak bu hainlere karşı sevketmek lüzumludur.” diyerek kardeşi kardeşe kırdırmanın hain tertiplerine girişmiştir.⁵⁷ Sivas Kongresi kararlarına uymamış, kongre ka-

⁵⁵ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 312.

⁵⁶ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 315-316.

⁵⁷ Sadi Borak: Öyküleri İle Atatürk’ün Özel Mektupları, sh. 145.

rarları uyarınca 17 Eylül'de Sivrihisar ve Mihalıçcık'ın İstanbul'la ilişkilerini kesmelerine rağmen O, Eskişehir'de ihanetlerini sürdürmüş, Eskişehir'deki İngiliz Kontrol Subayını Millî Mücadeleye karşı tahrik ederek harekete geçirmek istemiştir. Bu karşı faaliyetlerine Damat Ferit Paşa Hükümetinin düşmesine kadar devam etmiş, 4 Ekim 1919 da da sokakta öldürülmüştür. Aynı gün Vilayet Muhasebecisi (Defterdar) Sabri Bey mutasarrıflığa getirilmiş, Sabri Bey millî ilkelere dayandığını belirterek, uygulanan sıkıyönetimi kaldırmış, millî mücadeleye gönül verenler şehre hâkim olmuşlardır.⁵⁸

(4) Kastamonu:

Millî Mücadele başlarken Kastamonu Valisi İbrahim Bey'di. Mustafa Kemal Paşa ile olumlu münasebetler içinde iken Hükümet tarafından İstanbul'a çağırılmış ve görevinden alınarak tutuklanmıştı. Hükümet Konya Valiliğinden emekli Ali Rıza Bey'i Kastamonu'ya atamıştır. Millî Mücadele konusunda bölgede uyanan tereddütleri gidermek ve yeni atanan valiyi tutuklamak amacıyla Kastamonu'ya gönderilen Albay Osman Bey, başlangıçta millî harekete karşı olanlarca tutuklanmışsa da kısa sürede duruma hakim olmuş, Mustafa Kemal Paşa'dan telgraf başında aldığı emirleri uygulayarak Millî Mücadeleyi temsil eden Heyeti Temsiliye'nin otoritesini hakim kılmıştır. Defterdar Ferit Bey Vali Vekilliğine getirilmiş, yeni atanan vali İnebolu'dan önce Zonguldak'a, oradan da İstanbul'a dönmüştür.⁵⁹

Orta Anadolu'daki askerî ve İdarî görevlilerden İstanbul Hükümeti taraftarı olanların işbaşından uzaklaştırılması ile bölgedeki millî teşekküller hızla gelişmiş; milletin meşru haklarının savunucusu olan Heyeti Temsiliye'nin ve onun başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın otoritesi altında, egemenliğin millete ait olduğunun tescili demek olan Büyük Millet Meclisinin Ankara'da açılışına, daha sonra da istiklâl ve hürriyetimizin sağlanması için büyük zafer kazanılincaya kadar çalışmaya koyulmuştur.

c) Trakya:

Birinci Dünya Savaşı sonunda ülkenin Trakya bölgesi de Balkan Devletleri arasında bölüştürülmüştü. Batı Trakya, Nöyyi (Neuilly) Antlaşması ile Yunanlılara, kuzeyde bulunan bölge de Bulgarlara verilmişti. Güney bölgesinde (Dedeğaç, Dimetoka, Sofulu, Karaağaç, Gümülcine ve

⁵⁸ Ali Fuat Cebesoy: Millî Mücadele Hatıraları, sh. 203.

⁵⁹ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 207.

İskeçe) bu bölgeyi işgal eden Fransız Tümen Komutanlığı yönetiminde geçici bir hükümet kurulmuştu.

Bölgedeki bölüşüm ve yeni işgal tehlikelerine karşı Türkler tarafından 10 Kasım 1918 tarihinde “Garbi Trakya Cemiyeti” sonraki adıyla “Garbi Trakya Komitesi” oluşturulmuştu.

Fransız işgal bölgesinin Yunanlılara verilmesi tehlikesi karşısında Türkler Bulgar Komitelerinin de desteklediği “Bağımsız Trakya Hükümeti”ni kurarak küçük de olsa bir askerî güç oluşturmuşlar ve varlıklarını silâhla savunmaya çalışmışlardır.

Batı Trakya varlığını bu şekilde savunmaya çalışırken, Doğu Trakya halkı da millî faaliyetlere başlamış ve “Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Osmaniyesi” adlı bir cemiyetin çatısı altında seslerini ve haklarını duyurmaya çalışmışlardır.

Bu cemiyet ilk bildiriği Edirne Valisi Cemal Bey zamanında yayınlamıştır. Cemiyetin Başkanı Edirne Müftüsü Mestan Efendi olup, kurucuları Faik (Kaltakkıran, sonra milletvekili) Belediye Başkanı Şevket ve ilin ileri gelenlerinden 6 kişidir. İlçe şubelerini de İlçe Müftüleri yönetmekteydi. Sivas Kongresinden sonra Cemiyet “Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adını almıştı. Sivas Kongresi’nde kararlaştırılan “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” şeklindeki değişikliği benimsememişti. Ancak Belediye Başkanı Şevket, 7 Ekim 1919 da Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği telgrafta;

“Bugünkü toplantıya Trakya’daki Müdafaa-i Hukuku Milliye’nin idaresi, Trakya Paşaeli Cemiyeti’ne verilmekle bir kat daha kuvvet kazanmıştır. Cemiyetimizin, her türlü karar ve tebligatınıza hazır bulunduğunu beyan ederiz.” demiştir.

Bu Cemiyet, Batı ve Doğu Trakya’nın bütününün Osmanlı ülkeleriyle birlikte kurtarılması düşüncesindeydi. Bu Cemiyet “Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Osmaniyesi” ve “Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi” olmak üzere iki ad ve mühür kullanmıştır.

Sivas Kongresi’nden sonra bu cemiyet de Anadolu’dakine benzer silâhlı birlikler oluşturmak istemiş ve çaba göstermişse de bu konuda önemli bir varlık gösterememiştir.

Cemiyetin hayatiyet kazanmasında büyük katkıları olan Edirne Valisi Cemal Bey 1919 başlarında ayrılınca yerine Hürriyet ve İtilaf Partisi yanlısı Salim Paşa atanmıştı. Bu cemiyetin istenilen ölçüde başarılı olmamasında Vali Salim Paşa’nın olumsuz tutumunun büyük rolü olmuştur.

Salim Paşa ayrıca Edirne'den Sivas Kongresi'ne delege gönderilmesini de engellemiştir. Yine Vali Salim Paşa, Damat Ferit Paşa Hükümeti düşünceye kadar İstanbul'la resmî ilişki kurulmaması yolundaki 12 Eylül 1919 tarihli Heyeti Temsiliye kararına da uymamıştır.

Valinin karşı tutumuna rağmen Heyeti Temsiliye'nin ağır baskısı sebebiyle Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa ettikten sonra, millî teşekküllerin Edirne ilindeki faaliyetleri yoğunluk kazanmış, Vali Salim Paşa beraberinde Polis Müdürü olduğu halde İngilizlerin koruyuculuğunda Edirne'yi terketmiştir.

Vali Salim Paşa'nın ayrılışından sonra Dâhiliye Nezaretinde Mektupçu İhsan Adli Bey Vali Vekilliğine getirildi. 7 Ekim 1919 da göreve başlayan İhsan Adli Bey Millî Mücadele taraftarı olup hem Edirne halkının hem de Mustafa Kemal Paşa'nın güvenine sahiptir.

İhsan Adli Bey göreve başladıktan iki gün sonra Mustafa Kemal Paşa'ya "Edirne ve mülhakatında hükümet ve milletin cansiperane yardımından emin olunmasına" dair çektiği telgraf ile ertesi gün gönderdiği "Edirne'de hükümet, ordu ve bütün millet size meşru olan gayelerinizde madden ve manen yardımcı olmaya yemin etmiştir" şeklindeki telgrafına Mustafa Kemal Paşa şu cevabı vermiştir:

"Bugün Anadolu'nun, vatanın kurtarılması ve mutluluğu, milletin kurtuluş ve bağımsızlığı uğrunda tek vücut ve tek bir gönül olan Trakyalı kardeşleri ile el ele vermiş olması yakın kurtuluşun kesinlikle elde edildiğini gösterir. Böyle mutlu ve tarihi bir anda Edirne Vilayetinde zatiîlileri gibi vatansever bir arkadaşımızın üst yönetimde bulunması ayrı bir müjdedir."⁶⁰

Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Kongresi sonrası Ocak 1920 de bir kongre yapmıştır.

(1) 1 inci Edirne Kongresi:

1919 başlarında Edirne'den ayrılan Vali Cemal Bey zamanında hayatîyet kazandığını bildiğimiz ve ismi sonradan Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk olan Cemiyet, bu kongreyi, Bekçi Teşkilâtı ve buna benzer özel silâhlı birlikler oluşturmak üzere toplamıştı. Kongrenin millî direnişi organize etmek ve güçlendirmek amacıyla aldığı kararlar ve çabaları ne yazık ki olumlu sonuçlar vermemiştir. Bu durum Millî Mücadeleye inanmış idarecilerle desteklenmeyen çabaların nasıl başarısızlıkla sonuçlandığının acı bir örneğidir. Bu gerçeği çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa'nın

⁶⁰ Atatürk: Nutuk, Cilt: III, sh. 1257.

Millî Mücadeleye yürekten inanmış Vali, Mutasarrıf ve Kaymakamları görev başına getirtmek ya da görev başındakilerin ayrılmaması için sarfettiği çabanın nedeni çok daha iyi anlaşılmaktadır.

(2) Doğu Trakya’da Seferberlik ve Sıkıyönetim İlanı:

İstanbul’un 16 Mart 1920 de İngilizler tarafından işgali üzerine Heyeti Temsiliye’nin isteğine uyularak 1 inci Kolordu Komutanı Albay Cafer Tayyar (Eğilmez)’ın emri ile Trakya’da Sıkıyönetim ve Seferberlik ilân olunmuştur.

Ancak, Tekirdağ Mutasarrıfı Firuzan Bey bu kararlar karşısında olumsuz bir tavır almış, bu olumsuz tavrından 55 inci Tümen Komutanı Yarbay Alaattin de etkilenmiştir. Mutasarrıf Firuzan Bey’in ve Tümen Komutanı Yarbay Alaattin Bey’in tutumları nedeni ile Sıkıyönetim ve Seferberlik ilânından istenilen sonuç elde edilememiştir.

Trakya’da millî faaliyetler Millî Mücadele yanlısı bir idareci olan İhsan Adli Bey’in Edirne’de Vali vekâleti sırasında bir süre gelişme göstermiştir.

(3) Lüleburgaz Kongresi:

Trakya’da 31 Mart 1920 de her ilçeden bir delegenin katılımı ile Lüleburgaz’da bir kongre toplanmıştır. Kongrede:

Savunma işleri için onbeş kişilik bir kurul kurulması, Ankara’da toplanacak meclise Trakya adına üç milletvekilinin katılımı, Trakya Türklerinin haklarını korumak ve duyurmak için Avrupa devletlerine özel bir kurulun gönderilmesi, kararları alınmıştır.

Lüleburgaz’da Millî Mücadele Teşkilâtının kurulmasında ve burada yapılan kongrenin toplanmasında en çok emeği geçen kişi Kaymakam Salih Cemâl (Gülen) Bey’dir. Salih Cemâl Bey Trakya’da Millî Mücadelenin istenilen düzeyde yapılamaması üzerine Anadolu’ya geçmiş, Millî Hükümet emrine girmiştir.

(4) Trakya’da Millî Faaliyetlerin Gelişimi:

Trakya’da millî faaliyetler, İhsan Adli Bey’in Vali vekâleti sırasında gelişme göstermişse de, 20 Nisan 1920 de 1 inci Kolordu Komutanlığına Albay Muhittin, Edirne Valiliğine Ali Rıza Bey’in atanıp görevlerine başlamaları ve ayrıca görevlerini bir ara terk eden Tekirdağ Mutasarrıfı Firuzan (Hep O’er) ve 55 inci Tümen Komutanı Yarbay Alaattin’in eski görevlerine dönmeleri ile etkili bir düzeye çıkamamıştır.

(5) İkinci Edirne Kongresi:

Doğu Trakya’da yukarıda belirttiğimiz gelişmeler olurken San Remo’da toplanan İtilaf Devletlerinin, Trakya’yı Yunanistan’a verdikleri haberinin duyulması üzerine, Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyetince 9 Mayıs 1920 de Edirne’de ikinci bir kongre yapılmasına karar verilmişti. Bu kongrede 12 çekimser, 2 red, 3 oylamaya katılmayana karşılık 200 oyla Trakya’nın savunulması kabul olunmuştur. Ancak, yukarda belirttiğimiz gibi İstanbul Hükümeti halkın bu millî heyecanını destekleyecek idare adamı ve komutanları görevde tutmadığından istenilen başarılı sonuçlara varılamamıştır.

(6) İstanbul Hükümetinin Yüz Karası Bir Tasarrufu:

Trakya’da millî teşkilâtın Anadolu’da olduğu gibi kuvvetli bir şekilde kurulamayışı nedeni ile İstanbul Hükümeti tasarruflarını bölgede rahat bir şekilde yürütmüştür.

İstanbul Hükümetinin bu bölgedeki yönetime etkinliğinin en çarpıcı örneği, Büyük Zafere kadar görevde kalacak ve Ekim 1922 de Yunanistan’a kaçacak olan Kleon Karakoçanis’in, Firuzan Bey’in ayrılmasından sonra Tekirdağ’a mutasarrıf olarak atanmasıdır.

d) Güney Anadolu:

30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Ateşkesinden hemen sonra, 9 Mayıs 1916 tarihli “Sykes-Picot” antlaşması uyarınca İngiliz ve Fransızlar güney ve güney doğudaki Türk topraklarını işgale başlamışlardır.

Bölgenin işgal edilmesi karşısında yer yer görülen mukavemet hareketlerine rağmen İstanbul Hükümeti, silâhla karşılık verilmemesi ve durumun İngiliz ve Fransız hükümetleri nezdinde protesto edilmesinin yeterli olacağı görüşündeydi.

Bu bölgede Fransız işgali, Ermeni çetecilerle birlikte yapılmıştır. Fransızlar tarafından donatılan Ermeni gönüllülerden teşkil edilen çetelerin ve bölgeye Suriye’den geri dönen Ermenilerin tecavüz ve taşkınlıkları, işlenen cinayetler, bölgede mukavemetin zorunluluğunu ortaya koymuştu.

Dört Yol’un 11 Aralık 1918 tarihinde işgalinden sonra, civar Türk köylerine yapılan saldırılar sırasında, Karaköse köyü silâhla karşı koymuş, işgalcilere karşı bölgede ilk kurşun atılmış ve Kara Hasan adında bir vatanseverin teşkilâtlandırması ile ilk Kuvayi Milliye Müfrezesi kurulmuştu.

(1) Adana:

25 Kasım 1918 de Fransız Albay Raymond Bremont Adana'ya gelmiş ve Vali Nazım Bey'i ziyaret ederek şehrin işgal edileceğini ve Türk askerlerinin geri çekilmesini talep etmiştir.

Bu arada Adana'nın ileri gelenleri, şehrin Türk olduğunu belirten bir bildiri yayınlarak işgali protesto etmişler, ayrıca Rıfat Bey'in başkanlığında "Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ni kurmuşlardır. Vali Nazım Bey ise mahallelere adamlar göndererek Türklerin vakarlarını muhafaza etmelerini, Ermeni çılgınlıklarına karşılık vermemelerini, keyfiyeti merkeze yazdığını bildirmiştir.

İşgal üzerine Vali Nazım Bey görevinden çekilmiş, Vali Vekilliğine İkinci Ordu Müfettişi Nihat Paşa atanmıştır. Nihat Paşa'nın işgale silâhla karşı konulması fikrinde olduğu bilindiğinden işgalciler, 26 Aralık 1918 de Adana'ya gitmek isteyen Nihat Paşa'ya, Tarsus-Adana demiryolunu geçtiği taktirde, tutsak işlemi yapılacağını bildirmişlerdir. Bunun üzerine Nihat Paşa Konya'ya dönmüştür. Bu durum karşısında yeni vali atanmasına kadar Nazım Bey görevinde bırakılmış, ancak, Fransızlar Adanada askerî ve mülkî yönetimi bütünüyle ellerine almak istemişler ve dediklerini yapmayan Vali Nazım Bey'i uzaklaştırıp yerine Mektupçu Esat Bey'i (Özoğuz) getirmişlerdir.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı esnasında kapitülasyonları kaldırmıştı. Ama Fransızlar, Adana'ya Vali Vekili yaptıkları Esat Bey'den, kapitülasyonların yeniden canlandırılmasını talep etmişlerdir. Vali Vekili Esat Bey, Albay Raymond Bremond'a verdiği cevapta, kendisinin ilga edilmiş bir hukuk kuralını yeniden canlandırma yetkisine sahip olmadığını bildirerek öneriyi reddetmiştir. Albay Raymond Bremond, bu defa da emlak vergisi için yeniden kıymet takdirine gidilmesini ve her yıl bunun tekrarlanmasını istemiş, Esat Bey bu isteği de geri çevirmiştir.

Vali Vekili Esat Bey, bu davranışları yanında askerlerin terhislerini de önlemeye çalışmıştır. Ateşkes hükümlerine göre ordu terhis edilmekte olduğundan vatansever komutanlar ve idareciler terhis edilen erleri jandarma olarak tekrar silâh altına alıyorlardı. Fransızların her fırsatta sağlamaya çalıştıkları bu terhis işlemine Vali Vekili Esat Bey karşı koymuştur.

Bu sürtüşmeler esnasında bölgede türeyen Kara Yusuf çetesinin bazı Türklerle birlikte Ermenileri öldürmesi üzerine, işgalci emellerine alet olmayan Vali Vekili Esat Bey çeteye karşı yumuşak davrandığı bahanesiyle görevinden ve mektupçuluktan alınmış, Vali Vekilliği Albay Raymond Bremond'un isteğiyle Kadı Nafiz Bey'e verilmiştir.

Fransızların Kozan'ı işgali üzerine, Kozan eşrafından Kurtoğlu Hulusi, dava vekili Mustafa ve Halil Efendilerden oluşan üç kişilik bir heyet gerekli direktifleri almak üzere Sivas'a gelmişlerdi.

Sivas'ta yapılan temastan sonra bölgede millî bir teşkilât kurulmasına karar verilmişti.

Bazı subayların bölgede görevlendirilmesinden sonra süratle Kuvayı Milliye müfrezeleri kurulmuş ve gerilla savaşı başlatılmıştır.

Adana Valiliğine atanan Celâl Bey'in 18 Aralık 1919 da göreve başlaması Millî Mücadeleye güç katmıştır. Vali Celâl Bey hem cesur hem de Millî Mücadeleye inanmış bir idareci olup Adana'ya gelişinde halkın coşkun sevgisi ile karşılanmıştı. Vali Konağındaki Fransız bayrağını indirip yerine astığı Türk bayrağı altında göreve başlamış, millî teşekküller ve Kuvayı Milliye ile birlikte çalışmıştır.

5 Nisan 1920 tarihinde dördüncü defa sadrazamlığa getirilen Damat Ferit, Kuvayı Milliyecilerin öldürülmesi için bir fetva yayınlatmıştı. Bu fetva Adana Ulu Camiinde okunurken Vali Celâl Bey, camiye terketmiş ve ayrıca bir karşı fetva yayınlatmıştı.

Vali Celâl Bey, bu sırada demiryoluna sabotaj yapacakları bahanesiyle tutuklanıp ölüme mahkûm edilen 15 Türk vatanseverini kurtarmak için, bu Türklerin idam edilmesi halinde esir olan Fransızların da idam edileceğini işgal komutanına bildirmesini, Millî Kuvvetler Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'e duyurmuş, Sinan Bey'in bu isteği yerine getirmesi üzerine Türkler kurtarılmıştır.

Bir Fransız taburu millî kuvvetlerce esir edilince Fransızlar, Büyük Millet Meclisi Hükümetinden ateşkes istemiştir. Bu arada Millî Mücadele için Adana'da bir güç kaynağı olan Vali Celâl Bey'i, İstanbul Hükümetine baskı yaparak görevden aldirmışlardır. İstanbul Hükümetinin emri üzerine 30 Mayıs'ta görevinden ayrılan Celâl Bey'in görevi terketmemesi Mustafa Kemal Paşa tarafından istendi ise de Fransızlar valinin değişmesi için ısrar etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, Fransızlarla ilerideki ilişkileri düşünerek ısrarlı olmamıştır. Celâl Bey görevini Mektupçu Süleyman (Çelik) Bey'e bırakmak istemiş, adı geçen millî mücadeleye inanmış bir kişi olmasına rağmen görevi kabul etmeyince, idare heyeti üyelerinden Abdurrahman Bey, Vali Vekilliğine getirilmiştir.

Adana ilinde Fransızlarla yapılan savaşlar ve toprakların sürgit el değiştirmesi mülkî düzeni altüst etmişti.

Mustafa Kemal Paşa 5 Ağustos 1920 günü sabahı Fevzi Paşa ile birlikte Pozantı'ya gelmiştir. Çukurova'nın dört bir yanından bu savaşlara

katılan millî hareketlerin başları ve temsilcileri Pozantı'da Kemal Paşa'yı karşılamışlardır. Paşa, birçok ihtiyaçları olan ve olması gereken bu mücahitlerden ilk önce ne istediklerini sormuştur. Onlar da hep bir ağızdan "Vali" diye bağırılmışlardır. Gerçekten o sırada hemen çok yerde fiilen ortadan kalkmış olan hükümet ve otoritesini imkân nispetinde tesis edebilecek valilere memleketin her yerinde ihtiyaç vardı. Bu nitelikteki idarecileri Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti de o zaman yeterince bulamıyordu. İttihat ve Terakki iktidarının Muammer ve Rahmi Bey'ler gibi ünlü valileri ile meslekten yetişmiş seçme adamların çoğu Bekirağa Bölüğüne kapatılmış, Malta'ya sürülmüş, ya da bir tarafa sindirilmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, bu durumu ve yokluğu düşünerek Pozantı'da kendisinden vali isteyenlere şunları söylemiştir:

"Ne halde, ne müşkil şartlar içinde bulunduğunuzu görüyorum. Sizin bu nazik vaziyetinizi kavramayacak bir yabancının başınıza vali olarak gelmesi ile düzeninizin bozulmasından korkarım. Bu sebeple, yine sizden birinin, sizin itimadınızı kazanmış bir hemşehrinizin buraya vali olmasını münasip görüyorum. En doğrusu budur. İcinizden valilik vazifesini kabul edecek arkadaşı siz seçin ve hemen şu bitişik odaya gidip başbaşa vererek işi bitirip bana da haber verin, derhal tastik ile muamelelerini yaptırır, hemen bugün makamına oturturuz."

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri önce yadırganmışsa da sonradan hoş gitmiştir. Pozantı'daki bütün o kalabalık valilik için mülkiye paşalarından Eliyeşilzade Sadık Paşa'yı göstermiştir. Orada bulunan Sadık Paşa demiştir ki: "Bu nazik devirde vali olarak size dağlarda, tepelerde, at sırtlarında dolaşabilecek genç, dinç adam lazım, benim gibi yetmişini aşmış, hasta bir ihtiyarın harcı değildir bu iş, gelin içimizde her bakımdan bu işin ehli olan Mersin Mebusu İsmail Safa Bey'in seçildiğini Mustafa Kemal Paşa'ya söyleyelim."

Bu seçimi Mustafa Kemal Paşa da uygun bulunca, İsmail Safa (Özler), 10 Ağustos 1920 günü, O'nun buyruğu üzerine göreve başlamıştır.

Yapılan toplantıda valilik dışında;

- 1 — Adana ilinin geçici olarak merkezinin Pozantı olması,
- 2 — Mersin Sancağının büyük kısmı düşman işgalinde olduğundan, Türk yönetiminde bulunan kısımları ilçe şeklinde teşkilâtlanarak Tarsus ve Karaisalı ilçeleri ile birlikte doğrudan doğruya il merkezine bağlanması,
- 3 — Türk yönetimine geçmiş bulunan Kozan ve Osmaniye sancaklarının bağlı mutasarrıflık olarak kalmaları,

karara bağlanmıştır.

“Mustafa Kemal Paşa’nın, İsmail Safa Bey’i valilik görevine başlatan 10 Ağustos 1920 tarihli buyruğu ile ayrıca Mersin Kaymakam Vekilliğine Belediye Eski Başkanı Hacı Ömer Lütfi Efendi, Tarsus Kaymakam Vekilliğine Namrun Müdürü Şükrü Efendi, Karaisalı Kaymakamlığına Sadettin Bey atanmışlardı. Pozantı’nın il merkezi oluşuna büyük tepki Karaisalı’dan geldi. Kuvayı Milliye’nin Çukurova’ya inişinden bu yana, resmen belirtilmese de fiilen merkez Karaisalı’ydı. Şimdi Karaisalı’nın manevi üstünlüğü Pozantı’ya geçmişti. Bu yerel kıskançlık Karaisalı’yı nerede ise Kuvayı Milliye’ye düşman hale sokacaktı, fakat derhal zor tedbirlere başvurulmuş, Kaymakam görevden alınmış, böylelikle eski düzen sağlanabilmişti.”⁶¹

5 Eylül 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisinde kabul edilen kanun, valilik ve milletvekilliğinin aynı kimse üzerinde bulunmasını yasaklıyordu. “Bu durumda İsmail Safa Bey, milletvekilliğini tercih etmiş ve vali vekilliğinden ayrılmıştır.

Kilikya cephesinde bir takım yolsuz işlemler yapıldığı yolundaki dedikodular, gayri resmi olarak Mustafa Kemal Paşa’nın kulağına kadar gelmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal mülki yönetim ile askerî yönetimi birleştirmiş, Adana Vali Vekilliğine arkadaşı Mehmet Nuri (Conker) Bey’i atamıştır.

Bu arada; Kozanoğlu Doğan Bey (Binbaşı Kemal) Ermenilerin kalesi olan ve 6 Nisan’dan beri kuşatılmış bulunan Haçin ilçesini, 15-16 Ekim 1920 de ele geçirmiştir. Haçin alınınca, Kuvayı Milliye’de büyük yararlığı görülen Yedeksubay Teğmen Saim Bey buraya Kaymakam olarak atanmıştır. Saim Bey 15 Kasım 1920 tarihinde yapılan bir baskında, Fransızlar tarafından şehit edilince, O’nun anısına saygı olarak Haçin ilçesine Saimbeyli adı verilmiştir.

Kuvayı Milliye saflarında, Millî Mücadele için büyük feragat içinde çalışan Celâl Bey, Sadettin Bey, İsmail Safa Bey, Saim Bey gibi vatansever, Türk İdarecisinin yüzakı kahraman idare amirleri yanında Adana ilinde tek kişi de olsa hain bir idare amiri de görülmüştür.

Yumurtalık Kaymakamlığından azlinden sonra Adana’da Fransız Demiryolu şirketinde memurluk yapan, Adana’nın işgali üzerine işgalcilerce Ceyhan Kaymakamlığına getirilen Mehmet Kâmil (Gönenç) millî teşkilâtlara karşı olarak savaşmış ve 1921 de Millî hükümetin Adana’yı geri almasından sonra yurt dışına kaçmıştır.⁶²

⁶¹ Millî Mücadele: Vilayetler ve Valiler, sh. 323.

⁶² Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 1035.

1921 yılı başlarında Fransızlar, Kilikya'daki bütün ümitlerini yitirmişlerdi. Bu nedenle, Fransız Hükümeti, Ankara Hükümeti ile anlaşmak istiyordu. Sonuçta, 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmış, bu antlaşmaya göre Suriye sınırımız, Hatay dışında bugünkü şekliyle çizilmişti.

(2) Maraş:

Maraş, Mondros Ateşkesine dayanılarak 22 Şubat 1919 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilmişti. Bu işgal üzerine başka yerlere göçmüş Ermeniler de Maraş'a dönmüşlerdi. Maraş, Fransız işgal bölgesine devredilince 29 Ekim 1919 da İl'e Fransızlar girmişlerdir.

Maraş'ın kurtuluşu için yapılan silâhlı mücadele; Ermeniler ve Fransız askerlerinin Türk kadın ve kızlarına sarkıntılık etmeleri, bazı Türk gençlerinin öldürülmesi, Maraş ve Osmaniye Askeri Valisi Andrea'nın Maraş kalesine Fransız bayrağı astırması üzerine patlak vermiştir. Kısakürek Mehmet Ali adındaki bir vatanseverin Türk bayrağının tekrar kaleye çekilmesi için yazdığı yazılar ve bir Cuma günü "Egemenlik olmayan yerde cuma namazı kılınmaz" düşüncesiyle büyümüş ve kaledeki Fransız bayrağı indirilerek yerine tekrar Türk bayrağı çekilmiştir.

Halkın galeyanı, Mutasarrıf Ata Bey'in teskin edici konuşması ile yatıştırılmıştı. Daha sonra savaş gün, gece gündüz devam etmiş ve Fransızlar 11-12 Şubat gecesi Maraş'ı terkederek İslâhiye'ye çekilmişler ve işgal de son bulmuştur.

(3) Urfa:

Urfa ilimiz de 24 Mart 1919 da İngilizler tarafından işgal edilmiş, 30 Ekim 1919 da Fransız kuvvetlerine devredilmiştir. Fransızlar ilk iş olarak Urfa Jandarma Tabur Komutanını işten el çekirmişler, Suruç Kaymakam ve Jandarma Komutanını tutuklayarak Adana'ya göndermişlerdir. Hapishaneden kendilerine hizmet edebilecek kimseleri salıvermişlerdir.

Bu tarihte Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'dir.

Mutasarrıf Ali Rıza Beyle Mustafa Kemal Paşa arasında teati edilen iki telgraftan Nutukla söz edilmiş ve Mustafa Kemal Paşa, fikirleri dolayısıyla mutasarrıfı yermiştir. Mutasarrıf, Urfa İngiliz işgali altında iken Sivas Kongresi Başkanlığına hitaben gönderdiği 18.9.1919 tarihli telgrafında özetle; "Heyeti Temsiliyenin ve Kongrenin hareketlerinin İngiliz Hükümetince doğrudan doğruya İtilaf Devletlerine karşı taarruz olarak kabul olunduğunu, bu durumun sürmesine Türk Hükümetinin meydana

getirdiği bir durum anlamı verilerek, bütün Osmanlı toprağının askerî işgal altına alınarak Türk Hükümetine son vermek gibi sonuç doğurabileceğini, Urfa'daki temaslarında hissettiğini, vatan ve milletin esenliği için hükümet ile uyuşmaya varılmasını” teklif etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa tarafından 19.9.1919 da verilen cevapta; “Sivas’ta toplanan kongrenin kararlarının hiç bir şekilde İtilaf Devletlerine karşı taarruz şeklinde olmadığı, kendisine bu şekilde telkinde bulunanlar, İngiliz işgal kuvvetleri mensupları ile onların bu fikirlerinin yanlışlığını belirtmenin ve yok etmenin mutasarrıf için millî bir görev olduğunu, her yerde bulunan İtilaf Devletleri temsilcilerinin milletin meşru haklarını istemesinin işgale sebep olamayacağını, çünkü milletin merkezi hükümetin aczinden dolayı girilen haksız işlemlerden sarfi nazar edilmesini beklediğini, milletin ve vatanın yüksek çıkarlarını çiğneyen, millî, meşru hukuku haince ve canice teşebbüsleri ve alçakça tedbirleriyle yok etmeye çalışan Ferit Paşa Hükümeti ile anlaşma tavsiye etmesinin gerçek durumu bilmediğine atfolunduğu, vatansever kişilerin görevinin millî irade doğrultusunda milletin işlerini görmek olduğunu, Ferit Paşa Hükümetine güvenmediğine dair Urfa asil halkınca yapılacak başvurunun gönderilmesini” duyurmuştur.⁶³

Bu telgraf üzerine M. Kemal Paşa’nın isteğinin yerine getirilmek konusunda mutasarrıf tarafından bir teşebbüste bulunulmamıştır.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk’da; kendisine gönderilen telgrafın İngilizlerin etkisi ile ve manevî baskı olması düşüncesiyle mutasarrıfa çektiirildiği kanaatine vardığını belirtmiştir.

Daha sonraları Jandarma Komutanlığına Yz. Ali Saip atanmıştı. Ali Saip’in gayretleri ile Maliye Müfettişi Faik, Ceza Reisi İsmail Hakkı, Sulh Hakimi Fevzi, Urfa’nın kurtuluş çarelerini araştırmışlar, ayrıca verilecek mücadele konusunda Urfa Mebusu Siverekli Ali Efendi ve Mutasarrıf Ali Rıza Bey’le anlaşmaya varmışlardı. Bölgedeki aşiretler de silâhlı mücadeleye taraftardılar. Şube Reisi Binbaşı İlyas, Mülkiye Kaymakamı Şevket, Veteriner Müfettişi Adil, Jandarma Teğmeni Hulusi’nin katıldığı Millî Teşkilât, Urfa’nın kurtuluşu için silâhlı mücadeleye başlamıştı.

2 Aralık 1920 tarihinde aşiret reislerine Ali Saip imzası ile gönderilen bir bildiri Fransızların Adana’da yaptıkları zulümler dile getirilmiş ve aşiretler Urfa’nın kurtuluşu için Fransızlara karşı birlikte mücadeleye çağırılmıştı. Bu bildiriden ayrı olarak gönderilen gizli bir talimat ile de, işgal kuvvetleri komutanına ultimatolar verilmesi, Fransızların 24 saat

⁶³ Atatürk: Nutuk, Cilt: III, sh. 1020.

sonunda bulundukları yerleri boşaltmamaları halinde, her millî müfrezenin kendi bölgesinden Fransız kuvvetleri üzerinde baskıda bulunmaları istenilmiştir. 15 Ocak 1920 de uygulanması kararlaştırılan bu plan ve genel ayaklanma, bazı sebeplerle yürütülememiş, ancak 7-8 Şubat 1920 de uygulanabilmişti. Böylece Urfa millî kuvvetlerce sarılmış, bir süre şehir çatışmaları sürdükten sonra 8 Nisan 1920 tarihinde Fransız Komutanı, Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e bir mektupla başvurarak mütareke istemiş ve yapılan görüşmeler sonunda işgalciler 11 Nisan 1920 de Urfa'yı terketmişlerdi.

Urfa'nın millî kuvvetlerce Fransız işgalinden kurtarılması sırasında da Mutasarrıf Ali Rıza Bey'di. Ali Rıza Bey'in millî hareketlere doğrudan büyük bir katkısı olmamakla birlikte millî teşkilâtlarla adeta gizli bir ittifak halinde çalışmıştır.

(4) Antep:

İngiliz işgal birlikleri 6 Aralık 1918 de Kilis'i, 15 Ocak 1919 da Antep'i işgal ettiler. İşgali, Ermeniler sevinçle karşılarken her işgal bölgesinde olduğu gibi bu şehrimizde de silahlanarak tecavüz ve katliamlara giriştiler.

İşgal üzerine Antep'te Belediye Başkanı M. Lütfi Bey önderliğinde işgali kınayan büyük bir miting yapılmıştır. % 90 Türk ve müslüman olan bu sancakın topraklarına tecavüzün haksızlığını belirten protestolar har tarafa duyurulmuş, Antep ileri gelenleri tarafından kurulan "Cemiyet-i İslâmiye" bölgenin kurtarılması ve millî amaçlar için çalışmaya başlamıştır.

Antep'in işgali ve şehrin kahramanca savunulması esnasında Mutasarrıf İsmail Sabri Bey'di. Sabri Bey'in Antep'teki Millî Mücadele yanlısı teşkilâtların kurulmasında, gelişmesinde, Fransızlara karşı kazanılan zaferde büyük yararlıkları görülmüştür. Daha sonra Ankara'ya gelerek Millî Mücadele çalışmalarına devam etmiştir.

e) Batı Anadolu:

Dünya tarihinde hiç bir ülke Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilgisinden sonra bu ölçüde haksızlığa, tecavüze ve yağmalanmaya maruz kalmamıştır.

Bu durum karşısında İstanbul Hükümeti ve Padişah hareketsiz, fikirsiz ve inançsız, işgalcilerle işbirliği halinde, içte kamu düzen ve güvenliği bozulmuş, yurdun bütününe hâkim bir merkezî otorite kalmamıştı.

(1) Aydın (İzmir)

Daha Birinci Dünya Savaşı sürerken Çanakkale'ye çıkartma teşebbüsünden evvel İngilizler, İzmir'in işgaline karar vermişler ve İngiliz donanması Yenikale istihkâmlarını bombardıman etmişti. İngiliz Filosundan Albay Deeds, İzmir Valisi Rahmi Bey'e* görüşme isteğinde bulunmuş ve Urla'da bir araya gelmişlerdir.

Görüşmede Albay Deeds; Vali Rahmi Bey'den İzmir'e asker çıkarmalarına karşı konulmamasını, buna karşılık bir prenslik haline getirilecek İzmir'in başına Rahmi Bey'i getirmeyi teklif etmişti. Vali Rahmi Bey'in bu öneriye cevabı şudur:

"İzmir'i cayır cayır yakarım da size teslim etmem. Bu davranışınızla İzmir'deki hristiyanları tehlikeye atıyorsunuz. Şehri alsanız bile bir tek hristiyan bulamayacaksınız." ⁶⁴

Vali Rahmi Bey bu maksatla şehirde tertipler dahi almıştı. Bazı ileri gelen hristiyanları şehre dağıtmış, resmî dairelere tenekelerle gaz dahi vermişti. Aldığı tedbirleri de İngiliz komutanına bildirmişti. Durumun ciddiyetini gören İngiliz donanması işgalden vazgeçmiştir.

Ateşkesten sonra kurulan Damat Ferit Paşa Hükümeti 24 Ekim 1918 de Vali Rahmi Bey'i görevden almıştır.

İzmir'in Yunanlılarca işgalinin, Türkiye'nin paylaşılması amaçları ile Milli Mücadelenin başlaması, Kurtuluş Savaşı'nın seyri ve Büyük Zafer'in kazanılmasında ne kadar büyük önemi olduğu açıktır.

Bu sebeple işgali izleyen günlerde buraya atanan valilerle ilgili özet bir bilgi, İstanbul Hükümetinin uygulamaları bakımından ışık tutacaktır.

Hürriyet ve İtilaf Partisi ve Damat Ferit Paşa, önde gelen ittilahçılardan olduğu gerekçesi ile Birinci Dünya Savaşı sırasında İzmir'i işgalden kurtaran büyük bir vatansever olan Vali Rahmi Bey'i 24 Ekim 1918 de görevden aldıktan sonra Vali Vekilliğine Nurettin Paşa getirilmişti. Nurettin Paşa herşeye boyun eğmeyen ve işgale karşı tutumu sebebiyle işgalcilere güven vermediğinden görevinden alınıp yerine valiliğe 9 Kasım 1918 de Hasan Tahsin (Üzer) Bey atandı. 1978 Selanik doğumlu ve 1897 Mül-

* Vali Rahmi Bey (Aslan) 1874 yılında Selanik'te doğmuştur. Orta öğrenim görmüştür. Selanik Mebusu iken, İtilah ve Terakkinin iktidara gelmesi üzerine 29 Eylül 1913 Aydın (İzmir) Valiliğine getirilmiştir. 24 Ekim 1918 de görevinden alınmıştır. 1947 yılında vefat etmiştir.

⁶⁴ Kamil Erdeha: Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler, sh. 372.

kiye mezun olan Hasan Tahsin mutasarrıflıklardan sonra 1913-1914 yılları arasında Van, Erzurum ve Suriye Valiliklerinde bulunmuştu. İttihat ve Terakki Hükümetlerinin gözde valilerinden idi. Bir ittihatçının İzmir’e vali atanması devrin iktidarınca hoş karşılanmadığından zamanın Dâhiliye Nezareti Müsteşarı Hamit Bey⁶⁵ bir gazetenin bu şekildeki sorusuna şu cevabı vermişti:

“Nezaretin atadığı vali veya diğer memurlardan bağlı oldukları parti değil yöneticilik yeteneği arandığını, Tahsin Bey’in Suriye’de, Van ve Erzurum’da daima ahali tarafından aranıldığını, kendini her yerde sevdirmiş olan bu valinin gerçekten yöneticilik meziyeti ve kabiliyetini taşıdığını gösterdiğini” bildirmiştir.⁶⁶

Buna rağmen 9 Kasım 1918 de göreve başlayan Hasan Tahsin Bey Aralık başında Tevfik Paşa hükümeti tarafından görevinden alınmıştır. Fakat bu arada Vali Hasan Tahsin Bey’in desteği ile İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti de kurulmuştu.

Hasan Tahsin Bey’den sonra Valiliğe İ. Ethem Bey atandı. Ethem Bey 1864 doğumlu ve 1885 Mülkiye mezunudur. Beyrut Valisi iken 1915 de emekli edilmişti. 1 Aralık 1918 de tekrar Aydın (İzmir) valiliğine getirilmiş, ancak iki ay bu görevde kalabilmiş ve 25 Ocak 1919 da istifa edip İstanbul’a dönmüştür. Damat Ferit Paşa Hükümetlerinde nazırlık da yapmıştır.

İ. Ethem Bey’den sonra Vali Vekilliğine 26 Ocak 1919 da tekrar Nurettin Paşa getirilmiştir. 14 Şubat 1919 da da 17 nci Kolordu Komutan Vekilliğine de getirilen Nurettin Paşa’nın olumlu çalışmaları ve davranışları yanında büyük bir hizmeti de İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti’nin 17 Mart 1919 da bir toplantı yapmasını sağlamasıdır. Bu toplantıda işgale silâhla karşı konulması kararı alınmış ve 20 Mart 1919 tarihinde İtilaf Devletlerine bir muhtıra verilmiştir. Bu kararların alması ve uygulanmasında Vali Vekili Nurettin Paşa millî faaliyetler doğrultusunda çalışmıştır.

Vali Vekili Nurettin Paşa’nın yardım ve telkinleri ile bu millî hazırlıklar genişlemeye yüz tutmuş, 2 Mart 1919 da “Müdafaa-i Hukuk” kongresi toplanmış, bir işgale silâhla karşı koyma fikri gelişmişse de, 11 Mart

⁶⁵ 19 Mayıs 1919’da Refet Bele’nin tavsiyesi üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından Canik (Samsun) Mutasarrıflığına getirilen daha sonra Trabzon Valisi olan zat. İzzet Paşa Kabinesi sırasında Dâhiliye Nezareti Mutasarrıflığı yapmıştır.

⁶⁶ Meşhur Valiler sh. 516.

Not: Hasan Tahsin Bey daha sonra Malta’ya sürüldü. Yurda döndükten sonra Milletvekilliği yaptı. 1939’da milletvekili iken vefat etti. (Üzer) soyadı Atatürk tarafından verilmiştir.

1919 da Nurettin Paşa görevinden alınmış, valiliğe eski Evkaf Nazın Ahmet İzzet Bey (Kanbur İzzet), Kolordu Komutanlığına da Ali Nadir Paşa'nın tayini sonunda millî faaliyetler büyük ölçüde durdurulmuştur.

Yeni Vali İzzet Bey görevine başlar başlamaz İzmir Müdafaa-i Hukuk ve Osmaniye Cemiyeti üyelerini sindirmiş, cemiyet fiilen iş göremez hale gelmiş ise de daha önce gizli olarak kurulan "Müdafaa-i Vatan Komitesi" çalışmalarını sürdürmüştü, bu komite tarafından İzmir işgalini protesto için bir miting yapılmış, "Reddi İlhak" kararı alınmıştır.

(2) İzmir'in İşgali:

14 Mayıs 1919 sabahı saat 9.00 da Amiral Calthorpe, İzmir çevresindeki istihkamların İtilaf Devletlerince işgal edileceğini bildiren notayı Vali İzzet Bey'e göndermiştir. Valiye göre Ateşkes'e uygun olan askeri işgal, yapılacak barış antlaşması ile ortadan kalkacaktı. Ancak önemli olan İzmir'in Yunanlılara verilmesiydi. Notayı alır almaz görüşmek üzere düşman zırhlısına gitmiştir.

Amiral Calthorpe; İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgaline İtilaf Devletlerince karar verildiğini, bu kararı değiştirme imkânı bulunmadığını, bir kargaşalık çıkmaması için vali olarak gayret göstermesini tavsiye eder. Vali İzzet Bey elinden geldiği kadar halkı yatıştırmaya gayret edeceğine söz verir ve bu konuda amiralden de yardım isteyerek ayrılır.

14 Mayıs akşamı saat 21.00 de Vali İzzet Bey ve Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya gönderilen notada; 15 Mayıs sabahı İzmir'in işgal edileceği bildirilir. Vali her iki notayı İstanbul'a bildirmekle yetinmiştir.

15 Mayıs sabahı erken saatlerde işgalcileri getiren gemi İzmir limanına çıkarılırken aynı tarihli Köylü Gazetesinde valinin şu yalanlaması yer almıştır:

"Bazı kötü niyetliler, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğine dair söylentiler çıkarmışlardır. Yalandır. Tekzib olunur."

Gazeteci Hasan Tahsin'in tek başına işgale karşı koyma girişimine rağmen vali ve kolordu hareketsiz kalmıştır. Ateş sesleri üzerine hükümet konağına beyaz bayrak çekilmiş, jandarma subayları ve memurlar valinin etrafında toplanmışlardır. Vilâyete gelen Yunan askerleri vali ve diğer subay ve memurları toplayarak elleri yukarıda, başı açık, süngü tehdidi altında "Zito Venizelos" diye bağırıp kordonda yürütmüşler, bağırmayanları süngülemişlerdir. 15 Mayıs 1919 tarihi, İzmir'in işgali sırasında cereyan eden olaylar, bir milletin haysiyetinin, bağımsızlığının uyuşuk, hain, beceriksiz ve canını, makamını milletin şeref ve haysiyetinden üs-

tün gören görevlilerin varlığı bakımından bir utanç tablosudur. Bu utanç verici tablo 9 Eylül'de can ve kanla temizlenmiş, düşmanla birlikte denize süpürülmüştür.

Bir süre sonra bir Yunan subayı vali ve oğlunu gruptan ayırıp götürmüştür.

Vali, işgalin ertesi günü işgal kuvvetlerinin süngülerinin gölgesinde makamına oturtulmuş, kendisine haberleşme imkânı verilmiş, böylece vali, işgalin askeri hareket olduğu, İzmir'de Osmanlı egemenliğinin devam ettiği izlenimini vermek için kullanılmıştır.

İşgalcilerin kuklası vali, aldığı emirler gereğince İzmir'e bağlı sancak ve ilçelere telgraflar çekerek, İzmir'deki olayların abartmalı olarak anlaşıldığını, asıl meselenin İzmir'in Yunan askeri işgali altına alınmasından ibaret olduğunu, sükûnetin geri gelmesi ile herkesin iş ve gücüne döndüğünü bildirmiştir.

İzmir'in işgali bütün yurttaki derin üzüntü yaratmış, her tarafta Müdafaa-i Hukuk teşekküllerinin öncülüğünde mitingler yapılmış, İtilaf Devletlerine ve Bâbîâli'ye protesto telgrafları çekilmiştir. İstanbul'da 22 Mayıs 1919 da Kadıköy'de, 23 Mayıs 1919 da Sultan Ahmet Meydanı'nda büyük mitingler yapılmıştır. Halide Edip'in şu sözleri milletin sözleridir:

Allah'a ve halka dayanarak Türk Milletinin son yolunu size ve dünyaya duyuruyorum. Türkler; atalarının bayraklarına ve milletimiz her zamanki ve Allah'a dayanan hakkına hıyanet etmeyeceklerdir. Şimdi, benimle tekrarlayarak yemin ediniz; Milletimizin İlahî hakkının ilan olunacağı güne kadar kalbimizdeki heyecanımız kalarak, eksilmeyecektir. Yedi yüz senelik tarihe ağlayan bu minareler altında yemin ediyoruz, bayrağımıza, atalarımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz”⁶⁷

İzmir'in işgali üzerine Manisa ve Aydın ilk işgal edilecek şehirler haline gelmişti. Manisa'da müftünün başında bulunduğu küçük bir grup düşmanı Menemen boğazında silâhla durdurmak görüşündeydi. Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey'in fikri etrafında toplanan çoğunluk ise, ilin direnmeden teslim olunması görüşündeydiler. Millî mukavemete karşı tutumundan dolayı kendisine sonradan Hüsnüyadis denilecek olan Girit'li Hüsnü Bey ve Mevki Komutanı Zeki Bey'in beceriksiz davranışları yüzünden Manisa tek kurşun atılmadan 25 Mayıs 1919 da Yunan işgaline girmiş, üstelik Harbiye Nezaretinin geriye gönderme emrine rağmen 4800 silâh, 8 kamalı, 80 kamasız top ile büyük miktarda cephane Yunanlıların eline geçmişti.

⁶⁷ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, 1. Kısım, sh. 65.

Keza 27 Mayıs 1919 da karşı koyma vuku bulmadan Aydın şehri de Yunanlılara geçti.

İzmir, Aydın ve Manisa'nın Yunanlılarca işgali üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın fikrini ve olaylara bakış tarzını bilmekte fayda vardır:

Mustafa Kemal Paşa; “Eğedeki işgallerin millî varlığa vurduğu darbeden geniş kitlenin henüz haberdar olmadığını, bu haksız darbe karşısında sessiz ve hareketsiz kalmanın millet lehinde olmadığını düşündüğünden 26 Mayıs 1919 da valilere, mutasarrıflara ve komutanlara bir tebligatta bulunmuş ve her tarafta mitingler tertip edilerek millî tezahürün daha canlı gösterilmesini” istemiştir.⁶⁸

Bu istek üzerine her tarafta bu yola gidilmişse de bazı bölgelerde istenilen yapılamamıştır.

Sinop'taki Mutasarrıfın bu konudaki tutumu ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa şöyle demektedir. “Sinop’a yeni tayin olunan Mutasarrıf orada yapılan tezahüratı bizzat yönetiyor ve miting kararını bizzat yazıp ahaliye imza ettirdiğini söylüyor. Bu zatın yazıp imzalattığı uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu: Türkler ilerleyip gelişemedi ve Avrupa medeniyetinin esaslarını benimseyemedi ise (Temessül) bu da şimdiye kadar iyi bir idareye mazhar olamamasından ileri gelmiştir. Türk Milleti, ancak kendi padişahının saltanat ve hâkimiyeti altında olmak şartı ile Avrupa’nın gözetim ve denetimiyle teşekkül edecek bir idare ile yaşayabilir.”⁶⁹

Ne yazık ki işgali protesto için halkın millî galeyanını belirtmek üzere Sinop Mutasarrıfının İtilaf Devletleri temsilcilerine de verdiği bu muhtıra, milletine güvensiz bir idarecinin ruh hali idi. “3 Haziran 1919 tarihli muhtıranın altındaki imzalara göz gezdirirken müftü vekilinin imzasından sonra gördüğüm imza, arz ettiğim satırları yazan ve yazdıran ruhu bana keşfetti. O imza Hürriyet ve itilaf Fırkası ikinci başkanı olan zatın imzası idi.”⁷⁰

(3) Ödemiş'in İşgali:

Ödemiş aydınları Yunan işgaline karşı koymaya karar vermiş ve Mart 1919 da Nif (Kemal Paşa) den, Ödemiş’e Kaymakam Zühtü Bey'in yerine atanan Bekir Sami, Dâhiliye Nazırı'na şöyle yazmıştır:

⁶⁸ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 27.

⁶⁹ a.g.e., sh. 29.

⁷⁰ a.g.e., sh. 29.

“Yunanlılar güzel İzmir’i işgal ettiler. Kâfi kuvvet ve imanımız vardır. Emrinizi makina başında bekliyorum.”

Dâhiliye Nezareti Müsteşarı Temoleon’dan gelen cevapta, “Talimatı validen alınız” deniyordu. Bekir Sami Bey de:

“Ben Temoleon adında bir Müsteşar tanımıyorum. Sizin imzanızla emir bekliyorum” diyerek ikinci bir başvuru yapmıştır.

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal’dan gelen emir ile saraya başvuru üzerine Damat Ferit Paşa imzası ile verilen emir de aynı anlamdaydı.

Bu sıra XVII nci Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami Bey’in düşmana silâhla karşı koyulmasını bildiren emri Ödemiş’e ulaşmıştı. İlçe Jandarma Komutanı Yüzbaşı Tahir Bey Ödemiş Millî Kuvvetleri Komutanı ünvanı almıştır. Kaymakam Bekir Sami Bey imzası ile de İtilaf Devletlerine protesto telgrafları çekilmişti. Bunlardan birinin son satırları milletin emrindeki genç Kaymakamın duygularını yansıtmaktadır:

“Yunan işgal kuvveti İzmir’den çekilmediği taktirde, bu uğurda bundan sonra dökeceğimiz kanların sorumluluğu size ve temsil ettiğiniz milletlere raci olacaktır. Yirminci yüzyılın topluluğunu yaratmak sizin vereceğiniz son karara bağlıdır. Silâh patlarsa göreceğiniz sonuç, pek acı ve pek elim olacaktır. Artık biliniz ki, kalem değil silâh konuşuyor.”⁷¹

Kaymakam Bekir Sami 29-30 Mayıs 1919 günü de İzmir Valisine şu telgrafi çeker:

“İzmir işgalinin başlangıcından bugüne kadar çektiğim telgraflarda kazanın bulunduğu yerin öneminden söz etmiş ve barış konferansının insanlık âlemine, İzmir’e Yunan ayağının bastırılması ile cinayet irtikâp ettiğini ve insanlık âleminin ateş ve kan içinde bırakıldığını önemle anlatmıştım. Ne çare ki, gözleri sefil ihtiraslarla kapalı bulunan sansür memurları, bizim, İtilaf Devletlerinin millî namusu olan Ateşkes hükümlerine aykırı olarak, resmî telgraflarımızı bile sansüre tabi tutuyorlar.

Elli seneden beri silâh sesi eksik olmayan bu kazada halk, İzmir işgalinin kanlı sayfaları karşısında da sükûn ve düzeni korumuş ve hristiyanlara en küçük bir kötülük yapmayarak, Türk’ün çağdaş niteliklerini göstermiştir.

Bayındır ve Tire’nin Yunanlılar tarafından işgalinin bu ilçeyi ateş ve kan içinde bırakacağını evvelce bildirmiştim. Ödemiş Kuvayı Milliye Komutanının emriyle yeni vazifemi ifaya başladım.

⁷¹ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Savaşı, II. Cilt, Batı Cephesi, I. Kısım, sh. 91-92.

Müslümanlık âleminde son görevimi yapıyorum. Aziz yurdum, âsil milletim bizleri değil, talihsiz Türk Milletini Yunanlılara feda edenleri lanetlesin.”⁷²

Yüzbaşı Tahir Bey 150 kişilik bir birlikle, Hacı İlyas sırtlarında Yunan işgal kuvvetleri ile beş saat çarpışmıştı. Bu millî mücadelenin ilk silahlı çarpışması olmuştur.

Ödemiş, Türk Milletine yaraşır bir davranış göstermişti. Ancak sayıca üstün kuvvetler Ödemiş’i işgal etmişlerdi.

(4) Ayvalık’ın İşgali:

26 Mayıs 1919 günü Yunan ve İngiliz harp gemileri Ayvalık Limanına demirlemişlerdi. İngiliz muhribi komutanı, Kaymakam Osman Nuri Bey’i çağırarak ilçedeki asayiş durumunu ve memurların görevlerine devam etmeleri konusunu görüştüler.

27 Mayıs 1919 da işgal için teşebbüse geçtilerse de Ayvalık’taki 172 nci Alay Komutanı Yarbay Ali (Çetinkaya)’nın şiddetle karşı koyacağını sezdiklerinden, çıkarmadan vazgeçmişlerdir.

Ayvalık’ın işgaline dair hükümete nota verilmemişti. Kaymakam Osman Nuri 26 Mayıs’taki görüşmesini İstanbul’a bildirmişti. Bunun üzerine Damat Ferit Paşa Balıkesir Mutasarrıflığına verdiği emirle “İngilizlerden konferans kararlarına dair bir tebliğ olmadıkça Yunanlıların asker çıkarmasına ve işgale asla izin verilmemesini, gerekirse her türlü kuvvetlere karşı konulmasını” istemiştir. Ancak bu emirden hükümetin, genelkurmayın, bölgedeki 4 üncü Kolordu Komutanının bilgileri olmamıştır.

Bu emir üzerine 61 inci Tümen Komutanı Albay Kâzım durumu XIV üncü Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa’ya, O da Harbiye Nezaretine sormuştur.

İkinci defa Harbiye Nazırı Şevket Turgut imzası ile gelen emirde, İtilaf Devletleri nezdinde teşebbüslerde bulunulduğu belirtilerek, Yunan kuvvetlerinin çokluğundan dolayı karşı koyma imkânsız olduğundan güvenli bir mevkie çekilmesi tebliğ edilmiştir. Emrin sonunda da “Meclisi Vükelâca tezekkür edilerek yazılmış ve Erkan-ı Harbiye’ye tevdi edilmiştir” kaydı vardı.

Dahiliye Nezaretinden bölgenin idare âmirlerine yazılmış Meclisi Vükelâ (Bakanlar Kurulu) kararı ile “Hükümetin Yunanistan’la savaş halinde olmadığı, yapılan işgal fiilen protesto edildiğinden çarpışmadan ka-

⁷² a.g.e., sh. 92.

cınılması, askerin Harbiye Nezaretinden gönderilmek üzere olan emre uyarak geri çekilmesi” tebliğ edilmiştir.

Bu karar, 172 nci Alay Komutanının ve Bergama Kaymakamının silâhla mukavemet etmek için Kuvayı Milliye Teşkilâtları kurma konusundaki çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir.

İşgal teşebbüsleri üzerine bölgede panik baş göstermişti. İstanbul Hükümeti isteğiyle Karesi (Balıkesir) Mutasarrıfı Ayvalık’ta işgal komutanı ile görüşüp Osmanlı haklarına dayalı bir anlaşma yapmak teşebbüsünde bulunmuş, mutasarrıfın bu görüşmesinden bir sonuç alınamamıştır.

172 nci Alay Komutanının savaşçı ve Millî Mücadeleci karakterini bilen ve bir Türk saldırısından korkan Ayvalık Rumları da Midilli’ye göç etmişlerdi.

Durumdan kaygılanan işgalciler, Mutasarrıfın istediği anlaşmayı bu sefer kendiliklerinden istediler. 5 Haziranda Mutasarrıf geri döndüğünden yerine Bucak Müdürü ve Alay Komutanı ile İngiliz ve Yunan temsilcileri arasında bir protokol imzalandı ise de bu protokol pratik bir yarar sağlamamıştır.

15 Mayıs 1919 da İzmir’in işgali ile başlayan Aydın, Ayvalık ve Ödemiş’in işgalleri ile devam eden bölgedeki Yunan yayılması, Kuvayı Milliye fikrinin gelişmesini sağlamıştır. Yunan kuvvetlerinin Türk şehirlerini birer birer hiç bir hak ve hukuku olmadan işgal etmesine rağmen İstanbul Hükümetinin Yunanlılarla savaş halinde olmadığını belirterek karşı konulmaması konusundaki emirleri, protestolarla yetinmesi, bir kurtuluş yolu arayan yüce milletimizin istiklâl azmini söndürmemiş, Büyük Önder’in Samsun’dan tutuşturduğu istiklâl ateşi dalga dalga vatanın her köşesine yayılmıştır.

(5) Batı Anadolu’da Kuvayı Milliye’nin Kurulması:

“Kuvayı Milliye” deyiimi Kurtuluş Savaşı ile ilgili kitap ve belgelerde iki ayrı anlamda kullanılmıştır. Bu anlamlardan birincisi Millî Mücadeleye katılan silâhlı ve gönüllü millî müfrezeleri tanımlar. İkincisi ise daha kapsamlı olup, millî müfrezelerle birlikte millî kongreleri Müdafaa-i Hukuk teşekküllerini, başka bir deyişle İzmir’in işgalinden itibaren 1920 yılı sonuna kadar geçen süredeki tüm millî faaliyetleri ifade eder.

15 Mayıs 1919 da İzmir işgalinden sonra millî müfrezelerin kurulması ile başlayan ve 15 Aralık 1919 da Demirci Mehmet Efe’nin, 31 Ocak 1921 de Çerkez Ethem’in tasfiyesi ile sona eren dönemdeki millî faaliyetlerde Kuvayı Milliye ön plandadır.

Kuvayı Milliye'nin doğuşuna uzun savaş yıllarında yıpranan, Mondros Ateşkesi ile büyük ölçüde terhis edilen, silâh ve cephanesi elinden alınan ordunun bir ölçüde düzenli savaş birlikleri olmaktan çıkışı yol açmıştır. Batıda Yunan, güneyde Ermeni, kuzeyde Pontus tehlikesi ve Rum, Ermeni çetelerinin tecavüzlerine karşı koyma duygusu da millî müfrezelerin doğuşunun önemli bir sebebidir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı Devleti sorumlularının Anadolu'nun paylaşılmasını seyredip Yunanistan'a savaş bile ilân etmeyerek milleti kaderine terketmesi, mahallî millî kuvvetlerin başlangıçta bölgelerinde, daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde Kurtuluş Savaşı'nı başlatmasına yol açmıştır. Bu kuvvetler düşman karşısında mevzii de olsa, başarılar elde etmişlerdir. Düşman ilerlemesi yavaşlatılmış, Rum ve Ermeni çetelerin tecavüzlerine karşılık verilmiştir. Kuvayı Milliye ayrıca iç ayaklanmaların bastırılmasında, Anadolu'ya silâh ve cephane kaçırılmasında, düşman ikmal kaynaklarına saldırılmasında büyük hizmet görmüştür.

Kuvayı Milliye birlikleri yapısı itibarıyla çok farklılıklar gösterir. Başlangıçta kanun dışı çetelerden oluşan bu birlikler giderek eski askerlerin, mahallî ileri gelenlerin, idare âmirlerinin şahsî gayretleri ile kurulmuş ve millete mal olmuştur. Asker ve kanun kaçakları dahi vatan işgale uğrayınca silâhlarını ve canlarını Millî Kurtuluş hizmetine vermişlerdir.

Kuvayı Milliye'nin kurulmasında ve genişlemesinde idare amirlerinin çok önemli rolü olmuştur. İdare âmirleri bu kuruluşları desteklemişler, silâh ihtiyaçlarını gidermişler ve bölgelerinden gönüllüler toplamışlardır. Bazı idare âmirleri ise bizzat bu müfrezeleri kurarak başında savaşlara katılmışlardır. Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi Bey, Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem Bey, Salihli Kaymakamı Hasan Tahsin (Bayatlı), Geyve Kaymakamı Hamdi Namık (Gör), Eşme Kaymakamı Ahmet Şevki ve daha niceleri gibi.

Kuvayı Milliye için Mustafa Kemal Paşa'nın aşağıdaki sözü bu kuvvetlerin kuruluş amacını çok iyi açıklamaktadır. Mustafa Kemal Paşa 20 Temmuz 1920'de Meclisteki bir konuşmasında "Uzun müddet çarpışabilmek için ve halkın savaş şevkini ayakta tutmak için Harb-i Sagir (Gerilla Savaşı) yapacağız. Buna başladık. Hedefimiz düşman maneviyatını kırmak, kendi maneviyatımızı ayakta tutmaktır"⁷³ demiştir.

Özetle Kuvayı Milliye vatani paylaşmak isteyen işgalci düşmana ve haksızlığa karşı iman, güç ve kararlılık dolu sıkılmış bir yumruktu.

Batı Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk, Reddi İlhak, Müdafaa-i Vatan v.s. adları ile kurulan millî teşekküller ile Kuvayı Milliye müfrezelerinin teşkili, hemen hemen aynı zamanda olmuştur. Yer yer önce silâhlı milisler

⁷³ Falih Rıfkı Atay: Çankaya, sh. 242 .

ortaya çıkmış, bazı durumlarda önce kongreler yapılarak orada alınan kararlara göre silâhlı birlikler vücuda getirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından sonra millî teşekküllerin kuruluşu konusunda sık sık yaptığı uyarılar bu oluşumu hızlandırmış ve 7 Ekim 1919 da XX nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Kuvayı Milliye Genel Komutanlığına getirilmiştir.

Batı Anadolu'da millî kuvvetlerin çalışmaları bu bölgede yapılan iki büyük millî kongre ile bazı esaslara bağlanmış, bir bakıma mücadelenin hukukî yönü ile maddî yönü birleştirilmiştir. 26 Temmuz 1919 da Balıkesir'de yapılan "Harekâtı Milliye Kongresi" ile 16-25 Ağustos 1919 da Alaşehir'de yapılan "Harekâtı Milliye ve Reddi İlhak Büyük Kongresi" bu çalışmaların en önemlileridir.

(6) Kuzey Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye:

Bu bölgede Kuvayı Milliye'nin kurulmasında Albay Kâzım ve Albay Bekir Sami Bey'lerin, Yarbey Ali (Çetinkaya)'nın büyük emekleri geçmiştir. Balıkesir Mutasarrıfı Hacı Muhittin (Aynı zamanda Balıkesir Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyeti Başkanı seçilmişti), Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi, Bergama Kaymakamı Mehmet Rasim, Balya Kaymakamı Mehmet Sait, Salihli Kaymakamı Hasan Tahsin (Bayatlı), Çatalca Mutasarrıfı iken İstanbul Hükümetince azledilen Vehbi Bolak ve eski mutasarrıflardan Yahya Sezai Uzun, Balıkesir ve çevresinde millî teşekküller ile Kuvayı Milliye'nin kuruluşunda büyük çabalar göstermişlerdir. Barışta milletin hizmetinde olan bu kahraman idareciler savaşta da milletin başından ayrılmamışlar, gerektiğinde onlarla birlikte ölmesini bilmişlerdir.

Ayvalık'ın işgalinden sonra Menemen üzerinden hareket eden Yunan kuvvetleri Bergama'ya ilerlemişlerdi. Kaymakam Mehmet Rasim Bey silâhla karşı koyulması için her türlü gayreti göstermiş, durumu Kolorduya da bildirmiş, yardım ve halk gönüllülerini sevk ve idare için subay gönderilmesini de istemişti.

Bergama Kaymakamı Mehmet Rasim Bey, bütün gayretine rağmen Yunan propagandası ve yerli Rumların etkisi ile bölge halkını harekete geçirememiş ve Bergama 12 Haziran 1919 da işgal edilmiştir.⁷⁴

Bergama'nın işgali Ayvalık cephesini tehlikeye düşürdüğünden Yarbey Ali (Çetinkaya) Bey tarafından yapılan ani bir baskınla Bergama geri alınmıştı.

⁷⁴ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, II, Cilt, Batı Cephesi, 1. Kısım, sh. 163.

Bergama'dan Menemen yönüne kaçan Yunan subay ve erleri yerli Rumlarla birlikte, hiçbir şeyden haberi olmayan silâhsız ve masum Menemen'in Türk halkını "Bergama'nın intikamı" diyerek öldürdüler.

Pek değerli ve fedakâr bir idare âmiri olan Menemen Kaymakamı Kemal Bey de kazanın sivil memurlarından şehit edilenler arasındaydı.⁷⁵ Bu vahşet galeyana yol açmıştır.

Yunan işgal kuvvetlerinin İzmir'den sonra çevreyi işgale başlamaları üzerine Bergama ve Menemen Kaymakamları gibi Eşme Kaymakamı Şehit Ahmet Şevki Bey de Millî Mücadelede büyük katkısı olan bir kaymakamdır. Millî Mücadele taraftarı ve Kuvayı Milliye mensubu denilerek 1921 Haziran'ında Yunanlılarca tutuklanıp, 29 Temmuz 1921 de idama mahkûm edilen büyük vatansever Ahmet Şevki Bey, infazdan önce işkence neticesi şehit olmuştur.⁷⁶

Bu kahraman idare âmirleri yanında, hain Kırkağaç Kaymakamı Mehmet Şerif ve Demirci Kaymakamı Mehmet Sadettin görevleri esnasında Yunanlılarla işbirliği yapmışlar, millete ve vatana ihanet etmişlerdir. Her ikisi de Büyük Zaferden sonra Yunanistan'a kaçmışlardır.

(7) Güney Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye

(a) Aydın ve Çevresi:

Aydın'ın işgalinden hemen sonra kurulup güçlenen Kuvayı Milliye, Aydın şehri ve işgal kuvvetleri üzerine ağır bir baskı uygulamaya başlamıştı. Aydın'ı geri almak kararındaydılar.

20 Haziran 1920 günü Menderes köprüsünde Tümen Komutanı ile buluşan Aydın Mutasarrıfı Abdurrahman Sami Bey Komutana şunları söylemişti.

"Bugün Sultanhisar'da çete reisi Hüsnü imzasıyla eşraftan birkaç kişiye telgraf geldi. Kapsamı şudur:

Düşman ordusunu takip ediyoruz. Önümüzden kaçıyor. Hazır olunuz. Aydın'da silâh patlayınca hemen siz de katılınız. Bundan haberdar olan eşraf, telaşla yanıma geldi. Rica ederim bu zata böyle bir harekette bulunmaması için emir veriniz. Şayet çeteler buraya gelir silâh patlatırsa bir takım masum kanı döküleceğinden başka, siyaset ve millet için pek fena olur. Bir heyet gönderilerek çete reisi Hüsnü Efendi'ye nasihatta bulunulacaktır.

⁷⁵ a.g.e., sh. 167.

⁷⁶ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 637.

Yunan ordusu Nazilli'yi boşalttı. Aydın'ı da tamamen boşaltacağı anlaşılıyor. Böyle zamanda sükûnet göstermek lâzımdır. Bugün Fransız Jandarma Komutanı yanıma gelerek, Aydın tahliye olursa kan dökülmesinin önlenmesini, İtilaf Devletleri adına ve insanlık namına benden rica etti. Tümen Komutanı Bey'in de bu yolda ne yapması lazımsa yapmasını rica ediyor.”⁷⁷

Tümen Komutanı Mutasarrıfa verdiği cevapta; Yunanlılar aleyhine yoğun bir milli teşkilât olduğunu, Aydın terkedilmezse bunun önünün alınmayacağını, Yunanlıların Aydın'ı terke edecekleri gün bilinirse bir olay çıkmaması için gerekli tedbirleri alırdabileceğini, Yunanlıların da insanlığa aykırı bir davranışta bulunarak halkın galeyana sebep olmamalarını bildirmiştir.

Kuvayı Milliye'nin üç gün süren taarruzu başarı ile sonuçlanmış, Aydın şehri kurtarılmıştır.

“Bu başarı; Yunanlıların sefer kadrolu, bol ve modern silâh ve teçhizata malik, üstün sayıdaki kıtalarına karşı, Kuvayı Milliye tarafından taarruzla kazanılmış ilk savaşı olması itibariyle istiklâl harbi tarihinde çok şerefli bir yer tutmaktadır.”⁷⁸

(b) Denizli-Sarayköy:

İzmir'in işgali bütün yurttaki gibi Denizli'de de büyük bir heyecan ve infial uyandırmıştı. Milli Mücadele tarihimizde önemli bir yeri olan gözüpek idarecilerimizden Denizli Mutasarrıfı Faik (Öztrak) Bey Dâhiliye Nezaretine çektiği şu telgrafla halkın duygularına tercüman oluyordu.

“Ahali heyecan içinde milletin haklarını müdafaaya karar vermiştir. İzmir'de cereyan eden facialar bütün bölge halkında sonsuz bir nefret uyandırmıştır. Devlet ve milletin haklarını muhafaza için herkes her türlü fedakârlığa hazırdır. Yabancı bir devletin esaret boyunduruğuna girmemek ve değerli İzmir'imizi onların elinde bırakmamak için her türlü fedakârlığa katlanmak azmi büyük küçük istisnasız herkeste mevcuttur. Halk vatanlarının yabancılar elinde bırakılmasına katiiyen razı değildir. Bu uğurda hayatlarını feda eyleyeceklerdir...”⁷⁹

Aydın işgalinden sonra 57 nci Tümenin Çine istikametinde çekilmesi üzerine Denizli yönünde hiçbir savunma hattı kalmamış, halk heyecan ve

⁷⁷ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, 1. Kısım, sh. 141.

⁷⁸ a.g.e., sh. 153.

⁷⁹ a.g.e., sh. 64.

endişe içinde kalmıştı. Yerli Rumların tutumları, işgalci Yunan ordusunu karşılamak için Yunan bayrakları ve zafer takları hazırlamaları da bu endişeyi çok arttırmıştı.

Mutasarrıf Faik Bey'le, Müftü Ahmet Hulusi Efendi ve Topçu Alay Komutanı Binbaşı Hakkı Bey'in çalışmaları sonunda endişeli bekleyiş Denizli'yi kararlı bir şekilde savunma fikrine dönüştürmüştür. Hızla Kuvayı Milliye oluşmuş, 29 Mayıs 1919 da Müftü Ahmet Hulusi Efendi başkanlığında "Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyeti" kurulmuştur. Denizli'nin ileri gelenlerinden Polis Komiseri Hamdi Bey'in de üye olduğu bu millî kuruluş yedi kişilik bir icra organı oluşturmuştu.

Denizli halkı şehri Yunan istilâsına karşı savunmaya kararlıydı. İzmir'in işgalini protesto için yapılan bir mitingde Müftü halkı şu sözlerle savunmaya davet ediyordu:

"Hemşehrilerim, şimdi İzmir'i Yunan askeri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşman taarruzuna mukabele etmek lazımdır. İşgal edilen memleketler halkının silâha sarılması ve savaşıması farz-ı ayındır. Uzak memleketler için farz-ı kifayedir. Fetva veriyorum. Silah ve cephaneye azlığı hiçbir zaman mücadeleye mani teşkil etmez. Elinizde hiçbir silâhınız olmasa dahi, üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiili mukabelede bulununuz. Biz birçok ülkelere hükmetmiş, Fatihlerin torunlarıyız. (Orada bulunan tanıdığı hristiyanları göstererek,) bunlar da bize vediaıdır. Onlara dokunmayınız."⁸⁰

Bu ve benzeri çalışma ve konuşmalar 57 nci Tümen Komutanı ve Mutasarrıf Faik Bey'in karşı koyma konusundaki kararlılıkları ve el ele çalışmaları, Denizli halkına güven ve moral vermişti. 10 Haziran 1919 da Denizli Reddi İlhak Cemiyeti yayınladığı bir bildiride; İzmir'i işgal eden Yunanlıların yaptıkları vahşetler belirtiliyor, düşmana karşı durulacağı ve onun Menderes'ten bu tarafa geçirilmeyeceği, daha sonra bütün vilâyetten temizleneceği, bu uğurda mertçe çarpışmaya ve ölmeye hazır olunduğu ilân edilmişti.⁸¹

Denizli ve Sarayköy bölgesinde millî hareketi önlemeye çalışanlar da bulunduğu gibi, İstanbul Hükümetinin karşı tavrı da olumsuz etkiler yapıyordu. Burdur Mutasarrıfının İngiliz Kontrol Subayı ile birlikte Denizli Kuvayı Milliye'sine silâh gönderilmesini önlemeye çalışması kayda değerdir. Mutasarrıfın olumsuz tutumuna rağmen Burdur Askerlik Şube Başkanı hertürlü tehdidi ve tehlikeyi göze alarak sözkonusu silâhları göndermişti.

⁸⁰ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, I. Kısım, sh. 127.

⁸¹ a.g.e., sh. 127.

Denizli Kuvayı Milliye'sinin önde gelen isimlerinden biri Demirci Mehmet Efe'dir. Birinci Dünya Savaşı sonlarında eşkıyalık yapan Mehmet Efe, Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in baskısı ve iknası sonunda eşkıyalıktan vazgeçerek 11 Temmuz 1919 da Denizli Kuvayı Milliye'si saflarına katılmıştır.

“Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyeti” kendi içinden “Denizli Heyeti Milliyesi” adlı bir kurul oluşturmuştur. Mutasarrıf ve Müftünün önderlik ettiği bu kurulun başkanlığına Müftü Ahmet Hulusi Efendi getirilmiş, İaşe ve Maliye, Halkı Uyandırma, Haber Alma, Silâh ve Gönüllü Sağlama, Göçmen İşleri, Satın Alma ve Ulaştırma, Denizli’de Konaklama ve Hastane İşleri olmak üzere 6 şube kurulmuştur. Başkanlık Divanına bağlı olarak bir de Zabıta Kuvveti oluşturulmuştur.

Denizli Heyeti Milliyesi 18 Temmuz 1919 da yayınladığı bildiri ile bütün halkı vatan savunmasına çağırmış, davete uymayan yedek subayların idam edileceğini duyurmuştur. Aynı gün seferberlik ilân edilmiş, halk bu çağrıya büyük bir coşku ile katılmıştır.

(c) Muğla:

Mondros Ateşkesinden sonra Şehzade Burhanettin Efendi bir öğüt kurulu ile Muğla’ya gelmiş ve halkı sükûnet tavsiye ederek uyuşturucu telkinlerde bulunmuştu.

11 Mayıs 1919 da Fethiye’nin İtalyanlarca işgali üzerine Muğla ileri gelenleri protestolarda bulunmuşlar ve Yunanlıların İzmir civarında ilerlemeleri üzerine teşkilâtlanmaya başlamışlardır.

Millî teşkilâtlanma ve karşı koyma çalışmaları “Yeni Hayat” kulübünde başlamış, daha sonra “Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” kurulmuştur. Millî faaliyetlerde Belediye Reisi Zorbazade Ragıp, Hacı Kadızade Sabri, Hacı Abbaszade Emin, Sinanzade Mehmet önde gelen isimlerdir.

Mutasarrıf Hilmi Bey’in Millî Mücadeleyi destekleyen tutumu ve yararlı çalışmaları kısa zamanda millî kurtuluş için kurulan Cemiyetin ilçe ve köylerde yayılmasını sağlamış ve 500 piyade ve 30 atlıdan meydana gelen bir “Kuvayı Milliye” kuvveti teşkil edilmiştir. Bu kuvvet Aydın cephesinde Yunanlılara karşı görev almıştır.

Muğla’da Kuvayı Milliye’nin kurulup gelişmesinde, Muğla ve yöresini işgal eden İtalyanların, Yunanlılar ile aralarında çıkar çatışması bulunması olumlu etki yapmıştır. 1 Haziran 1920 de Marmaris’te İtalyan işgal komutanı ile görüşen Muğla Mutasarrıfı Hilmi Bey, İtalyanların Yunan

işgal teşebbüsüne karşı, millî kuvvetler kurulmasına karşı olmadıklarını tespit etmişti.

Millî Mücadelede aktif rol alan idare âmirlerinden biri olan Muğla Mutasarrıfı Serficali Hilmi Bey, Muğla Kuvayı Milliyesini çok güçlendirmiştir. Mutasarrıf Hilmi Bey Sivas Kongresinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın emrine uyarak 17 Eylül 1919 da İstanbul Hükümeti ile ilişkilerini kesmiş, bunun üzerine 20 Ekim 1919 da görevinden azledilmiştir. Hilmi Bey buna rağmen çalışmalarına devam ederek üç kişilik bir heyetle Muğla ve yöresi için gerekli talimatları almak için Sivas'a gitmiştir. "13 Aralıkta geri dönen heyette Hilmi Bey yoktur. Hilmi Bey Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhında kalmayı yeğlemiş, böylece kendini Menteşe Mutasarrıflığından azleden Damat Ferit Paşa'ya en cesur cevabı vermiştir."⁸² Hilmi Bey Millî Hükümet kurulduktan sonra 23 Haziran 1920 de İçel Mutasarrıflığına getirilmiştir.

(8) Balıkesir’de Harekâtı Milliye Kongresi (26 Temmuz 1919)

Yunanlıların İzmir’i işgalinden sonra geçen birbuçuk ay içinde bu bölgede millî cephe meydana gelmiş, Yunan ileri harekâtı da Temmuz ortalarında durmuş, savaş birtakım müfrezelerin akın ve baskınları ile karşılıklı keşif hareketleri biçimine dönüşmüştü.

Kuvayı Milliye liderleri, ikmal işlerini birtakım esaslara bağlamak, işlere uygulanması kolay ve sürekli bir düzen vermek amacıyla bölge ileri gelenlerinin de düşüncelerini alarak, 26 Temmuz 1919 da Balıkesir’de bir kongre düzenlenmişlerdi.

“Balıkesir Kongresi” veya “Harekâtı Milliye Kongresi” adıyla anılan bu kongreye, kongrenin tertipçilerinden Hacım Muhittin Bey başkanlık etmişti.

Türk idarecisinin en seçkin simalarından birisi olan Hacım Muhittin, Karamanoğulları soyundan olup, Aydın Livası Âşar Müdürlüğünden emekli Nevşehirli Ahmet Muhittin’in oğludur. 10 Ekim 1881 de Uşak’da doğmuştur. Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne’den 1904 de mezun olmuştur. Çeşitli ilçelerde kaymakamlık, İzmir Polis Müdürlüğü ve çeşitli sancaklarda mutasarrıflık yaptıktan sonra Karesi Mutasarrıfı iken 1 Mart 1919 da İstanbul Hükümetince görevden uzaklaştırılmıştır.

İzmir’in Yunanlılarca işgal edilmesi üzerine 20 Mayıs 1919 da İstanbul’da bazı arkadaşları ile “Aydın Vilayeti Muaveneti Hayriye Cemiyeti”ni kurmuşlardır. Ancak bu cemiyetin istenilen amaca ulaşamayacağını anla-

⁸² Ünal Türker; Kurtuluş Savaşı’nda Muğla, sh. 302.

ması üzerine 11 Haziran 1919 da Anadolu'ya, geçmiş ve Batı Anadolu'da yaptığı çalışmalar sonucunda 26 Temmuz 1919 da Balıkesir'de ve 16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında Alaşehir'de olmak üzere iki önemli Millî Kongrenin toplanmasını sağlamış ve batıdaki ilk Kuvayı Milliye Teşkilâtının kurulmasında büyük çaba göstermiştir.

"Kongrenin diğer tertipçileri: 61 inci Tümen Komutanı Albay Kâzım (Özalp), Vasıf (Çınar) ve Necati Beylerle, Kuvayı Milliye Komutanlarından Hamdi ve Hüsnü Beylerdi. Bölgenin aydın ve vatansever zevatından seçilmiş 48 delege iştirak etmiştir. İşleri düzenlemek, halkın ilgi ve yardımını sağlamak bakımından Balıkesir Müftüsü Abdullah Zeyni Efendi önemli bir rol oynamıştı. Bu kongreye Soma, Kırkağaç, Akhisar, Balıkesir, Sındırgı, Balya, Bandırma, Edremit, Burhaniye, Erdek, Kepsut, Susurluk, İvrindi, Giresun (Savaştepe), Bigadiç, Konakpınar ve havalisi Reddi İlhak Cemiyeti mensupları delege olarak katılmışlardı."⁸³

Kongre sırasında 48 delegenin imzasıyla Yunan işgalinin haksızlığı, İstanbul'daki İngiliz, Fransız, Birleşik Amerika ve İtalya temsilcilikleri nezdinde protesto edilmiş, memleketin kurtuluşu ve bağımsızlığı sağlanıncaya kadar Millî Mücadeleye devam edileceği belirtilmişti.

Kongrede şu konular görüşülüp karara bağlanmıştı:

1 — Hedef veya gaye vatanın kurtarılmasıdır. Kongre kesinlikle siyasetle uğraşmayı reddeder.

2 — Yunanlılara karşı hareket devam ettiği sürece seferberlik umumidir. Herkes vatan hizmetini yapmakla yükümlüdür. Halen silâh altında bulunanların görevlerine devam etmeleri şartıyla 1300-1309 doğumlular silâh altında bulunacaklardır.

3 — Balıkesir ve ilçelerinde maliye ve levazım teşkilâtı kurulacak; ilçe ve bucaklara gönderilecek eratın masrafları teşkilâtça sağlanacaktır.

4 — Gönderilen eratın başında o bölgenin ileri gelenlerinden bir şahıs bulunacak, bu şahıs eratla birlikte cepheye kalacaktır.

5 — Kongrece bir Heyeti Merkeziye teşkil edilecektir.

6 — Cephelerin karargâhları gerilerinde birer "Menzil Müfettişi" bulundurulacaktır.

7 — Heyeti Merkeziye, İzmir'e zahire ihracını yasaklayabilecektir.

8 — Genel olarak halkın elinde bulunan silâhların toplanması esası kabul edilmiş, ancak bölgelerinin özellikleri gözönüne alınarak uygulama bölgelerindeki Harekâtı Millîye heyetlerinin takdirine bırakılmıştır.

⁸³ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: II, Batı Cephesi, 1. Kısım, sh. 207.

9 — Yunanlılarla müzakere kabul edilmemesi kararlaştırılmıştır.

10 — Kongre “Çetecilikten nefret” etmeğe ve “muntazam teşkilât” içinde Yunanlıları Anadolu’dan çıkarmağa kesin karar almıştır.

Kongrede, son maddede belirtilen hususlar birinci görev olarak kabul edilmiş, düzenlenen kararların sonu şöyle bağlanmıştır:

“Türk son zerre-i hayatını da sarfedecek, fakat hiçbir kuvvet ve tehdit karşısında hiçbir zaman işgalleri kabul etmeyecektir.”⁸⁴

(9) Harekâtı Milliye ve Reddi İlhak Büyük Kongresi:

(Alaşehir Kongresi: 16-25 Ağustos 1919)

Batı Anadolu’da Yunanlılara karşı düzenli bir cephe kurulması ve çeşitli mukavemet gruplarının faaliyetlerinin birleştirilmesi amacıyla toplanan Balıkesir Kongresi büyük ölçüde amacına ulaşmıştır.

Balıkesir Kongresinin toplanmasında ve çalışmalarında büyük rolü olan Hacım Muhittin Bey Kongrece Heyeti Milliye Reisliğine getirildikten sonra millî faaliyetlerini aralıksız sürdürdü. Hacım Muhittin Bey Balıkesir Kongresi kararlarını, bu kongrede kurulan teşkilâtı bütün Batı Anadolu’ya yaymak için daha geniş bir kongre toplanmasına çalışmış ve çok kısa bir süre sonunda Alaşehir Kongresi’nin toplanmasını sağlamıştır.

Millî faaliyetleri birleştirmek, düşman işgaline karşı silâhla karşı koymak, birbirinden ayrı olarak işgale karşı koymaya çalışan millî cepheleri Kuvayı Milliye hareketi içinde birleştirmek bu kongrenin amacıydı. Kongre 16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılmıştır. Kongreye Aydın, Nazilli, Sarayköy, Buldan, Ödemiş, Manisa, Kasaba (Turgutlu), Salihli, Alaşehir, Gördes, Kula, Eşme, Sındırgı, Demirci, Uşak, Soma, Balıkesir, Ayvalık, Afyonkarahisar ve İnegöl olmak üzere 21 yerdeki Reddi İlhak heyetlerince seçilen 45 delege katılmıştır. Bu delegeler arasında Bozdağ Bölgesi Komutanı Postlu Mestan Efe, Alaşehir Kuvayı Milliye Komutanı Mustafa Bey, Akhisar Bölgesi Komutanı Ethem Bey de vardı. Ayrıca kadı, müftü, imam gibi yedi din adamı ile Hacım Muhittin, Şükrü Saraçoğlu gibi yükseköğrenim görmüşler de bu kongreye katılmışlardır. Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret (Kaygusuz) Bey, kongrenin tertiplenmesinde büyük rolü olan ve kongre başkanlığına seçilen Hacım Muhittin Çankılı Bey’i yakalamak isteyen İzmir Valisinin baskılarına karşı korumuş ve kongrenin huzur ve güven içinde yapılmasını sağlamıştır.

⁸⁴ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: II, Batı Cephesi, 1. Kısım, sh. 208.

20 Ağustos 1919 da yayınlanan bir bildiri ile kongrenin amacı açıklanmıştır. Bu amaç: Harekâtı Milliye'nin birleştirilmesi ile düşmanın tümünden kovulmasını hazırlayacak nedenleri ve araçları tamamlamak ve işgal gününden bugüne kadar Yunanlılar tarafından işlenmiş cinayet ve yolsuzlukları incelemek ve tespit etmek, uygarlık aleminin ve haksever insanlığın gözleri önüne sermektir.

Kongrenin aldığı kararların 5 inci maddesinde: “Harekâtı Milliye'nin tek amacının binbeşyüz yılı aşan bir zamandan bu yana Türk ve İslâm olan sevgili vatanımızdan ırkımızın düşmanı Yunanlıları atmak” olduğu ikinci kez belirtilmiştir.

Kongrenin almış olduğu kararları özetleyecek olursak:

- 1 — Yunanlılar vatanımızdan atılincaya kadar savaş sürdürülecektir.
- 2 — Millî savaş sürdürüğü sürece Yunanlılarla hiçbir görüşme yapılamıyacaktır.
- 3 — Millî ve genel seferberlik kabul edilmiştir. Bu konuda çeşitli bölgelerde uygulanan kurallar sürdürülecek ve Harekâtı Milliye Heyetleri gerekli görülen doğumları silâh altına alacaktır.
- 4 — Her türlü parti ayrılıkları ve politik çıkarların dışında kalınacaktır.
- 5 — Eşkîyalık niteliğindeki çetecilik red edilmiştir. Genel savaş cephesinin bir bölgesinden herhangi bir nedenle ayrılanların diğer bölgelere kabulü ve görevlendirilmesi, ancak mahalli komutan ya da heyetlerin iznine bağlıdır.
- 6 — Millî harekâtta şehit olanların dul ve yetimleri ile yaralananlara ödüller verilecektir. Bunun ne kadar olacağı komutanlarla heyetlerin birlikte alacağı kararlarla belirlenecektir.
- 7 — Yunanlıların işgal bölgesinde işledikleri cinayetler, yaptıkları kötülüklerle ilgili düzenlenecek rapor İzmir'deki araştırma kuruluna verilecektir.
- 8 — Seferberlik ve diğer işlerin yürütülmesi için Alaşehir, Denizli, Nazilli ve çevreleri ayrı “Çalışma Bölgesi” olarak kabul edilmiştir. Bu bölgelerde birer “Heyeti Merkeziye” oluşturulması ve bunların üzerinde hepsini temsil etmek üzere Alaşehir'de genel nitelikte bir “Müdürler Konseyi” kurulmasına karar verilmiştir. İlçe merkezlerinde menzil hizmetlerini yürütmek üzere “Menzil Müfettişliği” kurulacaktır. Menzil Müfettişliklerinin, heyeti merkeziyelerin ve umumî merkezin resmî mühürleri aynı tipte olacaktır.

9 — Savaş cephesindekiler; cephe gerisinde, görevsizlerse silâhla kesin olarak dolaşmayacaklardır.

10 — Kongre kararları ve toplantının amacı Padişah ve İtilaf Devletlerine telgrafla bildirilecektir.

Bu kararlar ve amaç 18 Ağustos 1919 da Padişaha, Sadrazama ve İtilaf Orduları Başkomutanı General Milne'e telgrafla iletilmiştir. Ayrıca kongre sonuçlandıktan sonra tüm delegelerin imzaladığı karar özetleri de yine telgrafla İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya siyasi temsilcilerine gönderilmiştir.

Bu telgraflar özet olarak şöyledir:

“1 — Anadolu söz götürmez nüfus çoğunluğu, tarihi gelenekleri, millî nitelik ve özellikleri, millî bayındırlık ve uygarlıkları bakımından tümüyle Türk ve Müslümandır. Dünya barışına temel olarak alınan Wilson İlkeleri gereğince de Anadolu'nun hiçbir parçası bugünkü birliğinden ayrılamaz.

2 —• Türkler, Wilson Beyannamesinin 12 nci maddesinin derhal uygulanacağını söyleyen Amerikan Cumhurbaşkanı'nın sözlerinin yalan okrayacağı inancındadırlar.

3 — Türkler, yurtlarının ufuklarını masum kanıyla boyanmış Yunan bayrağından kurtarıncaya kadar millî savaşı sürdüreceklerdir. Bu amaca erişinceye kadar tüm zorluk ve engelleri aşmaya karar vermişlerdir.

4 — Millî Harekât ve savaşların amacı vatani kurtarmaktır. Bu yüce amacımıza ulaşınca bütün millî hareketlere son vereceğimizi taahhüt ederiz.”

Alaşehir Kongresi toplantısı sürerken, İtilaf Orduları Başkomutanı General Milne, İstanbul Hükümetine bir nota vermiştir. Bu notada Yunan ordularının bulundukları yerlerde daha ileri gitmemesi için emir verdiğini, millî kuvvetler taarruz ederlerse İtilaf Devletlerine düşmanca bir tavır kabul edilerek Yunan ordularına bazı yerlerin daha işgaline izin vereceğini bildirmiştir.

Kongre ise General Milne'e çektiği telgrafta verdiği nota'dan bilgisi bulunduğunu bildirerek, özetle şunları yazmıştır:

1 — Yunanlıların İzmir'e çıktıktan sonra yaptıkları insanlık dışı ve zincirleme cinayetleri karşısında Türk ve Müslüman halkın haklı olarak oluşturdukları millî kuvvetin emel ve amaçları, bundan önce toplanan Balıkesir Kongresi'nin kesin kararları olarak İtilaf Devletlerine bildirilmiştir. Millî harekât Yunanlıların insanlık dışı davranışlarına engel olmak

içindir. Millî harekâtı İtilaf Devletlerine karşı bir hareketmiş gibi görmek kongremizce gerçeklere aykırı büyük bir insafsızlık olarak kabul edilmektedir.

Bu nedenle derin üzüntülerimizi bildiririz.

2 — Yunanlıların bulundukları yerlerden daha ileri gitmemeleri için emir verdiğiniz bildirmeniz, kongre delegelerinin memnurluk ve teşekkürlerine neden olmuştur. Ancak Yunanlıların yaradılışları nedeni ile emrinize ne dereceye kadar uyacaklarından kuşku duyulmaktadır.

Bununla birlikte verdiğiniz emre kesin uyulsa bile Yunanlıların işgal ettikleri yerlerdeki insanlık dışı davranışların önlenmesi garantisini vermez. Bundan dolayı kongre delegeleri endişelidirler.

3 —• Yunan kuvvetlerinin bugün bulundukları bölgelerde kalmalarını onaylamak, Yunan zulmünden kaçan yüzbinlerce göçmenin uzun bir zaman burada perişan olmalarını kabullenmek demektir. Bu düğümün uygar ve adil olarak çözüm yolu, Yunanlıların Türk topraklarından çıkarılmasıdır.⁸⁵

Alaşehir Kongresinin kapsadığı ana fikir, hiçbir üst idare makamın uyarı ve tepkisi olmaksızın, Batı Anadolu'da Afyonkarahisar, İnegöl hattı batısındaki bölgede, düşman yurttan atılınca kadar, kendisine özgü bir idare biçimi ile savaşın sürdürülmesi sorumluluğunu üstlenmesiydi. Ayrıca Kurtuluş Savaşımıza ilk bütçe kavramı da bu kongre ile girmiştir.

Bu kongreden dokuz gün önce Erzurum Kongresi çalışmalarını bitirmiştir. Erzurum Kongresinde de devletin yok olup dağılışı durumunda geçici bir hükümet kurarak savunmayı sürdürme kararı alınmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresini bitirip millî düzeyde yapılacak Sivas Kongresi hazırlıklarını sürdürürken, batıdaki tüm gelişmeleri de ilgiyle izlemeye devam ediyordu. Bu cümleden olarak Erzurum'dan 24 Ağustosta, Ali Fuat Paşa vasıtasıyla Alaşehir Kongresi Başkanlığına aşağıdaki telgrafi yazdı:

"Alaşehir'deki toplantı bütün doğu vilayetleri halkı üzerinde pek samimi bir tesir uyandırmaktadır. Esasen İzmir için kalbi kan ağlayan bura halkı bu teşekküle bütün ruh ve varlığı ile yardımcıdır. Hissiyatımızın mezkûr heyete duyurulmasına yüksek tavassutlarınızı rica ederim."

Bu telgrafın Alaşehir'e kongre dağıldıktan sonra ulaştığı, kongre kararlarında teşekkür edilecek diğer tebrik telgrafları arasında zikredilme-

⁸⁵ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: II, Batı Cephesi, 1. Kısım, sh. 211.

mesinden anlaşılmaktadır. Telgraf yerine zamanında ulaşamamıştı. “Balıkesir-Alaşehir Kongreleri Reisi Hacım Muhittin” imzası ile Erzurum’a aşağıdaki cevap verildi.

“Kardeşler,

Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesinin Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerine gönderilen samimi teveccühünden son derece memnun kaldık. Her iki kongrenin reisi bulunmaklığım sebebi ile vekâleten arzı teşekkür ederim. Doğudan batıya genişliyen vatansever teşkilâtınızla batıdan doğuya genişleyecek olan nâciz teşkilâtımızın birleştiği gün gayemizin vatanın kurtuluşuna yönelmiş vatanperverane teşekküllerimizin en büyük bayramı olacaktır. Hürmetlerimizin kabulünü rica ederim.”⁸⁶

Millî faaliyetlerin Batı Anadolu’da hızla teşkilâtlanmaya başlaması İstanbul Hükümetini ve İtilaf Devletlerini harekete geçirmiş ve Dâhiliye Nazırı Adil Bey Alaşehir Kongresini dağıtmak için emirler vermiştir. Ancak bu engellemeler bir sonuç vermemiş, Batı Anadolu’daki millî faaliyetlerin önderliğini yapan Hacım Muhittin Bey ve arkadaşları, Batı Anadolu’daki mukavemet hareketini Doğu Anadolu’daki hareketle birleştirmek yolundaki çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

Alaşehir Kongresi toplandığı sırada Kâzım Karabekir Paşa’nın 24 Ağustos 1919 tarihli telgrafı ve Mustafa Kemal Paşa’nın 7 Ağustos 1919 tarihli telgrafları çalışmaların birleştirilmelerinin örnekleridir.

7 Ağustos 1919 da Mustafa Kemal Paşa Erzurum Kongresi’nde Müdafaa-i Hukuk adının kabul edildiğini belirttikten sonra “Görülüyor ki tebşir buyurulan Garbi Anadolu teşkilâtı da buna müşabih oluyor ve ihtimal ki Sivas Kongresi’nde ve ihtimal ki daha evvel yani Vilâyatı Şarkiye Kongresi Beyannamesi resmen her tarafa intişar edince Garbi Anadolu’da bu nam ve unvan taşıyacak ve Sivas Kongresi bunları tevhit edecektir.”

4 Eylül 1919 da Sivas Kongresi toplanınca Hacım Muhittin Bey büyük bir heyetle katılınmasına çalışmış, arkadaşlarını ikna edememiş ve bu kongreye Hareket-i Milliye adına İbrahim Süreyya Bey gönderilmiştir.

Alaşehir Kongresi kararlarının bölgede uygulanması için 16-22 Eylül 1919 da Balıkesir’de “Karesi ve Saruhan Livaları ve Cıvarı Hareket-i Milliye Kongresi” adıyla ayrı bir kongre yapılmıştır. Bu kongrenin önemi Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul Hükümeti ile Anadolu’nun her türlü haberleşmesinin ve İdarî bağlılığın kesilmesini istediği zamana rastlamasıdır. Bu önemli günlerde Hacım Muhittin Bey başkanlığındaki bu kongrede “Mem-

⁸⁶ Sabahattin Selek: Anadolu İhtilâli, Cilt: I, sh. 278.

leketin idaresi ve aynı zamanda tahassülü me'mul yeni vaziyetlere karşı mukadderatı milletin takrir ve tespiti zımında bir umumî kongrenin" toplanması düşünülmüş ve kazalara temsilci seçimi için genelge gönderilmiştir. Umumî Anadolu Kongresi adıyla toplanacağı düşünülen bu kongre Damat Ferit Hükümetinin istifası ve Osmanlı Meclisi Mebusanın açılma kararı üzerine yapılmamıştır.⁸⁷

Bu gelişmeler üzerine İzmirli Şişman Ethem Bey 23 Ekim 1919 da Sivas'a gönderilmiş, Heyeti Temsiliye ile daha sıkı işbirliği sağlanmış, Batı ve Doğudaki millî teşekküller Sivas Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda birleştirilmiştir.

3. HEYETİ TEMSİLİYE'NİN ANKARA'YA GELİŞİ:

Mustafa Kemal Paşa Sivas'tan Ankara'ya gitmeyi, Millî Mücadelenin merkezinin Ankara olmasını düşünmüştü. Sivas'a geleli dört ay olmuştu. Artık Ankara'ya hareket etmek zamanı gelmişti. Ancak bunun için para ve otomobillere lastik ve benzin gerekiyordu.

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldiğinden itibaren O'nun en yakın arkadaşlığına mazhar olan Mazhar Müfit (Kansu) bu sorunları çözmeyi üzerine almıştı. Mazhar Müfit'in eski bir dostu olan Osmanlı Bankası'nın Sivas Şubesi Direktörü Mösyö Oscar Schmidt'ten kendi adına 1000 lira borç para, Amerikan Okulu Müdiresinden de otomobil lastiği ve benzin sağlamıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın uyarısı üzerine lastik ve benzinlerin armağan olduğunu belgeleyen bir yazıyı da almayı ihmal etmemişti.

Giresun Kazası Kaymakamı iken Kuvayı Milliye hareketlerine müzâhir olduğu gerekçesiyle Haziran 1919 da Damat Ferit Hükümeti tarafından azledilen Hasan Nizâmeddin (Ataker) Bey, Erzurum'a gelerek Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girmişti.

Erzurum'da kendisine Temsil Heyetinin muhasebe ve iâşe işlerini yürütmeye görevi verilmiş, Mustafa Kemal Paşa ile önce Sivas'a, oradan da Ankara'ya birlikte gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın yakınında olmasına rağmen mesleki alanda yükselişi, mesleğin hiyerarşik kademelerinden geçerek olmuştur. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın idarenin geleneklerine gösterdiği saygıyı vurgulamak açısından çok önemlidir. Ayrıca Millî Mücadeleye katılanların da mevki ve makam için değil, vatan ve millet için hayatlarını ortaya koymaları yönünden büyük anlam taşır.

Yolculuk planı çok ince hesaplar sonunda düzenlenmiş, şehir ve kasabalara hatta köylere varış ve kalkış saatleri inceden inceye hesaplanmıştı.

⁸⁷ Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacım Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları, (1919-1920), sh. 5.

18 Aralık 1919 da çok soğuk ve karlı bir havada Sivas'tan hareket edilmiş, havanın soğuk ve kar yağışlı olmasına rağmen, Sivasililar içten gelen sevgi gösterilerinde bulunmuşlar, Mustafa Kemal Paşa'ya başarı dilemişlerdir.

a) Kayseriye Geliş:

Kayserililer Mustafa Kemal Paşa'yı büyük bir coşku ile ve şehre 1,5 saatlik bir mesafede karşılamışlardır.

Heyeti Temsiliye Kayseri'de bir bildiri yayınlamıştır.

“Gerçekten, Mustafa Kemal ve arkadaşları Kayserililerin coşkun gösterilerine çok sevinmişlerdir. Millî birlik havası artık bütün Anadolu'yu sarmıştı.” Heyeti Temsiliyenin Kayseri halkına seslenen tarihî bildirisi Kayseri'nin millî tarihinde yer alan değerli bir belge niteliğindedir.

Coşkun bir dille yazılan bu bildiride, bugünün diliyle deniliyordu ki:

“Anadolu'nun İktisadî hayatında ebedî yüksek bir mevki olan Kayseri'nin, Heyeti Temsiliye'ye açtığı samimi ve kardeşlik kucakı o kadar sıcak ve o kadar okşayıcı idi ki, muhterem Kayserililere açık bir dille teşekkürlerimizi söylemeyi lüzumlu gördük. Kadın, erkek ve çocuk bütün vatandaşların umumi bir coşkunluk ve heyecan ile gösterdiği sevgi ve samimiyet, Heyeti Temsiliye'yi teşkil eden naçiz insanların şahısları bakımından değil, asıl müteveccih olduğu mukadder birlik gayesinde istisnasız her kalbin birleşmiş, her kuvvet ve şahsiyetin anlaşmış ve bağlanmış bulunması cihetiyle pek kıymetlidir ve pek ulvi mahiyettir. Heyet, etrafındaki her çehreden ve her Türk'ten taşan sevgi ve samimiyette hayatını adadığı millî emellere bağlanışı gördü ve memleketin biricik kurtuluş umudu olan bu birlik devam ettikçe gönüllerimiz geleceğe ait ümitlerle doludur. Anadolu'nun heyecanlı kalbine, bu seyahatimizin ilk uğrağı olan Kayseri'de temas ettik; bu temasın hatırasını ömrümüz oldukça saklayacağız.

Seyahatimize devam ederken, arkamızda Anadolu'nun vatanperver heyecanını nefsinde en güzel temsil ve tecelli ettirmiş, kuvvetli, zeki, muktedir ve samimi bir faaliyet merkezinin olduğunu daima düşünerek iftihar edeceğiz.”⁸⁸

Kayseri'de bu tarihlerde idare âmiri olarak Salih Lütfü Bey bulunmaktaydı. Salih Lütfü Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya saygılı ve Kayserililerin gösterdiği yakın ilgi ve heyecanın yaratılmasında etkili olmuştur.

⁸⁸ Naşit H. Uluğ: Siyasî Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, sh. 154-155.

21 Aralık 1919 da Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler Kayseri'den uğurlanırken büyük ve coşkulu bir tezahürat gösterilmiştir.

Kayseri'den doğruca Mucur'a gelinmiş, daha önce Hacıbektaş'a uğranılacağı zannedildiğinden Kaymakam Cevat Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı ve yanındakileri ancak Hükümet Konağı önünde karşılayabilmiştir.

Daha sonra Hacıbektaş'a gidilmiştir. Çelebi Cemalettin Efendi ve Hacıbektaş Dede Postu Vekili Salih Niyazi Baba bölgenin ileri gelenleri olarak Mustafa Kemal Paşa'ya ve Heyeti Temsiliye üyelerine son derece yakın ilgi göstermişlerdir.

b) Kırşehir'e Geliş:

24 Aralık 1919 da Mucur'dan hareket edilmişti. "Mutasarrıf Vekili Ali Hikmet, Gençler Derneği üyelerinden Mustafa (Nural), Gariboğlu Reşat (Özdeş) ve Necati Bey'den bir karşılama programı yapmalarını istedi. Program yapıldı. Mutasarrıf Vekili Ali Hikmet Bey, programın uygulanması için bir görev bölümü yaptı."⁸⁹

Kırşehir'de de büyük coşkuyla karşılanmışlardı.

"Doğruca Hükümet Konağına gidildi. Burada şehrin genel durumu hakkında Mutasarrıf Vekili Ali Hikmet tarafından bilgi verildi. Sonra Belediye ve oradan da idadi okuluna uğrandı. İkindiye doğru Gençler Derneği'ne geldiler. Dernekte konukların onurlarına düzenlenen çay şöleninde, dernek yöneticilerinden Sıtkı (Doğu) bir konuşma yaptı."

Atatürk bu konuşmaya bilinen karşılığı verdi, kendilerine sunulan dernek tüzüğünü inceledikten sonra, verilen anı defterine el yazılarıyla:

"Kırşehir gençleri, vatanımızda gençliğin kıymetli bir enmüzeci (örnek) olduklarını ispat edecek efkârı metine (sağlam fikirlere) ve musibe (yanılmayan) ile mütehalli (donanmış, süslenmiş) bulundukları kanaati ile vaz-ı imza eyleriz."

Mustafa Kemal

Ahmet Rüstem

Hakkı Behiç

Mazhar Müfit

Hüseyin Rauf

yazısını yazdıktan sonra bu tarihî belgeyi Mustafa Kemal ve arkadaşları imza ettiler.⁹⁰

Mustafa Kemal Paşa Kırşehir'den sonra Ankara'ya gitmek üzere yanındakilere birlikte hareket etti. Anadolu'nun coğrafi yapısını çok iyi bi-

⁸⁹ Kırşehir İl Yıllığı, sh. 14.

⁹⁰ a.g.e., sh. 14

len Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı'nın idare edileceği en iyi yer olarak Ankara'yı buluyordu. Ayrıca Ankara halkının Milli Mücadeleye ve kendine bağlılığı bu düşüncelerini güçlendiriyordu.

c) Heyeti Temsiliye Ankara'da:

Bu görüşünde haklı olduğunu 27 Aralık 1919 da Ankara'ya ayak bastığında anlamıştı. Ankara, başta Vali Vekili Yahya Galip olmak üzere dosta düşmana karşı (bu sıralar Ankara'da İngilizler ve Fransızlar da bulunuyordu) milletin Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığını Milli Mücadele kararında ne derece başarılı olduğunu ispatlamak için son derece görkemli bir karşılama töreni yapmıştır.⁹¹

Bu görkemli karşılamayı düzenleyenlerden Haymana Kaymakamı Ali Cemal (Bardakçı) daha sonra Vali Vekili Yahya Galip'in teklifi üzerine Ankara Polis Müdürlüğü görevine getirilmişti. Ali Cemal (Bardakçı) Bey daha sonra büyük bir duyarlılık kazanan Çorum'a mutasarrıf olarak atanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın büyük güvenini kazanan Ali Cemal (Bardakçı) Atatürk devrinin en seçkin valilerinden birisi olmuştur.

Bu yürekte karşılamayı, Türk'ün bu coşkunluğunu bir yazarımız şöyle dile getirmiştir.

“Bir millet, tarihin karanlıklarına gömülerek çökerken yeniden ne biçim doğuyor, sosyal vicdan ne biçimde şahlanarak bağrından bir adam yaratıyor. O bugün görülebilirdi ancak Türkoğlu Oğuz töresince neler yaratıyordu. İşte Türk'ün yaratıcı yeteneği şimdi Mustafa Kemal'in çevresinde yürekte bir çelenk örmüştü. Bu büyük heyecan Atatürk'ün başaracağına inancını bir kez daha perçinledi. Otomobiller ilerledikçe halk da izliyor. Bu akış Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine, Yeni Türkiye'yi yaratmaya koşuyordu.”⁹²

Yaya, seymenler ve halk Hükümet Konağına ilerliyordu. Davul zurna sesleri yaklaştı. Halkın toplandığını görünce Mustafa Kemal aşağıya indi. Bir elinde kaim bir baston, başında bir boz astragan kalpak, üzerle-

⁹¹ Daha önce de belirtildiği gibi Muhittin Paşa 19 Eylül'de tutuklanıp Sivas'a gönderildikten sonra, Vali Vekili Halit Bey de istifa edip İstanbul'a gitmişti. Defterdar Yahya Galip Bey Vali Vekilliğine atanmıştı. Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya geldiğinde Valilik görevini Yahya Galip yürütüyordu. Bu arada Ankara Valiliğine atanan Ziya Paşa'nın Ankaralılarca istenmemesi üzerine Ankara'ya gelememesi ile sonuçlanan olaylar nedeni ile Yahya Galip Yozgat ayaklanmasına kadar görevde kalmıştır. Yozgat ayaklanmasının olabileceğini bilmesine rağmen önceden tedbir almadığı gerekçesi ile görevden alınmış, yerine Vali Vekilliğine Kurmay Yarbay Nuri (Conker) Bey atanmıştır.

⁹² Enver Behnan Şapolyo: Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, sh. 360

rinde kemerli boz bir pardösü, koltuğunda bir çanta bulunuyordu. Bu sırada Medreseler Müdürü Hoca Hasan Efendi, Mustafa Kemal'in Ankara'ya buyurmalarının ülkemize hayırlı olması için Tanrı'ya yakardı ve bir dua okudu. Sonra Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey Ankara halkının Mustafa Kemal'e saygılarından, bağlılıklarından, Millî Mücadelenin sonuna dek birlikte çalışacaklarından söz açtıktan sonra büyük konuklarına yurt adına hoş geldiniz diyerek sözüne son verdi.⁹³

Mustafa Kemal Paşa ve Heyeti Temsiliye Ankara'ya yerleşti. Millî Mücadele artık buradan sürdürüldü. T.B.M.M. burada toplandı. Zafer buradan kazanıldı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti burada kuruldu ve Ankara, sonsuza dek kalmak üzere; ülkesi ve milleti ile bölünmez Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti oldu.

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya gelişlerini açık bir tebliğ ile bütün yurda duyurmuştu.

“Sivas’tan Kayseri yoluyla Ankara’ya hareket eden Heyeti Temsiliye, bütün yol boyunca ve Ankara’da büyük milletimizin çok sıcak içten vatanseverlik gösterileri arasında şehre vardı. Milletimizin gösterdiği bu birlik ve kararlılık örneği, memleketimizin geleceğine güveni olduğu hakkındaki inançları sarsılmaz bir şekilde kuvvetlendirmiştir.

Şimdilik Heyeti Temsiliye merkezi Ankara’da. Hürmetlerimizi sunarız efendim.

Heyeti Temsiliye
Adına
Mustafa Kemal”⁹⁴

4. SON MECLİSİ MEBUSAN VE T.B.M.M.’NİN KURULMASI:

Mustafa Kemal Paşa’nın Heyeti Temsiliye ile beraber Ankara’ya gelmesine karşı çıkanlar vardı. Aslında Mustafa Kemal Paşa Ankara’ya gelmeyi çok önceleri düşünmüştü. Kâzım Karabekir Paşa ise Doğu Anadolu illerinin teşkilâtlandırılmasının aksayacağı görüşü ve Sivas’tan öteye geçildiğinde Millî Mücadelenin düşmanlarınca yanlış değerlendirileceği görüşü ile uygun görmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa bu konuyu şöyle değerlendirmiştir:

“Uzak bir ihtimalle, farz edelim ki, doğudan Ermenilerin fiili saldırısıyla karşılaşacağı kabul olunsaydı bile, onun karşısında Kuvayı Milliye

⁹³ a.g.e., sh. 368.

⁹⁴ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt: I, sh. 405.

ile desteklenmesi kararlaştırılmış olup, kendilerinin komutası altında, On-beşinci Kolordu hazır bulunuyordu. İzmir cephelerinde, çeşitli komuta tarzları, değişik mahiyette kuvvetler ve her çeşit ve cinsten menfi kaynaklardan gelen zararlı tesirler vardı. Adana'nın işgaline karşı henüz cephe kurulamamıştı.

Bu bakımdan, usul ve kaide şudur ki, umumi durumu sevk ve idare sorumluluğunu üzerine alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye, mümkün olduğu kadar yakın bulunur. Yeter ki bu yakınlık, umumî durumu gözden kaybettirecek derecede olmasın.”⁹⁵

Tüm bu gelişmeler ve düşünceler Mustafa Kemal Paşa'nın ve Heyeti Temsiliyenin Ankara'ya gelip yerleşmesine neden olmuştu.

a) Meclisi Mebusan:

Bu sıralarda İstanbul'da Ali Rıza Paşa'nın Başkanı (Sadrazam) bulunduğu hükümet iş başındadır. Meclisi Mebusan'ın toplanması kesinleşmişti. Meclisi Mebusan'a katılacak mebuslar seçilmişti. Mustafa Kemal Paşa Meclisi Mebusan'ın Ankara'da toplanmasını arzulamıştı. Ancak bu arzu gerçekleşmediği için İstanbul'a gidecek mebuslarla önce Ankara'da bir toplantı yapmak istedi. Seçilen mebuslar da Millî Mücadelecilerin çabaları sonucu seçilmişlerdi. Bazı işgüzarların araya girmesi, İstanbul Hükümetinden bir kısım zevat'ın aceleciliği sonucu istenilen biçimde mebuslar İstanbul'a gitmeden toplu olarak bir araya gelemediler, ancak bazıları değişik zamanlarda Ankara'ya uğruyor, sonra İstanbul'a geçiyorlardı. Mebusların Ankara'ya uğramadan derhal İstanbul'a gelmelerinde ısrar edenlerden birisi de Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dır.

Cemal Paşa İtilaf Devletlerinin siyasî temayüllerinden, düşmanların meclisi açtırmak istemediğinden, muhipler cemiyetinin padişaha başvurarak meclisin meşru olmadığından, dağıtılmasını isteyeceklerinden bahisle ve bu sebeplere dayalı olarak mebusların Ankara'ya uğramalarının sakıncalı olacağını belirtmiştir. “Bu durum, ne millî teşkilâta karşı gurur meseleleri çıkaran Harbiye Nazırının ve ne Osmanlı Devletinin istiklâlini korumak sorumluluğunu üzerine almış olan kabinenin gurur ve haysiyetine dokunmuyor. Bu durumun kendilerinin haysiyetini ve devletin istiklâlini çoktan zedelemiş olduğunu fark etmek istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa, istiklâlimize darbe vuran bu saldırı ve tecavüze vasıta olamayız, diye feryada cesaret edemiyorlar... Cesaret edemiyorlar Efendiler, çünkü korkuyorlar...”

⁹⁵ a.g.e., sh. 408.

“İnsaf ve merhamet dilenmekle millet işleri, devlet işleri görülmez. Türkiye’nin gelecekteki çocukları bunu bir an hatırdan çıkarmamalıdır.”⁹⁶

Mustafa Kemal Paşa, Mebusların Ankara’ya uğrayanlarına bazı konuları empoze etmeye çalışmış, Meclis toplandıktan sonra kuvvetli bir “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu” meydana getirmelerini istemiştir.

“Türk milletinin kalbinden, vicdanından doğan ve ilham alan en esash, en belirli arzu ve iman belli olmuştur. Kurtuluş...

Efendiler, milletin emel ve gayelerinin, kısa bir programa esas olacak şekilde toplu bir tarzda ifadesi de görüldü. Misak-ı Milli (Millî Ant) adı verilen bu programın ilk müsveddeleri de, bir fikir vermek maksadıyla kaleme alındı. İstanbul Meclisi’nde bu esaslar, hakikaten toplu bir şekilde yazılmış ve tespit olunmuştur.”⁹⁷

b) Millî Ant (Misak-ı Milli):

Meclisi Mebusan, devletin bağımsızlığını ve milletin geleceğini haklı ve sürekli bir barışa kavuşturmak için üstleneceği fedakârlığın en ilerisini belirleyen aşağıdaki ilkelere tam olarak uymakla sağlanabileceğini ve bu ilkeler dışında var olacak bir Osmanlı saltanat ve toplumunun yaşamasının imkânsız olduğunu kabul etmiş ve onaylamıştır.

Birinci Madde: Osmanlı Devleti’nin, yalnız Arap çoğunluğuyla yerleşik olup, 30 Ekim 1918 tarihli Ateşkesin kabulünde düşman orduları işgali altında kalan kısımlarının kaderi, halkının serbestçe açıklayacakları oylara uygun olarak tespit etmek gerekeceğinden, adı geçen ateşkes hattı içinde ve dışında din, ırk ve ülkü bakımından kaynaşmış ve birbirlerine karşı saygı ve fedakârlık duyguları ile dolu, ırk ve toplum hukuku ve çevre şartlarına tam olarak uyan, Osmanlı İslâm çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kesimlerin hepsi, gerçekte veya hukuki olarak hiçbir sebeple bölünmez bir bütündür.

İkinci Madde: Halkı, ilk serbest kaldıkları zamanda genel oylarıyla Anavatana katılmış olan üç sancak (Kars, Ardahan, Artvin) için gerektiğinde yeniden serbestçe genel oya başvurmayı kabul ederiz.

Üçüncü Madde: Türkiye barışma bırakılan, Batı Trakya durumunun tespiti de, yerleşik halkın hür olarak açıkliyacıkları oylara uygun şekilde yerine getirilmelidir.

Dördüncü Madde: İslâm, halifelik ve saltanat merkezi, Osmanlı hükümet merkezi olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi’nin güvenliği her

⁹⁶ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt, I, sh. 430-431.

⁹⁷ a.g.e., sh. 436-437.

türlü saldırıdan korunmuş olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret' ve ulaşımına açılması hakkında, bizimle diğer bütün ilgili devletlerin birlikte verecekleri karar geçerlidir.

Beşinci Madde: İtilaf Devletleriyle, düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan anlaşma esasları içinde azınlıkların hukuku (Komşu ülkelerdeki müslüman halkın da aynı hukuktan yararlanmaları güvencesiyle) tarafımızdan sağlanacak ve desteklenecektir.

Altıncı Madde: Millî ve ekonomik gelişme imkânını elde etmek ve daha çağdaş bir idare şeklinde işleri yürütmeyi başarabilmek için, her devlet gibi bizim de gelişme sebeplerimizin sağlanmasında tam hürriyet ve bağımsızlığa kavuşmamız, varlığımızın ve yaşamamızın esasıdır.

Bu sebeple siyasî, adli ve mali ve benzeri gelişmelerimize engel ve kısıtlamalara karşıyız.

Gerçekleşecek borçlarımızın ödeme şartları, bu ilkelerle çelişmeyecektir.

Meclisi Mebusan'da yukarda madde madde belirttiğimiz Millî Ant kabul olunmuştur ama mebuslar dayanakları olan Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarını ve Müdafaa-i Hukukçu olduklarını adeta unutmuşlardır.

“Efendiler, geçmişe ait safhaları ve hadiseleri, burada anlatabileceğim çerçeve içinde hakikate uygun olarak tespit etmek kararındayım. Bu sebeple, tam üzerinde bulunduğumuz noktaya dair bir hususu da, büyük bir samimiyetle bilgilerinize sunacağım.

İşte bu vazifeyi yaparken, milletçe yanlış anlaşılacak için tedbir olarak da bir şey düşünmüştüm. Meclisi Mebusan Reisliğine seçilmek. Bundan maksat, dağıtılan mebusları, Meclisi Mebusan Reisi sıfat ve yetkisiyle davet etmektir.”⁹⁸

Ancak bilindiği gibi Meclisi Mebusan'a katılan mebuslar Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığı konusunda da son derece duyarsız davranmışlar, Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşle istediği bu dileğin amacını anlayamamışlardır.

Meclisi Mebusan toplandıktan sonra Ali Rıza Paşa ve Kabinesi Heyeti Temsiliye'ye karşı son derece olumsuz bir tavır almış ve onu artık yok hükmünde sayacak bir üslupla valiliklere ve müstakil sancaklara şu telgrafi göndermiştir.

“Çok aceledir.

İstanbul, 14 Şubat 1920

⁹⁸ Atatürk: Nutuk, 1980. Cilt: I, sh. 437-438-439.

Valiliklere ve Müstakil Sancaklara

Son olarak Meclisi Mebusan'da oluşan ve büyük bir çoğunlukla kabul olunarak Hükümete güvenoyu verilmesini sağlayan programın önemli noktalarından biri olduğu üzere, Genel Kurul toplanarak, her türlü millî davaların tek tecelli yeri, Allah'a şükür çalışmağa başladığına göre, meşrutiyet esaslarının her çeşit engel ve tesirlerinden uzak olarak tamamiyle yürürlükte olması gereken memleketimizde, bu meclisten başka yerde, millî irade adına konuşmağa ve isteklerde bulunmağa artık sebep ve imkân kalmadığından, hükümet işlerine müdahale şeklinde her çeşit faaliyet ve hareketlerin cezalandırılacağı duyurulur.

Sadrazam

Ali Rıza”

“Efendiler, böyle bir genelgeye ne lüzum vardı? Heyeti Temsiliye’yi millet gözünde küçük düşürmekten, onun cezalandırılabilceğinden bahsetmekte ne fayda vardı? Eğer, Heyeti Temsiliye, zaman zaman Hükümetin dikkatini çekmeğe lüzum görüyor idiyse, bu hareketinin ne kadar temiz ve yüksek gayelerle olduğuna ve ne derece vatan zaruretleri yüzünden yapıldığına hâlâ şüphe edilebilir miydi?

Efendiler, Sadrazamın bu programı üzerine biz de şu umumî tebliğ ile milletin dikkatini çekmeğe lüzum gördük.”

“Tel

Genelge

17.11.1920

Millî iradenin kanunî tecelli yeri olan Meclisi Mebusan’ı açarak millî hâkimiyeti ispata muvaffak olan cemiyetimizin, en önemli ve en esaslı vazifelerinden biri de, millî davaya uygun esaslar çerçevesinde bir barış yapılıncaya kadar, millî birliği muhafaza etmektir. Cemiyetimizin, her güçlüğü göğüs gererek, vatani ve millî varlığı korumak hususundaki kurtarıcı çalışmalarına, millî gaye gerçekleşinceye kadar, daha büyük bir azim ve iman ile devamı şarttır. Bu bakımdan milletin varlığı ve devamı esasına dayanan millî teşkilâtın, vatanın her köşesinde geniş çapta ve yaygın bir şekilde kökleşmesine, eskisi gibi devam edilmesini bütün merkez ve idare heyetlerinden bir kere daha önemle rica ederim.

Anadolu ve Rumeli

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Heyeti Temsiliyesi Adına

Mustafa Kemal⁹⁹

⁹⁹ Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 459-460-461

Mustafa Kemal Paşa sadrazamın planını boşa çıkarmak ve Millî birliği ve bütünlüğü bozdurmak için gerekeni yapmağa devam etmiştir.

Meclisi Mebusanın çok kısa bir zaman sonra kapatılacağından en ufak bir kuşku olmayan Mustafa Kemal Paşa yakın çalışma arkadaşlarından Hakkâri Mebusu Bitlis eski Valisi Mazhar Müfit Bey'in bir mektubuna verdiği cevap çok dikkate değerdir.

“Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Beyefendi'ye

Efendim Hazretleri:

14.2.1920 tarihli uzun mektubunuzu aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere cevabımı şimdi yazıyorum. Yüce Millî Meclisin ve Felâh-ı Vatan adındaki grubun, hakiki durumlarını ortaya koyan değerli ifadeleriniz, bende üzüntü yarattı. Açıklama ve tasvirlerinizle gözümün önünde beliren manzara elem vericidir. Zavallı millet, hayatını, varlığını, mukadderatını savunmak, korumak ve güven altına almakla yükümlü bildiği muhterem mebuslarını, hakiki, millî ve vatanî vazifelerini ilk anda ve ilk adımda unutmuş görüyor. Batı'nın ve bütün düşman dediğimiz milletlerin, Türkiye'de Türklerde kabiliyet olmadığından her şeyi, bizim için menfi olan her şeyi yapmakta mahzur görmedikleri bilinirken ve her birimiz ayrı ayrı bu zannın yanlışlığını ispata azmetmiş olduğumuzu iddia ederken, menfaat duygularımız, basit ihtiraslarımız, bize her şeyi unutturabilir. Önce gelen mebuslar şöyle yapacaktı, sonra gelen mebuslar böyle tavır takınmış, Heyeti Temsiliye sunu kendinden saymış, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk Milletinin muhterem mebusları, öyle mi? Bu ruh hali, böyle bir ahlâkî davranış karşısında hayret ve şaşkınlıktan dona kalırım. Yeni grup veya parti teşkilâtından bahis buyuruluyor. Azizim Mazhar Müfit Bey, açıkladığınız zihniyet ve karakterlerin kuracakları gruptan da, partiden de ben, memleketi kurtarıcı sağlam bir tavır beklenebileceğini hükmedemiyorum. Ben ve Heyeti Temsiliye adı altında fedakârlıkla vazife yapan arkadaşlar, bu vatanın kurtuluşu, milletin selameti için ölünceye kadar çalışmak isterken, muhterem mebuslar tavır ve hareketleriyle ve gaflet ucurumuna yuvarlanmalarıyla, anlıyorum ki, buna dahi müsaade etmeyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkilâtına ve bu teşkilâtın meydana getirdiği Kuva-yı Milliye'ye dayanmağa ihtiyaç kalmadığını, çocukça ve gafilce faaliyet ve hareketleriyle belli eden Meclisi Mebusan'ın ve Felâh-ı Vatan grubunun bu husustaki kesin kararının öğrenilmesini ve tarafımıza bildirilmesini Rauf Bey'e yazdık. Bu kararın bir an önce alınması için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken, muhterem mebusların toplandıkları İstanbul'da kırk bin Fransız, otuzbeş bin İngiliz, iki bin Yunanlı ve dört bin İtalyan kara kuvvetinin yığmak yaptığını ve İngiliz Akde-

niz donanmasının Fındıklı Sarayına karşı demir atmış olduğunu gözönünde bulundurmak lüzumunu hatırlatırım.

Mustafa Kemal¹⁰⁰

16 Mart 1920 de İstanbul İtilaf Devletlerince işgal edilmiştir. Büyük Önder her zaman olduğu gibi haklı çıkmış, İstanbul'un işgaliyle birlikte Meclisi Mebusan da dağıtılmıştır.

c) T.B.M.M.'nin Kurulması:

Mustafa Kemal Paşa bu durum üzerine ülkede bir felaketin meydana gelmesini önlemek amacıyla şu emri vermiştir:

“Bütün Vali ve Mutasarrıflara, Sivas'ta 3 üncü Kolordu, Bandırma'da 14 üncü Kolordu, Ankara'da 20 nci Kolordu, Diyarbakır'da 13 üncü Kolordu Komutanlıklarına; İzmir cephesinde Refet Beyefendi'ye; Balıkesir'de 61 inci Tümen Komutanlığına; Bütün Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti ve İdare Heyetlerine,

Telgraf, aceledir.

Ankara, 16 Mart 1920

Bugünkü duruma göre, milletimiz medeniyet dünyasının İnsanî duygularla dolu vicdanlarından ve bütün İslâm dünyasının ruhi beraberliğinden emin olmakla birlikte, bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün resmî dış dünya ile şimdilik temas edemeyecektir.

Bugünlerde vatanımızda yaşayan hristiyan halk arasında göstereceğimiz insanca muamelenin değeri pek büyük olduğu gibi, hiç bir yabancı hükümet tarafından açıkça veya dolayısıyla korunmayan hristiyan halkın, tam bir huzur ve sükûn içinde yaşamağa devam etmeleri, ırkımızın yaradılıştan bezenmiş olduğu medenî kabiliyetine en kesin bir delil teşkil edecektir. Vatanın menfaatlerine aykırı faaliyetleri görülenler ve memleketin huzur ve asayişini bozanlar hakkında, din ve milliyet farkına bakılmıyarak, kanun hükümlerinin eşitlikle ve şiddetle uygulanmasını ve mahalli idarelere itaat edilmesini ve vatandaşlık vazifelerini yapmakta kusur etmeyenler hakkında yumuşak ve şefkatli davranılmasını bilhassa ve önemle arz ve bu hususların bütün ilgililere derhal tebliğini ve bütün vatandaşlara uygun vasıtalarla duyurulmasını rica ederiz. Efendim.

Müdafaa-i Hukuk
Heyeti Temsiliyesi Adına
Mustafa Kemal”

¹⁰⁰ Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 475-476.

“Efendiler, İtilaf Kuvvetleri, İstanbul telgraf merkezlerini işgal ettikten sonra, memlekete telgrafla bir resmî tebliğ yapmak istediler. Tarafımızdan yapılan ikaz ve ihtar üzerine, bazı merkezler dışında bu resmî tebliğ alınmadı. Alanlar ve cevap verenlerden belli başlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey (Ves. 256), Konya Valisi Suphi Bey (Ves. 257) .”¹⁰¹

Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Kuvvetlerinin yayınladığı tebliğ ve bu durumdan yararlanarak millet aleyhtarı birçok hainin yapabileceği kötülöklere karşı idarecileri, komutanları ve milleti uyarmak amacıyla şu genelgeyi yayınlamıştır.

16 Mart 1920

“Bütün Vali ve Komutanlara ve Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine,

İstanbul’un İtilaf Devletleri tarafından, silâhlı çarpışma neticesinde zorla işgali gerçekleşmiştir. Bu suikasttan faydalanarak, birçok haince maksat güdenlerin milleti aldatmağa kalkışmaları muhtemeldir. Nitekim resmî tebliğler şeklinde, imzasız bazı beyannamelerin yayınlanmak istenildiğini öğreniyoruz. Yanlış hareketlere meydan verilmemek ve hakiki duruma aykırı heyecanlar doğmasına imkân bırakılmamak üzere, bu gibi beyannamelere asla önem verilmemesi lâzımdır. Hakiki durumu takip eden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Milleti aydınlatacaktır.

Mustafa Kemal”¹⁰²

Mustafa Kemal Paşa, yukarda belirttiğimiz genelgelerde yurt içinde her türlü çalkantıyı, bölünmeyi önlemeye çalışırken yabancı devletleri de çok şiddetli bir biçimde protesto etmiştir

“Protesto

16 Mart 1920

İstanbul’da İngiliz, Fransız, İtalyan siyasî temsilcilerine, Amerikan siyasî temsilcisine, bütün devletler Dışişleri Bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Millet Meclislerine verilmek üzere Antalya’da İtalyan Temsilciliğine,

Millî istiklâlimizi temsil eden Meclisi Mebusan da dahil olmak üzere, İstanbul’da bütün resmî daireler, İtilaf Devletleri askerî kuvvetleri tarafından, resmen ve zorla işgal edilmiş ve millî dava için çalışan birçok va-

¹⁰¹ Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 504-505

¹⁰² Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 508.

tanseverlerin tutuklanmasına da teşebbüs olunmuştur. Osmanlı milletinin siyasî hâkimiyet ve hürriyetine indirilen bu son darbe, hayatını ve varlığını ne pahasına olursa olsun, savunmağa azmetmiş olan biz Osmanlılardan çok, yirminci yüzyıl medeniyet ve insanlığının kutsal saydığı bütün esaslara, hürriyet, milliyet, vatan duyguları gibi bugünkü insan cemiyetlerinin temel saydığı bütün prensiplere ve bu prensipleri meydana getiren insanlığın umumî vicdanına indirilmiş demektir.

Biz haklarımızı ve istiklâlimizi savunmak için giriştiğimiz mücadelenin kutsallığına ve hiç bir kuvvetin bir milleti yaşamak hakkından mahrum edemeyeceğine inanıyoruz. Tarihin bugüne kadar kaydetmediği bir suikast teşkil eden ve Wilson prensiplerine dayanan bir Ateşkes Antlaşmasının, milleti savunma imkânlarından mahrum etmiş olmasından doğan bir hileye de dayanması itibarıyla, ilgili milletlerin şeref ve haysiyetleriyle de bağdaşmayan bu hareketin mahiyetinin takdirini, resmî Avrupa ve Amerika'nın değil, ilim, kültür ve medeniyet Avrupa ve Amerika'sının vicdanına bırakmakla yetinir ve bu hadiseden doğacak bütün tarihî sorumluluğa son olarak bir daha dünyanın dikkatini çekeriz.

Davamızın meşruluğu ve kutsallığı, bu güç zamanlarda Cenabı Hak'tan sonra en büyük yardımcımızdır.

Anadolu ve Rumeli
Müdafaa-i Hukuk Heyeti
Temsiliyesi Adına
Mustafa Kemal¹⁰³

Mustafa Kemal Paşa aynı nitelikte protesto telgraflarının vali ve komutanlarca da çekilmesini birer suretinin de Ankara'ya gönderilmesini istemiştir.

Mustafa Kemal Paşa 16 Mart'ta İstanbul'un işgali üzerine daha birçok tedbir almıştır. Ancak bu tedbirlerin en önemlisi olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara'da toplanmasıdır. Bu önemli olay Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temelini ve geniş anlamda idare yapımızı oluşturacağı için Mustafa Kemal Paşa'dan ve ayrıntılı olarak vermeyi yararlı görmekteyiz.

"Efendiler, bu husustaki kararımızı ve bu kararın uygulanma şeklini gösteren bir tebliği, 19 Mart 1920 de yani İstanbul'un işgalinden üç gün sonra yayınladım.

Efendiler, bu mesele hakkında iki gün kadar, komutanlarla makina başında görüşerek fikirlerini aldım. Ben ilk yazdığım müsveddede "Mec-

¹⁰³ Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 508-509-510.

lisi Müessesan” kurucu meclis tabirini kullanmıştım. Maksadım da, toplanacak meclisin “rejim”i değiştirmek yetkisine ilk anda sahip bulunmasını sağlamaktı. Fakat bu tabirin kullanılmasındaki maksadı, gerektiği gibi anlatamadığım için, veyahut anlatmak istemediğim için, halkın alışmadığı bir tabirdir diye Erzurum ve Sivas’tan ikaz edildim. Bunun üzerine “Olağanüstü yetkiye sahip bir meclis” tabirini kullanmakla yetindim.

Vilayetlere ve Müstakil Sancaklara ve Kolordu

Komutanlıklarına,

Devlet merkezinin dahi İtilaf Devletleri tarafından resmen işgali, yasama, yargı ve yürütme güçlerinden ibaret olan devletin millî kuvvetlerini işlemez hale getirmiş ve bu durum karşısında vazife yapmaya imkân görmediğini Hükümet’e resmen bildirerek, Meclisi Mebusan dağıtılmıştır. Şu halde devlet merkezinin korunmasını, milletin istiklâlini ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere, millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin, Ankara’da toplanmağa çağırılması ve dağılmış olan mebuslardan Ankara’ya gelebileceklerin de bu meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür. Bu bakımdan aşağıda verilen talimat gereğince, seçimlerin yapılması, yüksek vatanseverlik anlayışınızdan beklenir:

1 — Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis, memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere toplanacaktır.

2 — Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, mebuslar hakkındaki kanunî şartlara tabidir.

3 — Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır.

4 — Her sancaktan beş mebus seçilecektir,

5 — Her sancak, kazalarından çağıracağı ikinci seçmenlerinden ve sancak merkezi ikinci seçmenlerinden ve sancak idare ve belediye meclisleriyle sancak Müdafaa-i Hukuk İdare Heyetlerinin ve vilayetlerde, vilayet merkezi merkez heyetlerinden ve vilayet idare meclisiyle vilayet merkezi merkez kazası ve merkeze bağlı kaza ikinci seçmenlerinden kurulu bir meclis tarafından aynı günde ve aynı oturumda seçilecektir.

6 —• Bu meclis üyeliğine her parti, zümre ve cemiyet tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi, her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koymağa hakkı vardır.

7 — Seçimlere her bölgenin en büyük sivil idarecisi başkanlık edecek, seçimin güvenliğinden sorumlu olacaktır.

8 — Seçim gizli oyla ve mutlak çoğunluk esasına göre ve oyların tasnifi meclisin kendi içinden seçeceği iki kişi tarafından fakat meclis huzurunda yapılacaktır.

9 — Seçim sonunda, bütün üyelerin imza veya şahsi mühürlerini taşıyan üç nüsha mazbata düzenlenecek, bir nüshası yerinde alıkonulacak, diğer iki nüshasının biri seçilen şahsa verilecek ve diğer meclise gönderilecektir.

10 — Üyelerin alacakları ödenek daha sonra, meclisçe kararlaştırılacaktır. Ancak geliş yollukları seçim kurullarının zaruri masrafları hesabıyla takdir edeceği miktar üzerinden, mahalli idarelerce karşılanacaktır.

11 — Seçimler, en çok onbeş gün içinde, Ankara’da çoğunluk sağlanmış olarak toplanmak üzere tamamlanarak, üyeler hareket edecek ve netice üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir.

12 — Telgrafın alındığı saat bildirilecektir.

Not: Kolordu Komutanlarına, Vilayetlere, Müstakil Sancaklara tebliğ olunmuştur.

Heyeti Temsiliye Adına

Mustafa Kemal¹⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa İstanbul’da açılan Meclisi Mebusanın başkanı olmayı bugünleri düşünerek istemişti. Böyle bir durumda Meclis Başkanı olarak meclisi toplantıya çağırabilecekti. Mebuslar bu inceliği anlayamamışlar kendisi İstanbul’da olmayan bir kişiyi Meclis Başkanı yapmamışlardı.

Meclisi Mebusan Reisi olan Celalettin Arif Bey de Mustafa Kemal’i ve ne yapmak istediğini anlayamamıştı. Mustafa Kemal Paşa bu küçük engeli de kolayca aşarak T.B.M. Meclisinin toplanmasını sağlamıştı.

Yalnız bazı yerlerde tereddüt ve direnmeler görülmüştür. Bunlardan bazıları az, bazıları uzunca bir müddet tereddüt ve direnmelerde ısrar göstermişlerdir. Nihayet, istisnasız bütün seçim bölgelerinin mebusları Büyük Millet Meclisinde, bütün milletin, memleketin temsilcisi olarak hazır bulunmuşlardır.

“Büyük Millet Meclisinin toplanmasını ve açılışını sağlamak için çalıştığımız günlerde, bizi en çok uğraştıran Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesindeki yerlerden başlayıp, Nallıhan, Beypazarı üzerlerinden

¹⁰⁴ Atatürk: Nutuk, 1080 Basım, Cilt: I, sh. 514-515-518.

Ankara'ya yaklaşacak şekilde genişliyen gericilik ve isyan dalgaları olmuştur.”¹⁰⁵

Yukarıda belirttiğimiz gelişmelerin Büyük Millet Meclisinin toplanmasına engel olmaması, en azından mebuslar üzerinde olumsuz etki bırakmaması için Mustafa Kemal Paşa gerekenleri yapmıştır.

Ankara'ya gelen mebuslarla yetinerek 23 Nisan Cuma günü Meclisin açılmasına karar verilmiştir.

21 Nisan 1920 de; Meclisin açılması kararının verdiği duyguları yansıtan tebliği aynen şöyleydi:

“Tel: Çok aceledir. Ankara, 21 Nisan 1920.

Ankara'ya acele yazı.

Kolordulara (14 üncü Kolordu Komutan Vekilliğine), 61 inci Tümen Komutanlığına, Refet Beyefendiye, Bütün Valiliklere, Müstakil Sancaklara, Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyetlerine, Belediye Başkanlıklarına,

1 — Cenabı Hak'kın lütfuyla Nisanın 23 üncü Cuma günü, Cuma namazından sonra, Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2 — Vatanın istiklâlinin, yüce Hilafet ve Saltanat makamının kurtarılması gibi en önemli ve hayatî vazifeleri yapacak olan bu Büyük Millet Meclisinin açılış gününü Cumaya rastlatmakla, Cuma gününün mübarek oluşundan istifade ve bütün muhterem mebus hazretleri ile Hacı Bayram Veli Câmi-i Şerifinde Cuma namazı kılınarak Kur'anın ve namazın nurlarından da feyz alınacaktır. Namazdan sonra Sakal-ı Şerif ve Sancak-ı Şerifi alıp Meclis'in toplanacağı yere gidilecektir. Oraya girmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. Bu merasimden Câmi-i Şeriften itibaren toplantı binasına kadar, Kolordu Komutanlığınca askerî birliklerle özel merasim düzeni alınacaktır.

3 — Açılış gününün kutsallığını belirtmek için, bu günden itibaren Vilayet merkezinde, Vali Beyefendi Hazretleri'nin düzenleyeceği şekilde hatim indirilmesine ve Buhari-i Şerif okunmasına başlanacak ve Hatim-i Şerifin son kısımları uğur getirmesi için Cuma günü namazdan sonra toplantı binası önünde tamamlanacaktır.

4 — Kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde aynı şekilde bugünden itibaren Hatim-i Şerifler indirilmesine ve Buhari-i Şerif okunmasına başlanarak, Cuma günü ezandan önce minarelerde salâ verilerek, hutbe arasında, Halifemiz Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin mübarek

¹⁰⁵ Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 525.

namları zikredilirken Padişah Efendimizin yüce varlıklarının ve şanlı memleketleriyle bütün kullarının biran önce selâmet ve saadete kavuşmaları duası ayrıca okunacak ve Cuma namazının kılınmasından sonra da hatim tamamlanarak yüce Hilafet ve Saltanat makamının ve bütün vatan topraklarının kurtuluşu için girişilen Millî Mücadelenin büyüklüğü ve kutsallığı ve milletin her ferдинin kendi temsilcilerinden kurulmuş olan bu Büyük Millet Meclisinin göstereceği vatan vazifelerini yapmağa mecbur olduğu hakkında vaazlar verilecektir. Daha sonra Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, selameti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu dinî ve vatanî merasimin yapılmasından ve camilerden çıktıktan sonra, Osmanlı Vilayetlerinin her tarafından hükümet binasına gelinerek Meclis'in açılmasından dolayı resmî tebriklerde bulunulacaktır. Her tarafta Cuma namazından önce uygun şekilde Mevlid-i Şerif okunacaktır.

5 — Bu tebliğin hemen yayınlanarak her tarafa gönderilmesi için her vasıtaya başvurulacak ve süratle en ücra köylere, en küçük askerî birliklere, memleketin bütün teşkilât ve müesseselerine ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca büyük levhalar halinde her tarafa asılacak mümkün olan yerlerde basılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6 — Cenab-ı Hak'tan başarılar niyaz olunur.

Heyeti Temsiliye Adına

Mustafa Kemal¹⁰⁶

Mustafa Kemal Paşa, 22 Nisan 1920 de sivil ve askerî makamlara yayınladığı tebliğ ile de, ülkede mevcut sivil ve askerî idarenin her konuda bağlı olduğu merciin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu bildiriyordu. Böylece İstanbul İdaresi tarihe mal oluyor, Ankara'da milletin gücüne dayalı yepyeni bir idare doğuyordu. 22 Nisan 1920 de yayınlanan hacmi küçük, anlamı büyük tebliğ şuydu:

“Telgraf

22 Nisan 1920

Dikkat geciktirilmeyecektir.

Bütün Valiliklere, Müstakil Sancaklara, Kolordulara, Nazillî'de Albay Refet Beyefendi'ye, Bursa'da 56 ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Beyefendi'ye, Balıkesir'de 61 inci Tümen Komutanı Albay Kâzım Beyefendi'ye Cenab-ı Hak'ın lütfuyla Nisanın 23üncü Cuma günü Büyük Mil-

¹⁰⁶ Atatürk: Nutuk, 1980 Basım, Cilt: I, sh. 526-527-528.

let Meclisi açılarak vazifeye başlayacağından o günden itibaren, sivil ve askerî bütün makamların ve bütün milletin tek merciinin Büyük Millet Meclisi olacağı bilgilerinize arz edilir.

Heyeti Temsiliye Adına

Mustafa Kemal¹⁰⁷

23 Nisan 1920 de T.B.M. Meclisi Mustafa Kemal'in 21 Nisan 1920 günkü bildirimine uygun şekilde toplandı.

Bu meclisin oluşması ve toplanması bir kaç istisnası hariç idarecilerin üstün görev anlayışı ve memleket severliği sayesinde Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli tebliğleri doğrultusunda sağlanmıştı.

d) Celalettin Arif Bey'in Erzurum Vali Vekilliği:

İstanbul'da dağıtılan Meclisi Mebusan Başkanı Celalettin Arif, Meclis Başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'ya kaptırınca ülkenin içinde bulunduğu karışık ortamdan yararlanmak istemiştir. Kendisini izinli saydırarak Erzurum'a gitmiştir.

Bu sırada Erzurum Valisi Reşit Paşa görevden ayrılmış, yerine Vali Vekili olarak Albay Kâzım (Dirik) Bey atanmıştı.

Celalettin Arif Bejdin üzerindeki sıfatlarından dolayı, Kâzım Karabekir Paşa oldukça görkemli bir karşılama töreni yaptırmış, O'nun doğudaki illeri kapsıyan ayrı bir hükümet kurma ard niyetini anlayamadığı için de 13 Eylül 1920 tarihinde Ankara'ya şu teli yollamıştı:

“Celalettin Arif Bey'in Rize, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Van, Beyazıt illerini ve Büyük Meclisçe uygun görülecek başka bölgeleri içine almak üzere Doğu İlleri Valiliğine atanmasını buyruklarına sunar ve öneririm.” diyor ve şu düşünceleri ekliyordu: “Bu öneri kabul edilip uygulanırsa, askerlikle ve sivil yönetimle ilgili her iki görevin gereken önem ve titizlikle yapılmasından sağlanacak yarardan başka, sırası gelince önemli sorunları görüşmek ve gereğini ivedilikle yapmak için milletvekili olarak bir kişi daha bulunmuş olur.”¹⁰⁸

Celalettin Arif Bey'in bu girişimi ise ülkeyi bölünmelere götürecek nitelikteydi. Ard niyeti ortaya çıkınca Kâzım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yolladığı telgraf şöyleydi:

¹⁰⁷ a.g.e., sh. 528.

¹⁰⁸ Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler, sh. 67-68.

“Celalettin Arif Beyefendi’nin Doğu illeri Genel Valiliğine atanması için size daha önce yapmış olduğum öneri bana kapalı bir biçimde söylenen ve benim de içtenlikle karşıladığım bir düşüncenin sonucu idi. Celalettin Arif Bey’in Erzurum’la ilgili girişimleri ve dilekleri üzerine gerçek anlaşılmış bulunduğundan, kendisinin genel valiliğe atanması yolundaki önerimden elbette vazgeçtiğini bilgilerinize sunarım.”¹⁰⁹

Ankara’nın uyarısı üzerine ilk düşüncelerini değiştiren ve yukardaki tel’i gönderen Kâzım Karabekir Paşa ile Ankara arasında yazışmalar sürerken Albay Kâzım (Dirik) Bey’in Vali Vekilliğinden ayrılması üzerine Celalettin Arif Bey Erzurum Vali Vekilliğini üzerine almıştı. Bu vekâletin hiçbir hukuki dayanağı yoktu. Kâzım Karabekir Paşa’nın Erzurum Valiliğine atanan Hamit Bey’i Erzurum’a getirerek 14 Ekim 1920 de göreve başlamasını sağlaması ile bu hukuk dışı Vali Vekilliği de son bulmuştur.

e) T.B.M.M. nin İdareci Üyeleri:

İstanbul’dan (Meclisi Mebusan’dan) katılan mebuslarla birlikte 404 kişiden oluşan ilk T.B.M. Meclisinin üyelerinden 49’unu idareciler oluşturmakta idiler.

Bu idareci kökenli milletvekillerine ait liste aşağıda verilmiştir.

Adı, Soyadı		Görevi	Milletvekilliği Yaptığı Dönem ve İller
Zekai APAYDIN	(X)	Eskişehir Mutasarrıflığı	I. II. Adana, III. IV. V. Diyarbakır
Bekir Sami KUNDUH	(X)	Halep Valisi	I. Amasya, II. Tokat
Ömer Mümtaz TANBI	(X)	İdareci (Mülkiye)	I. II. Ankara
Ali Vefa SEYHANLI	(X)	Korkuteli Kaymakamı	I. Antalya
Tahsin SEN	(X)	Bozdoğan Kaymakamı	I. II. III. IV. V. Aydın
Atıf BEYAZIT		Diyadin Kaymakamı	I. Beyazıt
Ali ULVÎ	(X)	Kayseri Mutasarrıfı	I. Beyazıt
Şevket CANDENER		Tefenni Kaymakamı	I. Burdur
Faik ÖZTRAK	(X)	Dâhiliye Vekili, Teftiş Kurulu Gn. Md.	I. Cebeli Bereket, II. III. IV. V. VI. VII. Tekirdağ
Fuat BEY	(X)	Mülkiye Müfettişi	I. Çorum
Hakkı Behiç BAYIÇ	(X)	Bilecik ve Akka Mut.	I. Denizli
Kadri ÜÇÖK		Muş Mutasarrıfı	I. Diyarbakır
Nuzhet SARAÇOĞLU	(X)	Çemişgezek Kaymakamı	I. Ergani
Necip SOYDAN	(X)	Raha Kaymakamı	I. Erzurul

¹⁰⁹ a.g.e., sh. 69.

Adı, Soyadı Görevi		Milletvekilliği Yaptığı Dönem ve İller	
Emin SEMİLİ	(X)	Pülümür Kaymakamı	I. Erzincan
Tevfik KÜTÜKBAŞI	(X)	Mülkiye Kaymakamı	I. Erzincan
Zihni ORHAN (Asker)		Bitlis Valiliği	I. Erzurum
Fikri Faik GÜNGÖREN	(X)	Eğin Kaymakamı	I. Genç
Mehmet CELAL	(X)	Kulp Kaymakamı	Genç I. Genç
		Mutasarrıf Vekili	
İbrahim ARVAS		Şemdinli Kaymakamı	L
Mazhar Müfit KANSU	(X)	Bitlis ve Elazığ Valisi	I. Hakkâri, II. III. IV. V. Denizli, VI. VII. Artvin
Neşet ÖZERCAN	(X)	İzmit Mutasarrıf-ı Sabıkı	I. İstanbul, II. III. Aksaray
Tahsin ÜZER		Suriye Valisi	I. İzmir-Malta'dan II. Ardahan, IV. Konya, III. V. Erzurum
Fuat CARIM		Adapazarı Kaymakamı	I. İzmit
Hamdi Namık GÖR	(X)	Geyve Kaymakamı	I. İzmit
Sırrı BELLİOĞLU	(X)	Amasya Mutasarrıfı	I. İzmit
Tahir BARLAS	(X)	Adapazarı Kaymakamı	I. İzmit - 27.12.1336 da istifa
Mesud BENLİ		Mülkiye Kaymakamı	I. Karahisarı Şarkı
Hacım Muhittin ÇARIKLI	(X)	Yetkili Bursa Valisi	I. Karasi, II. III. Giresun (Savaştepe), IV. V. VI. VII. VIII. Balıkesir
Mehmet Vehbi BOLAK	(X)	Çatalca Mutasarrıfı	I. II. Karesi
Ahmet Hilmi KALAÇ	(X)	Karaman Kaymakamı	I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. Kayseri
Atıf TÜZÜN		Develi Kaymakamı	I. Kayseri, III. IV. Rize, V. VI. VII. VIII. Çoruh
Yahya Galip KARGI	(X)	Ankara Vali Vekili	I. 11. III. Kırşehir
Reşit Paşa RONOBN		Sivas Valisi	I. istifa ederek Vali oldu.
Esat ÖZOĞUZ		Ankara Mektupçusu	I. Lazistan, II. III. IV. Rize, V. VI. VII. Kars
Lütfi EVLİYAĞLU	(X)	Mülkiye Kaymakamlığından emekli	I. Malatya
Peşe Yakup Hamdi BOZDAĞ		Pazarcık Kaymakamı	Pazarcık Kaymakamlığını tercihan 2i.io.1336 da istifa
Derviş UR AL	(X)	Birinci Sınıf Nahiye Müdürü.	I. Mardin
Ata "Mehmet Ataullah" ATAY	(X)	Maraş Mutasarrıfı	I. II. III. Niğde

İbrahim Süreyya YİĞİT		İzmit Mutasarrıfı	I. Saruhan II. III. IV. V. VI. VII. VIII. Kocaeli
İhsan SAĞLAM (Asker)		Zonguldak Mutasarrıfı	I. Siverek, II. Ergani
Nazım RESMOR		Harput Vali-i Sabıkı	I. Tokat İçişleri Bakanı 12.5.1337'de iskat edilmiştir.
Hamit BEY (Kapancı)		Trabzon Valisi	I. Trabzon, 21.10.1336 da istifa
İzzet EYÜBOĞLU		Giresun Kaymakamı	I. Trabzon. Meclise katılmak üzere gelirken 13.5.1336'da eşkıya tarafından öldürülmüştür.
Emin GİRDİVAN		Erzurum Mektupçusu	I. Van. Uzun süre gelmediğinden münferit sayılmıştır.
Haydar VANER	(X)	Van Valisi	I. Van
Süleyman Sırrı İÇÖZ	(X)	Darende Kaymakamı	I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII Yozgat (Bozok)
Ali ŞUURİ		Balya Kaymakamı	I. III. VI. Balıkesir (Karesi)
Yakup BOZDAĞ		Pazarcık Kaymakamı	I. Maraş
NOT : Karşılarında işaret	(X)	bulunanların İstiklâl Madalyaları vardır.	

5. MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA İÇ AYAKLANMALAR VE İDARECİLERİN TUTUM VE DAVRANIŞLARI

Üst üste girdiği savaşlarda yorgun düşmüş, Türk Milletini, yeniden teşkilâtlandırıp doğuda, batıda, güneyde ve güneydoğuda silâhlı bir mücadeleye hazırlamak için büyük çabalar gösteren Mustafa Kemal Paşa, bir de iç ayaklanmalarla uğraşmak zorunda kalmıştı.

a) İç Ayaklanmanın Sebepleri:

Bu iç ayaklanmaların sebeplerini genel sebepler ve özel sebepler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Ayaklanmaların genel sebepleri özetle şunlardır:

1 — Padişahın ve İstanbul Hükümetlerinin; dinî duyguları istismar ederek Millî Mücadelenin meşru olmadığını yayıp, İtilaf Devletleri, özellikle İngilizlerle işbirliği yaparak, bir kısım fanatikleri Mustafa Kemal Paşa ve O'nun harekâtına karşı ayaklandırmak.

2 — Millî Mücadelecileri İttihat Terakkici gösterip Hürriyet ve İtilafçıları Millî Mücadele aleyhine kışkırtmak.

3 — Bazı Millî Mücadelecilerin savaşmak için; üst üste savaştan çıkmış halka yükledikleri bir takım bazı kötü muameleleri nedeniyle, onlarda doğan hoşnutsuzluktan yararlanıp halkı tahrik etmek.

Özel sebepleri de özetlersek:

1 — İngiltere'nin sahip olmayı düşündüğü Karadeniz ve Akdeniz Boğazları ile Millî Mücadeleciler arasında tampon bölgeler yaratmayı,

2 — Etnik yapı farklılıklarından ve saraya yakın bazı grupların saraya bağlılıklarından yararlanmayı,

3 — İleri gelen bazı ailelerin aralarındaki geçimsizliklerden ve prestij yarışmalarından yararlanmayı,

4 — Türk topraklarında Türk Devleti'nden başka bağımsız devlet kurma arzularını tahrik etmeyi gösterebiliriz.

Bu genel ve özel sebeplerin temelinde ise;

Ülkenin; coğrafi ve stratejik önemi nedeni ile Doğu ve Batının en kısa ve en güvenli bağlantı noktası olması, sıcak denizlere ve stratejik enerji kaynaklarına geçiş yolları üzerinde bulunması, birkaç yüzyıldan beri dünya hâkimiyeti kurma çabasındaki devletlerin güçlü bir Türk Devleti'ne tahammül gösterememeleri yatmaktadır. (Rusya, Fransa ve İngiltere'nin bu konudaki yoğun, yıkıcı çabaları gibi..) Millî Mücadele boyunca yukarda belirtilen nedenlerle bünyenin zayıf düşmesinden yararlanılarak çıkarılan İç Ayaklanmalar kronolojik sıraya göre şunlardır:

b) 1919 Yılındaki Ayaklanmalar:

(1) Şeyh Eşref Ayaklanması (Harf Olayı: 26 Ekim - 24 Aralık 1919):

Hart, Bayburt ilçesine bağlı bir bucaktır. Şeyh Eşref, şii mezhebine dayalı olarak kurduğu bir tarikatı Erzurum ve Sürmene dolaylarına kadar yayan fanatik bir din adamıydı. Bölgede millî birliğin sağlanmasına engel olucu bir tutum içerisindeydi.

25 Ekim 1919 da Erzurum Vilayetinin uyarısı üzerine ve Bayburt Müftüsü delâletiyle Bayburt Kaymakamı, Şeyh'i ilçe merkezine çağırtmıştı. Şeyh, Hükümeti dinsizlik, subayları da şeriata uymamakla itham ederek, çağrışı kabul etmemişti. Bu durumu Bayburt Kaymakamı Vilayete (Erzurum) bildirmişti.

Bunun üzerine Hart'a asker gönderilmiş, bazı tedbirsizlikler sebebi ile Şeyh ufak tefek askerî başarılar kazanınca kendisinin Mendi olduğunu ve kendisine kurşun işlemediği propagandasını yaymaya başlamıştı.

XV inci Kolordu'nun Şeyh Eşrefe gerekli dersi vermek amacıyla bir tenkil kuvveti toplamak için vakit kazanması gerekiyordu. Erzurum Kongresi sırasında Vali Vekili olan Erzurum Müftüsü Hurşit Efendi Harf'a gönderilmişti.

24 Aralık 1919 da Şeyh Eşref'in öldürülmesiyle sonuçlanan hareket sonunda bu iç ayaklanma bastırılmıştır.¹¹⁰

(2) Birinci Bozkır Ayaklanması (27 Eylül - 4 Ekim 1919):

Konya'da bulunan Vali Cemal Bey, İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne ve diğer taraftan Damat Ferit Paşa'ya bağlıydı. Bu zat, önce 21 inci Kolordu Komutanı Cemal Paşa, sonra da yerine bakan Albay Selahattin'in İstanbul'a gitmeleri üzerine doğan askeri otorite boşluğundan da yararlanarak yaptığı propagandalarla Konya ve çevresini etkisi altına almış, Konya'da bulunan Millî Mücadele yanlılarını da sindirmişti.

Vali Cemal, Konya'yı kontrolleri altında bulunduran İtalyanlarla da işbirliği yapmaktaydı.

Vali Cemal'in Millî Mücadele aleyhine çalışmalarına son vermek amacıyla Refet (Bele) Bey'in Konya'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Albay Refet (Bele) Bey'in Konya'ya gelmekte olduğunu öğrenen Millî Mücadele yanlıları Vali Cemal Bey aleyhine birleşmişlerdir.

Konyalılar, millî menfaatlere aykırı bir takım katil ve eşkiya ile işbirliği içinde bulunan Cemal Bey'e ciddi tepki duymaktaydı. Halkın bu tepkisini önceden sezen Vali Cemal, 25 polisin korumasında 27-28 Eylül 1919 da yakın adamları ile birlikte bir marşandiz katarı ile İstanbul'a kaçmıştır.

Halkın ileri gelenlerinin yaptıkları toplantı sonunda, Müderris Mehmet Vehbi Efendi Vali Vekili seçilmiş ve böylece Konya da Kuvayı Milliye saflarında yer almıştır.

Ancak Vali Cemal Bey'in ektiği kötü tohumlar zaman zaman yeşermiş ve Millî Mücadeleciler için başağrısı olmuştur. Bunun ilk örneğini Bozkır ilçesinde görmekteyiz. Birinci Bozkır ayaklanması onu izliyen ayaklanmalar, Vali Cemal ve İstanbul'da İngiliz Papazı Frew ile münasebette bulunan Bozkır'lı olup, İstanbul'da oturan Zeynel Abidin ve arkadaşlarının körüklemesiyle olmuştur.

27 Eylül 1919'da (Vali Cemal'in Konya'dan ayrıldığı gecenin sabahı) Kürtoğlu Musa, Bademli Hacı Halil ve Güzel Çavuş adlarındaki eleba-

¹¹⁰ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, İç Ayaklanmalar, sh. 7-9.

şıların Apa, Dinek, Hisarlık ve civar köylerden topladıkları çoğu silahsız 1000 e yakın kandırılmış cahil, Bozkır'a girerek Jandarmaların silahlarını, Askerlik Şubesindeki cephaneleri yağmalamışlar, karşı koyanları da öldürmüşlerdir.

Konya'dan gelen nasihat heyetinin telkinleri ve Bozkır'daki asiler üzerine millî kuvvet gönderilmeyeceği güvencesi verilince asiler 4 Ekim 1919 da dağılmıştır.¹¹¹

(3) İkinci Bozkır Ayaklanması (20 Ekim - 4 Kasım 1919)

Birinci Bozkır Ayaklanması sırasında 28 Eylülde bir süvari bölüğü karşısında asilerin kazandıkları ufak bir başarı Bozkır asilerini ve onların tahrikçilerini ümitlendirmişti. Her ne kadar asiler nasihat heyetinin telkinleri ve üzerlerine millî kuvvet gönderilmeyeceği güvencesi sonunda 4 Ekim'de dağılmışlarsa da; Birinci Bozkır Ayaklanması sırasında süvari bölümünün başarısızlığı sebebiyle bölgede daha ciddi tedbirler almak amacıyla Yarbay Arif (Karakeçeli) müfrezesi Afyon'dan Seydişehir'e kaydırılmıştı.

Bu tedbiri haber alan ve İstanbul'da bulunan Zeynel Abidin ile temasta bulunan Hisarlık ve Hoca köylerinden toplanan 70 kadar silahlı ve 200 kadar silahsız asinin başına geçen Hoca Abdullah, Hoca Sabit ve Hoca Abdülhalim, Bozkır'ın güney sırtlarına kadar gelmişler, Bozkır Kaymakamını yanlarına çağırılmışlardı. Kaymakam Vekili Sami Bey yanlarına gitmiş, ne istediklerini sormuş ve yaptıkları hareketin doğru olmadığını söylemişti. Hoca Abdülhalim, millî kuvvetleri ve bazı şahısları istemediklerini bildirmişti. Kaymakam bu kuvvetlerin millî çeteler olmadığını nizami kuvvetler olduğunu söylediyse de, asiler vilayete, telgraf çekilmesini ve bu telgrafta millî kuvvetlerin geriye çekilmesini veya dağıtılmasını istemişlerdi. Telgraf çekildi. Alınan cevapta; isteklerin yerine gelmesi için ilk önce toplanan halkın köylerine dağılması ve herkesin işi ve gücü ile meşgul olması bildirilmişti. Bu cevaba kızan asiler: "Bu telgraf Validen değil, Beyşehir'den yazılıyor. Padişahın emri gelip bunları vurmaktır." diyerek 20 Ekim 1919 da ikinci kez Bozkır'a girmişlerdir.

Afyonkarahisar'dan Seydişehir'e gelen Yarbay Arif Bey Müfrezesi bu asilere karşı başarılı bir mücadele verdi. 27 Ekim 1919 da Bozkır asilerine son darbeyi vuracakken, bunlara Delibaş adında birinin başkanlığında bir asi grubunun da katılacağı haberini 'alması, ikinci Bozkır ayaklanmasının bastırılmasını bir kaç gün uzatmışsa da 4 Kasım 1919 da Bozkır ikinci kez asilerin elinden kurtarılarak bu ayaklanma da bastırılmıştır.

¹¹¹ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, C. VI, sh. 9-13.

(4) Birinci Anzavur Ayaklanması (1 Ekim - 30 Kasım 1919)

İç ayaklanmalarla ilgili sebepleri belirtirken İngilizlerin boğazlar ile Millî Mücadeleciler arasında bir tampon yaratmak istediğinden, bölgesel çıkar çatışmalarından yararlanılarak Millî Mücadeleciler aleyhine kışkırtmalarda bulunduğu ve dinin istismar edildiğinden, etnik yapı farklılıklarının da tahrik edildiğinden bahsetmiştik.

Anzavur ayaklanmasının yapıldığı yerlerde yukardaki ayaklanma sebeplerinin hepsini bir arada bulmak mümkündür.

Bu ayaklanmanın elebaşı Ahmet Anzavur'dur. Bu şahıs Biga'lıdır. Emekli Jandarma Binbaşı olup İzmit Mutasarrıflığında da bulunmuştur.

Osmanlı Sarayına bağı nedeni ile hilâfeti ve saltanatı ön planda tutan, saraydan aldığı paralarla geçinen bir kişidir.

Çanakkale bölgesinde boğazın iki yakasındaki İngiliz ve Fransız işgal bölgelerini ve silah depolarını emniyet altında tutmak ve Yunanlılarla çarpışan millî kuvvetleri arkadan vurmak amacı ile bölgedeki çerkezler üzerindeki nüfuzunu kullanarak Millî Mücadelecilere karşı bir güç oluşturmak için Padişahın emriyle bu bölgeye gönderilmişti.

Anzavur, adı geçen bölgede Millî Mücadelecilere karşı bir kuvvet oluşturmuş, bu yöndeki çalışmalarını gün geçtikçe artırmış, halkın huzurunu kaçırmıştı. Arazi yapısını çok iyi bilmesi, kendini destekleyenler içinde yöre halkından kimselerin bulunması nedeni ile bir türlü kısıtılıp yok edilememişti.

5 Kasım 1919 da Balıkesir'den Edremit Kaymakamı, Mustafa Kemal Paşa'nın nutkunda kahraman dediği iki kişiden biri olan Köprülülü Hamdi Bey, Manyas'a giderek Ahmet Anzavur'u iknaya çalıştı. Bu telkin karşısında ikna olmuş gözükten Anzavur, "Beni aldatmışlar, İslâmlar arasına ikilik sokan gizli eller var, eğer isterseniz bana da cephede bir görev veriniz." diye konuşmuştu.

Bu konuşmayı Kaymakam Hamdi Bey, Balıkesir'e dönüşünde 61 inci Tümen Komutanı Albay Kâzım (Özalp)'a bildirmişti. Kâzım Özalp bunun üzerine Kolorduya gönderdiği telgrafta: "Bu mesele çözülmüştür. Anzavur'un kovalanmasına lüzum yoktur." demiştir.

Ancak Anzavur sözünde durmamış, faaliyetlerini artırarak sürdürmüştür. Anzavur'a karşı yapılan askerî harekâta Yarbey Rahmi Müfrezesi ve Çerkez Ethem Kuvvetleri koordineli bir biçimde hareket edemediklerinden Anzavur'a bir türlü kesin darbe indirilememiştir.¹¹²

¹¹² a.g.e., sh. 13-17

Nihayet 30 Kasım 1919 da Yarbay Rahmi Müfrezesi ve Çerkez Ethem Kuvvetleri Söğütalanı köyünde müşterek bir hareketle Anzavur'u sıkıştırmışlar, ancak araziye iyi tanıyan Anzavur bütün ağırlıklarını bırakarak kaçmış ve böylece de Birinci Anzavur ayaklanması son bulmuştur.¹¹³

(5) Ali Batı Olayı (11 Mayıs - 18 Ağustos 1919)

Midyat'ın güneyindeki aşiretlerden birinin reisi olan Ali Batı, bölgedeki düzensizlikten yararlanarak Cizre, Nusaybin, Savur ve Mardin havalisine hakim olmak gayesini gütmeye başlamıştı. İngilizler bölgede bazı nüfuzlu kişileri tahrik ederek bölücü faaliyette bulunmayı teşvik ediyordu. Ali Batı bu durumdan da yararlanarak İngilizlerden destek sağlamaya çalışmıştır.

Bu azıllı eşkiya şurada, burada: "Hükümet zayıf düştüğünden padişah bu bölgenin muhafazasını bana emanet etti. Yakında Mardin'de oturarak buraları muhafaza edeceğim." yolunda propagandalar yaparak; Midyat, Nusaybin ve Savur kazaları aşiretlerinin bir kısmını da nüfuzu altına almıştı.

11 Mayıs 1919 günü Ali Batı, emrindeki birkaç yüz silahlı ile Nusaybin'e gelmişti.

Bu sırada Nusaybin'de bulunan birliklerin muharip er sayısı yüz kişiyi geçmemekteydi.

Müessif bir olay çıkmasından ve hadisenin genişlemesinden endişelenen ilçe kaymakamı ve 24 üncü Alay Komutanı, işi nasihat yolu ile halletmeyi daha uygun bulmuşlardı. Fakat Ali Batı, kaymakamı ve alay komutanını tehdit eder bir tavır takınmış, hapisanede bulunan bir kısım hükümlüleri serbest bırakmış, halktan zorla para toplamaya teşebbüs etmişti.

Bu olay üzerine, 12 Mayıs 1919 günü akşamı 5 inci Tümen Komutanlığının emriyle Ali Batı'nın yok edilmesine karar verilmişti. Yapılan bir seri harekât sonunda 18 Ağustos 1919 da Medah mevki basılarak, iki saat kadar süren bir çarpışmadan sonra bu azıllı asi ölü olarak ele geçirilmişti.

Bu suretle Ali Batı olayı sona ermiş ve bölge huzura kavuşmuştu.¹¹⁴

c) 1920 Yılındaki Ayaklanmalar:

(1) İkinci Anzavur Ayaklanması (16 Şubat - 16 Nisan 1920)

Bu ayaklanmada da İngiliz-Osmanlı işbirliğini, Millî Mücadele hare-

¹¹³ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, C. VI, sh. 17-22.

¹¹⁴ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, C. VI, sh. 22-25.

ketine karşı müşterek tavrını, etnik yapı farklılıklarının tahrikini ve savaş ihtiyaçları için halktan toplanan para ve eşyanın halkta yarattığı huzursuzluklardan yararlanıldığını görmekteyiz.

Bu tarihte Biga ilçesinde millî kuvvet olarak görünen, Kara Ahmet adında bir elebaşının emri altında bir milis kıtası bulunmaktaydı. Ancak bu kıta köylere kadar genişlettiği bekçi teşkilâtı sayesinde köylülerden zorla para toplamaya başlamıştı.

Kaymakam Hamdi Bey, kendi çevresinde topladığı cesur ve milliyetçi bir kuvvetle Kara Ahmet'i ve on kadar yakın adamını yakalayarak Biga cezaevine hapsedmişti.

Kaymakam Hamdi Bey, Akbaş baskınından elde ettiği silahlarla büyük bir milis kuvveti kurma çalışmalarına başlamıştı. Kuvvet büyüdükçe maddî ihtiyaçlarını halktan topladığı paralarla karşılamak zorunda kalıyordu. Bu, halkta hoşnutsuzluk yaratmıştı. Özellikle Pomaklar (Biga cezaevine Hamdi Bey'in hapsedtiği Kara Ahmet, Pomaktı.) halkın bu hoşnutsuzluğundan yararlanarak halkı tahrike ve Akbaş baskınının acısını unutmayan İngilizlerle temas kurmaya başladılar. Birinci Anzavur ayaklanmasından sonra çerkez köylerinde gizlenen Ahmet Anzavur da faaliyetlerini artırmaya başlamıştı.

Pomaklardan Gâvür İmam ve çerkezlerden Şah İsmail adında iki elebaşı, 200 kadar silahlı ve 1000 den fazla baltalı, bıçaklı ve sopalı köylülerle 16 Şubat 1920 de Biga'ya saldırmışlardı. Bunu duyan Ahmet Anzavur 17 Şubat 1920 de 15 kadar adamı ile Biga'ya gelerek hükümet konağına yerleşmiş ve ayaklanmanın idaresini eline almıştı.

Asilerin Biga'ya girdiklerini öğrenen, Kaymakam Hamdi Bey'in adamlarından Kâni Bey cezaevindeki Kara Ahmet'i öldürmüştü. Pomaklar da Kara Ahmet'in intikamını Kâni Bey'i öldürerek almışlardır.

Asilerin Biga'ya girdiğini öğrenen Kaymakam Hamdi Bey, Akbaş'dan kaçırılan ve Yenice'de depo edilen silahları asilerden korumak için Yenice'ye gitmek üzere yola çıkmıştı. Eminoba köyünde tanınınca, yakalayarak ve yayan olarak Biga'ya getirmişler ve Biga civarında bir değirmende şehit etmişlerdir.

Ayaklanmanın liderlerinden Şah İsmail bu yaptıklarına karşılık İngilizlerden 5000 İngiliz altını almıştır.

Ahmet Anzavur; Şah İsmail, Kürt Mehmet Çavuş ve Gâvür İmamı Biga'da bırakıp Akbaş'tan alınan silahların bulunduğu Yenice'ye hareket etmişti. Fakat silahları ele geçirememişti. Zira silahları korumakla görevli Dramalı Rıza, üstün asi kuvvetleri karşısında geri çekilmeden önce silah deposunu havaya uçurmuştu.

Ayaklanma gün geçtikçe büyümüş, bölge için büyük bir tehlike olmaya başlamıştı. Yunanlılarla çarpışan millî kuvvetlerimiz için de bir çıbanbaşı haline gelmişti.

Gönen Kaymakamı Ali Bey, 31 Mart 1920 gecesi, Bandırma'daki 14 üncü Kolordu Komutanına çektiği bir telgrafla; Ahmet Anzavur'un 2-3 bin kişi toplamış olduğunu, yarın akşam belki de engeç öbür gün Gönen'e gireceklerini telaşla bildirmişti. Nitekim 4 Nisan günü asiler Gönen'e taarruz etmişler ve Gönen'e girmişlerdir. Daha sonra Anzavur bölgeyi ele geçirmiş ve Bandırma'ya yerleşmiştir.

Konunun önemi karşısında Mustafa Kemal Paşa bir bildiri yayınlamak zorunluluğunu duymuştu. Bu bildirinin verdiği moral ve direktifle tenkil kuvvetleri birleşmişler, hazırlıklarını yapmışlar ve Çerkez Ethem Komutasında harekete geçmişlerdi. Yahya köyde Anzavur kuvvetleriyle karşılaşan tenkil kuvvetleri 16 Nisan 1920 de asileri yenilgiye uğratmış ve dağıtmışlardır.

Anzavur Karabiga'ya oradan deniz yolu ile İstanbul'a kaçmıştır.¹¹⁵

(2) Birinci Düzce Ayaklanması (13 Nisan - 31 Mayıs 1920)

İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletlerinin özellikle İngilizlerle birlikte Millî Mücadelecilere karşı yaptıkları bir hareket de Birinci Düzce ayaklanmasıdır.

İngilizler Millî Mücadelecilerle Karadeniz Boğazı arasında bir tampon bölge yaratmayı düşünürken, İstanbul Hükümeti de millî egemenliğin temellerinin atıldığı bir sırada Mustafa Kemal Paşa'yı başarısızlığa uğratmak istemekteydi.

Birinci Düzce ayaklanmasının ilk çalışmaları 28 Ekim 1919 a kadar dayanır. Bu çalışmalar 28 Ekim 1919 da, henüz İstanbul-Eskişehir demiryolunun İngilizler tarafından kontrol altında bulundurulduğu tarihte başlamıştır. Özellikle Adapazarı'nın Akyazı bucağında çerkez eşrafından Talustan Bey ile İstanbul'dan para ve talimat alarak gelen ve süvari olacaklara 30, piyade olarak yazılacaklara 15'er lira vadeden Çerkez Bekir Bey, Sapanca'nın Afşar köyünden Beslân adında bir tahsildar ile birleşerek, 15 kadar adamı ile birlikte Adapazarı'na gelip telgrafhanede padişahla görüşmek üzere harekete cesaret etmişlerdi.

Kaymakam Tahir Bey, durumu öğrenince 25 atlı ile asilerin karşısına çıkarak bunları şehre sokmamıştır. Maksatlarını anlayınca ilçede mevcut askerlere haber göndererek asileri dağıtmış, Beslân ile kardeşi

¹¹⁵ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, C. VI, sh. 27-42.

Hasan Çavuş'u yakalatmıştı. İstanbul'dan para getiren subaylıktan kovulma Manyaslı Çerkez Bekir de kaçmıştı.

Bölgede pek az jandarma kuvvetinden başka askerî kuvvet olmadığından asiler çapulculuklarını ve tecavüzlerini gittikçe artırmaya başlamışlardı. Bu arada Düzce'nin içinde ve herkesin gözü önünde Düzce hakimini, daha sonra da Düzce Jandarma Bölük Komutanını ilçenin içinde öldürmüşlerdir.

O tarihte ilçede sicilli 192 şaki vardı. Binbaşı Mahmut Nedim komutasında kurulu asayiş müfrezesi 28 Kasım 1919 da Düzce'ye vardıktan sonra 20 gün içinde katil ve eşkiya olarak 79 suçluyu yakalamıştır. İlçede ve İzmit'te sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Yalnız Asayiş Müfreme Komutanı Binbaşı Mahmut Nedim kararsız olduğundan hem İstanbul Hükümetini, hem de Anadolu'yu idare etmeğe çalışıyordu. Düzce'yi Ankara'ya bağlı olarak gösteriyordu.

Hâlbuki İstanbul bu bölgeye çok önem veriyordu. Her gün yayınlanan ve İstanbul Hükümetini destekliyen gazeteler bu bölgeye gönderilerek Millî Mücadeleye inanmamış olan yazarların zehirli makaleleri halka okutturuluyordu.

Müfreme Komutanının yumuşak tutumundan ve kaypak davranışlarından cesaret alan, İstanbul Hükümetinden ve İngilizlerden destek gören, özel menfaat düşkünü birtakım kötü niyetliler gizli faaliyetlerini artırmışlardı.

İşte bu ortam içinde gelişen Millî Mücadele aleyhtarlığı Düzce ayaklanması olarak 13 Nisan 1920 de patlak vermiştir.

Asilerin elebaşları, Kafkasya'nın ileri gelen ailelerinden Berzek Sefer, Düzce çerkez köylerinden Vahap, Emekli Jandarma Yüzbaşı Çerkez Koçbey, Emekli Jandarma Binbaşı Maan Ali'ydi. Bunlardan Berzek Sefer ilçe kaymakamı, Maan Ali, J. Komutanı, Vahap, iâşe ve ikmalci, Koçbey de Belediye Başkanı olmuşlardı.

Asiler makamlarına geçince ilk iş olarak Bolu Mutasarrıfına telgrafla: "Düzce'ye gelip halka nasihatla bulunursa işin yatışacağını" bildirmişlerdi.

Mutasarrıf Haydar Bey de Ankara'dan izin alarak 18 Nisan 1920 de Düzce'ye hareket etmişti. Fakat gelir gelmez asiler tarafından yakalanmış ve Ankara nezdinde asiler lehinde konuşmaya zorlanmıştı.

Düzce ayaklanması gelişerek bütün bölgeyi kaplamıştı. Nallıhan ve Beypazarı'na kadar uzanarak T.B.M. Meclisi'nin açılacağı günlerde, bu

açılışı tehdit eder boyutlara ulaştı. 19 Nisan 1920 de Beypazarı halkından Millî Mücadeleye karşı bir kalabalık, ilçe kaymakamının yanına gelerek “Bugün İstanbul’dan gelen postada bir fetvayı şerif suretiyle, Padişah efendimizin beyannamesi varmış, bunları alacağız. Postayı bize teslim edin.” demişlerdi. Kaymakam kötü bir olayı önlemek amacıyla bu isteklerini yerine getirdiği gibi, millî bir kuvvet kurmak için toplanan 30 tüfeği de asilere teslim ederek büyük bir acz göstermiştir.

Nallıhan’da da Millî Mücadele aleyhtarları, hükümet ve telgrafhanede çalışan memurları kovarak kendi adamlarını buralara yerleştirmişlerdir.

29 Nisan 1920 de Kastamonu Valisi Cemâl Bey de, Safranbolu’da da dışardan yapılan kışkırtmalar sonucu dükkânların kapandığını, telgraf muhaberesinin kesildiğini, jandarma takım komutanının görevden men edildiğini belirtiyor, ancak Safranbolu ve Çerkeş’e gönderilen millî kuvvetlerin her iki ilçeye de vukuatsız girdiği belirtiliyordu.

Mustafa Kemal Paşa da Vali Cemal Bey’e 30 Nisan 1920 de verdiği cevapta “Bugün valiliklere tebliğ edilen Hıyaneti Vataniye Kanunu’nun uygulanmasını” bildirmişti.

Ali Fuat Paşa’nın müdahalesi ve aldığı kesin tedbirler sonunda 31 Mayıs 1920 de bütün bölgeyi kaplayan ayaklanma bastırılmıştı. Bu ayaklanmanın bastırılmasında Çerkez Ethem kuvvetlerinden ve Bozkır isyanının bastırılmasında büyük yararlılıkları olan Yarbay Arif Bey’den yararlanılmıştı. Ancak vatansever bir subay olan Yarbay Arif Bey bir suikast sonunda şehit edilmiştir.¹¹⁶

(3) Kuvayi İnzibatiye:

İstanbul Hükümeti ile bu hükümetin en yakın destekçisi İngilizlerin kışkırtması ile çıkarılan iç ayaklanmalar, Millî Mücadelecilerce bir bir bastırılınca, İstanbul Hükümeti Kuvayi İnzibatiye’yi kurmaya karar vermişti.

1 Nisan 1920 de açık bir İngiliz yanlısı olan Damat Ferit Paşa yeniden sadrazamlığa atanmıştı.

Padişah, Millî Mücadele yanlılarını küfür ile (Tanrı’yı inkâr) itham eden ve bunların öldürülmelerini isteyen fetvalar çıkarttırmış, bu fetvalar Yunan uçaklarıyla Anadolu’ya atılmıştı.

Millî Mücadelecileri çeteci yerine koyarak, bunları bastırmak amacıyla güya düzenli bir askeri güç olan Kuvayi İnzibatiye’yi kurmuşlardır.

¹¹⁶ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, sh. 42-66.

18 Nisan 1920 de bu amaçla İstanbul Hükümetince çıkartılan kararnamede özetle; “Devlet kanunlarını tatbik eyliyen hükümet memurlarının icrayı memuriyetine mani olan ve Kuvayi Milliye namını taşıyan erbabı şekaveti tenkil için Kuvayi İnzibatiye kurulmuştur. Kuvayi inzibatiyeyse devletin zabıta kuvvetlerinin yardımcısı olacaktır. Aynı zamanda devletin kuvvei müsellâhasıdır. Bu teşekkül, Harbiye ve Dâhiliye Nezaretine bağlı olacaktır. Buraya intisap edecekler and içeceklerdir. Teşkilât subaylarıyla birlikte 250 mevcutlu bölüklerden teşekkül edecek ve 4 bölük bir tabur, 4 tabur bir alay olacaktır. Subaylar, muvazzaf ve emeklilerden ve gönüllü olanlardan tayin edilecektir.

Hizmet esnasında malul kalacak erlere ve subaylara rütbe ve derecelerine göre ve şehit olanlar ile vefat edeklere aynı veçhile tazminat verilecektir.

Erlere 30 lira maaş verilecektir. Teğmenlere 60 liradan başlamak üzere alay komutanlarına 150 lira verilir.” denmekteydi.

Yine aynı gün (18 Nisan 1920) İstanbul Hükümetince çıkarılan ikinci bir kararname ile de Kuvayi İnzibatiye için 1 milyon 250 bin lira ödenek ayrılmıştı.

Kuvayi İnzibatiye Komutanlığına da ordu komutanı yetkisi ile ve ayrıca maaşına 500 lira ek ödenek verilerek, Süleyman Şefik Paşa atanmıştı.

Sadrazam Damat Ferit Paşa aynı zamanda Harbiye Nazırı Vekili olduğundan, Kuvayi İnzibatiye’nin sevk ve idaresini de bu suretle eli altında tutmaktaydı.

Hâlbuki bunun yanı sıra perişan ve bitkin olarak esaretten yeni dönmüş veya dönmekte olan birçok subaylar, astsubaylar ve erler, aç ve muhtaç olmalarına rağmen buraya yazılmamışlardı.

Para karşılığında buraya girenlerin birçokları da sonradan pişmanlık duyarak kaçmışlar veya millî cepheye geçmişlerdi.

(4) Ahmet Anzavur’un Adapazarı Harekâtı:

Kuvayi İnzibatiye’yi Yavuz zırhlısından yöneten Süleyman Şefik Paşa’yı çiğneyerek kendisini ondan üstün gören Ahmet Anzavur, (Sarayla ve İngilizlerle temas ederek Kocaeli’ne geldiği için) Şefik Paşa’nın gizli tahsisatından aldığı paralar ve Kuvayi İnzibatiye’ye ait oldukça çok silah ve cephane alarak Adapazarı’na hareket etmiştir. Kendisine eski adamları refakat ediyorlardı.

Bu olaya üzülen Süleyman Şefik Paşa istifa etmiştir.

Ahmet Anzavur ise yine başarısızlığa uğramış, Geyve'ye saldırıları sırasında attan düşerek ayağı ezildiği için İstanbul'a dönmüştür.

Ahmet Anzavur İstanbul'a dönerken maiyetine şu dikkate değer hususu tavsiye etmişti:

“Kuvayi İnzibatiye, Kuvayi Milliye ile muharebeye tutuştukları zaman, Kuvayi İnzibatiye'yi arkalarından tehdit ve tâciz edin.”

Ahmet Anzavur, bu direktifi vermek suretiyle garip ve açıklaması güç bir aşağılık duygusunu ifade etmiştir.

(5) Anadolu Fevkalâde Müfettiş-i Umumiliği:

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Anadolu millî hareketine karşı giriştiği diğer bir teşebbüs de Anadolu Fevkalâde Müfettiş-i Umumiliği'dir. Bu müfettişliğin kurulmasına Kuvayi İnzibatiye kuvvetlerinin İstanbul'daki teşekkül tarihinden pek az sonra karar verilmiştir. (28 Nisan 1920)

İstanbul Hükümeti'nin bu müfettişliği kurma amacı şuydu;

Kuvayi İnzibatiye ve Ahmet Anzavur, Millî Mukavemeti fiilen ortadan kaldıracaklar, ondan sonra bu fevkalâde müfettişlik Anadolu'da Padişahın ve onun hükümetinin idaresini tesis edecekti. Müfettişliğe tayin edilen ihtiyar Müşir Zeki Paşa, başlangıçta Müfettişliğin Kuvayi İnzibatiye'ye de emir verecek bir müessese olduğunu kabul ederek işe başlamıştı.

(6) Kuvayi İnzibatiye'nin Sonu:

Büyük ümitlerle kurulan Kuvayi İnzibatiye Millî Mücadeleciler karşısında perişan olmuştu. Kuvayi İnzibatiye Tümeni'nin İstanbul Hükümeti'ne yüzbinlerce liraya mal olmasına rağmen hiçbir çarpışma yapmaksızın geriye çekilmesi, o günkü İstanbul Hükümeti namına düşmanlar için ibretle görülmeye ve düşünölmeye değer. Ayrıca; silah ve cephanelerin İngilizlere teslimi keyfiyeti de üzerinde durulacak bir konudur.¹¹⁷

(7) İkinci Düzce Ayaklanması (8 Ağustos - 23 Eylül 1920)

13 Nisan 1920 den 31 Mayıs 1920 ye kadar birbuçuk ay devam eden Birinci Düzce ve Bolu Ayaklanmasının bastırılmasından sonra 1 inci Kuvve-i Seyyare'yi teşkil eden Çerkez Ethem Kuvvetleri, Salihli cephesine intikal etmek üzere Adapazarı'na geçmiş ve buradan da Eskişehir civarına taşınmaya başlamıştı.

¹¹⁷ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, sh. 65-84.

Fakat bu arada Mayıs 1920 ayı içerisinde başlayan ve gün geçtikçe, alınan bir kısım tedbirlere rağmen giderek ciddi bir mahiyet almaya başlayan Birinci Yozgat Ayaklanması sebebiyle gerek Çerkez Ethem Kuvvetleri gerekse 2 nci Kuvve-i Seyyare'yi teşkil eden Binbaşı Çolak İbrahim kuvvetleri Genelkurmayca Haziran ayının 18 inci ve 19 uncu günlerinde Yozgat bölgesine celbedilmişti. Milli kuvvetlerin bölgeden ayrılması üzerine, Düzce ve Bolu'da güya sinmiş ve köylerine dağılmış olan asiler tekrar yavaş yavaş toparlanmaya başlamışlardı.

Yunanlılar Bursa'yı işgal edince Düzce ve Hendek bölgesindeki azgınlık kendini yeniden göstermiştir.

XX nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, "Meselenin siyaset yoluyla ve barışçı olarak çözülmesi için eski Adapazarı Kaymakamı Fuat Carım'ı da Düzce ve Bolu'ya" yollamıştı.

Abazaların bu hareketi ile ilgili olarak, Mürettep Tümen Komutanı Binbaşı Nazım, Genelkurmay Başkanına çektiği telgrafta; ayaklanan Abazaların düşüncelerinin Hendek'i almak, İzmit'le irtibatlarını sağlayıp Yunanlılarla birleşmek ve güya kendi hayat ve istikballerini bu suretle kurtarıp garantiye almak olduğunu bildirmiştir.

24 Temmuz 1920 de Adapazarı Eski Kaymakamı Fuat Carım (Emekli Büyükelçi) Abazaların sebep oldukları zararları ödemeleri ve bundan sonra iş ve güçleriyle meşgul olmaları ve devlet tekliflerini icra eylemeleri kaydı ile kendileri ile anlaşmış olduklarını Mürettep Tümen Komutanı Binbaşı Nazım'a bildirmişti. Binbaşı Nazım bu bilgiyi Ali Fuat Paşa'ya aktarırken bu anlaşmaya güvenmediğini de ilave etmişti.

Gerçekten de 8 Ağustosta 300 asi Düzce'ye girdiler.

Kaymakam Vekili Abdülkerim Bey'i, Bolu Jandarma Tabur Komutanı Binbaşı Şevket Turgut Bey'i, Düzce Bölük Komutanı Yüzbaşı Rasim Bey'i ve diğer subay ve erleri tutukladılar.

Kadı Kemalettin'i Kaymakam Vekili yaptılar. Vakit kazanmak ve yaptıklarını bir sebebe bağlamak için de 11 Ağustos 1920 de T.B.M. Meclisine bir telgraf çektiler. Telgrafta;

"Kuvayı Milliye tarafından bu bölgede mevcut Çerkez ve Abazaların yok edilecekleri hakkındaki kanaatları katidir. Ezcümle, eski kaza kaymakamı Abidin «bütün çerkez, abazaları öldüreceğiz. Kadın ve kızlarını cariye olarak kullanacağız,» diye açıkça beyanlarda bulunmuştur. Binaenaleyh, bundan önce yapılan işlerden dolayı hiç kimsenin sorumlu tutulmayacağı hakkında Büyük Millet Meclisince bir karar ittihaz edilecek olursa ayaklanmanın önüne geçilebilir." denmekteydi.

Bu telgrafi tutukladıkları kişilere de imza ettirmişlerdi.

Ankara Hükümetince alınan askerî tedbirler sonrasında yapılan hareketler sonunda bu ikinci ayaklanma fazla genişlememişti.

Bolu Jandarma Komutanlığı'na atanan ve aslen Abaza olan Binbaşı Rüştü, 2 Eylül 1920 de Ankara'ya şu telgrafi göndermişti: “Düzce kazası dahilinde bulunan bütün Abaza Reisleri, Nüfren, Bıçkı Reisleri ile birlikte üç gün devam eden mülakat ve müzakereler her iki tarafın da gösterdiği hulus ve itimat tesiriyle iyi bir surette neticelendi. Reisler bundan sonra, hükümetin bütün emirlerine itaat edeceklerdir. Ben buna tereddütsüz inanıyorum.” Bu telgrafın altını haklarında koğuşturma yapılmadığı taktirde milli hükümete itimat edeceklerini bildiren ve af dileğinde bulunan 40 elebaşı ayrı ayrı imza etmiştir.

Böylece 45 gün sürdükten sonra 23 Eylül 1920 de bu ayaklanma da sona ermiştir.¹¹⁸

(8) Birinci Yozgat Ayaklanması (15 Mayıs - 27 Ağustos 1920)

Yozgat'ta millî harekete ve hükümete karşı ilk tepkiyi yaratan Yozgat Mutasarrıfı Necip Bey olmuştur. Necip Bey, Heyeti Temsiliyenin Ankara vilayeti aracılığı ile gönderdiği direktiflere karşı daima cephe almış ve açıkça Allah'tan, padişah'tan ve onların kanunlarından başka birşey tanımayacağını etrafına bildirmişti.

Bu sebepten daha 20 Ekim 1919 tarihinde kendisine işten elçektirilmişti.

Yaratılan bu muhalefeti Yozgat'taki Hürriyet ve İtilaf Başkanı Çapanoğlu Edip ile kardeşi Celâl desteklemişlerdi. Yozgat'da büyük nüfuzu ve muhiti olan bu şahıslar, İngilizlerin İstanbul'a gelişlerinin padişahın muvafakati ile olduğu ve Yunanlıların şehirlerimizi işgal etmeleri keyfiyetinin geçici bulunduğu yolunda propagandalarla Yozgat ayaklanmasını hazırlamışlardır. Nitekim Ankara'da toplanacak olan Büyük Millet Meclisine üye seçilmesi için görüşülmek üzere Belediyede yapılan toplantıda Celâl ve Edip, “Böyle bir meclis ve seçim kanuna aykırıdır. Bu padişahlık iddiası ile padişaha karşı isyan demektir.” şeklinde konuşmuşlardı.

Bu söze karşılık toplantıda bulunan Yozgat Müftüsünün “Padişahımız İngilizlerin elinde esirdir, Ferit Paşa'nın yaptıklarından haberi yoktur.” tarzında konuşması üzerine Çapanoğlu Celâl, hakaretle konuşanı susturmuş ve toplantıyı da bırakmıştı. Arkasından 30 kadar imza ile vi-

¹¹⁸ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, sh. 84-90.

layete (Ankara'ya) “Ankara’da bir meclis toplanmasının, padişahın arzusuna ve kanunlara aykırı olduğunu” bildirir bir telgraf çekmişlerdi.

Bundan sonra Çapanoğulları propaganda ile birlikte daha ziyade fiilen de ayaklanmayı kışkırtıcı hareketlerde bulunmuşlardır. Nitekim bu maksatla 14 Mayıs 1920 de Yozgat’ta yapılan at yarışmalarına gelen Kuzgunlu Hacı Bekir, Zile’nin Solucanlı köyünden Musa, Osmaniye köyünden Meşeci İdris ile arkadaşlarından altısı Çapanoğlu Edip’in evinde misafir edilmişler ve ilk gizli toplantılarını yapmışlardır. Toplantıdan sonra çeşitli köy ve kasabalara dağılmışlar, bunlardan Halit, köyleri olan Hüseyinabat nahiyesine gelmiş ve burada Komiser Muavini Ziya’yı da yardımcı olarak yanına alıp gizli çalışmalarına devam etmiştir.

Bu arada Çayırözü köyünden Çapanoğullarının damadı olan Hoca Ömer’in evinde misafir bulunan Büyük Millet Meclisi Üyesi Emin Paşa ve Tokat Mutasarrıfı ile Çapanoğlu Celâl arasında Sivas Kongresi münasebetiyle tartışma çıkmış ve Çapanoğlu Celâl bunları tahkir etmiştir. Bu âleni tahkirin altında yakında başlayacak olan ayaklanmanın belirtisi vardır.

Yozgat ayaklanması adıyla adlandırılan Orta Anadolu’daki bu gericilik hareketi ayrı ayrı tarihlerde, başka başka çevrelerde baş göstermiş ve devamı süresince ayrı ayrı yer ve tarihlerde tenkil edilmiştir.

(9) Yıldızeli Bölgesinde:

Yıldızeli-Sivas posta nakliyatını üzerine alan eski Bucak Müdürlerinden Erzurumlu Hüseyin Nazım; Yıldızeli Kiremitli köyü çerkezlerinin Bucak Müdürü ile olan anlaşmazlığından yararlanarak Düzce ve Bolu asilerinden buraya belmiş bulunan çerkezleri de etrafına alarak padişah beyanname ve fetvalarını halka dağıtmıştır. Kurduğu silahlı kuvvete “Halife Ordusu” adını takmış ve Nisan 1920 lerde Yozgat beyleri ile ilişki kurmuştu. Mayıs 1920 başında Direkli nahiyesinde ilk silahlı toplantıyı yapmıştı.

Yıldızeli Kaymakamının dirayetsizliği bu toplantıların genişlemesine yol açmıştır.

13 Mayıs 1920 de Yıldızeli Kaymakamı, Posta Müttehidi Nazım’ın yaptığı tehdit üzerine Kuvayı Milliye’den yardım isteğinde bulunmuştu.

14 Mayıs 1920 de Yıldızeli Kaymakamı azledilmiştir. 15-16 Mayıs 1920 de Jandarma Binbaşısı Ali Rıza Yıldızeli Kaymakam Vekili olmuştu.

27 Mayıs 1920 de Genelkurmay Başkanı Albay İsmet (İnönü), Ankara’dan gönderdiği talimatta: “Kaymakamla birlikte mahalli bir kuvvet

teşkiline başlanmasını ve bu kuvvetin silahlarının Kayseri Askerlik Dairesi Başkanlığından istenmesini” Akdağ Askerlik Şubesi Başkanlığına emretmiştir.

Aynı tarihte Mustafa Kemal Paşa da Yıldızeli ve Zile’de bulunan alevileri uyarmak ve olumlu fikirler aşlamak için alevi dedesi Çelebi Efendinin harekete geçirilmesini Mucur Askerlik Şube Başkanına emretmiştir.

Büyük Millet Meclisi Üyesi olan Bektaşî Şeyhi Çelebi Efendi Mucur’da bulunuyordu. Askerlik Şube Başkanı keyfiyeti kendisine bildirince Şeyh Dede, hastalığını ileri sürerek böyle bir yardıma yanaşmamıştır.

Akdağmadeni ve Boğazlıyan dolaylarında da asilere katılmalar olmuş, Tokat ve Niksar asilerin tehdidi altına girmiştir. Boğazlıyan Kaymakamı Bekir Sami (Baran), asilerin eline düşmemek için kaçmak zorunda kalmıştır.

İsyanın bastırılmasında Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey’in ihmali olduğu görülmektedir.

Zira Sultan Hamit devrinde Tokat’a sürülen Defterdar Yahya Galip, o zaman Tokat Mutasarrıfı bulunan Çapanoğlu Celâl Bey’den yakın ilgi görmüştü. Bu nedenle Çapanoğlu ailesinin Ankara’ya şevki için zor kullanılmasına karşı çıkmıştı. Ayrıca Yozgat’ta sıkıyönetim ilanını da Yozgat

Mutasarrıf Vekili gereksiz görmüştü.

Bu idari takdirsizlikler Yozgat’ın isyancıların eline geçmesine neden olmuştu.

Yozgat düştüğü gün Mutasarrıf Arif Bey Kırşehir’de bulunduğundan, asiler tarafından yakalanmaktan kurtulmuştu.

Asiler Yozgat’tan sonra Çiçekdağı ilçesine yönelmişlerdi. Çiçekdağı halkı başta kaymakam olduğu halde karşı koymaya hazırlanmışlardı. Yine bir Millî Mücadele yanlısı olan, Millî Mücadeleyi zaafa uğratan bu ayaklanmalara fiilen de karşı tavır koyan Akdağmadeni Kaymakamı Mehmet Tahir ise 14 Temmuz 1920 de asiler tarafından şehit edilmiştir.

Çerkez Ethem Kuvvetleri, Albay Refet (Bele) Bey Kuvvetleri 2 nci Kuvve-i Seyyare (Çolak İbrahim) Kuvvetleri bu isyanı bastırmıştır. Çerkez Ethem, Yahya Galib’i yukarda belirttiğimiz ihmalinden dolayı Yozgat’ta yargılamak için, Yozgat’a çağırmış, ancak Ankara Hükümeti buna müsaade etmemiştir.¹¹⁹

¹¹⁹ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, sh. S0-107.

(10) İkinci Yozgat Ayaklanması (5 Eylül - 30 Aralık 1920)

Bu ayaklanma, Birinci Yozgat ayaklanması sonunda aman dileyen asilerden kurulu 500 kişilik Akdağmadeni Alayının cepheye gönderilmek istenmesinden doğmuştur. Gönüllü alayı ilk defa Ankara'ya gönderilmek üzere Yozgat'a getirilmişti. Fakat 5-6 Eylül 1920 gecesi bunlardan 49 kişi Kuvayı Milliye'de çalışmak ve savaşmak istemediklerinden kaçmışlar, bilhassa Deli Hacı, Hasan ve Küçükağa gibi elebaşılar birlikte tekrar ayaklanmışlardır.

İkinci Kuvve-i Seyyare ayaklanmayı başarı ile ve kısa sürede bastırmış, ancak asileri toplamak için bölgede bir süre daha kalmıştır.¹²⁰

(11) Zile Ayaklanması (Mayıs - 21 Haziran 1920)

Bu ayaklanma da Orta Anadolu bölgesi ayaklanması adı verebileceğimiz Yozgat ayaklanmasının bir uzantısı olarak görülebilir.

1920 Mayıs sonlarında Yıldızeli ve Sulusaray olaylarından cüret ve cesaret alan Zile'de Avukat Ali, vazifesinden çıkarılmış eski Bucak Müdürü Naci, eski Mal Müdürünün oğlu İhsan, 30 kadar atlı asi topluyarak Zile etrafında tehdit edici olmaya başlamışlar, kaza müftüsü başta olmak üzere Zile halkının büyük çoğunluğu ve civar köyler de asilere katılmışlardır.

9 Haziran 1920 de Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa; "Zile'nin behemehal silah kuvveti ile istirdadı lâzımdır. Günahsız ahalinin zarar görmesine meydan vermemek üzere, kasabayı terketmeleri ve müfrezeye sığınmaları için haber gönderiniz. İcabet etmedikleri taktirde kasabanın topla yıkılacağını ilan ediniz." emrini vermişti.

10 Haziran 1920 de Tümen Komutanı Yarbay Cemil Cahit (Toydemir) Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği emri halkta tepki yaratmayacak bir biçimde ama asileri de büyük bir yenilgiye uğratarak yerine getirmiştir. Zile'de asi elbaşılardan ve teşvikçilerden 22 kişi idam edilmiştir. Bu isyanın bastırılmasında bir süre Tokat Mutasarrıflığı yapan Mehmet Atıf Tüzün'ün de önemli katkıları olmuştur.¹²¹

(12) İnegöl Olayı:

Bir ayaklanma olmayan fakat pasif ve kısmen aktif mukavemet şeklinde meydana gelen bu çeşit olaylar, esasen eksik kadrolar halinde bulu-

¹²⁰ Gn. Kur Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, sh. 107-110.

¹²¹ a.g.e., sh. 110-115.

nan ve büyük güçlüklerle Yunan ilerlemesini durdurmaya çalışan birliklerimizi, bir zaman için kendilerine bağlamıştır.

Özel menfaat düşkünlerinin kışkırtmalarına ve millî müfrezelerin kanun dışı davranışlarına tipik bir örnek teşkil etmesi bakımından İnegöl'de cereyan eden bir olayın özetle açıklanması yararlı olacaktır.

27 Temmuz 1920 günü Abaza İzzet Müfrezesi, düşmanı keşfe gönderilmişti. Müfreze gerekli keşfi yaptıktan sonra, İnegöl'e dönmüştü. Halkın millî müfrezelere karşı tutumundan kırılgan olan müfreze komutanı çok sert davranışlarda bulunmuş ve toplanan halkın üzerine ateş açmıştı. Bunun neticesi kısa süren bir çatışma olmuş, gerek halk kuvvetlerinden, gerekse müfrezeden yaralananlar ve ölenler olmuştu. Müfreze komutanı da ölenler arasındaydı. Müfreze İnegöl'ü terketmek zorunda kalmış, yaralıları halk tarafından toplanarak İnegöl cezaevinde hapsedilmişlerdi.

Binbaşı Hüseyin Rahmi (Apak) kuvvetleri hadisesiz olarak ilçeye girerek hükümet ve belediyeyi işgal etmiş, silahlı halk devriyeleri ortadan kaybolmuştu.

Kasabanın ileri gelenleri belediye salonunda toplattırılmış ve yapılan mücadelenin manası, vatan savunmasının her Türk'e yüklediği güçlükler ve sorumluluklar anlatılarak, düşman istilasına karşısında bütün vatandaşların birbirleriyle kardeşçe kaynaşmalarının gerekliliği hakkında bir konuşma yapılmıştı. Tasvip gören bu toplantı sonunda Belediye Başkanı Osman Bey ile kışkırtıcılardan birkaç kişi tevkif edilmişti.

Bundan sonra İnegöl halkı Kurtuluş Savaşı süresince pek değerli hizmetler yapmışlar ve vatan savunmasında kendilerine düşen fedakârlıktan kaçınmamışlardır.¹²²

(13) Konya Ayaklanması (23 Ekim - 15 Kasım 1920)

Konya eski Valisi Cemal Bey'in Konya'da ektiği kötü tohumlar bir yıl sonra 1920 yılı Ekim ayında tekrar filizlenmiştir.

Bu ayaklanma hareketi de İstanbul'daki aynı kaynaklar tarafından kışkırtılmış ve Konya bölgesinde aynı elebaşılar tarafından sahneye konulmuştur.

Padişaha bağlılık, millî hareketin vatan savunması yönünden yüklediği fedakârlık ve külfetlerden kaçınmak, dinî inanışları şahsî yararlanma alet edenlerin kışkırtıcı faaliyetleri ve İngilizlerin Millî Mücadele hareketini dağıtmak için para desteği ile Anadolu'nun bazı çevrelerinde

¹²² Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, sh. 115-118.

olduğu gibi burada da tertiplediği hıyanet, Konya ayaklanmasının meydana gelmesine neden olmuştur.

İstanbul'da oturan Konyalı Zeynel Abidin'in kardeşleri ve adamları tarafından Konya ve civarında gizli bir surette hazırlanan isyan hareketi, yavaş yavaş olgun hale gelince yer yer açığa vurulmaya başlamış olmasına rağmen, Konya Vilayetine ve Askerî Komutanlığın işi önemsememesi ve zamanında gerekli tedbirleri almaması bu ayaklanma açısından hatalı olmuştur.

1919 Bozkır ayaklanmasının tertipçilerinden olan Delibaş Mehmet'in, Ali Bey Hüyüğü köyünde ova köyleri Türkmenlerinden 500 kadar silahlıyı toplaması üzerine, Konya'daki elebaşlar Delibaş Mehmet'e harekete geçmesini bildirmişlerdir. Delibaş Mehmet 2 Ekim 1920 de Çumra'yı basmış, Bucak Müdürünü tevkif etmiş ve Konya ile olan muhabereyi kesmiştir.

Çumra Sulama İstasyonu Müdüründen olayı öğrenen Konya Valisi durumu XX nci Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Altay) Bey'e 3 Ekim 1920 de bildirmiştir.

Konya Valisi Haydar Bey, Albay Fahrettin (Altay) Bey'e verdiği ikinci haberinde: "Ayaklanmanın genel bir mahiyet almak durumunu gösterdiğini, Sille bucağındaki jandarmalara taarruz edildiğini, kendisinin emrindeki kuvvetle Alâaddin Tepesi ile Hükümet Konağını ve her iki nokta arasındaki mevzileri tutacağını, haberleşme kesildiği takdirde gönderilecek yardımcı kuvvetlerin kendisini bu mevkiilerde aramasını" bildirmiştir.

Soğukkanlı ve cesur bir adam olan Konya Valisi Haydar Bey, mevcut jandarmaları ve 30 kadar Boşnak ve Arnavut erini, Konya Depo taburundan topladığı 200 kadar silahlı Alâaddin Tepesi'nde kazdırdığı siperlere ve bir kısmını da Hükümet Konağı ile Mevki Komutanlığı binasına yerleştirmişti. Ayrıca istasyona yakın uçak hangarında bulunan birkaç havacı ve teknisyeni de silahlandırmış ve askerî ortaokul subay ve hademelerine de depolarında bulunan 20 kadar tüfeği dağıtmıştı. Bu suretle okul bir mukavemet yuvası haline konmuştu.

3 Ekim sabahı P.T.T. memuru Kasım Efendi, doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta;

"Konya Vilayeti asiler tarafından işgal olunmaktadır. Vali Bey bir telgraf gönderemiyor. Aman kuvvet gönderiniz." diyordu.

Delibaş Mehmet Konya'ya girdikten sonra Mazlûmzade Osman Efendi'yi vali ve diğer elebaşlarından bazılarını Jandarma Komutanı ve Em-

niyet Müdürü yapmış, yerlilerden isyana yardım eden bazılarını ise Kaymakam, Bucak Müdürü olarak veya diğer görevlere atamıştı.

4 Ekim günü asiler Vali Haydar Bey'in savunduğu Alâaddin Tepesine taarruz etmişlerdi. Konyalı ve Karamanlı Depo Taburu erlerinin kaçması ve diğerlerinin de iki gündür susuz olmaları nedeni ile savunma uzun sürmemiştir.

Albay Refet (Bele), Demirci Mehmet Efe gibi milis kuvvetleri ve diğer düzenli askerî birlikleri iyi koordine ederek Bolu ve Yozgat ayaklanmalarında olduğu gibi özellikle Konya ayaklanmasını bastırmakta yüksek başarı göstermiştir.

Bu arada birer Millî Mücadeleci ve kahraman olan Bozkır Kaymakamı Demir Asaf Bey, Askerlik Şubesi Başkanı ve Jandarma Komutam asiler tarafından şehit edilmiş, yine iki vatansever kaymakamdan Karaman Kaymakamı asiler tarafından tutuklanmış, Ilgın Kaymakamına ise ateş açılmıştı.

Bu iki kaymakam da ayaklanmayı bastıran kuvvetlerce kurtarılmıştır.

Ancak Konya'da ayaklanmalar bastırıldıktan sonra gerek Vali Haydar (Vaner) Bey gerekse sonraları Maliye Vekili olacak olan Vali Abdülhalik (Renda); Konya'dan, gönüllü asker ve erzak yönünden Millî Mücadelecilere büyük yardımlar sağlamışlardır.

Akseki Kaymakamı ise asilerle işbirliği yaptığı için tutuklanmış, yerine Askerlik Şube Başkanı Kaymakam Vekili olarak atanmıştır.

Ekim 1920 yılı başında başlıyan, kapladığı alan bakımından çok önemli görülen Konya ayaklanması Kasım 1920 yılı ortalarına kadar 1,5 ay sürmüştür. Ayaklanma; Konya, Isparta, Akşehir, Ilgın, Yalvaç, Şarkikaraağaç, Eğridir, Beyşehir, Seydişehir, Manavgat, Akseki, Bozkır, Karaman kazalarını içine alan oldukça geniş bir bölgede olmuştur.¹²³

(14) Güneydoğu Anadolu'da Ayaklanmalar:

15 Eylül 1919 da İngilizlerle Fransızlar arasında yapılan bir anlaşma üzerine Fransa, Musul'daki haklarını İngiltere'ye bırakma karşılığı olarak Urfa, Antep, Maraş Sancaklarını İngilizlerden devir almıştı.

Türk Milletini hiçe sayarak yapılan bu hareket ve İngilizler ve Fransızların destekleri ile şımaran Ermeniler bölgedeki halkı rahatsız eder olmuştur.

¹²³ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, sh. 118-132.

Bu durumlar karşısında kurulan milli bir teşkilât kısa zamanda güç kazandı. Haçin (Saimbeyli) ve Sar Ermenileri ayaklanınca bu teşkilâtça derhal bastırılmıştır.

Önceleri bölgede bir Ermeni devleti kurulması ihtimali üzerine Osmanlı Hükümeti içerisinde kalmayı uygun bulan halkın bir kısmı, Devletin zayıf düşmesi ve yüzyıla yakın bir zamandır süren Rusların, Fransızların ve İngilizlerin propagandaları sonucu “Muhtar Bir Kürt Hükümeti” kurma isteğine kapılmışlardır.¹²⁴

Bu amaca yönelik ayaklanmaları şöyle sıralayabiliriz:

(a) Milli Aşireti Olayı:

İngiliz ve Fransızların tahrik ve para yardımları ile Milli Aşireti ileri gelenlerinden Mahmut, İsmail, Halil, Bahur ve Abdurrahman adındaki şahıslar, güneydeki düşmanlarla irtibat kurduktan sonra, Siirt’ten Tunceli çevresine kadar olan alandaki aşiretlerin başı sıfatıyla bütün bu bölgeyi tahakküm ve idareleri altına almaya kalkmışlardır.

Bin yıldır birlikte yaşayan bir milleti parçalamayı düşünen bu hareket, halkın büyük çoğunluğunun sağduyusu ve XIII üncü Kolordunun 5 inci Tümeninin çabaları sonucu 7-8 Eylül 1920 de bastırılmıştır.¹²⁵

(b) Cemil Çeto Olayı:

Garzan’da Bahtiyar Aşireti Reisi Cemil Çeto, bazı aşiret reislerini kendi etrafında toplayarak, bölgede bir hükümet kurma hülyasına kapılmış ve birçok soygun, silahlı tecavüze teşebbüsle halk arasında korku ve huzursuzluk yaratmıştı.

İngiliz ve Fransızların giriştiği olumsuz propagandalardan da cesaret alan Cemil Çeto ve diğer bazı aşiret reisleri Kuvayı Milliye aleyhinde harekete geçmişlerdir.

Cemil Çeto, Reşkotan Aşiret Reisi Sabri adındaki kişiye yazdığı bir mektupta: “Hükümet ve Ciheti Askeriyeyi ortadan kaldırmak için Garzan’da bütün aşiretler birleştik, yalnız siz kaldınız. Şayet siz bu ittifaka dahil olmazsanız pişman ve perişan olacaksınız.” diye kendi karanlık emellerine alet etmek istemişti.

Ancak Reşkotan Aşiret Reisi Sabri verdiği cevapta; “Ecdadım şimdiye kadar hep hükümetin sayesinde yaşadı ve reislik yaptı. Ben de ecdadımın eserine uyacağım. Binaenaleyh hükümetten başka bir kuvvete bo-

¹²⁴ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, sh. 132-134.

¹²⁵ a.g.e., sh. 134-135.

yun eğemem ve beni hiçbir kuvvet tehdit edemez” diyerek, yabancıların oyunlarını, Türk Milletinin bölünmezliğini en kısa ve veciz bir şekilde dile getirmiştir.

Cemil Çeto kuvvetleri XIII üncü Kolordu 2 nci Tümenin 1 inci Alayından takviyeli 1 inci Taburunca kısa bir sürede dağıtılmış, Cemil Çeto da dört oğlu ile birlikte 7 Haziran 1920 de teslim olmuştur.¹²⁶

d) 1921 Yılındaki Ayaklanmalar:

(1) Koçkiri Ayaklanması (6 Mart -17 Haziran 1921)

Koçkiri Aşireti; Hafık (Koçhisar), Zara, İmranlı, Suşehri, Refahiye, Kemah, Divriği, Kangel, Ovacık, Kuruçay (o tarihte ilçe) ilçeleriyle Hamo, Zamara bucakları ve bunları çevreleyen 135 köyü kapsayan bir alana yayılmıştı.

Bu bölgenin toprağı verimli, ormanları boldu. Kendi kendilerine yeterli bir hayatları vardı ve hükümete bağlı bir aşiretti.

Ancak İtilaf Devletleri, Mustafa Kemal ve arkadaşları Millî Mücadeleyi kazanırlarsa Anadolu üzerindeki emellerine kavuşamayacaklardı. T.B.M. Meclisi Hükümetinin, Yunanlılarla savaşırken başına başka gaileler açmalıydılar ki millî güç bölünmek zorunda kalsın. İstanbul Hükümeti ve özellikle İngilizler işbirliği içinde ve bilinçli olarak ülkenin çeşitli bölgelerinde iç ayaklanma çıkartmaktaydılar. Türk Milleti’ni bölüp parçalamak kardeşi kardeşe düşürmek için ellerinden gelen her kötülüğü planlamaktaydılar. Bin yıldır bir arada yaşamış, tasada bir, kıvançta bir, Türk Milleti’ni çeşitli uydurma sebeplerle birbirine düşürmek için her türlü imkânı kullanmışlardır. Kimi yerde dini kullanmışlar, kimi yerde mezhebi kullanmışlar, kimi yerde aşiret isimlerindeki farklılıkları kullanmışlar ve Türk Milleti’ni birbirine kırdırmak için ellerinden gelen her çabayı göstermişlerdir.

Koçkiri ayaklanması da yine yurt dışından yapılan kışkırtmalar ve aşiret reislerine verilen paraların etkisiyle olmuştur.

Başkanları, Sultan Abdülhamit tarafından kendisine paşalık rütbesi verilmiş olan Mustafa Paşa’nın oğullarından Alişan ve Haydar Bey isminde iki kardeşidir. Kayınpederleri Hacı Rasim, amcaları Mahmut ve İzzet ve yine aşiret reislerinden Kelağa oğullarından Koçkiri Aşireti Başkanlarından Mehmet Nabi, İzzet, Hasan Askerî., Kâzım ve Alişar isimlerinde-

¹²⁶ a.g.e., sh. 135-136.

ki kişiler vardı. Haydar Bey İmranlı bucağı (şimdi ilçe) müdürüydü. Bu aşiret reislerinin çoğu tahsil görmüş kişilerdi.

Hozat (Dersim) o zaman bir sancak (Mutasarrıflık) olup Nazimiye, Çemişgezek, Mazgirt, Ovacık adlarında dört ilçesi vardı. Munzur suyunun doğusuna Doğu Dersim, batısına Batı Dersim denilirdi.

Batı Dersim de Güney ve Kuzey olarak iki parçaya ayrılmıştı. Kuzeydekiler Seydanlılar, Güneydekiler de Şeyh Hasanlılar diye adlandırılıyorlardı.

1920 yılı başlarında Paris Barış Konferansı nezdinde bağımsız Ermenistan ve Kürdistan tezlerini savunmakta bulunan Ermeni Boğas Paşa ile Kürt Şerif Paşa, Paris'te Kürdistan ve Ermenistan'ın bağımsızlıkları üzerinde anlaştılar. Bu anlaşma neticesinde Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti kurulmuştu.

Koçkiri Aşiretinin Başkanı Mustafa Paşa'nın oğlu Haydar Bey, Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti (Kürt Yükselme ve Yardımlaşma Cemiyeti)'ne girmiş, şubelerini de kendi başkanlığında İmranlı'da açmıştı. Haydar Bey diğer aşiret reislerini bu cemiyete kaydettirmişti.

1920 yılı Ekim ayında aşiret reislerinden Alişir, Kemah köylerine taarruz ile ayaklanmasının ilk tohumunu atmış oldu. Haydar Bey ise sonradan Divriği Kaymakamlığı'na atanmış, fakat bu göreve gitmeyip Dersime gelmiş ve ailesiyle birlikte buraya yerleşmişti.

Alişir'in hareketine karşı Alişan ve Haydar Bey bir müfreze kurarak hükümet yanlısı göstermelik bir tavrıla olayı tatlıya bağlamışlardır.

Yıldızeli ayaklanmasında parmağı olan ve eşkıyalıkla geçinen Zalim Çavuş da bu bölgeye gelmişti.

Zara Kaymakamı, Zalim Çavuş'u teslim etmesi için köylülere haber göndermişti. Köylüler kendi köylerinde iken yakalatmayacaklarını ancak köylerinden ayrılınca gideceği yeri bildireceklerini söylemişlerdir. Ayrıca Zalim Çavuş da af karşısında teslim olacağını bildirmişti. Kaymakam buna yanaşmamıştı.

5 Mart 1921 günü Kör Rıfat ve Karmanlı Nuri, İmranlı'ya gelen süvari alayının İmranlı'dan ayrılarak Zara'ya gitmesi için alay komutanına haber göndermişti. Tehdit olarak da 1000 e yakın süvariyle Yazıfatı köyünü işgal etmiş, böylece Koçkiri ayaklanması başlamıştı.

Sivas Valisi tarafından bölgenin din adamlarına ve ileri gelenlerine telgraf çekilerek, aşiretlerin uyarılması rica edilmiştir. Aşiretler bu uya-

rıyı dinlememişlerdi. Zira Ermenilerin propagandalarının etkisi altında kaldıklarından valiye verdikleri cevapta Koçkirilerin hareketlerinde haklı olduğunu bildirmişlerdir.

Vali bunun üzerine Milli Mücadelenin nazik bir zamanında konuyu kan akıtmadan çözmek için asilerin çok saygı duydukları Danıştay eski üyelerinden Şefik Bey'i Zara'ya göndermiştir.

Olayın bu tür iyi niyetli girişimlerle durmayacağını gören Hükümet, ayaklanmayı bastırmak üzere 13 Mart 1921 de Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'yı Seferde Ordu Komutanı görev ve yetkisiyle Koçkiri Aşireti ayaklanmasını bastırmakla görevlendirmiştir.

26 Mart 1921 de Koçkiri Aşireti Reislerinden Alişan, Pülümürlüleri ayaklanmalarına katılmaya çağırırsa da Pülümürlüler buna cevap vermediler. Buna karşılık orduya sadakatlarını bildiren telgraflar çektiler.

Divriği Kaymakam Vekili Remzi Bey, halkı uyarmak için yanına Mal Müdürü Bekir Bey ile Jandarma Teğmeni Kemal'i alarak 9 jandarma refakatinde Ağıldere köyüne gitmişti. Fakat asiler hepsini esir etmiştir.

Çimen Bucak Müdürü Hayri Bey ise halk kuvvetleri yanında asilere karşı çıkmış ve bu mücadele sırasında kahramanca şehit olmuştur.

Nurettin Paşa, emrindeki birliklerle yaptığı meşakkatli bir uğraş sonunda bu ayaklanmayı 17 Haziran 1921 de bastırmıştır.

Büyük Millet Meclisinin mahallinde milletvekillerine yaptırdığı bir incelemenin, Koçkiri ayaklanmasının özellikle politik bir mahiyette başladığını tespit ve teyit etmesi bakımından önemi büyüktür. Diğer taraftan içinde bulunan diğer zorluklar ve karışıklıklar dikkate alınacak olursa, bu ayaklanmanın çok tehlikeli olduğu anlaşılır. Şöyle ki, İkinci İnönü Savaşı'nı doğuran Bursa-Uşak hattının doğusundaki mevzilerde ileriye doğru Yunan Ordusunun yaptığı hareket 23 Mart 1921 tarihine rastlar. Koçkiri Aşiretinin İmranlı'da 6 ncı Süvari Alayına saldırısı 6 Mart 1921 dir ki, arada bir zaman ayarlaması olduğu dikkati çekmektedir. Bütün diğer iç ayaklanmalarda olduğu gibi, Yunan askeri hareketlerinden önce veya bu hareketlerle beraber yapılan bu ayaklanmalarda Türkiye'yi dünya haritasından silmeye karar vermiş İtilaf Devletleri'nin maddi ve manevi etkisini görmemek mümkün değildir. Dolayısıyla Kürt bağımsızlığı davasının ilk basamağının Koçkiri ovalarında kurulmak istenmesi bu dış tesirlerin en açık ve kesin bir delilidir. Özellikle, kendi menfaatleri için kandırılmış ve maiyetlerindeki masum kitleyi devlete karşı bir maceraya sürükleyen asi liderler, hiçbir başarı sağlayamadılar.¹²⁷

¹²⁷ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, İç Ayaklanmalar, sh. 151-172.

(2) Pontus Olayı:

Mondros Ateşkesinden sonra, Pontus İmparatorluğu kurmak hülyasına kapılan Rumlar, bir yandan siyasî alanda müttefiklere müracaatta bulunurken, diğer yandan Anadolu'da yer yer çeteler kurarak Türk köylerini basmaya, kitle halinde cinayetler işlemeye ve soygunculuğa, ırz ve namusa tecavüz etmeye başlamışlardı.

Yunan harp ve ticaret gemileri, bölgedeki Rum çetelerine durmadan silah ve cephane taşımaktaydı. Rum çetelerinin bölgedeki Türk halkına hunharca saldırımları karşısında Türk köyleri de silaha sarıldılar, böylece karşılıklı çarpışmalar başladı.

1919 yılında imkânsızlık yüzünden, Rum çeteleri üzerinde hemen hemen hiçbir etki yapılamamış, ancak 1920 yılı başlarından itibaren sıkı tedbirler alınmış ve III üncü Kolordu bütün kuvveti ile Rum çetelerini tenkil hareketine başlamıştı.

Pontus çetelerinin gün geçtikçe kuvvet kazanması karşısında, yeni kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından daha esaslı, sıkı tedbirlerin alınmasına lüzum görülmüştü. Bu meyanda III üncü Kolordu bölgesindeki bütün kuvvetlerin bir komuta altında birleştirilmesi düşünülmüş, 9 Aralık 1920 de III üncü Kolordu lağvedilerek yerine Merkez Ordusu kurulmuştu.

Aslında bütün bu tedbirlere rağmen, Pontus olayları daha uzun yıllar bölgede bir huzursuzluk unsuru olarak devam etmişti. Bir ara sayıları 25.000 e kadar yükselen Pontuscu asilerin kökü, nihayet 1923 başlarında kurutulmuş, böylece uzun yıllardan beri süregelen ve ateşkesten sonra, yabancıların yardımlarıyla büsbütün kuvvetlenen Pontusculuk hülyasına son verilmiştir.¹²⁸

6. İÇ AYAKLANMALARLA İLGİLİ ZORUNLU OLARAK ÇIKARILAN KANUNLAR:

a) Hıyanet-i Vatanîye Kanunu:

İsyanların bastırılması, Ankara sınırına dayanan tehlikenin giderilmesi, yıkıcı propagandaların önlenmesi için Meclis, 29 Nisan 1920 de, 14 maddelik Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'nu kabul etmiştir.

Bu kanunun kabulü ile T.B.M. Meclisinin meşruluğu belirlenmiş, Millet'in yüksek çıkarlarına karşı yapılacak davranışların mahkemeler yo-

¹²⁸ Gn. Kur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi, Cilt: VI, İç Ayaklanmalar, sh. 137-150

luyula cezalandırılması öngörölmüştü. Bu kanuna göre yargılamayı, Bidayet Mahkemeleri veya önemli durumlarda, en yakın mahkeme yapacaktı.¹²⁹

b) Firariler Hakkında Kanun (K. No: 21 - İstiklâl Mahkemeleri)

Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun dört aylık uygulanmasından beklenen sonuç elde edilememişti. Bu sebeple, Firariler Hakkında Kanun, 11 Eylül 1920 de kabul edilerek, asker kaçacağı suçlarına, vatana ihanete, casusluğa, yolsuzluğa, ayaklanmaya, eşkıyalığa, bozgunculuğa bakacak yeni mahkemeler kurulması kabul edilmiştir.

Mahkemenin üyelerinin Meclis içinden seçilmesi, bölgelerin Meclis tarafından tespiti ve kanunu yürütme yetkisi doğrudan doğruya Meclise ait olmuştı. Askerî ve sivil memurlar, mahkemelerin emirlerini yürütmekle zorunlu kılınıp, mahkemeler idari yönden de otorite olmuşlardı. Kararlar T.B.M. Meclisi adına uygulandığı için, herşeyin üstünde kabul edilecekti.

Önce (7) bölgede İstiklâl Mahkemesi kurulmuştu. Sonra (8) e çıktı. Ankara, Eskişehir, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Pozantı, Diyarbakır'da İstiklâl Mahkemeleri görev yapmışlardır.

Mahkeme üyeleri seçildikten sonra üyeler 27 Eylül 1921 de toplanıp kendilerine bir çalışma programı yapmışlar, bir beyanname hazırlayarak kabul edip halka duyurmuşlardır.

Bu beyannamede; vatanın tehlikede olduğu hatırlatılıp herkes göreve çağırılıyor ve asker kaçaklarının teslim oldukları taktirde affedilecekleri, bu mahkemelerin üzerinde başka yetkili bulunmadığı, en küçük memurlardan en büyüğüne kadar herkesi yargılayıp, hiçbir kanun maddesine bağlı kalmadan ceza verme yetkisine sahip olduklarını, kararlarının kesin olduğu, verilir verilmez uygulanacağı, emirlere karşı koyanların da, yargılanacağı belirtilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Nutuk'da buna değinirken söylediği gibi "... Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve sonraki aylarda, İstiklâl Mahkemeleri Kanunlarını da koymakla, inkılâbın doğal gereklerine başvurulmuş oldu."

Bu kanunlar Türk İnkılâbının oluşmasını ve müeyyidelerini bir açıdan belirtmektedir.¹³⁰

¹²⁹ a) Türk Tarihi ve Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçölük, Genel Kurmay Basımevi, S. 246.

b) Ergun Aybars: İstiklâl Mahkemeleri, sh. 47.

¹³⁰ a) Atatürk, Genel Kurmay Basımevi, sh. 286.

b) Ergun Aybars, İstiklâl Mahkemeleri, sh. 60-75.

7. İSTİKLÂL MADALYASI VERİLEN VE VATANÎ HİZMET

TERTİBİNDEN MAAŞ ALAN İDARECİLER:

Kurtuluş Savaşı yıllarında gerek Mülki İdare Amirliği görevini yürüterek gerekse Kuvayı Milliye Müfrezeleri kurarak ve bu müfrezelerin başında Millî Mücadeleye katılan Vatansever Türk İdarecileri İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmişlerdir.

Türk idarecisinin övüncü ve gururu olan bu idarecilerimizden vefat edenlere Tanrı'dan rahmet, yaşayanlara uzun ömür diliyoruz.

Mülki İdare Amirleri; her zaman milletin birliği ve bütünlüğü, devletin sonsuza dek yaşaması için elinden gelen her çabayı göstermiş, T.C. Devleti'nin kurulmasında üstün yararlıkları olan kahraman meslektaşlarına, Büyük Türk Milleti'ne ve Büyük Önder Atatürk'e layık olmaya çalışmışlardır. Bundan böyle de çalışacaklardır.

Gerek Kurtuluş Savaşı'nda, gerekse daha önceki yıllarda gösterdikleri büyük vatan hizmetinden ve hatta vatan uğrunda canlarını vermelerinden dolayı kendilerine veya aile ve çocuklarına maaş bağlanan idarecilerimizi de rahmet ve saygıyla anıyoruz.

66 Numaralı İstiklâl Madalyası Kanununun 5 inci maddesine göre; o tarihte Büyük Millet Meclisi âzalarına verilecek madalyanın şeridi yeşil, cephede yararlılık gösterenlerin kırmızı ve cephe gerisinde yararlılık gösterenlerin beyazdır. Ancak hem B.M. Meclisi üyesi olan ve hem de cephede bulunanların madalyalarının şeridinin yarısı kırmızı, yarısı yeşildir.

İstiklâl Madalyası verilen ve Vatanî Hizmet Tertibinden maaş alan idarecilerimizin isimlerini sunuyoruz:

İSTİKLÂL MADALYASI ALAN İDARECİLER

Sıra No.	Kütük No.	Adı ve Soyadı	Memuriyeti	Madalya Şerit Rengi	Veriliş Sebebi
1	2113	Ali Sabri Bey	M. Kemalpaşa Kay.	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve yararlıklarından.
2	2172	Bahri Bey	Esbak Mudanya. Kaymakamı (Muavin Belediye Reisle.)	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve yararlıklarından.
3	2178	Fikri Bey	1340 Yılında, Beyşehir Kaymakamı	Kırmızı	Kocaeli'nde Osmanlı Sivil Tabur Kumandanı Olarak Yaptığı Mücadeleleri Sebebiyle.
4	2210	İbrahim Ethem Akıncı	Kula Kaymakamı (Denizli Kaymakamı)	Kırmızı	Bilgi verilmiştir.
5	2213	Mehmet Teflik Bey	Sabık İvrindi Nahiye Müdürü	Kırmızı	Akıncı Mufreze Kumandanı olarak,
6	2607	İsa Bey (Şerifioğlu)	Ardahan Hamak Nahiye Müdürü	Kırmızı	Ermeni ve Gürcülerin harekâtına karşı teşkilât kurma ve fiilen mücadelede üstün hizmeti sebebiyle.
7	2617	Fahri Bey	Esbak Bolu ve Lahuk Valisi	Kırmızı	Milli Mücadelede üstün hizmet ve yararlıkları sebebiyle.
8	2625	Şükrü Bey	Menemen Aliaga Çiftliği Nahiye Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün fedakârlık ve gayretlerinden dolayı.
9	2627	Besim Nuri Bey	Hassa Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün fedakârlık ve gayretlerinden dolayı.
10	2635	Murat Efendi	Samsun Kavak Nahiye Md.	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün fedakârlık ve gayretlerinden dolayı.
11	2636	Ethem Efendi	İnönü Nahiye Müdürü	Kırmızı	Yenişehir civarında Yunanlılarla yapılan muharebede üstün hizmet ve fedakârlıklarından dolayı.

İSTİKLÂL MADALYASI ALAN İDARECİLER

Sıra No.	Kütük No.	Adı ve Soyadı	Memuriyeti	Madalya Şerit Rengi	Veriliş Sebebi
12	2637	Belir Sami Bey (Baran)	Karaman Kaymakamı	Kırmızı	Bilgi verilmiştir.
13	2638	Seyfettin Bey	Orhangazi Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadelede İzmit ve Karamürsel civarında Yunanlılarla yaptığı mücadeleler dolayısıyla.
14	2639	Münir Hüsrâ Bey	Eski Bilecik Kaymakamı	Kırmızı	Bilecik'de Fransızlara karşı yaptığı teşkilat ve mücadeleden dolayı. (Urfa Havalisi Kumandanı Ali Saip Bey'in Beyanına dayanılarak.)
15	2688	Cevdet Bey	Torul Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
16	2689	Emin Bey	Demirci Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
17	2690	İbrahim Bey	Gemlik Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
18	2692	Yusuf Bey	İçel'in Bolacalı Nahiyesi Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
19	2830	Mithat Kemal Bey	Düzce Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
20	2832	Haşım Bey	Çarşamba Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
21	2833	Halil Bey	Karakurt Nahiyе Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
22	2850	Hasan Bey (Bodrumlu)	Sabık Güllük Nahiyе Md.	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
23	3068	Fahri Bey	Mudanya Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı

İSTİKLÂL MADALYASI ALAN İDARECİLER

Sıra No.	Kütük No.	Adı ve Soyadı	Memuriyeti	Madalya Şerit Rengi	Veriliş Sebebi
24	3069	Remzi Bey	Pülümür Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
25	3116	Hüsamettin Efendi	Sabık Nahiye Müdürlüğünden Beypazarı Heyeti Milli azası	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
26	3234	Hilmi Bey	Sabık Sivas Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
27	3248	Abdulaziz Nami Bey	Sabık Kazan Mutasarrıfı	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
28	3249	Nizamettin Bey	Sinop Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
29	3271	Mehmet Ragıp Bey	Sabık Tutak, Lahik, Bulank Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
30	3301	İzzet Bey	Bahkesir Mutasarrıfı ve Konya Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
31	3374	Tevfik Hadî Bey	Söğüt Nahiye Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı
32	3382	Refik Bey	Sabık Şarkıkaragaç Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
33	3420	Faiz Bey	Eski Lapseki Kaymakamı Erzincan Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
34	3430	Ömer Faik Bey	Dörtöl Erzincan Nahiyesi Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
35	3491	Fatih Bey	Kastamonu Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.

İSTİKLÂL MADALYASI ALAN İDARECİLER

Sıra No.	Kütük No.	Adı ve Soyadı	Memuriyeti	Madalya Şerit Rengi	Veriliş Sebebi
36	3518	Emir Bey	Ankara Zair Nahiyesi Müdürlü	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
37	3616	Nurullah Bey	Bozcaada Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
38	3643	Refet Bey	Eski İçişleri Bakanlığı Müsteşarlarından	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
39	3644	M. Abdülhalil Bey	Eski İçişleri Bakanlığı Müsteşarlarından	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
40	3657	Rıfat Bey	Bolvadin Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
41	3658	Mustafa Recal Bey	Vezirköprü Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
42	3667	Ali Galip Bey	Eski Dimetoka Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
43	3698	Eşref Bey	Elbistan Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
44	3712	Vehbi Bey	Kavak Nahiyе Müdürlü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
45	3794	Şakir Bey	Kandıra Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
46	3803	Durmuş Efendi (Mumcuazade)	Amasya Göynücek Nahiyе Müdürlü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
47	3868	Halife Bey	Eski Harrav Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.

İSTİKLÂL MADALYASI ALAN İDARECİLER

Sıra No.	Kütük No.	Adı ve Soyadı	Memuriyeti	Madalya Serit Rengi	Veriliş Sebebi
48	3883	Sait Bey	İçişleri Bakanlığı Müst.	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
49	3812	Fahri Bey	Mudanya Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
50	3838	Remzi Efendi	Urfa Sumatar Nahiye Md.	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
51	3863	Abdulmuttalip Bey	İçişleri Bakanlığı Nüfus İşleri Umum Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
52	3864	Nazif Bey	Mülkiye Müfettişlerinden	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
53	3873	Emin Bey	Mülkiye Müfettişlerinden	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmet ve gayretlerinden dolayı.
54	4015	Mehmet Asaf Bey	İçişleri Vilayetler İdaresi Umum Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
55	4030	Zühtü Bey	Erzurum Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
56	4038	Cemil Bey	Sabık Bafra Kaymakamı Eskişehir Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
57	4076	Hasan Fahmi Süer	Nigde Yahyalı Nahiyesi Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
58	4078	Süleyman Bey	Nigde Maden Nahiyesi Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
59	4265	Talat Bey	Isparta Mutasarrıfı (Ardahan Mebusu)	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.

İSTİKLÂL MADALYASI ALAN İDARECİLER

Sıra No.	Kütük No.	Adı ve Soyadı	Memuriyeti	Madalya Şerit Rengi	Veriliş Sebebi
60	4286	Hulusi Bey	Sabık Nahiye Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
61	4311	Saadetin Bey	Eski Karaisalı Kaymakamı ve grup kumandanı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
62	3440	İsmail Hakkı Bey	Mut kazası Sarıkavak Nahiyesi Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
63	4359	Necip Bey	Geyve Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
64	4362	İbrahim Ethem Bey	Eski Karaman Kaymakamı ve İçel Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
65	4366	Zeki Efendi	Kazan Şerefzaibala Nahiyesi Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
66	4370	M. Cemal Bey	Eski Vize Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
67	4378	Muşlak Lütfi Bey	Saruhan Valisi	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
68	4384	Sait Bey (Kavalı)	Kırklareli Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
69	5450	Salim Özdemir	Artvin Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
70	4608	Ahmet Fahri Bey	Söğütli Nahiye Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
71	4810	Salih Bey	Eski Sapanca Nahiye Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.

İSTİKLÂL MADALYASI ALAN İDARECİLER

Sıra No.	Kütük No.	Adı ve Soyadı	Memuriyeti	Madalya Şerit Rengi	Veriliş Sebebi
72	4625	İhsan Alaattin Bey	Kilis, Çoban Nahiyesi Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
73	4631	Şehit Tahir Bey (oğlu Ertağulu)	Akdagmadeni Kaymakamı	Kırmızı	Yozgat asileri ile mücadelede şehit edildiği için.
74	5320	Ramiz Efendi	Ercel Nahiyesi Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
75	5323	Refet Bey	Sabık Isparta Mutasarrıfı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
76	5333	Ziya Bey	Aksaray Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
77	5440	Abdulrahman Sırrı Bey	Tercan Kay. Sabıkı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
78	5488	Hilmi Bey	Amasya Valisi (Balıkesir)	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
79	5503	Hayrettin Bey	Kepsut Nahiye Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
80	6025	Paşa Ağa	Maraş Pazarcık Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
81	6116	Abdulbedir Bey	Eski Mülkiye Muefettişlerinden.	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
82	6178	Reşit Bey	Uzunköprü Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
83	6181	Hüseyin Mazhar Bey	Eski Diyarbakır Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.

İSTİKLÂL MADALYASI ALAN İDARECİLER

Sıra No.	Kütük No.	Adı ve Soyadı	Memuriyeti	Madalya Şerit Rengi	Veriliş Sebebi
84	6225	Rahmi Efendi	Ladik Şeyhler Nahiyesi Md.	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
85	6259	Tevfik Bey	Mektûs Kazası Maden Nahiyesi Müdüğü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
86	6327	Abdullah Fevzi Bey	Mülkiye Müfettişi (Mecit-özünden)	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
87	6396	Raşit Bey	Eski Kalecik ve Damra Bölâ Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
88	6394	Reşat Bey	Seferhisar Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
89	6400	Mehmet Emin Efendi	Konya Sille Nahiye Md.	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
90	6407	Eşref Bey	Rize Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün gayret ve fedakârlıklarından dolayı.
91	6409	Cevdet Bey	Tokat Cammici Nahiye Md.	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün gayret ve fedakârlıklarından dolayı.
92	6426	Aga Bey	Kars Kurtkalesi Nahiye Md.	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün gayret ve fedakârlıklarından dolayı.
93	6432	Mithat İzzet Bey	Müstafi Mülkiye Müfettişlerinden (Bursa da)	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün gayret ve fedakârlıklarından dolayı.
94	6449	Hüseyin Hüsnü Efendi	Kilis Polateli Nahiyesi Müdüğü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün gayret ve fedakârlıklarından dolayı.
95	6454	Mahmut Efendi	Osmaniye Kaferden Nahiyesi Müdüğü	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün gayret ve fedakârlıklarından dolayı.

İSTİKLÂL MADALYASI ALAN İDARECİLER

Sıra No.	Kütük No.	Adı ve Soyadı	Memuriyet	Madalya Şerit Rengi	Veriliş Sebebi
96	6584	Cemal Bey	Elâzız Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün gayret ve fedakârlıklarından dolayı.
97	6600	Eyup Sabri Bey	Bünyan Sarıoğlu Nahiyesi Müdürü	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün gayret ve fedakârlıklarından dolayı.
98	6605	Mehmet Nuri Bey	Aziziye Sarız Nahiyesi Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
99	6609	Abdulfeyyaz Bey	Kozan Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
100	6614	Sami Bey	Eski Çarabulus Nahiyesi Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
101	6687	Osman Nuri Efendi	Tokat Ahıap Nahiyesi Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
102	6690	Avni Bey	Eski Milas Kaymakamı	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
103	6716	Kemal Bey	Bursa Valisi	Beyaz	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
104	6908	Hüsni Bey	Eski Adapazarı Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
105	6914	Hasan Reşit Bey	Eski Mülkiye Müfettişi	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
106	6916	Rifat Bey	Eski Erzincan Valisi	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
107	6919	Bahattin Bey	Eski Orhaneli Kaymakamı	Kırmızı	Milli Mücadeledeki üstün hizmetlerinden dolayı.
108	—	Süleyman Vehbi Boytak	Eski Saimbeyli Nahiyi Müdürü	Kırmızı	Milli Mücadelede Haçın'ın (Saimbeyli) işgali sırasında gösterdiği yararlıklardan dolayı.

NOT : Bu yazılar kütük sırasına göre düzenlenmiştir.

**VATANÎ HİZMET TERTİBİNDEN AİLELERİNE MAAŞ
BAĞLANAN İDARECİLER:**

- 1 — Akdağmadeni Kaymakamı Şehit Tahir Bey,
- 2 — Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey,
- 3 — Bozkır Kaymakamı Demir Asaf Bey,
- 4 — Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey,
- 5 — Muş Mutasarrıfı Servet Bey,
- 6 — Karamağara Nahiye Müdürü Tevfik Bey,
- 7 — Diyarbakır Eski Valisi Dr. Reşit Bey,
- 8 — Kızılca Nahiye Müdürü Adil Efendi,
- 9 — Trabzon Eski Valisi Cemal Azmi Bey,
- 10 — Sivas Valisi Reşit Paşa.

BÖLÜM IV

BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDEN SONRA VE CUMHURİYET DEVİRİNDE İDARİ SİSTEM VE MÜLKÎ İDARE

A — CUMHURİYETİN İLANINDAN ÖNCE MÜLKÎ İDARENİN DURUMU:

1. 1918 DEN T.B.M. MECLİSİNİN KURULMASINA KADAR MÜLKÎ İDARE:

Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgi ile bitmesi üzerine birçok vilayet elden çıkmıştı. Millî Mücadelenin başlangıcı ile T.B.M.M.'nin kuruluşuna kadar olan dönemde Heyeti Temsiliye ile İstanbul Hükümeti arasında askerî ve sivil idare üzerinde hâkimiyet mücadelesi yapılmış, sonuçta İstanbul Hükümetinin Anadolu'daki nüfuzu kırılarak, İstanbul Vilayeti dışında kalan iller büyük ölçüde Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girmiştir. T.B.M.M. açıldıktan sonra bu fiili bağlılık hukukileşmiştir.

Osmanlı Devleti'nin taşra idaresi, en son 26 Mart 1913 de yürürlüğe konulan “İdare-i Umumiye-ı Vilâyet Kanunu Muvakkati” ile Vilayet, Liva, Kaza ve Nahiye şeklinde kademelendirilmişti. Livalar (Mutasarrıflıklar) müstakil ve mülhak olmak üzere iki değişik yapıya sahipti.

Millî Mücadele başlangıcında ülke İstanbul dahil olmak üzere 15 vilayet, 17 müstakil liva ve 35 mülhak livaya ayrılmıştı. Vilayetler ve bağlı mutasarrıflıklar ile ilgili tablo şöyledir:

- 1 — Aydın (Merkezi İzmir):
Aydın, Saruhan (Manisa), Denizli
- 2 — Ankara:
Kırşehir, Çorum, Yozgat
- 3 — Adana:
Mersin, Kozan, Cebelibereket (Osmaniye)

- 4 — Bitlis:
Muş, Siirt, Genç
- 5 — Diyarbekir (Diyarbakır):
Ergani, Mardin, Siverek
- 6 — Edirne:
Gelibolu, Kırkkilise (Kırklareli), Tekfendağı (Tekirdağ)
- 7 — Erzurum:
Erzincan, Bayazıt (Doğubeyazıt)
- 8 — Hüdavendigar (Bursa) :
Ertuğrul (Bilecik)
- 9 — İstanbul:
Beyoğlu, Üsküdar
- 10 — Kastamonu:
Sinop, Çankırı
- 11 — Konya:
Isparta, Burdur
- 12 — Mamuretülaziz (Elâzığ):
Malatya, Dersim (Tunceli)
- 13 — Sivas:
Amasya, Tokat, Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar)
- 14 — Trabzon:
Rize, Gümüşhane
- 15 — Van:
Hakkari.

Müstakil Livalar:

Niğde, İçel (Silifke), Canik (Samsun), Karahisar-ı Sahip (Afyon), Eskişehir, Kütahya, Antalya, Menteşe (Muğla), Biga (Çanakkale), Çatalca, Karesi (Balıkesir), İzmit, Bolu, Kayseri, Urfa, Maraş, Ayıntap.¹

Görüldüğü üzere bu tabloda Kars, Ardahan görülmemektedir. 1877-1878 Rus Savaşında kaybedilen Kars ve çevresi Brest-Litovsk antlaşması ile tekrar Osmanlı Devleti'ne geçmiş, 11 Eylül 1918 de Kars ve Batum Livalarından müteşekkil Batum Vilayeti kurulmuştu. Mondros Ateşkesi ile boşaltmaya mecbur kalınan bu bölge, Ermenilerin eline geçmişse de Doğu

¹ Kâmil Erdeha: Millî Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 44.

Savaşı zaferle sonuçlanınca 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması uyarınca Kars, Ardahan ve Artvin tekrar sınırlarımız içine alınmıştır.

2. İLK ANAYASADA YENİ İDARÎ İLKELER VE MÜLKÎ İDARE:

T.B.M. Meclisinin açılmasından sonra Meclis, 7 Şubat 1621 tarih ve 85 sayılı “Teşkilatı Esasiye Kanunu”nu kabul ederek millî devletin temellerini atmış ve devlet yapısını yeni bir düzenlemeye tabi tutmuştur.

Yeni rejimin temel dayanağı millî hakimiyet ilkesidir. İlk Anayasa bu ilke üzerinde kurulmuş, 1 inci madde ile “Hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, idare usulünün, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayandığı” açıkça belirtilmiştir.

İkinci madde ile “Kuvvetler Birliği” ilkesi kabul edilerek, “İcra kuvveti ve teşri salâhiyeti milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder” hükmü getirilmiştir.

1921 Anayasası hükümlerine göre Meclis, başkanı ve hükümet üyelerini bizzat seçer ve düşürür. Meclis başkanı hükümetin de başkanıdır.(Madde 3, 8, 9).

1921 Anayasası, yürütme ve yasama hakkında getirdiği hükümler yanında 10 ve sonraki maddeleri ile idareyi düzenlemiştir.

“İdare” başlığını taşıyan 10 uncu maddesindeki “Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilayetlere; vilayetler kazalara münkasem olup, kazalar da nahiyelerden tereküp eder” hükmü ile livalar bir idari kademe olmaktan çıkarılmıştır.

12 nci maddesi ile vilayet halkınca şûralar kurulmuş, “vilayet” başlığı taşıyan 11 inci maddesi ile; vilayetin mahalli, manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haiz olacağını belirtmiştir. Yine 11 inci madde ile B.M. Meclisince çıkarılacak kanunlarla vakıf, medrese, millî eğitim, sağlık, iktisat, ziraat, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin düzenlenmesi ve idaresi vilayet şûralarına verilmiştir.

1921 Anayasasının Mülki İdare Amirleri ile ilgili düzenlemesi 14 üncü madde ile yapılmıştır. Bu madde aynen şöyledir:

“Vilayette Büyük Millet Meclisinin vekili ve mümessili olmak üzere vali bulunur. Vali, Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından tayin olunup vazifesi devletin umumi ve müşterek vezaifini rüyet etmek (görmek) tir. Vali yalnız devletin umumi vezaifi ile mahalli vezaif arasında, tearuz vukuunda müdahale eder.”

İlk Anayasamızın 15 inci maddesi kazaları, 16-21 maddeleri nahiyeleri, 22 ve 23 üncü maddeleri de umumi müfettişlikleri düzenlemiştir. 23

maddeden ibaret olan Anayasanın 13 maddesinin taşra idaresi ile ilgili olduğu düşünüldünce, Mustafa Kemal Paşa'nın ülkenin iç idaresine ne kadar önem verdiği açıkça görülür.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mart 1921 tarihinde I inci Devre, II inci Toplantı açış nutkunda söyledikleri, İdari Teşkilata verdiği önemin bir ifadesidir;

“Efendiler, T.B.M.M. nin mukadderat-ı milliyeyi bilfiil deruhte eylediği gün bulduğu idare makinasının mazinin istibdat fikirleri ve esasları üzerinde kurulmuş, çürük bir makina olduğunu izaha lüzum görmem. Meclis-i Âliniz ve Hükümetiniz işte böyle bir makinanın İslahına çalışmakta bulunmuştur ve vazettiği, peyderpey ikmal edeceği esaslar ile idarei umumiyeiyi nisbeten şayanı emniyet bir hale ifrağa (getirmeye) muvaffak olmaktadır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun muhteviyatı tatbik ve yeni İdare-i Vilayet Kanunu ile ikmal edildiği takdirde, memleketin dahilen muhtaç olduğu esbabı inkişafın tamamen izhar edilmiş olacağına kaniim.”²

1921 Anayasasında müphem kalan konular 29 Ekim 1923 tarih ve 364 sayılı “Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Tavzihan Tadiline Dair Kanun” ile açıklığa kavuşturulmuş, devlet milli bir cumhuriyet temeline oturtulmuştur.

Anılan kanun ile 1921 Anayasasının 1, 2, 4, 10, 11, 12 nci maddeleri yeniden düzenlenmiştir. Bu değişikliklerle Türkiye Devleti kurulmuş, hükümet şeklinin cumhuriyet olduğu belirtilmiştir (Madde 1-2). Diğer maddelerle cumhurbaşkanının, başbakanın nasıl seçileceği, hükümetin nasıl teşkil edileceği düzenlenmiştir.

364 sayılı bu kanun yeni bir anayasa anlayışı getirmemiştir. Bu kanunla tarihe karışan Osmanlı Devleti yerine yeni bir devlet kurulmuş olmaktadır.

Bu konuyu Büyük Önder Nutuk'da şöyle açıklamıştır:

“Bilirsiniz ki, bu Teşkilât-ı Esasiye Kanununa göre, Meclis Başkanı Meclis adına imza atmaya ve Vekiller Heyeti kararlarını onaylamaya yetkili ve Vekiller Heyetinin tabii başkanı olmakla beraber, devletin başkanı olduğuna dair bir kayıt ve kanuni bir açıklık yoktur. Bu kanunun yapıldığı günlerdeki umumi şartlar ve görüşler düşünüldürse, kanunun önemli bir noktayı ihmal etmiş olmasındaki zaruret kendiliğinden anlaşılmış olur. Bu ihmal, Meclis ve Meclis Hükümeti mevcut olmakla bera-

² a — T.B.M.M. Tutanak Dergisi, D. 1, c. g., sh. 2.

b — Kâzım Öztürk: Cumhur başkanlar mm T.B.M.M. ni Açış Nutukları, sh. 70.

ber devlet başkanlığı makamının, padişahlık kaldırıldıktan sonra hilafet makamında tecelli ettiği fikir ve kanaatinde bulunanları, Cumhuriyetin ilanı gününe kadar ümit içinde yaşattı.”³

B — CUMHURİYETİN İLANINDAN SONRAKİ İDARİ SİSTEM VE MÜLKİ İDARE:

1. CUMHURİYETİN GETİRDİĞİ YENİ İDARİ SİSTEM

1921 Anayasası “Bir geçiş dönemi, bir geçici dönem Anayasasıdır.”⁴ Bu Anayasa “Yeni bir sistem kurmak yolunda atılmış ilk adımdır.”⁵

Her türlü fikri çabalarında ve kararlarında sistem bütünlüğü fikrini özellikle gözetmiş bulunan Atatürk; Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni kurarken idari yapıyı sistem manzumesi içinde düşünmüş, zaman ve şartlar karşısında gerekli değişiklikleri bu esasa göre yapmıştır.

13 Ağustos 1925 tarihinde T.B.M.M. nin II nci Devre, 1 inci Toplantı yılını açarken yaptığı konuşma Atatürk’ün bu yeni sistem konusundaki düşüncelerini göstermektedir.

“Efendiler! Asırlarca devam eden bir kötü idarenin bu nesle yüklediği vazifeler sayılamayacak çeşitte ve güçlükler arzulemektedir. Bu sebeple yapmaya mecbur olduğumuz mühim ve çok işleri doğru ve netice verir bir sisteme bağlama mecburiyetindeyiz.

Mahdud vasıtalarla büyük işler görmenin yegâne usulü, kuvvetlerimizi dağıtmamak, mevcut vasıtaların azami kısmını gayretlerimizden en mühim olanları üzerinde toplamaktır.”⁶

Atatürk’ün V inci Devre, I.II üncü Toplantı Yılı Açış Nutku dolayısıyla 1 Kasım 1937 tarihinde söylediği aşağıdaki sözleri de bütün kamu görevlileri için çok önemli bir direktif niteliğindedir.

“İleri hükümetçiliğin şiarı, halkı kudretine olduğu kadar şefkatine de samimiyetle inandırabilmesidir. Büyük küçük bütün Cumhuriyet memurlarında bu zihniyetin en geniş şekilde inkişafına önem vermek çok yerinde olur.”⁷

³ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt II, sh. 451.

⁴ Prof. Dr. Kemal Dal: Türk Anayasa Hukuku, sh. 36.

⁵ Prof. Dr. Nuri Esen: Türk Anayasa Hukuku, sh. 56.

⁶ a — T.B.M.M. Tutanak Dergisi, D. III, C. 1, sh. 4.

b — Kâzım Öztürk: Cumhurbaşkanlarının T.B.M.M. ni Açış Nutukları, sh. 200

⁷ a — T.B.M.M. Tutanak Dergisi, D. V, C. 20, sh. 3.

b — a.g.e., sh. 257.

Geçici dönemin geçici düzenlemelerini yapmış olan 1921 Anayasası ve değişiklikleri, devrini tamamladıktan sonra, Meclis 491 sayılı “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu”nu 20 Nisan 1924 tarihinde kabul ederek çağın ve medeni devlet anlayışının gerekli kıldığı esasları vazetmiştir.

1924 Anayasası; birçok yönleri ile, 1921 tarihli “Teşkilât-ı Esasiye Kanunu” ile kabul edilmiş ve ilk T.B.M. Meclisince uygulanan ilkelere bağlı kalmıştır. Yeni Anayasa 105 esas, bir geçici maddeden ibarettir.

1924 Anayasasında görülen en dikkate değer üç temel ilke, şunlardır:

- CUMHURİYET İLKESİ
- MİLLÎ HAKİMİYET (Egemenlik) İLKESİ
- KUVVETLER BİRLİĞİ VE B.M. MECLİSİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ İLKESİ.

1924 Anayasası; Cumhuriyet ilkesini, temel olarak almıştır. Söz konusu Anayasanın birinci maddesi aynen şöyledir;

“Madde 1 — Türkiye Devleti, bir Cumhuriyettir.”

1924 Anayasası; üçüncü maddesi ile, “Millî Egemenlik İlkesi”ni kabul etmiş ve aynen şu şekilde ifadelendirmiştir:

“Madde 3 — Hakimiyet, bilâ kaydü şart Milletindir.”

Anayasanın bu ilkesi, Türkiye’de, demokratik bir devlet düzeni kurmanın ilk hareket noktasıdır.

Millet; egemenliğin gerçek sahibidir. Bu egemenlik, T.B.M. Meclisi aracılığı ile kullanılır.

T.B.M. Meclisi; milletin yegâne ve hakiki mümessili olup, millet namına egemenlik hakkını kullanır. (Madde: 4).

1924 Anayasası, 1921 Anayasası tarafından benimsenmiş olan ve ilk B.M. Meclisince uygulanan, “Kuvvetler Birliği Sistemi”ni yumuşatarak kabul etmiştir.

Bu Anayasanın 5 inci maddesi aynen şöyledir:

“Madde 5 — Teşri salâhiyeti ve icra kuvveti Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.”

Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta’ya göre; “Kuvvetler Birliği İlkesi, Millî Mücadele devrinden kalan bir sembolden ibarettir.

Bununla beraber; devrin siyasi çevrelerinde ve Anayasa doktrininde 1924 Anayasasının Kuvvetler Birliği İlkesi'ne dayandığı görüşü egemen olmuştur.”⁸

Prof. Balta; 1924 Anayasasının yaptığı bir yenilikten söz ederken, daha önceliklere devamla şöyle demektedir:

“Bu, idari yargının kurulmasını öngörmüş olmasıdır. Böylece, idari yargı kurulmuş, bu suretle 1924 Anayasa Rejiminde hukuk devleti ilkelerinin büyük kısmı gerçekleşmiştir.”

1924 Anayasasının 89, 90 ve 91 inci maddeleri vilayetleri düzenlemiştir. Genel olarak 1921 Anayasasına bağlı kalınmakla birlikte; nahiyelerin kasaba ve köylerden ibaret olduğu hususu da zikredilerek vilayet, şehir, kasaba ve köylerin tüzel kişiliklerinin bulunduğu, vilayet idaresinin tevsii mezuniyet (yetki genişliği) ve tefriki vezaif (görev ayrımı) ilkelerine dayanacağı belirtilmiştir.

3 Şubat 1937 tarih ve 3115 sayılı kanunla yapılan bir başka değişiklikle; Anayasa'ya devletin nitelikleri dahil edilmiştir.

Yapılan değişiklikle, 2 nci madde şöyle olmuştur:

“Madde 2 — (3.2.1937-3115) Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçıdır. Resmi dili Türkçe'dir. Makarnı Ankara şehridir.”

2. ATATÜRK DEVRİNDE KURULAN YENİ MÜLKİ İDARE ÜNİTELERİ

İl'ler:

- 1 — 1924 de Rize
- 2 — 1933 de 2197 Sayılı Kanunla İçel
- 3 — 1936 da 2885 Sayılı Kanunla Artvin, Bingöl, Bitlis, Hakkari ve Tunceli.

İlçe'ler:

- 1 — 1926 da 877 Sayılı Kanunla Kurulanlar:
Kozan, Polatlı, Serik, Susurluk, Bozüyük, Gölpazarı, Osmaneli, Genç, Bucak, Gelibolu, Ergani, Baskil, Nizip, Beyoğlu, Çatalca, Üsküdar, Torbalı, Ardahan, Küre, Cihanbeyli, Çumra, Hadim, Gercüş, Hozat, Hilvan, Siverek, Sorgun (27 ilçe).

⁸ Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta: İdare Hukuku Genel Konular, sh. 67.

- 2 — 1928 de 1282 Sayılı Kanunla Kurulanlar:
Borçka, Erdek, Ayvacık, İpsala, Beykoz, Kartal, Dikili, Datça,
Ladik, Silivri.
- 3 — 1929 da 1533 Sayılı Kanunla, Yalova.
- 4 — 1930 da 1612 Sayılı Kanunla Kurulanlar:
İzmit, Beşiktaş, Eminönü, Fatih, Kadıköy, Sarıyer.
- 5 — 1932 de 2042 Sayılı Kanunla, Solhan.
- 6 — 1933 de 2197 Sayılı Kanunla:
Osmaniye, Aksaray.
- 7 — 1934 de 2529 Sayılı Kanunla:
Karlıova, Akçakoca, Çat, Bulancak, Kavak.
- 8 — 1935 de 2885 Sayılı Kanunla:
Patnos, Hizan, Tatvan, Bismil, Dicle.
- 9 — 1936 da 3012 Sayılı Kanunla:
Çankaya, Gündoğmuş, Manyas, Yeşilova, Yenice, Kargı, Eyüp,
Gölcük, Gökçy.
- 10 — 1937 de 3223 Sayılı Kanunla:
Çınar, Karayazı, İdil, Mazıdağı.
- 11 — 1938 de 3393 Sayılı Kanunla:
Sütçüler, Baykan, Kozluk.

3. CUMHURİYET REJİMİNİN YERLEŞMESİ

Büyük Önder her türlü zafiyetten uzak milli birlik ve bütünlük içinde çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmış bir devlet yaratmayı amaçlamıştır. Bunun için de tüm iç ve dış düşmanlara ve onların işbirliğinden doğan ihanetlere fırsat vermemek için geçici ya da sürekli bazı kanunlar çıkarılmıştır.

Bunlar arasında çok önemli olan birkaç kanundan söz etmek faydalı olacaktır.

- a) İzale-i Şekavet Kanunu,
- b) Takrir-i Sükûn Kanunu,
- c) Vilayet İdaresi Kanunu,
- d) Tunceli Vilayeti'nin İdaresi Hakkında Kanun,
- e) Müfettiş-i Umumilikler.

a) İzale-i Şekavet Kanunu:

18 Ekim 1923 tarihli ve 356 numaralı İzale-i Şekavet Kanunu; kelime manasından da anlaşıldığı üzere “Eşkıyalığın kesinlikle kaldırılması” amacını taşımaktadır. On maddelik bir kanundur.

Kanunun 2 nci maddesinde kimlere “Şaki” denileceği açıkça belirlenmektedir. “Şaki” şekavet kavramından gelmekte ve bahtsız, fena hareketli, habis, yol kesen haydut karşılıklarında kullanılmaktadır. Sözlüklere göre de “Eşkıyalık” haydutluk demektir.

“Madde 2 — Mülklerin gasbı veya öç alma veya suikast veya dahili emniyeti ihlâl için hane, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahalleri basarak veya yakma veya tahrip ederek veya adam öldürerek veya yollarda ve kırlarda soygunculuk yaparak veya adam kaldırarak veya iş bu işlerden birini veya birkaçını işlemekten dolayı mevkuf ve mahpus iken tevkifhane ve hapisshaneden firar ederek silahlı olarak dolaşmak suretiyle emniyet ve asayiş tek başına veya toplu halde tehdit ve işgal edenler şaki (eşkiya) dir.

Madde 3 — Bu kabil şahıslara kayıtsız şartsız teslim olmaları için İçişleri Bakanlığınca başlangıcı zikredilmek ve on günden az ve otuz günden çok olmamak şartıyla bir müddet verilir. İş bu müddeti gösteren ihbarnameler eşkiyanın dolaştığı mıntıkada, insanların toplanacakları mahallere, pazar yerlerine ve ikametgâhları kapısına asılır ve keyfiyet mıntika dahilindeki gazeteler ve tellal vasıtasıyla ilân ettirilir.

Madde 4 — İçişleri Bakanlığı’nca şaki (eşkiya) oldukları ilân olunan kişileri uzaktan veya yakından idare ettikleri veyahut bu kabil kişilere bilerek ve hiçbir mecburiyete dayanmayarak silahlar, cephane ve iase maddeleri verdikleri ve gönderdikleri anlaşılan kimselerin, yataklık ettikleri şakilerin soruşturmasına kadar, başka yerlere geçici olarak nakillerine İçişleri Bakanlığı yetkilidir.

Madde 7 — Muvakkaten başka yerlere sevkedileceklerin sevk masrafları göçmenlerin iskânı ödeneklerinden ilgili hükümlere uyularak ödenir ve eşkiyaların tenkilinde evvelce fevkalade hizmetleri geçen muhbirler (ihbar eden kimselere) hizmet derecesine göre nakdi mükâfat ita olunur.

Madde 8 — İş bu maddelerin hükümlerinin uygulanmasında tembelliği ve lakaydisi veya garaz yüzünden veya menfaat temini maksadıyla suistimali tahkik edilerek anlaşılan veya muhbirler hakkında ifşaatta bulunan hükümet memurları herhangi derece ve rütbede olursa olsun, evveleminde azil veya açığa alındıktan sonra muhakeme altına alınır ve mu-

hakeme sonucu naklolunan kişilerin zarar ve ziyanları mahkemece taktir ve tazmin ettirilir.

Madde 10 — İş bu kanunun icrasına İcra Vekilleri Heyeti ve Reisiyle İçişleri, Adliye ve Maliye Vekilleri memurdur.”

Bu kanun 21 Şubat 1963 tarih ve 215 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

b) Takrir-i Sükûn Kanunu:

4 Mart 1925 tarihli ve 578 numaralı Takrir-i Sükûn Kanunu; çok kısa, üç maddelik bir kanundur.

Kanunun birinci maddesi aynen şöyledir:

“Madde 1 — İrticaa ve isyana ve memleketin içtimai nizamını ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâl eba (sebebe olan) bilumum teşkilât ve tahrikât ve teşebbûsat ve neşriyatı Hükümet, Reiscumhurun tasdikiyle, re’sen ve idareten men’e mezundur.

İş bu e’f’al erbabını Hükümet İstiklâl Mahkemesine tevdi edebilir.”

Kanunun 2 nci maddesi; kanunun yayımından itibaren iki sene müddetle yürürlükte kalacağı amirdir.

Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlüğü, 979 numaralı ve 2 Mart 1927 tarihli kanunla, 4 Mart 1927 den itibaren 4 Mart 1929 tarihine kadar olmak üzere iki sene daha uzatılmıştır.

c) Vilayet İdaresi Kanunu:

18 Nisan 1929 tarih ve 1426 numaralı “Vilayet İdaresi Kanunu” tümü 71 madde olan bir kanundur.

Kanunun; Mülki İdare taksimatını ilgilendiren önemli maddeleri şunlardır:

“Madde 1 — Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 89 uncu maddesi mucibince, Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebetler noktai nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere münkasemdir. Nahiyeler de kasaba ve köylerden tereküp eder.

Madde 2 — Vilayet teşkili veya mevcut vilayetlerden birinin kaldırılması veyahut vilayet merkezinin değiştirilmesi Devlet Şurası’nın mütalaası alınarak kanun ile yapılır.

Kaza teşkili, kaldırılması veya bir kazanın bir vilayetten başka bir vilayete bağlanması, vilayet idare heyet ve umumi meclislerinin mütalaası alındıktan sonra, kanun ile yapılır.

Vilayet sınırlarının, kaza merkez ve sınırlarının değiştirilmesi, nahiye teşkili veya kaldırılması veya bunların merkez ve sınırının değiştirilmesi, bir kazadan başka bir kazaya bağlanması alâkadar vilayet idare heyet ve umumi meclislerin mütalaası alındıktan sonra Dâhiliye Vekâletinin kararı ve Reisicumhurun tastiki ile yapılır.

Yeniden köy teşkili, köylerin birleştirilmesi, ayrılması veya nahiyeden başka bir nahiyeye bağlanması vilayet idare heyet ve umumi meclislerinin mütalaası alındıktan sonra Dâhiliye Vekâleti'nin tensibi ile vilayetlerce yapılır.”

Vilayet İdaresi Kanunu, diğer maddelerinde; vilayet memurlarının tayin usullerini, vali ve kaymakamların görev ve yetkilerini, valinin genel idareye dahil bulunmayan dairelerle ilişkilerini, İl ve İlçe İdare Kurulları'nın kuruluş ve görevlerini düzenleyen hükümler getirmiştir.

d) Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun:

25 Aralık 1935 tarih ve 2884 numaralı “Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun” 38 maddeden ibarettir.

Kanunun yürürlük süresi; çeşitli tarihlerde çıkarılan 3 maddelik kanunlarla uzatılmış, 1935'ten başlamak suretiyle en son olarak 25 Aralık 1945 tarih ve 4809 numaralı kanunun verdiği yetkiyle, 1946 yılına kadar gelinmiştir.

Bu kanun, günün şartları içinde geniş yetkilere sahip bir idare amiri ihtiyacından dolayı çıkarılmıştır. Getirilen “Vali ve Kumandan” müessesesi ile askeri ve idari yetkiler tek elde toplanmış, ayrıca adli yetkilerden olan takibat tehiri ve ceza ertelenmesi “Vali ve Kumandan”a tanınmıştır.

Yetki genişliği ve yetki devri ilkelerinin tipik bir örneği olan bu kanunun başlıca maddeleri şunlardır:

“Madde 1 — Tunceli Vilayetine ordu ile irtibatı baki kalmak ve rütbesinin salahiyetini haiz bulunmak üzere “Korkomutan rütbesinde bir zat” Vali ve Kumandan seçilir.

Vali ve Kumandan usulü veçhile Milli Müdafaa Vekâletinin muvaffakati alınmak şartıyla Dâhiliye Vekilinin inhası ve İcra Vekilleri Heyeti kararı ile tayin olunur.

Bu Vali ve Kumandan, teşkil edilen Dördüncü Umumi Müfettişliğin de umumi müfettişidir.”

“Madde 2 — Vali ve Kumandan, vilayet umur ve muamelatında ve vilayet memurları hakkında, vekillerin kanunen haiz oldukları bütün salahiyetlere haizdir.

Vali ve Kumandan, lüzum gördüğü taktirde vilayeti teşkil eden kaza ve nahiyelerin hudut ve merkezlerini değiştirir ve keyfiyeti Dâhiliye Vekâletine bildirir.”

Kanunun üçüncü maddesinde; bu vilayetin kaza kaymakamları ve nahiye müdürleri için yepyeni bir hüküm getirilmekte, ordu ile irtibatı bâki kalmak üzere muvazzaf subayların tayinlerinin yapılabileceği esası, hükme bağlanmaktadır.

Kanunun beşinci maddesinde; Vali ve Kumandan, başkaca yetkiler verilerek vilayette kullanılan asker memurlar için disiplin bakımından askeri kanunların tanıdığı yetkilere sahip kılınmakta, diğer memurlara inzibat komisyonu kararı ile sınıf tenzili ve memuriyetten ihraç cezaları da tatbik edebileceği belirtilmektedir.

“Madde 6 — Bu vilayette umumi meclis vazifesini Valinin veya tevkil edeceği zatın riyaseti altında vilayet idare heyeti azalarıyla kaza kaymakamlarından mürekkep bir heyet görür. Daimi encümen işini, valinin veya tevkil edeceği zatın riyaseti altında defterdar, maarif müdürü, nafia başmühendisi veya bunların vazifelerini görenlerden mürekkep bir heyet görür. İdarei Hususiye Vilâyet Kanununun diğer hükümleri mer’idir.”

“Madde 31 — Vali ve Kumandan; emniyet ve asayiş noktasında lüzum görürse, vilayet halkından olan fertleri ve aileleri vilayet içinde bir yerden diğer yere nakletmeye ve bu gibilerin vilayet içinde oturmalarını menetmeye salahiyetlidir.”

“Madde 32 — Vali ve Kumandan; herhangi bir şahıs hakkındaki takibatın tehirine ve cezaların teciline salahiyetlidir.”

e) Müfettiş-i Umumilikler:

1921 Anayasasının 22 nci maddesi; “Umumi Müfettişlik”ten bahsederek, aynen şöyle demektedir:

“Madde 22 — Vilayetler, iktisadi ve içtimai münasebetleri itibarıyla birleştirilerek umumi müfettişlik kıtaları vücuda getirilir.”

1921 Anayasası; aynı şekilde, 23 üncü maddesinde, umumi müfettişlerin vazifelerini belirlemektedir.

“Madde 23 — Umumi müfettişlik mıntıklarının umumi surette asayişinin temini, umum daireler muamelatının teftişi, umumi müfettişlik mın-

tıkasındaki vilayetlerin müşterek işlerinde ahengin tanzimi vazifesi umumi müfettişlere mevdudur. Umumi müfettişler; devletin umumi vazifeleri ile mahalli idarelere ait vazifeler ve kararları daimi surette murakabe ederler.”

Buna karşı, 1924 Anayasasında “Umumi Müfettişliklere yer verilmemiştir.

18 Nisan 1929 tarih ve 1426 sayılı Vilayet İdaresi Kanunu; 1924 Anayasası ilkelerini esas almış durumdadır. Ancak 1164 nolu “Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun” 25 Haziran 1927 tarihinde çıkarılmış bulunmaktadır. Beş maddelik bir kanundur.

1164 sayılı söz konusu kanunun 1 inci maddesinde aynen şöyle denilmektedir:

“Madde 1 — Müteaddit vilayetleri alakadar eden ve bu vilayetlerin müşterek faaliyetleri ile izalesi kabil olan ihtiyaçları hudusunda (ortaya çıkmak) o vilayetler üzerinde gelecek maddelerde yazılı salahiyetleri haiz umumi müfettişlikler teşkiline ve ihtiyaçların zâil olması ile bu müfettişliklerin ilgasına hükümet mezdur.

Umumi Müfettişlikler, icra Vekilleri Heyeti kararıyla tayin olunur ve memuriyetlerine de aynı surette nihayet verilir.”

Kanunun 3. maddesinde de umumi müfettişlerin görevleri sayılmaktadır. Bu maddeye göre; Umumi Müfettişler İçişleri Bakanlığı’na bağlıdır. Genel olarak görevleri emniyet ve asayişin sağlanmasını izlemek ve denetlemektir. Umumi Müfettişler ayrıca Bakanlıkların yetkilerinden Bakanlar Kurulu Kararı ile kendilerine devredilenleri kullanırlar.

1164 sayılı kanunla kabul edilen Umumi Müfettişlik müessesesine verilen önem bir süre devam etmiş, devletin etkinliği ve milli hudutlar içerisinde emniyet ve asayiş sağlanınca 5990 sayılı kanunla, artık kendisine ihtiyaç duyulmadığı gerekçesiyle mevcudiyetine son verilmiştir.

Umumi Müfettişlik uygulamasını, zamanın şartlarının gerektirdiği ve belirli bir zaman yaşamış bir müessese olarak kabul etmek lazımdır.

C — ATATÜRK İNKILABI VE İDARECİLER:

Atatürk, inkılaplardan, söylev ve demeçlerinde “Türk inkılabı” diye söz etmiştir. Böylece O, inkılapların tek tek ele alınıp yapılmadığı gibi, bu şekilde değerlendirilemeyeceğini, değişme ve yenileşme hareketlerinin bir bütünün parçaları olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yapılanları, “Türk inkılabı” diye isimlendirerek, bütün inkılapların Türk Milletinden alınan

ilham ve güçle ve millet ile birlikte başarıldığını, milletin arzusu olduğunu vurgulamıştır.

Atatürk, İnkılap ve Türk İnkılabını şöyle açıklamaktadır:

“İnkılap mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Türk Milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplarına göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır...”⁹

Netice olarak; millet, saydığım değişiklik ve inkılapların tabii ve zaruri icabı olarak umumi idaresinin ve bütün kanunlarının ancak dünyevi ihtiyaçlarından mülhem ve ihtiyacın değişme ve gelişmesiyle mütemadiyen değişme ve gelişmesi esas olan dünyevi bir zihniyeti, hayatı boyunca devam edecek bir idare saymıştır.

Büyük milletimizin hayatının seyrinde vücuda getirdiği bu değişiklikler, herhangi bir ihtilâlden çok fazla, çok yüksek olan en muazzam inkılaplardandır.”¹⁰

Atatürk, inkılaplarının amacı ve metodu hakkında da şunları söylemiştir:

“Büyük davamız en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmiştir.

Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılap yapmış olan büyük Türk Milletinin dinamik idealidir.

Bu ideali en kısa zamanda başarmak için, fikir ve hareketi birlikte yürütmek mecburiyetindeyiz.”¹¹

“Hakiki inkılapçılar onlardır ki, terakki ve tecdütt inkılabına sevk etmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki temayül-ü hakikiye nüfuz etmesini bilirler.”¹²

Atatürk İnkılapları ile Osmanlı Devletini yıkılıştan kurtarmak için girişilen ıslahat teşebbüsleri karşılaştırıldığı zaman aralarında benzerlik bulmak mümkün değildir. Osmanlı ıslahat teşebbüsleri devletin fikri temellerinde herhangi bir değişikliği öngörmediğinden, başka bir ifadeyle devleti millet kavramı üzerine bina etmeyi amaçlamadığından esasta bir değişiklik yapamamıştır.

İsmet İnönü Osmanlı ıslahat teşebbüsleri ile Türk İnkılabı arasındaki kesin ayrılığı şöyle açıklamıştır:

⁹ Prof. Dr. Afet İnan: Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, sh. 250.

¹⁰ Dr. Utkan Kocatürk: Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, sh. 88.

¹¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, sh. 401.

¹² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, sh. 214.

‘İnkılabımız; dahili ve milli mahiyeti itibariyle, Osmanlı içtimai Heyetinin vakit vakit gösterdiği ıslahat teşebbüslerinin bir devamı veya tekamülü değildir. Geçirdiğimiz son yarım asırlık hadiseler, Osmanlı devrindeki vatanperverlerin ve mücahitlerin Osmanlı camiasındaki ıslahat ve kuruluş teşebbüslerinin yanlış temelde ve Türk Milletinden başka bir bünye üzerinde çabaladıklarının ifadesidir.”¹³

Atatürk İnkılapları değişik yer ve zamanlarda gelişigüzel yapılan yenileşme ve değişimler değil, bir fikir sisteminin sonucudur.

Atatürk tarafından sağlam bir fikir sistemi kurulmuş, bu sistem inkılaplara temel olmuştur.

“Atatürk; fikir sistemini, birbiri ile tabii olarak bütünleşmiş olduğunu müşahade ettiği iki temel gerçekten hareketle vücuda getirmiştir.

Bütünleşmiş haldeki bu gerçekler **İnsan** ve **Millet** olarak tanımladığımız varlıklardır.

Atatürk her iki gerçek varlık için, şu esası vazetmiştir. —Her şeyden önce kendini tanı.— Bu esası, her iki varlık için, her türlü gerçek ihtiyaçların objektif ölçüler içinde ortaya çıkmasının da tam bir teminatıdır.”¹⁴

Bu fikir sisteminde önce kendini tanımaya çalışan insan veya millet, mevcut kudretlerini, meziyetlerini, eksik yanlarını ve kusurlarını öğrenecek, çevre ile münasebetlerinde bu tespitleri hareket noktası alacaktır.

“Atatürk, bu kendini tanıma faaliyetinin, hürriyet nizamı içinde ve akıl gücüyle başlayıp sürdürülmesini temel şartlardan saymıştır.”¹⁵

Atatürk ilkelerini birbirinden çözüp ayırmaya, tek tek değerlendirmeye girişmek; onları inkılap hareketlerinden ayrı düşünmek büyük yanlışlık olur. Bunlar, bir bütün oluşturan öğelerdir. Sağlıklı bir canlının organları gibi birbirleriyle tam uyum içinde bağlantılıdır. İşte bu uyum, bu bütünlük ve bu bağlantı Atatürk’çülük dediğimiz dünya görüşünü ortaya çıkarmıştır.¹⁶

Büyük Önderin inkılap ve ilkeleri ile ilgili bu kısa açıklamalar O’nun devlet yapısı ve devletin vazifeleri konularındaki düşüncelerinin de esası olmuştur. Devletin yapısı ve vazifeleri konusunda Atatürk’ün aşağıda verilen sözleri, merkezi idare ile taşra idaresi olarak zorunlu bir ikilik gösteren devletin yapısının genel hareketlerini çizmektedir.

¹³ Peyami Safa: Türk İnkılâbına Bakışlar, sh. 96.

¹⁴ Atatürk’ün Ekonomi Görüşü, K.K.K., sh. 127.

¹⁵ a.g.e., sh. 126.

¹⁶ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihimiz, K.K.K., (2. Basım), sh. 54.

“Devlet bir iradeye, bir hakimiyete maliktir. O’nu ifade ve infaz için bir takım vasıtalarla muhtaçtır. Bu vasıtaları ihtiva eden devlet teşkilatında Millet Meclisi ve Hükümet teşkilatı esastır.”¹⁷

“Türkiye Cumhuriyeti’nin Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, en asrı hakimiyeti milliye esaslarını, hükümlerini ihtiva eder. Birkaç maddesini daima hatırdâ tutmak için, burada aynen tekrar edelim.

— Hakimiyet, bilâ kayıt ve şart milletindir.

— Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakkı hakimiyeti istimal eder.

— Teşri salâhiyeti ve icra kuvveti, Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

Bizim telakkimize göre; siyasi kuvvet, milli irade ve hakimiyet, milletin vahdet halinde müşterek şahsiyetine aittir, birdir. Taksim ve tefrik ve ferağ olunamaz. Millette olduğu gibi, onun mümessili olan tek mecliste mütemerkizdir.”¹⁸

Devletin vazifeleri ile devletin vatandaşın istekleri konularında Atatürk’ün görüş ve direktifi de şöyledir:

“Milletin kurduğu devletin ve hükümet teşkilatının, vatandaşlara karşı mükellef olduğu vazifeleri ve selâhiyetleri vardır. Bu vazifelerin mahiyetleri tetkik olunursa şöyle bir sıralama yapılabilir.

I — Memleket içinde asayîşi ve adaleti tesis ve idame ederek, vatandaşların her nevi hürriyetini masun bulundurmak (esirgemek).

II — Harici siyaset ve diğer milletlerle münasebetleri iyi idare ederek ve dahilde her nevi müdafaa kuvvetlerini daima hazır bulundurarak milletin istiklâlîni emin ve mahfuz (korunmuş) bulundurmak.

Bu iki nevi vazife devletin en esaslı vazifelerindendir. Denilebilir ki devlet teşkilinden maksat, bu iki vazifenin ifasını temin etmektir. Çünkü bu vazifeler, vatandaşların fert olarak yapmaya muktedir olamayacakları işlerdir. Hatta, vatandaşların bu vazifeleri, kısmen dahi yapmaya kalkışmaları caiz değildir. Zira, o zaman anarşi olur, devlet kalmaz. Mesela bir vatandaş, kendi kendine bir ecnebi devletle siyasi temas ve münasebette bulunamaz.

Bir vatandaş, memleket müdafaasında, başına toplayabileceği birtakım kimselerle, başlı başına harekete mezun değildir.

¹⁷ Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları, sh. 39.

¹⁸ a.g.e., sh. 417.

Bir vatandaş, kendi hürriyet ve hakkını, kendi maddi kuvvetine dayanarak temine kalkışamaz.

Bu hususlar, fertlerin kuvvet ve teşebbüsleri ile değil, milletin iradesini haiz olan devletin kudret ve nüfuzu ile temin olunabilir.”¹⁹

“Devlet asayışı temin etmek için, memleketi müdafaa eylemek için, sıhhati yerinde, gürbüz ve anlayışları, milli hisleri, vatan muhabbetleri yüksek vatandaşlar ister...”

Devlet, bütün vatandaşların devletin kanunlarını anlayıp onlara riayet lüzumunu taktir etmelerini, memleketin asayışı ve müdafaası için ehemmiyetli görür.”²⁰

Büyük Önder’in devletin yapısı, inkılaplar, devletin görevleri ve vatandaşın bekledikleri konulardaki görüşleri, Cumhuriyet idaresinin merkez ve taşra yapısının ilkeleri ile Mülki İdare Amirlerinin niteliklerini belirlemektedir.

Gerek Milli Mücadelede gerek Cumhuriyetin kurulmasında ve gerekse inkılapların millete benimsetilmesinde, Mülki İdare Amirleri olumlu görevler ifa etmişlerdir. Milli Mücadelenin başlangıcındaki zor şartlara rağmen, Mülki İdare Amirleri Mustafa Kemal Paşa’nın emrine girmişler, kurtuluşun sağlanmasından sonra Atatürk İnkılaplarına yürekten inanarak millete mal edilmesi için canla başla çalışmışlardır.

Bilindiği gibi batı uygarlığına açılan pencerelerden birisi de Mekteb-i Mülkiye olmuştur. Bu ilim ve irfan ocağından feyz alan Mülki İdare Amirleri, Atatürk’ü ve O’nun inkılap ve İlkelerini en iyi anlayan Türk aydınları olmuşlardır. Bu nedenle Türk Milleti’nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasına engel olan kurum ve düşüncelerin kaldırılıp yerine yeni kurum ve düşünceler getirilmesinde ve bunların halka benimsetilmelerinde Atatürk yine en yakınında Türk İdarecisini bulmuştur.

Geniş bir ülkede, dağınık bir biçimde yerleşmiş bir millete yüzlerce yıldan beri alışageldiği bir idare sisteminin kurum ve kuralları yerine Cumhuriyet İdaresinin kurum ve kurallarını benimsetebilmede, hem de Cumhuriyet İdaresini kimsenin değiştirmeye gücü yetmeyecek bir biçimde benimsetebilmede yine en büyük onur payı Mülki İdare Amirlerinin olmuştur. Büyük Önder Atatürk bu gerçeği şöyle dile getirmiştir:

“Bana içten sevgilerini haykıranlar, yarım asırdan beri büyük Türk Ulusunun tam anlamıyla Millet olmasına çalışan, onunla en modern bir Türk Devleti kurmak için insanlık fedakârlıklarının hiçbirini esirgeme-

¹⁹ a.g.e., sh. 429-431.

²⁰ Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları, sh. 435.

yen kültür, idare, intizam ve devlet anlamlarını en son ilmi telâkkilere göre tebellür ettirmeye çalışmış ve çalışan, yüksek değerde arkadaşlarımda.”

D — 23 NİSAN 1920 - 10 KASIM 1938 TARİHLERİ ARASI GÖREV YAPAN İÇİŞLERİ BAKANLARI:

Yeni bir devletin kuruluşunda hiç kuşku yok ki en büyük sorumluluğu yüklenen yetkililerden birisi de İçişleri Bakanlarıdır. Bu nedenle 23 Nisan 1920 ve 10 Kasım 1938 tarihleri arasında görev yapan İçişleri Bakanlarının kimliklerinin tanıtılmasını uygun bulduk.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan 1920 yılında açılmasından Atatürk’ün ölümüne kadar geçen zaman içinde 10 kişi İçişleri Bakanlığı yapmıştır. Milli Mücadele yıllarında sıkça değişen İçişleri Bakanları, Cumhuriyet ilân edildikten sonra istikrarlı bir şekilde görev yapmışlardır. 30 Ekim 1923 - 11 Kasım 1938 tarihleri arasında dört kişinin İçişleri Bakanlığı yapması bunun açık örneğidir. Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde İçişleri Bakanlığı yapanların biyografileri aşağıda sırayla verilmiştir.

Cumhuriyetin ilanından önce görev yapan içişleri Bakanları:

CÂMÎ BAYKUT

3 Mayıs 1920 - 13 Temmuz 1920 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı yapmıştır. Mehmet Münir Bey’in oğludur.

Câmi Bey, 1877 yılında İstanbul’da doğmuştur. Harbiye mektebi mezunudur. Bir süre askerlik hizmetinde bulunduktan sonra Osmanlı Mebusan Meclisinin I ve II nci dönemlerine Fizan Mebusu olarak girmiştir. Aynı Mecliste IV üncü dönem mebusu iken bu meclisin dağıtılması üzerine Anadolu’ya geçmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisine Aydın Mebusu olarak katılmıştır. Kurtuluş Savaşı devam ederken Roma’ya hükümet temsilcisi olarak gönderilmiş, geri dönmediğinden istifa etmiş sayılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin ilk İçişleri Bakanı’dır.

Evlî ve dört çocuk babasıydı.²¹

İSMAİL HAKKI BEHİÇ (BAYIÇ)

17 Temmuz 1920 - 7 Ağustos 1920 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

²¹ İçişleri Bakanlığı arşivinden bulunabilen bilgiler bu kadar olup, sonraki görevleri ve vefatı tespit edilememiştir.

Hafız Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. 1882 yılında İstanbul'da doğdu. 1905 yılında Mülkiyeyi bitirdikten sonra Devlet hizmetine girmiştir. Adana, Manastır, Edirne vilayetlerinde Tahrirat Müdürlüğü ve Mektupçuluk yaptıktan sonra 1 Şubat 1914 de Mülkiye Müfettişliğine atanmıştır. 1914 yılından itibaren sırasıyla Isparta, Ertuğrul (Bilecik), Nablus ve Akkâ Sancakları Mutasarrıflıklarında bulunmuştur.

Akkâ'nın İngilizler tarafından işgali üzerine İstanbul'a dönmüş, daha sonra Anadolu'ya gelerek Sivas Kongresi'ne katılmış ve Heyeti Temsiliye'ye seçildikten sonra Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'ya gelmiştir. T.B.M.M. açılınca Meclise, Denizli Mebusu olarak katılmıştır.

İçişleri Bakanlığından başka; 8 Nisan 1921 -16 Eylül 1921 tarihleri arasında Maliye Bakanlığı da yapmıştır.

Evli ve dört çocuk babası olan İsmail Hakkı Bayıç Bey Denizli Mebusu iken 12 Kasım 1943 de vefat etmiştir.²²

ALİ NÂZİM RESMOR (ÖZTELLİ)

Kamil Bey'in oğludur. 1867 de Erzurum'da doğmuştur. 1889 da Mülkiyenin yüksek kısmını bitirmiş ve 1889 da devlet hizmetine girmiştir. Adana, İskodra ve Yanya mektupçuluklarında bulunmuştur. Yanya mektupçusu iken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmişti. Eylül 1908 de Gevgili, Kasım 1909 da Havza Mutasarrıflıklarına, Nisan 1911 Van Vali Vekilliğine, Aralık 1912 Harput (Elazığ) Valiliğine atanmıştır. Ocak 1919 da 1 inci Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından eski iktidara mensup oluşları sebebiyle azledilen 19 validen biridir. 1920 de açılan Milli Meclise Tokat Milletvekili olarak katılmış, ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na göre Bakanları Meclis seçtiğinden 4 Eylül 1920 muhalif grup adayı olarak Dâhiliye Vekilliğine seçilmişti. İki gün sonra T.B.M.M. Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından istifaya mecbur edilmiştir.

Bu konu Nutuk'ta şöyle anlatılmıştır:

"... Efendiler, 4 Eylül 1920 tarihinde Tokat Mebusu bulunan Nâzım Bey 89 oya karşı 98 oyla meclisçe Dâhiliye Vekilliğine seçildi. Nâzım Bey dakika kaybetmeksizin büyük bir aceleyle vekâlet makamına gidip vazifeye başladı. Bundan sonra, Heyet-i İcraiye Reisi (Başbakan) de bulunmam dolayısıyla beni ziyarete geldi.

Ben, Nâzım Bey'i kabul etmedim. Yüce meclisin güvenerek seçtiği bir vekili kabul etmemekle yaptığım muamelenin mahiyet ve nezaketini elbette taktir ediyorum. Fakat, memleketin büyük menfaati beni bu yol-

²² Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 1059.

da harekete mecbur tutuyordu. Şüphesiz hareketimin sebebini izah ve ispat edeceğimden ve izah edeceğim noktanın yüce Meclisçe de önemli görüleceğinden emindim.

Efendiler, meclis üyeleri arasında aykırı bir takım prensiplere temayül gösterenler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlardan biri olmak üzere Nâzım Bey ve arkadaşları en çok dikkatimi çekmişti. Nâzım Bey'in, daha Sivas Kongresi sıralarında kendisinden aldığım savsatalarla dolu bazı mektupları ile ne zihniyet ve karakterde olabileceğini anlamıştım. Nâzım Bey, mebus olarak Ankara'ya geldikten sonra, her gün yeni siyasi faaliyetler gösteriyordu. Kurulmaya başlayan her siyasi grupla temas fırsatım kaçırmıyordum.

Nâzım Bey, bizzat ve dolaylı olarak yabancı çevrelerden bazıları ile temas yolunu bulmuş, teşvik görmüş ve yardım imkânları da sağlamıştı.

Bu zatın, Halk İştirakiyyûn Fırkası (Halk Komünist Partisi) diye, ciddiyetten uzak, sırf kendine menfaat sağlamak maksadı ile bir parti kurma teşebbüsünde ve onun başında milliyetçiliğe aykırı faaliyet sevdasında bulunduğunu mutlaka duymuşsunuzdur.

Bu zatın, yabancı çevrelerine casusluk ettiğine de asla şüphe etmiyordum. Nitekim, daha sonra İstiklâl Mahkemesi birçok hakikatleri meydana koymuştur.

İşte, Efendiler, bu Nâzım Bey, bizzat ve arkadaşları vasıtasıyla yaptığı sürekli propaganda sayesinde ve bize muhalefete hazırlananların; milletin yüksek menfaatlerini unutarak yardımlarıyla Dâhiliye Vekâletine getirilmişti. Bu suretle Nâzım Bey, hükümetini bütün iç idare makinesinin başında, memleket ve millete değil, fakat paralı uşağı olduğu kimselerin arzusuna en büyük hizmeti verebilecek duruma gelmişti.

Elbetteki Efendiler, buna asla razı olamazdım. Onun için Dâhiliye Vekili Nâzım Bey'i kabul etmedim ve istifaya mecbur ettim. Lüzum görüldüğü zamanda, mecliste gizli oturumda, hakkında bildiklerimi ve kanaatlerimi açıkça söyledim.”²³

Daha sonra Nâzım Bey vatana ihanetle suçlanmış, 12 Mayıs 1921 de meclisçe mebusluktan iskatına karar verilerek İstiklâl Mahkemesine sevk edilmiştir. Bu Mahkemece 15 yıl kürek cezasına çarptırılarak medeni ve siyasi hakları alınmıştır. Cumhuriyetin 10 uncu yılı affı ile 1933 yılında salıverilmiş, 4 Temmuz 1935 de İstanbul'da vefat etmiştir. Evli, üç çocuk babasıydı.²⁴

²³ Atatürk: Nutuk, 1980, Cilt II, sh. 78-79.

²⁴ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt III, sh. 406.

REFET BELE

6 Eylül 1920 - 21 Mart 1921 ile 30 Haziran 1921 - 5 Ağustos 1921 tarihleri arasında iki defa İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

Refet Bele 1881 yılında İstanbul'da doğmuştur. Harp Akademisi mezunudur. Birinci Dünya Savaşında Filistin cephesinde savaşmış, ateşkesle birlikte İstanbul'a dönmüştür.

Ateşkestten sonra merkezi Sivas'ta bulunan III üncü Kolordu Komutanlığına atanarak Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıkmıştı. Milli Mücadele başlangıcında yapılan kongrelere katılmış, Heyeti Temsiliye'ye seçilerek Ankara'ya gelmiş ve iç isyanların bastırılmasında önemli görevler yapmıştır.

5 Ağustos 1921 -10 Ocak 1922 tarihleri arasında Milli Savunma Bakanlığı görevinde bulunan Refet Bele T.B.M.M. nin birinci dönemine İzmir Mebusu olarak katılmıştı. Büyük Zaferden sonra İstanbul ve Trakya'nın teslim alınmasıyla görevlendirilmiştir.

27 Kasım 1926 yılında mebusluktan ayrıldı ise de, daha sonra 1939 - 1950 yılları arasında İstanbul temsilcisi olarak T.B.M.M. nde bulunmuştur.

1963 yılında vefat etmiştir.²⁵

MEHMET ATÂ ATAY

21 Nisan 1921 -30 Haziran 1921 tarihlerinde İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

Mehmet Atâ Bey, Hilmi Efendi'nin oğludur. 1882 yılında Nevşehir'de doğmuştur. 1905 yılında Mülkiyeden mezun olmuştur. Kaymakamlık stajından sonra 1908 yılında Ürgüp Kaymakamlığına atanmış, daha sonra Karaağaç, Aziziye, Karaman kaymakamlıklarında, Sivas Vilayeti mektupçuluğunda bulunmuştur. Mutasarrıflığa terfi ettikten sonra Yozgat'a, Ekim 1917 de Maraş'a atanmıştır.

Maraş Mutasarrıfı iken son Osmanlı Meclisi Mebusanına Niğde temsilcisi olmuş, Meclisin dağıtılması üzerine Anadolu'ya kaçarak T.B.M.M. ne Niğde Mebusu olarak katılmıştır.

Mebus iken 1 Ocak 1931 tarihinde vefat etmiştir.

Evli, 4 çocuk babasıydı.²⁶

²⁵ Meydan Laurausse.

²⁶ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt III, sh. 1071.

ALİ FETHİ OKYAR

10 Ekim 1921 - 4 Ekim 1922, 5 Ekim 1922 - 24 Ekim 1923 tarihleri arasında iki defa İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

1880 de Pirlipe’de doğmuştur. 1903 yılında Erkan-ı Harp Yüzbaşısı olarak Harp Akademisini bitirmiştir. 1912 yılında Manastır Mebusu olmuş, Meclisin feshi üzerine Orduya dönmüştür. Daha sonra istifaen Ordudan ayrılarak 1913 de Sofya Sefiri olmuş, 1917 yılında Osmanlı Meclisi Mebusanına İstanbul Mebusu olarak girmiş, kısa bir süre Dahiliye Nazırlığı görevinde bulunmuştur.

T.B.M.M. ne İstanbul Mebusu olarak katılmış, Başvekillik de yapan Ali Fethi Okyar, 4 Mart 1925 de istifa edip bu görevden ayrılınca Paris Büyükelçiliğine atanmıştır.

1930 yılında Serbest Fırka’yı kuran, ancak kısa bir süre sonra Fırka’yı fesheden Ali Fethi Okyar, daha sonra 1934 de Londra Büyükelçiliği görevine atanmıştır.

1939 - 1942 yılları arasında yeniden milletvekili seçilen Fethi Okyar 1943 yılında vefat etmiştir.²⁷

Evli ve iki çocuk babasıdır.

Cumhuriyetin ilanından sonra görev yapan İçişleri Bakanları:

FERİT TEK

30 Ekim 1923 - 21 Mayıs 1924 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

1878 yılında Bursa’da doğmuştur. 1896 da Harp Akademisini Kurmay Önyüzbaşı olarak bitirdiyse de Trablusgarp’a sürgün edilmiştir. Bir yıl sonra affedilerek aynı yerdeki tümene atanmıştır. 1900 yılında buradan kaçarak Paris’te Siyasi İlimler Okulu’nu bitirmiş, II nci Meşrutiyetin ilanı üzerine yurda dönmüş ve Mülkiye’de öğretmenliğe atanmıştır. Aynı yıl Kütahya Mebusluğuna seçilmiş ve Milli Meşrutiyet Partisini kurmuştur. “İfhâm” adlı gazetedeki yazılarından ötürü Sinop’a sürülmüş; 1917 yılında sürgün kararı kaldırılarak Kiyef Başkonsolosluğu’na getirilmiştir.

Son Osmanlı Meclisi Mebusanında İstanbul Mebusu iken meclisin kapatılması üzerine Anadolu’ya geçerek T.B.M.M. ne katılmıştır. İlk kabinede Maliye Bakanlığı yaptıktan sonra 1921 yılında milletvekilliği uhdesinde olmak üzere T.B.M.M. Paris Temsilciliğine gönderilmiştir.

²⁷ a — İçişleri Bakanlığı Arşivi, Özlük Dosyası,

b — Meydan Laurausse.

Cumhuriyetin ilanından sonra ilk hükümette İçişleri Bakanı olarak görev almış, ayrılışından sonra Londra, Varşova ve Tokyo Büyükelçiliklerinde bulunmuştur. 1945 yılında emekli olan Ferit Tek 1972 yılında vefat etmiştir.

Evli ve 1 çocukluydu.²⁸

RECEP PEKER

21 Mayıs 1924 - 5 Ocak 1925 ve 17 Ağustos 1942 - 21 Mayıs 1943 tarihleri arasında iki defa İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

1883 yılında İstanbul'da doğan Recep Peker, 1907 de Harbiyeyi bitirmiştir. Yemen, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında çeşitli ordu kademelerinde görev almış, ateşkesten sonra İstanbul'da Harp Akademisini bitirmiştir. 1920 yılında Ankara'ya gelerek Milli Mücadeleye katılmış, ilk meclise Kütahya Mebusu olarak girmiştir. Çeşitli tarihlerde Milli Savunma, Bayındırlık ve iki defa İçişleri Bakanlığı yapmıştır. Çok partili dönemin başlaması ile birlikte 5 Ağustos 1946 da Başbakan olan Recep Peker'in bu görevi 9 Eylül 1947 de sona ermiş, 14 Mayıs 1950 ye kadar milletvekilliği yapan Recep Peker aynı yıl vefat etmiştir.

Evli, 3 çocukluydu.²⁹

MEHMET CEMİL UYBADIN

1881 yılında İstanbul'da doğan Mehmet Cemil Uybadın, Harbiye'yi ve Harp Akademilerini bitirmiştir. Ordunun çeşitli kademelerinde görev almış, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarına katılmıştır. 1923 yılında Çatalca Mıntıka Komutam iken T.B.M.M. nin ikinci dönemine Tekirdağ Milletvekili olarak katılmıştır. Cemil Uybadın, 6 Ocak 1925 de İçişleri Bakanı olmuş, bu görevinden 2 Kasım 1927 de ayrılmıştır. 1939 yılında da siyasi hayattan çekilmiştir.³⁰

M. Cemil Uybadın 7 Temmuz 1957 de vefat etmiştir.

ŞÜKRÜ KAYA

2 Kasım 1927 - 11 Kasım 1938 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

²⁸ Cumhuriyetin 50 nci Yılında İçişleri Bakanlığı, sh. 12.

²⁹ a.g.e., sh. 13.

³⁰ a.g.e., sh. 14.

NOT : Mehmet Cemil Uybadın'ın medeni hali ile ölüm tarihi tespit olunamamıştır.

1883 yılında İstanbul’da doğmuştur. İstanbul ve Paris Hukuk Fakültelerini bitirmiştir. 16 Şubat 1912 de devlet hizmetine girmiş, Hakimlik, Adliye Müfettişliği görevlerinde bulunmuştur. 1915 yılında İçişleri Bakanlığına girerek Mülkiye Müfettişliği yapmıştır. Ateşkesten sonra “İttihatçıdır” gerekçesiyle İçişlerinden azledilmiştir. Galatasaray Lisesi öğretmeni iken 16 Mart 1920 de İstanbul’un işgali üzerine Malta’ya sürülmüş, 1921 de Malta’dan kaçarak Milli Mücadeleye katılmıştır. Büyük Zaferden sonra İzmir Belediye Başkanlığı’na getirilmiştir. Ağustos 1923 de T.B.M.M. nin ikinci dönemine Muğla Milletvekili seçilerek girmiştir. Ziraat ve Dışişleri Bakanlıkları yaptıktan sonra 2 Kasım 1927 tarihinde İçişleri Bakanı olmuştur. 11 Kasım 1938 de İçişleri Bakanlığından ayrılan Şükrü Kaya, Ocak 1939 da Milletvekilliğinden çekilmiştir.

11 Ocak 1959 tarihinde vefat etmiştir.³¹

Atatürk Devrinin İçişleri Bakanları da diyebileceğimiz bu sayın kişiler, O’nun en çok güven duyduğu kişilerdir. Atatürk İnkılap ve İlkelerinin bütün Millete benimsetilmesinde, güvenliğin ve esenliğin sağlanmasında büyük hizmetler vermişlerdir. Hukuk Devleti anlayışının yerleşmesinde, rejime karşı olanların devlete ve topluma kazanılmasında, ancak bu karşı olma konusunda ısrarlı olanların da tavizsiz bir biçimde cezalandırılmasında çok başarılı olmuşlardır.

Türk İdarecileri ve aydınlan olarak manevi huzurlarında saygıyla eğildiğimiz bu çok Sayın Bakanlarımızdan alacağımız önemli dersler vardır.

E — ATATÜRK’ÜN CUMHURBAŞKANI OLARAK MECLİSTE VE MECLİS DIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMALARDAKİ İDARE VE İDARECİLERLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ:

Bu bölümde Büyük Önder’in muhtelif yerlerde yaptığı konuşmalarda idare hakkında, özellikle mülki idare ve görevlerine ilişkin konulardaki görüşleri aktarılmaya çalışılacaktır.

1. ATATÜRK’ÜN MECLİSTE YAPTIĞI KONUŞMALARDAN ALINAN KISIMLAR

1 Mart 1924 de Meclisin İkinci Dönem, Birinci Toplanma Yılıını Açarken Yaptığı Konuşmada:

“Geçen sene zarfında memleketin asayişinde ciddi semereler husule getirilmiştir. Emniyet ve asayışı muhafaza ve tarsini (sağlamlaştırılması)

³¹ Cumhuriyetin 50 nci Yılında İçişleri Bakanlığı, sh. 15.

nokta-i nazarı; o derece mühimdir ki, ahvali hazıra (şimdiki durum) cidden şayanı memnuniyet olmakla beraber bu hususta mütemadi alaka (eksilmeyen ilgi) ve takibatta asla müsamahakâr olamayız; bunu beyan etmeyi zait addetmiyorum.”³²

1 Kasım 1924 de Meclisin İkinci Dönem İkinci Toplanma Yılıni Açarken Yaptığı Konuşmada:

“Efendiler; geçen içtima (toplantı) senesi zarfında, memleketin ahvali dâhiliyesini (iç durumunu) hûlasatan ifade etmek için, diyebiliriz ki ahvali umumiye (genel durum) tabii ve müstekar (kararlı) olarak devam etmiştir.

Cumhuriyetin, emniyet ve asayişin muhafazasına verdiği ehemmiyet memleketin her tarafında herkes tarafından hiss olunmuş ve mütemadiyen artmakta bulunan semerati (faydalı sonuçları) halkın huzurunu temin eden dereceyi bulmuştur.”³³

1 Kasım 1926 da İkinci Dönem, Dördüncü Toplanma Yılıni Açarken Yaptığı Konuşmada:

“Cumhuriyet ve medeniyetin başlıca nimeti olan huzur ve asayişin takrir ve teyidi için sarfettiğimiz mesainin vâsi (engin) neticeleri tahakkuk etmektedir. Bunu fahirle tezkâr edebilirim (öğünerek söyleyebilirim). Son senelerin belli başlı hadisesi olan şark irticainin istilzam ettiği ıslahkârane tedbirler (doğu gericiliğinin gerekli kıldığı düzeltici önlemler) isabetle ve muvaffakiyetle tatbik edilmiştir. Bu tedbirler, vatandaşlarımızın içtimai ve iktisadi hayatları üzerinde, sükun ve refah gösteren tesirlerini şimdiden hissettirmektedir.

İçtimai bünyemizin hiçbir hadisesini, hiçbir derdini yarım tedbirlerle uyuşturmamak şiarında ve istidadında (temayülünde) olmayan Cumhuriyet, tevessül ettiği (giriştiği) radikal ıslahatın ilk devrelerini geçirmiş ve günden güne artacak semerelerini iktifat etmek (sonuçlarını alma) devrine girmiştir. Şiarımızın ve istidadımızın ilham ettiği ve esasen memleketin ihtiyaçlarına mutabık olduğu eserleriyle tezahür eden yolumuzdan katıyetle yürümek azmindeyiz.

Memleketimizin dahili idaresi, yalnız huzur ve asayişle değil, iktisadi ve ümrani faaliyetlerle de mütemayızdır (kendini göstermektedir). Yol inşaası için umumiyetle gösterilen tehalük (istekli olmak) ve gayret hasseten zikre şayandır.

³² Toplayan Nimet Unan, (Arşan): Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, sh. 327.

³³ a.g.e., sh. 333.

Bu zemindeki mesaiyi tanzim için umumi ve hususi yollar arasındaki farkların izalesi (giderilmesi) lüzumu karşısındayız.

İhtiyacı umumiye için, va'z buyurduğunuz Yol Kanunu, Köy Kanunu, Borçlanma Kanunu, İskân ve Teşkilatı Mülkiye Kanunlarının tatbikatı hüsnüsemerat (iyi sonuçlar) vermektedir.

Bu sene, takdim olunacak Nahiye ve Belediye Kanunları ile ve tedrisat vergisinin tanzim ve ıslahıyla, Meclisi Âli, asri ve medeni bir terakki merhalesi daha temin etmiş olacaktır.

Büyük Millet Meclisinin, son senelerde çizdiği istikametlerden gûnagûn mugalatalar (türlü türlü yanıltıcı sözler) ve teşevvüşlerle (karıştırıcılıklar) milletimizi inhiraf ettirmek (saptırmak) isteyenlere karşı, bizzarure (zorunlu olarak) vazettiği Takriri Sükûn Kanunu, bu şiarın asarındandır (bu amacın sonuçlarındandır.)

Bu Kanunun; ıslahat-ı umumiyenin (genel iyileştirme) iyi anlaşılmasına, hüsnü tatbikine alelum sükûn ve istikrarın husulüne ve devlet nüfus ve haysiyetinin takrir ve teyidine ne derece nafi (faydalı) olduğu meydandadır. Takriri Sükûn Kanunu'nun alelumum fena hareketlere ve suiistimallere karşı fikir hürriyetini ve matbuatı asla takyid etmediği müsellemdir (sınırlamadığı söz götürmez). Bu hudut dahilinde tatbik edilmekte bulunan Takriri Sükûn Kanunu'nun milletin hayatı için asıl olan huzur ve emniyetin, ıslahat ve inkılabatın müdafaa ve teyidi gibi esasat-ı hayatiye iktiza ettirirse munasip bir müddet daha idame-i meriyyeti, (yürürlükte kalması) Büyük Millet Meclisince derpiş ve mütalaa edilmeye şayandır.”³⁴

1 Kasım 1929 da Üçüncü Dönem, Üçüncü Toplanma Yılı'nı Açarken Yaptığı Konuşmada:

“Geçen sene memleketin dahili hayatı, huzur ve asayiş içinde geçmiştir. Cumhuriyetin dahili siyaseti, vatandaşın yaşayışını hiçbir nüfuz ve tasarrufun tesirinde bırakmaksızın temin etmektir. Bu siyaset, dikkatle takip olunmaktadır. Bu hususta Cumhuriyet jandarma ve zabıtasının hizmet ve fedakârlığı yüksek taktirlerinize lâyıktır. Bunu memnuniyetle ifade ederim.

Dahili idarede tam teşkilli nahiyeleer artırılmalıdır. Bunu bilhassa tavsiye etmek isterim. Yeni nahiyeleer açıldığı yerlerdeki vatandaşlar, mazhar oldukları kolaylıktan memnuniyet göstermektedirler.”³⁵

³⁴ Toplayan Nimet Unan, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, sh. 344-346.

³⁵ a.g.e., sh. 360-361.

1 Kasım 1930 da Üçüncü Dönem, Dördüncü Toplanma Yılıını Açarken Yaptığı Konuşmada:

“Muhterem Efendiler:

Geçen yılımız, mühim hadiselerle doludur. Senelerden beri hariçte beslenen fesat ve tecavüz emelleri, bu sene şark vilayetlerimizde vatandaşlarımızın huzurunu bozan vakalara sebep oldu. Teferruatını bildiğiniz bu hadiseler, vatan düşmanlarını ümitsiz kılan neticelerle bitirildi. Bu neticeleri, vatandaşların cumhuriyeti müdafaa için gösterdikleri alaka ve hassasiyete ve Cumhuriyet ordu ve jandarmasının iftihar edeceğimiz dirayet ve cesaretine borçluyuz. Bu yüzden şehit olan vatandaş ve askerlerimizin hatıralarını hürmetle, minnetle yadedelim. Ordu ve jandarmamızı idare edenlerin asgari külfetle vatani gailelerden kurtaran tedbirlerini, fedakârlıklarını ve vazife başında bulunan mülkiye memurlarımızın gayretlerini teşekkürle zikrederim.”³⁶

1 Kasım 1935 de Beşinci Dönem, Birinci Toplantı Yılıını Açarken Yaptığı Konuşmadan:

“Sayın Arkadaşlar;

İç idare teşkilatımızı, yurdun doğu bölgelerinden başlayarak genişletmek ihtiyacını duymaktayız. Yeniden iki genel müfettişlik ve yeniden bazı vilayetlerin kurulması da lüzumlu görülmektedir. Bu arada Dersim Bölgesinde esaslı bir ıslahat programının tatbiki de düşünülmüştür.

Vilayetlerimizin devamlı teftişini ve müşterek işlerinin bir elden tatbikini kollayan genel müfettişlerden çok faydalar bekliyoruz.”³⁷

1 Kasım 1938 de Beşinci Dönem, Dördüncü Toplantı Yılıının Açılışında Atatürk Adına (hastalığı nedeniyle) Başvekil Celal Bayar Tarafından Okunan Söylevden:

“Sayın Arkadaşlarım,

Herşeyden evvel size kıvançla arzedeğim ki, millet ve memleket geçen seneyi de tam bir huzur ve sükûn içinde yükselme ve kalkınma faaliyetleriyle geçirmiştir.

Hususî idare ve belediyelerin bu yılki faaliyetleri, geçen senelerden daha fazla ve verimli olmuştur.

Büyük Meclisin tasvibine arzedilmiş olan yeni Nüfus Kanunu’nun kabul ve tatbiki, nüfus işlerinin daha modern ve muntazam bir şekilde yürütülmesini temine hizmet edecektir.”³⁸

³⁶ a.g.e., sh. 363-364

³⁷ a.g.e., sh. 384

³⁸ Toplayan Nimet Unan: Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, sh. 406.

2. ATATÜRK'ÜN MECLİS DIŞINDA YAPTIĞI KONUŞMALARI İLE YAZI VE NOTLARINDAN ALINAN KISIMLAR:

Atatürk'ün, Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın İkinci Yıldönümü Dolayısıyla 30 Ağustos 1924 Tarihinde Dumlupınar'da Yaptığı Konuşmadan:

“Efendiler, artık vatan imar istiyor, zenginlik ve refah istiyor. İlim ve marifet, yüksek medeniyet, hür fikir ve hür zihniyet istiyor. Şeref, namus, istiklâl, gerçek varlık; vatanın bu taleplerini tamamen ve sür'atle yerine getirmek için esaslı ve ciddi bir şekilde çalışmayı emreder.

Efendiler, asırlardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir. Fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir; Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden Türk Vatanının, Türk Milletinin uğradığı zararları ancak bir şekilde giderebiliriz: O da Türkiye'de Türkiye'den başka bir şeyi düşünmemek. Ancak bu zihniyetle hareket ederek, her türlü kurtuluş ve saadet hedeflerine vasil olabiliriz.”³⁹

İzmir Belediyesince Verilen Bir Ziyafette İzmir'in İleri Gelen Memurlarıyla, 14 Ekim 1925 te Yaptığı Konuşmadan:

“Efendiler, milletimizin terakkiye, teceddüde (yeniliğe), tekâmüle ne kadar müştak olduğunu her gün görmektesiniz. Memleketin birçok yerlerinde aynı müşahedatta (gözlemlerde) bulundum. Aynı hassasiyeti, aynı yüksek intibah (uyanış) ve teyakkuzu (uyanıklık) gördüm. Sizi bunlardan haberdar ediyorum. Sizler milletin bu ihtiyakını (özlemini) bu arzusunu takviye etmeyi günlük ve resmi vazifeniz haricinde, onun fevkinde âli ve milli bir vazife telâkki etmelisiniz. Bu vazifenizi muvaffakiyetle ifa edeceğinize emin olarak çok bahtiyar oluyorum. Huzurunuzun verdiği memnuniyetle çok teşekkür ederim.”

(Atatürk'ün bu konuşması üzerine Bursa Valisi İhsan Paşa'nın sözlerine cevap olarak da şunları söylemiştir.):

“Arkadaşlar, mazide, en büyük felâketleri ihzar eden bir mazide, çok derin mazilerde dahi Türk Milletini benliğinden çıkaran bir teşkilat vardı ki ona devlet ve hükümet teşkilatı derlerdi. Millet, bu hükümet teşkilatının zahiren esiri idi. Artık hükümet ile millet arasında mazideki ayrılık kalmamıştır. Hükümet millettir ve millet hükümdür. Artık hükümet ve hükümet mensupları kendilerinin gayri olmadıklarını ve milletin efendi olduğunu tamamen anlamışlardır.

Hepinizin efendisi olan milletin terakkisi (ilerlemesi), tealisi (yücelmesi) ve ona hadim (hizmet edici) olan devlet memurları için muvaffakiyet temenni ederim.”⁴⁰

³⁹ Toplayan Nimet Unan: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, sh. 180.

⁴⁰ Toplayan Nimet Unan: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, sh. 229-230.

17 Mart 1937 de Ankara Palas'ta Romanya Dışışleri Bakanıyla Yaptığı Konuşmadan:

Milletler gam ve keder bilmemelidir. Şeflerin vazifesi, hayatı neş'e ve zevkle karşılamak hususunda milletlerine yol göstermektir.

Bütün insanlığın varlığını kendi şahıslarında gören adamlar mutsuzdurlar. Herhangi bir şahsın yaşadıkça memnun ve mutlu olması için lazım gelen şey kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Makul bir adam, ancak bu şekilde hareket edebilir. Hayatta tam zevk ve mutluluk, ancak gelecek nesillerin şerefi, varlığı ve mutluluğu için çalışmakta bulunabilir.

Bir insan böyle hareket ederken, benden sonra gelecekler acaba böyle bir ruhla çalıştığını farkedecekler mi? diye bile düşünmemelidir. Hayatta en mesut olanlar hizmetlerinin bütün nesillerce meçhul kalmasını tercih edecek karakterde bulunanlardır...

Bahçesinde çiçek yetiştiren adam çiçekten birşey bekler mi? Adam yetiştiren kişi de, çiçek yetiştirendeki hislerle hareket edebilmelidir. Ancak bu tarzda düşünen ve çalışan adamlardır ki, memleketlerine ve milletlerine ve bunların istikbaline faydalı olabilirler...

Milletleri sevk ve idare eden adamlar, tabii evvelâ ve evvelâ kendi milletin mevcutiyet ve saadatinin âmili olmak isterler. Fakat aynı zamanda bütün milletler için aynı şeyi istemek lâzımdır...

O halde, konuştuklarımızdan şu neticeyi çıkaracağım: Tabii olarak kendimiz için lâzım gelen şeyleri düşüneceğiz ve gereğini yapacağız. Fakat bundan sonra, dünya ile alakadar olacağız. Kısa bir misal: Ben askerim. Umumî harpte bir ordunun başında idim. Türkiye'de diğer ordular ve onların kumandanları vardı. Ben yalnız kendi ordumla değil, öteki ordularla da meşgul oluyordum. Bir gün Erzurum cephesindeki hareketlere ait bir mesele üzerinde durduğum sırada yaverim dedi ki:

— Niçin size ait olmayan meselelerle de uğraşıyorsunuz?

Cevap verdim:

— Ben bütün orduların vaziyetini iyi bilmezsem, kendi ordumu nasıl sevk ve idare edeceğimi tayin edemem.

Bir devlet ve milleti idare vaziyetinde bulunanların daima gözönünde tutmaları lâzım gelen mesele budur..."⁴¹

⁴¹ Toplayan Nimet Unan (Arsan): Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, sh. 280-283.

1923 de İzmir’de Eski Gümrük Binasında Yapılan Bir Toplantıda Yaptığı Konuşmadan:

“Her ne surette olursa olsun, hizmet edenler milletten büyük mükafatlar bekliorsa kat’iyyen doğru bir harekette bulunmuş olamazlar. Milletten çok şey talep etmemeliyiz. Hizmet edenler, namus vazifelerini yerine getirmiş olmaktan başka birşey yapmamışlardır.”⁴²

1923 de Türk Ocağında Adana Çiftçileri ile Yaptığı Konuşmadan:

“Arkadaşlar, bir hükümet iyi midir, fena mıdır? Hangi hükümetin iyi veya fena olduğunu anlamak için, hükümetten gaye nedir? Bunu düşünmek lâzımdır. Hükümetin iki hedefi vardır: Biri milletin korunması, İkincisi milletin refahını temin etmektir. Bu iki şeyi temin eden hükümet iyi, edemeyen fenadır.”⁴³

27 Haziran 1926 da Gazete Muharrirlerine İzmir Suikast Teşebbüsü Hakkında Verdiği Demeçten:

“İnsanlar, daima yüksek, temiz ve mukaddes hedeflere yürümelidirler. Bu hareket şeklidir ki, insan olanın vicdanını, dimağını ve bütün İnsani duygularını tatmin eder. Bu şekilde yürüyenler, ne kadar büyük fedakârlık yaparlarsa, yükselirler ve bu hareket şekli mutlaka açık olur.

Çünkü alnı açık, dimağı açık, kalp ve vicdanı açık insanlar tarafından idare olunabilen toplumlar ancak bu manada hareketlerin izleyicisi olabilirler. Fikirlerini, duygularını ve teşebbüslerini gizli tutanlar, gizli vasıtalar tatbikine girişenler, mutlaka utanma ve sıkılmayı mucip, akıl ve mantığın haricinde hareket edenler olabilirler. Bu gibi müteşebbislerin âkibeti evvel ve ahir hüsrandır.”⁴⁴

Genç İsyanı Dolayısıyla Millete, Orduya ve Memurlara Gönderdiği 8 Mart 1925 Tarihli Beyannamesinden:

“Vatanın bir köşesinde amme huzurunu ihlâl eden hadisenin yalnız oradaki vatandaşları değil, en uzak yerlerdeki vatandaşların rahatını, saadetini ve çalışma hayatını ve iktisadiyat ve istihsalâtını (üretimini) müteessir ve mutazarrır ettiği sabittir. Dolayısıyla her saadetin ve her faaliyetin ve bilhassa İktisadî ve ticarî inkişafın ilk şartı, huzur ve sükün ile emniyet ve asayişin, ihlâl edilemez bir emniyet ve kuvvette bulunmasıyla kâbidir. Bu sebeple de, Cumhuriyet Polis ve Jandarmasının ve Cumhuriyet Ordusunun şeref ve itibarı her mülâhazanın fevkindedir (her düşüncenin üstündedir). Bu şeref ve itibara riayet için vatandaşların teyak-

⁴² a.g.e., sh. 91.

⁴³ a.g.e., sh. 121.

⁴⁴ Har. Nimet Unan Arsan): Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt.: III, sh. 80-81

kuz (dikkat) ve intibahını (uyanıklığını) talep ederim. Bu münasebetle kemali fahr ile beyana müsaraât eylerim ki, vatanın her tarafındaki hassasiyet ve tezahürat, kahraman milletimizin, Cumhuriyet’i ve sükûnu asayışı behemehâl muhafaza için kavi ve metin idaresini bir daha tecelli ettirmiştir. Rüesayi memurinin ve mazisi şan ve zafer ile mâli (zengin) olan Cumhuriyet Ordusu mensuplarının, vatanın dahili ve harici temamiyeti (bütünlüğü için, hissi fedakârlarına ve yüksek vazife hislerine intizar eylerim.”⁴⁵

Mülkiyenin 76 ncı Kuruluş Yıldönümü Dolayısıyla, Atatürk’ün Mülkiye ve Mülkiyeliler Hakkındaki Duygu ve Düşüncesinin Tarihe Tescili:

“1935 yılı 4 Aralık toplantısı, Mülkiye henüz İstanbul’da olduğu için önceki yıllarda olduğu gibi, 11 Aralık 1935 akşamı Ankara Palas’ta yapılmıştır...

Toplantının açılışından biraz sonra, Başbakan İsmet İnönü’nün, Cumhurbaşkanımız Atatürk’e sundukları aşağıdaki saygı telgrafi alkışlar arasında okunmuştur:

“ATATÜRK

ÇANKAYA

Bu gece, yıldönümlerini kutlamak için Ankara Palas’ta toplanan Siyasal Bilgiler Okulu mezunları, Türk Ulusuna yalnız yeryüzünde değil, bütün varlıkların üstünde yer verdiren büyük ve sevgili Şef’in yüce adını anarak ve O’na karşı besledikleri derin ve içten duygularını haykırarak toplantılarına başlamış oluyorlar.

Arkadaşlarımızın görülmeye değer olan bu duygularını yüksek katınıza ulaştırmakla büyük bahtiyarlık duymaktayım.

İsmet İNÖNÜ”

Bu telgrafa Atatürk’ün gönderdiği aşağıdaki cevabî yazı, toplantıda bulunanlara taşkın bir heyecanın en yüksek zevkini tattırmıştır.

“İsmet İNÖNÜ,

Yıldönümlerini kutlamak için Siyasal Bilgiler Okulu diplomalılarının, beni anarak toplantılarına başlamış bulunduklarını bildiren telefon yazınızı aldım. Birdenbire duygumu tahlil edemedim. Bunun için, Siyasal Bilgiler Okulu “diplomalıları” sözleri üzerine bütün dikkatimi kullanarak düşünmek lüzumunu hissettim. Bunlar kimlerdi? Fazla düşünmeye hacet

⁴⁵ Nimet Unan (Arsan): Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, sh. 520-521.

kalmadı. Derhal bildim ki, **Bana içten sevgilerini haykıranlar; yarım asırdan beri büyük Türk Ulusunun tam anlamıyla millet olmasına çalışan, onunla en modern bir Türk Devleti kurmak için insanlık fedakârlıklarının hiçbirini esirgemeyen kültür, idare, intizam ve devlet anlamlarını en son ilmi telâkkilere göre tebellür ettirmeye çalışmış ve çalışan yüksek değerde arkadaşlarımdır.**

İşte bu intibai, kendi kafamda ve vicdanımda duyduktan sonradır ki, telefonunuzun birinci satırının sonundaki dalgınlık aydınlandı.

Ben, büyük İsmet İnönü'nün karşısında bulunmakla mutlandığı açıdan, mânen değilse bile maddeten uzak bulunmuş olmaktan teessür duymadığımı söyleyemem. Ancak şununla müteselliyim ki, senin, hakikati, asâleti, Millet ve Devlet için gönülleri ateşlileri, benim kadar ve belki benden daha parlak görür olduğunu bildiğimdir.

Onun için, rica ederim, söyleyiniz o arkadaşlara ki, bu Devletin en aşağı yetmiş sene evvelki halini bilenleri içlerinde bulundurmaktadırlar ve yine İnönü'de, Sakarya'da, Dumlupınar'da çocuk olarak yaşamış ve yüksek manâlı kafiye, devlet ve millet mefhumunu anlayarak karışmışlardır. İşte onların hepsine söyleyiniz ki, şimdiye kadar yaptıkları temiz, Türklüğe lâıyk olabilen işlerine karşı kendilerine, minnetle mütehassissim. Fakat yine o arkadaşlara söyleyiniz ki, Türk Milletine, Türk Cumhuriyeti Devletine karşı yapmağa mecbur olduğumuz ödevler bitmemiştir ve bitmeyecektir.

Bu dünyadan geçerek Türk Milletine veda edeceklerin çocuklarına, kendinden sonra yaşayacaklara son sözü bu olmalıdır:

Benim Türk Milletine, Türk Cumhuriyetine, Türklüğün istikbaline ait ödevlerim bitmemiştir; siz onları tamamlayacaksınız. Siz de, sizden sonrakilere benim sözümü tekrar ediniz.

Bu sözler, bir ferdin değil, bir Türk Ulusu duygusunun ifadesidir. Bunu her Türk bir parola gibi, kendinden sonrakilere mütemadiyen tekrar etmekle son nefesini verecektir. Türk Ulusunun nefesinin sönmeyeceğini, onun ebedî olduğunu göstermelidir. YÜKSEL TÜRK, SENİN İÇİN YÜKSEKLİĞİN HUDUDU YOKTUR. İŞTE PAROLA BUDUR.⁴⁶

11 Aralık 1935

Kemal ATATÜRK"

Atatürk'ün Karar Verme, Uygulama ve Sorumluluk Hakkındaki Bazı Sözleri:

⁴⁶ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt I, sh. 508-511.

“Her an tarihe karşı, cihana karşı hareketimizin hesabını verebilecek bir vaziyette bulunmak lâzımdır.

Yapmamıza imkân hasıl olan işleri yapmazsak, tarih bizi tenkit eder.”⁴⁷

“Bu memlekette çalışmak isteyenler, bu memleketi idare etmek isteyenler, memleketin içine girmeli, bu milletle aynı şartlar içinde yaşamak ki ne yapmak lâzım geleceğini ciddi surette hissedebilsinler.”⁴⁸

“Verdiğiniz emrin yapılmasından emin olmak istiyorsanız, tâ en son gerçekleşme ucuna kadar kendiniz onun başında bulunmalısınız.”⁴⁹

“Ben askerî deha filan bilmiyorum. Herhangi bir zorluk önünde kaldığım zaman benim yaptığım iş şudur: Vaziyeti iyice tespit etmek. Sonra bu vaziyet karşısında alınacak tedbirin ne olduğuna karar vermek. Bu kararı bir kere verdikten sonra, artık acaba yapayım mı? yapmayayım mı? diye tereddüt etmemek. Tereddütsüz kararı tatbik etmek ve muvaffak olacağına inanarak tatbik etmek.”⁵⁰

“Büyük kararlar vermek kâfi değildir. Bu kararları cesaret ve kesinlikle tatbik etmek lâzımdır.”⁵¹

“Memleket işlerinde, millet işlerinde, hakiki işlerde duygulara, hatıra ve dostluğa bakılmaz.”⁵²

Bu bölümde Atatürk’ün idareyle ilgili görüş ve düşüncelerinden örnekler aktarılmıştır. Bundan sonraki bölümde ise O’nun Mülki İdare Amirleri ile ilgili olumlu ya da olumsuz tasarruf ve tavırlarına birkaç örnek verilecektir.

F — ATATÜRK’ÜN TAKDİR VE TENKİDİNE MUHATAP OLAN BAZI İDARECİLER:

İçişleri Bakanlığı’nın sicil kayıtlarında ve bu sicil kayıtlarının incelenmesi ile hazırlanmış olan “Meşhur Valiler” kitabında Cumhuriyet döneminde Atatürk’ün yazılı emri ile, İçişleri Bakanlığı’nca herhangi bir idareciye verilmiş takdir ve takdirmameye rastlanmamıştır.

Atatürk, takdirlerini çoğu zaman idarecilere soyadı ve ad vermek suretiyle yazı ile, sözle veya yurt gezilerinden sonra, gittiği illerin idarecilerine gönderdiği mektuplarla bildirmiştir. Bunlar da, gayet sınırlıdır.

⁴⁷ Dr. Utkan Kocatürk: Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, sh. 236.

⁴⁸ a.g.e., sh. 242.

⁴⁹ a.g.e., sh. 340.

⁵⁰ a.g.e., sh. 340.

⁵¹ a.g.e., sh. 341.

⁵² a.g.e., sh. 240.

Tenkitleri sözle ve yapıcı olmuştur. Bunlar, gezide yanında bulunanların aktarmalarıdır.

Tenkide uğrayan idarecilerin herhangi birisinin görevden alındığına rastlanmamış, hatta bunların tenkitten sonra da Atatürk'ün zamanında, görevlerini başarıyla sürdürdükleri görülmüştür.

Atatürk, idareci geçmişte ne kadar başarılı olursa olsun, gerektiği zaman yapıcı tenkitlerde bulunmuştur. Bir ilde tabii bir afet olmuşsa, tabii afet olan yerlerin durumunu, o ilin en büyük idarecisinin bizzat yerine giderek incelememesini, memurlar aracılığıyla inceletilmesini tenkit etmiştir.

Atatürk'ün takdir ederek soyadı ve ad verdiği idareciler şunlardır:

Dr. İbrahim Tali ÖNGÖREN

Birinci Umumî Müfettişi (1875-1952)

Dr. İbrahim Tali, Bursa Valisi Yusuf Tali Paşa'nın oğludur. Askeri Tıbbiye mezunudur. Atatürk'ün Milli Mücadeleye başladığı günlerden itibaren yanında yer almış, kongre hazırlıklarında faal görev üstlenmiştir.

İdareciliğe geçişi, 11 Aralık 1927 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla doğu illerinde Birinci Umumî Müfettişliğin kurulmasına karar verilmesi ve bu müfettişliğin başına atanması ile olmuştur. 5 Aralık 1932 tarihine kadar bu görevde kalmış, sonra tekrar milletvekilliğine dönmüş ve 1934 de Trakya'da kurulan İkinci Umumî Müfettişliğe gönderilmiştir. 2 Ocak 1952 de öldüğü zaman Diyarbakır Milletvekiliydi.

ÖNGÖREN SOYADININ VERİLİŞİ'ne ait sicil dosyasındaki belge:
“Trakya

Umumî Müfettişliği Hususî Kalem 2/17

İÇİŞLERİ BAKANLIĞINA

5 Ocak 1935

Atatürk Öngören soyadını verdi. Yılın ilk gününden beri bu adı kullanmaktayım. Arzederim.

Trakya Umumî Müfettişi

Dr. Tali ÖNGÖREN”

Dr. İbrahim Tali Bey, Öngören soyadının kendisine verilmiş “nedenini” ne yazmış, ne anlatmış ve ne de kimseye söylemiştir.

Bu “nedeni” İbrahim Tali Öngören’in geçmişte gördüğü değerli hizmetlerden çıkarıyoruz.

1 Eylül 1920 de Azerbeycan’ın merkezi Bakû’da “Şark Milletleri Kurultayı”na iştirak etmiş, orada Türk Komünistleri, Mustafa Suphi ile arkadaşlarını tanımış “Komünizm siyasi ve içtimai bir nizam değildir. İnsanlığı boşlukta bırakmayı yaşama şartı yapan imha tarikatıdır” kanaatine varmış, komünizm ve Mustafa Suphi ile arkadaşlarının Türkiye için teşkil ettiği tehlikeyi Atatürk’e haber vererek, bu tehlikenin önlenmesini sağlamıştır.

Dr. İbrahim Tali Bey, Elâzığ Valisi Ali Galip, Mustafa Kemal Paşa’yı tevkif ettirmek için Sivas Valisi Reşit Paşa’yı iknaya çalışırken, tam o sırada Sivas Valisinin makamına girerek Mustafa Kemal Paşa’nın Sivas’a 15 km. mesafede bulunduğunu haber vermek suretiyle Ali Galip’in planlarını bozmuş ve olayı aynı gün Atatürk’e anlatmıştır.

Şeyh Said irticai isyanından sonra, doğu illerini ayrı bir yönetime tabî tutmak ve Cumhuriyetin ışığını yaymak gerekir. Bu ödevin üstesinden kim gelecektir? Bu vazifeyi de 5 yıl İbrahim Tali Bey başarıyla yürütmüş, böylece doğudaki irtica’nın önlenmesinde başarılı olmuştur.

İşte, gördüğü hizmetler arasında özellikle bu üç hizmetin özellikleri gözönünde tutularak İbrahim Tali Bey’e Atatürk tarafından “ÖNGÖREN” soyadı verilmiştir.⁵³

Hasan Tahsin ÜZER (1878-1939)

Hasan Tahsin, Selânik Menzil Kumandanı Yahya Bey oğlu Kethüda Hacı İbrahim Efendi’nin oğludur. 1897 de Mülkiye Mektebinden mezundur.

Nahiye müdürlüğü, mutasarrıflık ve Van, Erzurum, Suriye, Aydın illerinde valilik yapmıştır. Milletvekilliğinden sonra 1935 de kurulan Üçüncü Genel Müfettişliğe atanmış ve bu görevdeyken 1939 tarihinde vefat etmiştir.

Soyadı Kanunu çıkınca Atatürk, imzalı bir yazıyla Hasan Tahsin’e Üzer soyadını vermiştir.

Tahsin Üzer Trabzon’da Şark Vilayetleri Üçüncü Genel Müfettişiyken Atatürk’ün Trabzon’a yaptığı geziden sonra, kendilerine takdirlerini bildiren mektubu:

⁵³ Meşhur Valiler, sh. 485.

“Trabzon Şark Vilayetleri Üçüncü
Umumî Müfettişi Tahsin Üzer’e

12 Haziran 1937

Ekselans,

Sizin mıntikanızı görmek ve orada bulunmak için düşündüğüm plana göre çok günlerin geçmesi tahmin olunabilirdi. Ancak beni Müfettişlik mıntikanızın içine girmeme mevsimin müsait olmadığı ve bunu karşılayan senin çok geniş ve yüksek tedbir ve zekâna tetabuk eden vaziyetleri Trabzon’da gördükten sonra artık bir dakika dahi seyahat ve ikâmetimi uzatmakta mana göremedim.

Sizi takdir ederek ve sizinle iftihar ederek Trabzon’dan şimdi ayrılıyorum. Ben ayrılırken, sen Trabzon’dan bütün Şark Vilayetlerine benim derin muhabbetlerimi ve TÜRK ŞARK’ın on sekiz sene evvel bana gösterdiği itimadını daha yüksek ve daha feyizli kuvvet ve kudret menbaı olarak tanıdığımı onlara benim tarafımdan lütfen bildiriniz.⁵⁴

K. ATATÜRK”

Nevzat TANDOĞAN (1894-1946)

Nevzat Bey, Bosnalı Dava Vekillerinden Abdurrahman Bey’in oğludur. 1914 de İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesinden mezundur.

Öğretmenlik yapmış, emniyette görev almış, Malatya ve Ankara illeri Valiliği ve Belediye Başkanlığı da yapmıştır. 1946 da intihar ettiği zaman Ankara Valisiydi.

Nevzat Bey, Ankara Valiliği’nde çok sistemli, düzgün ve metodlu çalışmıştır.

“TANDOĞAN SOYADININ VERİLİŞİ

Soyadı Kanunu çıkınca, Atatürk tarafından verilmiştir. Çalışmak için çok erkenden kalktığından kendisine “TANDOĞAN” soyadı uygun görülmüştür.”

İran Şahı Rıza Pehlevi’nin Ankara’yı ziyaretinde Atatürk, Nevzat Bey’i Şah’a şöyle takdim etmiştir.

“Ankara Valisi Tandoğan, benim inkılap arkadaşım... Aziz, sadık ve vefakâr bir çocuğumdur.”⁵⁵

⁵⁴ Meşhur Valiler, sh. 515.

⁵⁵ Meşhur Valiler, sh. 576, 591.

Yahya Sezai UZAY

Han Davut Efendi'nin oğludur. 1897 de doğmuştur. 1902 de Mülkiyelim yüksek kısmını bitirmiş, çeşitli yerlerde Kaymakamlık ve Mutasarrıflık yapmıştır. Gümüşhane Mutasarrıfı iken ittihatçı olduğu gerekçesiyle 17 Nisan 1918 de azledilmiştir. Ticaretle uğraşmakta iken Bandırma'da kurduğu milli teşekküllerin başkanlıklarını yapmış, Balıkesir Kongresi'ne delege olarak katılmıştır. 1929 da tekrar idareye dönen Yahya Sezai Bey Mülkiye Müfettişliği, Giresun, Yozgat, Trabzon ve Eskişehir Valiliklerinde bulunmuştur. 1939-1946 tarihlerinde Balıkesir Milletvekilliği de yapmıştır.

Trabzon Valisi iken 11 Haziran 1937 tarihli yazısı ile Atatürk kendisine Uzay soyadını vermiştir.⁵⁶

Bekir Sami BARAN (1893-1977)

Baran, Erzurumlu Hacı Selami Efendi'nin oğludur. 1914 Mülkiye mezunudur. Kaymakamlık ve Valilik yapmıştır.

“BARAN Adının Verilişi ve Nedeni:

3 Şubat 1934 de Atatürk'ün Yozgat'a geleceğini öğrenen Vali Bekir Sami Bey, Çiçekdağı'nın Demirli köyüne kadar Yozgat'a ulaşan yolu açtırmış, karları temizletmişti. Valinin geçmişteki hizmetlerini de bilen Atatürk, bu tedbirinden dolayı Valiye teşekkür etmiş ve kendisine, Yozgat'tan ayrılıp Baranlı dağlarına geldiği zaman yağın yağmuru göstererek (Sen Baran'sın) demişti. Baran Şaika demekti. Sonra, 3 Kasım 1934 tarihli bir mektupla Valiye, Baran adını verdiğini bildirmişti.”

TÜRKİYE

RİYASETİ CUMHUR

UMUMÎ KATIPLİĞİ

Yozgat

3 Kasım 1934

Yozgat Valisi Bekir Sami Beyefendiye

“Geçmişteki milli hizmetlerinizi bilirim. Bugünkü faaliyetlerinizin verimli neticelerini yerinde gözümle gördüm. Teşekkür ederim. Arzu ederim ki, Bekir Sami lakabım atınız; onun yerine bütün bu havalinin öz Türklerince “Şaika” manasından olan “Baran” adını takınınız. Size yakışan ad

⁵⁶ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 932.

budur. Bu hususta Dahiliye Vekili Beyefendinin de malumatı olmuştur, İcap eden kanunî formaliteyi de yaptırırsınız.”

Türkiye Reis-i Cumhuri

Gazi Mustafa Kemal

Esas adı Ebubekir’dir. Atatürk kendisine yukarıdaki belgeyle “Baran” adını vermiş, soyadı kanunu çıkınca Bekir Sami adını da kaldırıp “Baran” adını almıştır⁵⁷

Kütahya Halkını ve Mutasarrıf Sait Bey’i Takdiri:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa’nın Konya’dan Afyon’a geldiğini öğrenen Priştineli Bnb. İsmail Hakkı Bey, Paşa’yı bir telgrafla Kütahya’ya davet etmiş, bu daveti kabul eden Mustafa Kemal Paşa, 6 Ağustos 1920 Cumartesi günü Kütahya’ya gelerek, Kütahya halkı ve Kütahya Mutasarrıfı tarafından teşkil edilen, giydirilmiş ve silahlandırılmış, 600 piyade, 30 süvari, 72 nakliye, 96 istihkâm erlerinden ibaret gönüllü taburunu teftiş etmiştir.⁵⁸

Bu çalışmaları fevkalade takdir eden, B.M. Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, ayrılışından sonra duygularını şu telgrafla Kütahya Mutasarrıfına ve Kütahya halkına ulaştırmıştır.

Kütahya Mutasarrıfı

Sait Beyefendiye,

“B.M. Meclisinin selam ve ihtiramatını muhterem halkımıza, kahraman orduya ve hamiyetkâr memurine ıblâğ etmek üzere Kütahya’yı ziyaret eden Heyetimiz burada gördüğü mefharetbahş (öğünülecek) ve itminanaver (güven verici) tezahüratı samimiye ve âliyeden dolayı fevkalade müftehir ve mesrurdur (sevinçlidir).

Vatanperver Kütahya ahalisinin malî fedakârlığı, maddi ve manevi himmet ve mesaisi ile kısa bir süre içinde ihzar ve teşhiz edilen binlerce mevcuda balığ kıtaatı askeriyenin, giriştiğimiz dinî, millî, vatanî mücadelede (uğraşmada) kahraman bir zümre olarak ispatı fedakâri edeceğinden eminiz.

Gerek zatı âlileri ile müdafaai hukuk heyeti gayyuresinin (çalışkan) gerekse umum Kütahya halkının mucibi takdir olan hizmetlerinden dolayı hissettığımız şükranı, Büyük Millet Meclisi namına beyan ile arzı veda

⁵⁷ Ali Çankaya, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. IV, sh. 619-622.

⁵⁸ 1973 Kütahya Yıllığı, sh. 25.

eder ve iş bu ihtisasatı mahmedetkâranemizin aynen bütün ahaliye tebliğ buyurulmasını rica ederiz.”⁵⁹

Büyük Millet Meclisi

Reisi Mustafa Kemal

İbrahim Ethem AYKUT (1887-1942)

İbrahim Ethem Aykut, İstanbul esnafından emlak sahibi Eyüp Ağa’nın oğludur. 1910 da Mülkiyeden mezun olmuş, çeşitli ilçelerde Kaymakamlık, Kars, Sinop, Urfa, Gümüşhane, Erzurum, Balıkesir ve İzmir illerinde Valilik yapmıştır. Buradan Müsteşarlığa, daha sonra Samsun Valiliğine atanmış, Samsun Valisi iken 1942 de vefat etmiştir.

Tenkît Edilişi:

Ethem Aykut, 1924 de Kars Valisi iken o bölgede şiddetli bir deprem olur. Atatürk hemen Kars’a gider. Akşam yemekte Vali’den deprem hakkında bilgiler alırken Valiye deprem bölgesini görüp görmediğini ve bu haberleri nasıl topladığını sorar. Vali her tarafını dolaşmadığını, arzettiği bilgilerin tayanleri yüksek iradelerinden geçmiş sorumlu memurlarla yapılan haberleşmelerden elde ettiğini ifade edince, Atatürk sitemli ve biraz da hafife alırcasına memnuniyetsizliğini belirtince Ethem Bey alnır ve sararır, Atatürk’e karşılık olarak da: “Zati devletlerine bir devlet başkanı ve bunun üstünde büyük kurtarıcı bulunmanız dolayısıyla benim de derin hürmet ve bağlılığım vardı. Aldığım tedbirleri yeterli görmeyebilir, beni valilikten uzaklaştırırsınız ama benî, Devleti ve sizi temsil ettiğim şu anda ve burada küçük düşüremezsiniz.” der.⁶⁰

Büyük Atatürk bu derece haysiyetli Valinin, bu derece tepkili alinganlığını anlayış, hoşgörü ile karşılar ve sonradan gönlünü alır. Nitekim İbrahim Ethem Bey, Kars Valiliğinden sonra aralıksız olarak Atatürk’ün sağlığında Valiliğine diğer illerde başarı ile devam etmiştir.

G — ANEKDOTLAR:

Bu bölümde Büyük Önderin idare anlayışını yansıtan birkaç anıyı sunacağız. Bilindiği gibi Atatürk’ün tüm yaşantısı, tüm düşünceleri Büyük Milleti ile birlikte kurduğu Devlete yönelik olmuştur. Bu bakımdan O’nun bütün hayatında idare anlayışını bulmak mümkündür.

“Yeni harflerin en büyük ciddiyetle takip edildiği bir dönemde, bir gezisi sırasında bir hükümet bürosuna girdi. Açtığı bir defterde bir deste

⁵⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, sh. 130.

⁶⁰ Meşhur Valiler.

eski harflerle yazılmış notlar ve evrak buldu. Defterin sahibi yaşlı bir memurdu.

Atatürk, hayatında pek az rastlanan bir hiddetle memurdan başladı, amirde bitirdi. Hepsini kovdu, dışarı çıkarken de:

— Bunlar mikroptur, efendim. Milli bünyenin selameti namına temizlenmeli diye bağırdı.

Akşam oldu. Vilayet konağında bir ziyafet vardı. Bir aralık söz, yine harflere geldi. Atatürk, Valiye sordu:

— Bugünkü yobazları ne yaptın?

Vali:

— Görevlerine son verdim Paşam. Esasen ücretli hizmetlilerdi.

Atatürk durakladı, sonra usulca:

— O olmadı işte... dedi. Bu adam kabahatli, muhakkak... fakat çoluğu çocuğunun suçu ne, onları aç bırakmaya hakkımız yok. Onu görevine usulca iade et. Biz adamları cezalandırmalıyız, ama ekmekle oynamak caiz değildir.”⁶¹

“Atatürk, birgün Türkiye’ye ziyarete gelen yabancı bir zatla, Ankara Palas’ta halkın önünde ve arasında konuşurken, şöyle demişti:

— Ben düşündüklerimi daima halkın huzurunda söylemeliyim. Yanlışım varsa, halk beni tekzip etsin.”

Bir yazar, Atatürk için “Bir askerdi ki, yalnız sivil idareye inanıyordu ve bu sivil idareye de, hiçbir zaman bir parti ve klik diktatörlüğü vasfı vermedi.” dedikten ve çağdaşlarının askeri şatafatlarına, kendisinin bu alandaki sadeliğine değindikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyor:

“Onun bu konudaki kesin görüşleri ve kararlılığı üstünde nice örnekler verilebilir. Örneğin, Hatay Sorunu sıralarında güney illerinde bazı askeri birlikler biriktiği zaman İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’ya emri şudur:

— Güney illerine gideceksin. Ama göstereceksin ki bu ülke siviller tarafından idare edilir...”⁶²

⁶¹ Niyazi Ahmet Banoğlu: Nükte, Fıkra ve Çizgilerle ATATÜRK, (İkinci Kitap), sh. 39.

⁶² Şevket Süreyya Aydemir: TEK ADAM: Mustafa Kemal, Cilt III, (1922-1938), sh. 510-511.

Aynı yazar, Atatürk'ün bu emrini doğruca Şükrü Kaya'dan dinlediğini ve nitekim bu bakanı başında kasketi, sırtında golf giysisi ile güneydeki bir askeri birliği denetlerken gösteren bir fotoğrafın Ulus Gazetesi'nin ön sayfasında yayınlanmış olduğunu da sözlerine eklemektedir.

Parti Genel Sekreteri Recep Peker, Genel Müfettiş Kâzım Dirik hakkında Atatürk'e bir şikâyet dosyası getirerek, içindeki bazı kâğıtları okumaya başlar. Atatürk şikâyetin esasını öğrenmek ister. Recep Peker dosyadan bir mektup çıkarır; mektup Edirne Milletvekili Faik Kaltakkıran'dan gelmiştir.

“Mektubun özeti şuydu: Bilmem hangi Bucak Müdürü, bir köyün kahvesinde oturuyormuş... Yanındaki masada iki köylü konuşup, dertleşiyorlarmış... Bu arada Köy Kanununa göre kendilerinden istenilen hizmet ve paranın ağırlığından bahsetmişler... Bucak Müdürü köylülerin bu konuşmasını, Faik Bey'e hikâye etmiş; O da Parti Genel Sekreterliğine bildirmişti.”

Zamanın böylece israf edilmesine canı sıkılan Atatürk, “Aman efendim aman...” diyerek şu emri verir: “Sana evvelce de söyledim, aldığın bilgiyi, daha başkaları varsa onları da katarak, bu belgeyi sorumlu bakana verirsin, o gerek görürse, müfettiş gönderir; Kâzım Paşa'nın yaptıklarını teftiş ettirir, gerekirse resmi kovuşturma açılır. Çıkacak sonuca göre hakkında kanunî işlem yapılır; bunun başka yolu yoktur.”⁶³

Yukarıdaki hatrıyı nakleden yazar bu konuda şöyle bir yorum yapmaktadır.

“Atatürk sorumsuz parti adamları ile öteden beri baskıyı alışkanlık edinmiş bulunan bir takım kişi ve kesimlerin, devlet memurları üzerinde baskı yapmalarına hiç tahammül edemezdi. Kanuni yetkiler, kişinin duygularından, keyfiliklerinden uzak olarak uygulanmalıydı.” Atatürk'ün bu yoldaki içtenlik ve uğraşlarına çok kez tanık olduğunu belirten yazar “... tek parti döneminde İçişleri Bakanlığı'nın parti genel sekreteri ve valilerin parti il başkanları yapılmasındaki zorunluluğun da bu amaca dayandığını” söyler.

İzmir'de bir akşam yemeğinde Atatürk'ün yanında Vali Kâzım Dirik, onun yanında da Parti Müfettişi ve Balıkesir Milletvekili Hacım Muhittin (Çarıklı) vardır. Bir ara Atatürk'ün sesi hiddetle yükselir.

“Paşa hazretleri burada Vali, yani Devletin temsilcisidir; Koskoca Vali-i Âlişan: Burada ben bile onun kararlarına göre hareket etmek mec-

⁶³ Hasan Rıza Soyak: Atatürk'ten Hatıralar, sh. 490-491.

huriyetindeyim; bana bugün sokağa çıkma diyebilir ve ben buna uyarım, uymak zorundayım; çünkü buranın asayişinden, idaresinden, herşeyinden o sorumludur...”

Çünkü, Atatürk parti müfettişinin bu görevine ve milletvekilliği niteliğine dayanarak, valiye egemen olmak istediğini duymuş ve şimdi de sofrada kendisine yer gösterdiği halde onun validen önde olmak istediğini görmüştür.”⁶⁴

*

**

Atatürk, kuralların uygulanmasında kendisine ayrıcalık tanınmasını istemezdi.

İmar Komisyonu Başkanı iken, plan disiplininin korunmasına çalışıyordum. (...) Bir gün Avusturyalı Uzman Örlei bana geldi. Atatürk’ün Yenişehir’de bir yakını için yaptıracığı evin planını tasdik ettikten sonra:

— Biliyorsunuz ki, bu mahallerde dükkân olmayacaktır. Halbuki, evin projesinde bir dükkân var. Müracaat köşkten olduğu için dokunmadık. Size söylüyorum, dedi.

Akşam, Atatürk’e gittiğimde, durumu olduğu gibi anlattım:

— Ne demek bu? Bizim keyfimiz için planı bozacaksınız. Yarın uzmana söyle, projeyi geri alınız ve dükkânı siliniz, dedi.

Öyle de oldu.⁶⁵

*

**

Atatürk, devlet işlerinde duygusal davranmazdı.

Genç bir öğretmen, bir yakınının İzmir suikastında mahkûm edilmesinin hınç ve acısıyla, Atatürk hakkında çok ağır hakaret ve suçlamaları içeren bir manzume yazmış ve bunu ulu orta okumaya koyulmuştu. Bu nedenle hüküm giyer, öğretmenlikten çıkarılır.

Hapse konduğundan birkaç ay sonra, 1933 genel affından yararlanır; mesleğine dönmek ister, bunda çok diretir ve hatta Atatürk’e çıkmayı düşünür, Bakan (Hikmet Bayur), “Bir çare düşünelim, sen bana bir hafta sonra tekrar gel.” der.

“Atatürk’ün sofrası.. Bu, bütün akademik konuların, siyasetin, aktüalitenin de bir çeşit ziyafet sofrası. Millî Eğitim Bakanı da sofradadır. Bir ara, fırsat bulup, Ata’nın kulağına eğildi.

⁶⁴ a.g.e., sh. 484-485.

⁶⁵ Falih Rıfkı Atay: Çankaya, sh. 525.

- Paşam, hani hakkınızda ağır bir manzume yazmış olan öğretmen vardı.
- Evet.
- Aftan yararlandığı için, tekrar öğretmenliğe atanmasını istiyor.
- Atanmasında kanunî bir engel var mı?
- Hayır Paşam.
- O halde niçin bana soruyorsunuz.
- İşlediği cürüm, yüksek kişiliğiniz hakkındadır da...
- Aşkolsun sana. Kişisel kırgınlığım yüzünden yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesine engel olacak kadar beni egoist mi sandın? O genci hemen ilk açılacak yere atayınız.”

*

**

Neşeli bulunduğu bir zamana seçerek:

“—• Paşam demiştim, şu danışıklarının içinde öyleleri var ki şaşıyorum. Bunların mütalaalarına nasıl olsa; sonunda iştirak etmeyeceksin. Kararını önceden vermiş olduğun da malûm... O halde, ne diye onları birer birer çağırıp, karşında söyletirsin?

Atatürk, yüzüme alaycı bir eda ile bakıp, şu cevabı vermişti:

— Bazen hiç umulmadık adamdan ben çok şeyler öğrenmişimdir; hiçbir kanaati hakir görmemek lâzımdır. Neticede, kendi fikrimi tatbik bile edecek olsam, herkesi ayrı ayrı dinlemekten zevk alırım.”⁶⁶

*

**

“Atatürk İzmir’de bulunduğu bir sırada gece tramvaya binmek arzu etmişti, yanında eşi ve yaverleri ile atlı tramvaya bindiler. Tramvayda sürücüdün başka kimse yoktu. Atatürk sürücünün yanına yaklaştı ve sordu:

- Sen atlan kamçı ile mi idare edersin?
- Tabii Paşam... Kamçısız idare edilir mi?
- Neden idare edilmesin?

Ata tramvaycının yanına çıkıyor:

- Sen şu yerini bana ver de kamçısız idare edeyim.

Tramvaycı derhal yerini terk ediyor. Atatürk dizginlen ele alıyor ve kamçısız tramvay atlarını sürmeye başlıyor.

- Nasıl idare edebiliyor muyum?

⁶⁶ Kemal Arıburun: Atatürk Anekdotlar-Anılar, sh. 24.

— Benden daha güzel idare ediyorsunuz Paşam.
 — Ben de senin gibi idareciyim. Ben de yüzbinlerce insanı idare ettim, onları ölüme giden yola seve seve şevkettim, fakat bir tanesine kamçı kullanmadım.”⁶⁷

*

**

Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü, günlük kâğıtları arasında, Atatürk’e Dört Yol ilçesinden bir vatandaşın şu dilekçesini de sunar:

“Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal eliyle Hazreti Allah’a,

Ya Rabbi; derdimi şimdiye kadar dökmediğim makam kalmadı. Fakat hiçbir çare bulamadım. Şimdi ise, on yedi milyon insanın kurtarıcısı, büyük adam vasıtasıyla size istida ediyorum. Eğer, bu sefer de derdime çare bulamazsam, o zaman halimi arz etmek üzere huzurunuzda varmaya mecbur kalacağım.”

Atatürk şu cevabı yazdı.

“Vasıtamla büyük Tanrı’ya yazılan istidanız tarafımdan okundu. Bizim yapabileceğimiz işler için, huzura çıkmanıza gerek yoktur. Bundan sonra, ben hayatta olduğum müddetçe derdinizi ilk olarak bana söyleyiniz, eğer acz gösterecek olursam, o zaman büyük varlığa başvurabilirsiniz. Dileğiniz yerine getirilmiştir.”

*

**

Roland Michel diyor ki:

Mustafa Kemal, “gerçeğin yalnız kendisinde olduğunu iddia etmeyen, kamu yararına ilişkin sorunlarda, iş arkadaşlarının oylarını almadan hiçbir karar vermeyen, çevresindekileri eleştirilerde bulunmaya teşvik ve tahrik konusunda hiçbir fırsatı kaçırmayan” bir tutum içindedir. “Fırsat buldukça köylere gider ve köylülerle uzun uzadıya söyleşide bulunur, onların ülke yönetimi hakkındaki yargıları, düşünceleri, fikirleri ve istekleri ile ilgilenir. Bunları öğrenmek ister.” (Le Miroir du Monde’den çeviri: Cumhuriyet, 27 Ocak 1933).

*

**

Prof. Dr. Afet İnan, Atatürk’ün yurt gezileri ile ilgili olarak bize şu yolda bilgi vermiştir:

⁶⁷ Kemal Arıburun: Atatürk Anekdotalar- Anılar, sh. 98.

Atatürk gittiği yerlerin sorunları hakkında önce resmi makamlardan bilgi ve raporlar alır, sonra elden geldiğince, halkla temaslarda bulunarak bu bilgileri pekiştirirdi. Ayrıca, bir inkılap ve reform gibi, özel ağırlığı bulunan kararlar almadan önce yurdu dolaşır, çeşitli halk ve meslek kesimlerinin leyh ve aleyhteki tepkilerini öğrenmek isterdi. (Prof. Dr. Afet İnan'ın beyanı).

II — ATATÜRK'ÜN YURT GEZİLERİ:

Birinci Dünya Savaşı'nın mağrur ve acımasız galiplerinin hürriyet ve istiklâlini yok etmek istedikleri Türk'ün, bin yıllık Anayurdunu bölüşmek üzere her türlü maddi ve manevi imkânlara sahip olduklarının sanıldığı bir zamanda ve en karanlık, ümitsiz günlerde yorgun ve asil milletine olan inancını her zaman kutsal bir varlık gibi kalbinde taşımış büyük ve erişilmez bir insan öne atılmış, önce yurdu istiladan kurtararak, varlık sebebi kalmamış eski bir imparatorluktan milli, çağdaş bir cumhuriyet kurmuştur. Artık Mustafa Kemal Paşa bir kahraman, erişilmez bir insan ve bir efsane adamıdır. Milletinin uğrunda ölmeyi görev saydığı bu büyük evladı, sonsuza kadar önderidir artık.

Atatürk, Millî Mücadeleye başladığı günden itibaren halkla ve idare adamları ile temasa çok önem vermiş, her konuda onların görüşlerini almaya çalışmış ve yurdu sık sayılabilecek ölçüde gezmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, yüzyıllarca dine dayalı bir toplum ve otokratik bir devlet yapısı içinde yaşamış olan Türk Milleti, bu büyük evladı ile Cumhuriyete erişmiş, onunla ve onun izinde yürüyerek yaradılışındaki çağdaş nitelikleri yeniden keşfetmeye ve uygarlık yolunda hızla yürümeye başlamıştır.

Atatürk, Millî Mücadelenin başladığından itibaren kırksekiz il merkezi ile çok sayıda ilçelere geziler yapmıştır. Bu gezilerini her zaman protokol gezisi olmaktan çıkarmış, resmi görevliler kadar halkla görüşmek istemiş ve bunu yapmıştır. Bu gezilerinde Atatürk iki amaç gütmüştür. Bir defa bu geziler, vatandaşla fikir alışverişine imkân vererek aldığı ve alacağı kararlarda milletin duyu ve düşüncelerini öğrenmesini, ikinci olarak, Ulu Önder'e inkılapların kendisi tarafından ilanını ve O'nun örnek olmasını ve böylece inkılapların kolay yerleşmesini sağlamıştır.

“Atatürk, bu gezilerinde yeni kurulan Devlet'in en iyi şekilde nasıl teşkilatlanması gerektiği konusunda sürekli incelemeler yapmıştır. Halkın ekonomik ve toplumsal sorunlarını tespit etmiş, bunlara çözüm yolları aramıştır.

Atatürk bir yurt gezisi sonunda yaptığı incelemelere dayanarak mülki idare teşkilatı ve mülki idare amirleri ve taşra yönetiminin sağlıklı işlemesi konusunda özetle şu hususları tespit etmiştir:

1 — İller ve Valiler

a) İllerin farklı büyüklükte ve çok oluşları coğrafi, siyasi ve ekonomik durumu bir olan yan yana mıntikalarda ayrı idare fikirleri yaratıyor. Bu nedenle illerin sayısı mümkün olduğu kadar azaltılmalı, aralarındaki büyüklük farkı asgariye indirilmelidir.

b) Valiler merkez ilçesi işlerini görür olmaktan kurtarılmalıdır.

c) Valiler Ordu'dan başka bütün devlet teşkilatının başı olmalıdır.

d) Valilerin yetkileri artırılmalıdır. Ancak bakanlıkların kendi teşkilatları üzerinde yetkisi de yok edilmemeli uygun bir denge sağlanmalıdır.

e) Valinin, Adliye Bakanının da temsilcisi olduğu unutulmamalıdır. Mahkemelerin ve hakimlerin bağımsızlığı dikkate alınmalıdır.

f) Valiler bütün madun makamlar üzerinde ceza hakkı kullanabilmelidir.

g) Valilerin inhasının İçişleri Bakanlığı'na yapılması uygun olmakla birlikte başarısız bir valinin merkeze alınması için diğer bakanlar da Bakanlar Kurulu'na gerekçeli olarak öneride bulunabilmelidir.

h) Diğer Bakanlar da gereğinde valileri cezalandırabilmelidir.

i) Valilik makamı her zaman bir kariyer kademesi olarak düşünülmemelidir.

2 —• Umumî Müfettişlik Teşkilatları:

Umumî Müfettişlik Teşkilatları; idareleri kuvvetlendirilmiş illerden ekonomik, siyasi ve idari yönlerden bir birlik gösterenleri birer umumi müfettişlik bölgesi teşkil etmelidir. Hudutlarımız, sahillerimiz ve memleketin ekonomik ve siyasi durumu dikkate alınınca bu bölgelerin beş ile yedi arasında olması gerekmektedir.

Umumi Müfettişler günün ayrıntılı işlerinden uzak bulunmalıdırlar.

Başta emniyet ve asayiş ve dahili siyaset olmak üzere her bakanlığa ait işlerin uygulanmasını sağlamalı ve mevcut kanunların ihtiyaca uymayan noktaları ile yeni hükümler isteyen durumları tetkik ve tahlil etmeli, hükümetin otoritesi ile halkın ihtiyacını karşılıklı olarak dengede tutmalıdırlar.

Umumi Müfettişlerin çalışma grubu, belirli danışman ve katiplerden ayrıca her bakanlık işini tetkik edecek müfettişlerden oluşmalıdır.

3 — Teftiş:

Bu görev bizim idare hayatımızda, bakanlık müfettişlerinin kanuna uymayan herhangi bir hareketin mahiyetini tetkik etmeleri, uzun uzadıya tahkikat evrakı tutmaları ve işi mahkemeye sevk etmeleri anlamında anlaşılmıştır.

Herhangi yolsuzluğun sorumlularını ortaya çıkarmak için bu yönteme devam gerekir. Fakat bir idare bölgesinde veya yöresinde bütün işlemin yolunda gidip gitmediğini toptan ve genel bir görüşle mütalaa ettikten sonra başta bulunan idareciyi takdir veya muaheze ve tecziye etmek şeklinde bir amir teftişini de fiilen devlet hayatımıza sokmak bir zorunluluktur.

Umumi Müfettişlik Teşkilâtının senede iki defa bölgesini bu gözle tetkik etmesi gerekli olduğu kadar valilerin ve kaymakamların da senede birkaç defa bölgelerini aynı amaçla gezmeleri zorunlu görevleri olmalıdır.

Atatürk; yurt gezilerinden yeni kurulan devletin sağlam temeller üzerinde yükselmesini sağlamak için bir araç olarak yararlanmıştır. Yalnızca mülki idare ile ilgili değil her konuda görüşler tespit etmiş, ilgililere ışık tutmuş, direktifler vermiştir.”⁶⁸

Atatürk’ün yurt gezilerinin tarihleri il il aşağıdaki listede gösterilmiştir.⁶⁹

ADANA	1)	31 Ekim	1918
	2)	5 Ağustos	1920
	3)	15 Mart	1923
	4)	13 Ocak	1924
	5)	17 Ocak	1925
	6)	16 Mayıs	1926
	7)	16 Şubat	1931
	8)	28 Ocak	1933

⁶⁸ a.g.e., sh. 98.

⁶⁹ Mehmet Önder: Atatürk’ün Yurt Gezileri.

	9)	19 Kasım	1937
	10)	24 Mayıs	1938
AFYON :	1)	6 Ağustos	1920
	2)	28 Ağustos	1920
	3)	28 Ağustos	1922
	4)	23 Mart	1923
	5)	30 Ağustos	1924
	6)	16 Ekim	1925
	7)	21 Ekim	1925
	8)	2 Mart	1931
	9)	24 Ocak	1933
	10)	4 Şubat	1933
	11)	21 Haziran	1934
	12)	20 Kasım	1937
AMASYA :	1)	12 Haziran	1919
	2)	18 Ekim	1919
	3)	24 Eylül	1925
	4)	22 Kasım	1930
ANTALYA :	1)	6 Mart	1930
	2)	10 Şubat	1931
	3)	18 Şubat	1935
AYDIN :	1)	3 Şubat	1931
	2)	9 Ekim	1937
BALIKESİR	1)	6 Şubat	1923
	2)	8 Ekim	1925
	3)	13 Haziran	1926
	4)	7 Şubat	1931

	5)	21 Ocak	1933
	6)	15 Nisan	1934
	7)	24 Haziran	1934
BİLECİK :	1)	5 Aralık	1920
	2)	19 Ocak	1923
	3)	20 Mayıs	1926
BOLU :		17 Temmuz	1934
BURDUR :	1)	6 Mart	1930
	2)	12 Mart	1930
BURSA :	1)	16 Ekim	1922
	2)	20 Ocak	1923
	3)	31 Ağustos	1924
	4)	22 Eylül	1925
	5)	20 Mayıs	1926
	6)	1 Ekim	1927
	7)	4 Ocak	1931
	8)	17 Ocak	1933
	9)	5 Şubat	1933
	10)	4 Mayıs	1934
	11)	15 Temmuz	1935
	12)	6 Haziran	1936
	13)	1 Şubat	1938
ÇANAKKALE :	1)	1 Eylül	1928
	2)	14 Temmuz	1933
	3)	13 Nisan	1934
	4)	25 Haziran	1934
ÇANKIRI :	D	23 Ağustos	1925
	2)	31 Ağustos	1925

DENİZLİ :	1)	6	Mart	1930
	2)	4	Şubat	1931
DİYARBAKIR :		15	Kasım	1937
EDİRNE :		21	Aralık	1930
ELAZIĞ :		16	Kasım	1937
ERZİNCAN :	1)	1	Temmuz	1919
	2)	30	Ağustos	1919
	3)	29	Eylül	1924
	4)	10	Ekim	1924
ERZURUM :	1)	3	Temmuz	1919
	2)	30	Eylül	1924
	3)	8	Ekim	1924
ESKİŞEHİR :	1)	30	Ağustos	1924
	2)	21	Eylül	1925
	3)	5	Ağustos	1929
	4)	21	Haziran	1934
	5)	8	Haziran	1936
	6)	6	Ocak	1937
	7)	9	Ocak	1937
	8)	4	Haziran	1937
	9)	20	Ocak	1938
GAZİANTEP :		26	Ocak	1933
GİRESUN :		19	Eylül	1924
ISPARTA :	1)	6	Mart	1930
	2)	12	Mart	1930

İÇEL	1)	17	Mart	1923
(Mersin)	2)	20	Ocak	1925
	3)	9	Mayıs	1926
	4)	11	Şubat	1931
	5)	28	Ocak	1933
	6)	20	Şubat	1935
	7)	19	Kasım	1937
	8)	20	Mayıs	1938
İSTANBUL	:	Atatürk, Cumhuriyetin ilanından sonra İstanbul'a 25 ve Yalova'ya 14 defa gelmiştir.		
İZMİR	:	10 Eylül 1922 de Cumhuriyetin ilanından önce 3 defa gelmiştir. 24 Ocak 1923 de İzmir'de evlenmiştir. 17 Ocak 1923 de İktisat Kongresi toplanmıştır. 16 Haziran 1926 da suikast planının ortaya çıkarılmasından sonra gelişinde çok büyük bir törenle karşılanmıştır. En son		
		22	Haziran 1934 de İzmir'e gelmiştir.	
KARS :		6	Ekim	1924
KASTAMONU :	1)	23	Ağustos	1925
	2)	30	Ağustos 1925 (Şapka İnkılâbı)	
KAYSERİ	1)	19	Aralık	1919
	2)	13	Ekim	1924
	3)	20	Eylül	1928
	4)	18	Kasım	1930
	5)	4	Şubat	1934
KIRKLARELİ :		20	Aralık	1930
KİRŞEHİR	1)	24	Aralık	1919
	2)	1	Şubat	1934

KOCAELİ	1)	18 Haziran	1922
	2)	16 Ocak	1923
	3)	12 Eylül	1924
	4)	21 Eylül	1925
	5)	1 Temmuz	1927
	6)	6 Mayıs	1934
KONYA	1)	3 Ağustos	1920
	2)	1 Nisan	1922
	3)	24 Temmuz	1922
	4)	19 Ağustos	1922
	5)	20 Mart	1923
	6)	3 Ocak	1925
	7)	17 Ekim	1925
	8)	18 Mayıs	1926
	9)	18 Şubat	1931
	10)	25 Ocak	1933
	11)	6 Şubat	1934
	12)	7 Ocak	1937
KÜTAHYA	1)	6 Ağustos	1920
	2)	24 Mart	1923
	3)	23 Ocak	1933
MALATYA	1)	13 Şubat	1931
	2)	14 Kasım	1937
MANİSA	1)	29 Eylül	1922
	2)	26 Ocak	1923
	3)	10 Ekim	1925
	4)	8 Nisan	1934
	5)	22 Haziran	1934

NİĞDE :		5 Şubat	1934
ORDU :		19 Eylül	1924
RİZE :		17 Eylül	1924
SAKARYA :	1)	15 Haziran	1922
(Adapazarı)	2)	18 Temmuz	1934
SAMSUN :	1)	19 Mayıs	1919
	2)	20 Eylül	1924
	3)	16 Eylül	1928
	4)	22 Kasım	1930
SİNOP :	1)	18 Mayıs	1919
	2),	15 Eylül	1928
SİVAS :	1)	27 Haziran	1919
	2)	2 Eylül	1919
	3)	28 Ekim	1919
	4)	27 Eylül	1924
	5)	12 Ekim	1924
	6)	19 Eylül	1928
	7)	20 Kasım	1930
	8)	13 Kasım	1937
TEKİRDAĞ :	1)		1915
	2),	23 Ağustos	1928
TOKAT :	1)	26 Haziran	1919
	2)	17 Ekim	1919
	3)	27 Ekim	1919
	4)	25 Eylül	1924
	5)	17 Eylül	1928
	6)	21 Kasım	1930

TRABZON :	1)	15	Eylül	1924
	2)	27	Kasım	1930
	3)	10	Haziran	1937
UŞAK :	1)	2	Eylül	1922
	2)	19	Şubat	1923
	3)	16	Ekim	1925
	4)	26	Ocak	1931
	5)	8	Nisan	1934
	6)	22	Haziran	1934
YOZGAT	1)	15	Ekim	1924
	2)	3	Şubat	1934
ZONGULDAK :		26	Ağustos	1931

BÖLÜM V

BİYOGRAFİLER

Bu bölümde; kitapta adı geçen Mülki İdare Amirleri ve Mülki İdare Amirliği görevlerine vekâlet edenlerden, olayların akışında önemli yer tutan kişilerin özgeçmişleri verilmiştir.

Kişiler hakkında bilgiler derlenebilen ölçülerde olmuştur.

Milli Mücadeleye olumlu katkıları ile bize bu Vatanı ve Cumhuriyeti kazandırmada hizmeti geçenler aynı ölçüde değerli ve saygıdeğerdır. Bu nedenle sıralamada alfabetik metod kullanılmıştır.

Milli Mücadeleye olumsuz yönden etkileri olanların bu davranışlarını kişisel davranışları olarak görmekteyiz. Kendilerinden önce ve sonra Milletimize ve Devletimize hizmette kusur etmeyen yakınlarından tamamen ayrı olarak mütalaa etmekte, sorumluluklarının yalnız kendilerine ait olduğunu kabul etmekteyiz.

Olaylarda adı geçmekle birlikte çok kısıtlı olan zaman içinde özgeçmişini tam sağlayamadıklarımız ve hiç bulamadıklarımız ile tam bir arşiv ve belge araştırma niteliğinde olmayan bu çalışmamızda adlarından dahi bahsetmediğimiz nice isimsiz kahraman Mülki İdare Amirlerinin manevi huzurunda saygı ile eğilir, bizleri bağışlamalarını dileriz.

- 1 — Abdullah Naci Bey
- 2 — Abdurrahman Sami Bey
- 3 —• Abdülkadir (Sarısözen) Bey
- 4 — Ahmet Cavit Bey
- 5 — Ahmet Cemal Bey
- 6 — Ahmet Cemal (Naziki-zade) Bey
- 7 — Ahmet Fahrettin Bey
- 8 — Ahmet Hilmi (Kalaç) Bey
- 9 — Ahmet Nuri Bey

- 10 — Ahmet Reşit Paşa
- 11 — Ahmet Şevki Bey
- 12 — Ahmet Murşid Burhaneddin Bey
- 13 — Ali Cemal Bey
- 14 — Ali Galip Bey
- 15 — Ali Muhittin Paşa
- 16 — Ali Rıza Paşa
- 17 — Ali Rıza (Kuruoğlu) Bey
- 18 — Ali Suphi Bey
- 19 — Ali Munis (Atabek-zade) Bey
- 20 — Bekir Sami Bey
- 21 — Cemal Bey
- 22 — Ebubekir Hazım (Tepeyran) Bey
- 23 — Ebubekir Sami (Baran) Bey
- 24 — Ethem Fehmi (Aslanlı) Bey
- 25 — Faik Ali (Ozansoy) Bey
- 26 — Hacı Hurşit (Elhaç) Efendi
- 27 — Hamdi Namık (Gör) Bey
- 28 — Hamit (Kapancı) Bey
- 29 — Hasan Nazım (Akyürek) Bey
- 30 — Hasan Nizamettin (Ataker) Bey
- 31 — Hasan Tahsin (Bayatlı) Bey
- 32 — Haydar Hilmi (Vaner) Bey
- 33 — Hüseyin (Abanozzade) Efendi
- 34 — Hüseyin Efendi
- 35 — Hüseyin Fatih (Güvendiren) Bey
- 36 — Hüseyin Hacım Muhittin (Çarıklı) Bey
- 37 — Hüseyin Hamdi (Köprülülü) Bey
- 38 — Kemal Bey
- 39 — İbrahim Ethem (Akıncı) Bey
- 40 — İbrahim Hakkı (Aktan) Bey
- 41 — İbrahim Süreyya Yiğit Bey
- 42 — İsmail Sabri Bey
- 43 — İsmail Safa (Özler) Bey
- 44 — İzzet Bey
- 45 — Kâzım (Dirik) Paşa

- 46 — Mahmut Mahir Bey
- 47 — Mazhar Müfit (Kansu) Bey
- 48 — Mehmet Ali Ulvi Bey
- 49 — Mehmet Fuat Carım Bey
- 50 — Mehmet Galip Bey
- 51 — Mehmet Hilmi Bey
- 52 — Mehmet Rasim Bey
- 53 — Mehmet Saadettin Bey
- 54 — Mehmet Sait Bey
- 55 — Mehmet Şerif Bey
- 56 — Mehmet Tahir Bey
- 57 — Mehmet Fehmi (Bolak) Bey
- 58 — Mehmet Ziya Paşa
- 59 — Mehmet Tal'at (Sönmez) Bey
- 60 — Mehmet Fazlı Güleç Bey
- 61 — Mustafa Abdulhalik Renda Bey
- 62 — Mustafa Faik Öztrak Bey
- 63 — Mustafa Hilmi Bey
- 64 — Münir Akkaya Bey
- 65 — Neyyir Mustafa Bey
- 66 — Reşit Paşa
- 67 — Rüştü Paşa
- 68 — Salih Salim Paşa
- 69 — Salih Cemal Gülen
- 70 — Salim Özdemir (Günday) Bey
- 71 — Sami Sabit (Karaman) Paşa
- 72 — Süleyman Hâşim Cevdet İşcan Bey
- 73 — Üveys Hasbi Efendi
- 74 — Yusuf Ziya (Şişman) Efendi

ABDULLAH NACİ (AKBAY) BEY

Evkaf Nezareti Hukuk Müşavirlerinden Mehmet Şehri Efendi'nin oğludur. 1880 de İstanbul'da doğdu. Mülkiyenin idadi (lise) kısmında lise öğrenimini tamamladı. Kasım 1902 de Yüksek Kısım'dan mezun oldu. Nisan 1903 de tayin edildiği Yanya, Eylül 1904 de nakledildiği Rodos vilayetleri Maiyet Memurluklarında stajını bitirip kaymakamlığa terfi etti. Nisan 1907 de Harput olmak üzere sırasıyla; Sivrihisar, Bayındır, Dimetoka

ilçeleri Kaymakamlıklarına; Ocak 1911 de Mülkiye Müfettişliğine; Aralık 1906 da İstanbul Polis Müdürlüğü Siyasi Şube Müdürlüğü'ne atandı. Bu arada ek görev olarak, Trablusgarp Muhacirlerini İskân Komisyonu Reisliğini; Jandarma Tensik Komisyonu Azalığı da ifâ etti. Ehliyet ve başarısı gözönüne alınarak önce Çatalca, daha sonra da Kütahya Sancakları Mutasarrıflıkları'na getirildi. Kütahya'da iken Milli Hükümet emime girdi. Eylül 1920 de T.B.M.M. Hükümeti Emniyet Umum Müdürlüğü'ne; Aralık 1925 de Trabzon Valiliğine atandı. Nisan 1924 de Mülkiye Başmüfettişliğine nakledilerek İstanbul, Edirne, Çanakkale bölgesinde görevlendirildi. Bu arada altı ay kadar Edirne Vali Vekilliği de yaptı. Nisan 1927 de idare mesleğinden istifa ederek ayrıldı. Mayıs 1927 de Tütün İhbarı İdaresi'ne geçti. Sözü geçen idarede sekiz yıl müfettiş ve muhtelif subelerde müdür olarak hizmet gördü. Temmuz 1935 de Vergiler Temyiz Komisyonu Azalığına; Eylül 1938 de Sümerbank Murakıplığına, Kasım 1940 da T.C. Merkez Bankası Maliye Vekâleti Murakıplığına getirildi. Eylül 1941 de Devlet Şurası Azalığına seçildi. Bu görevden Temmuz 1946 da yaş haddinden emekliye ayrıldı. Ağustos 1946 da İller Bankası İdare Meclisi üyeliğine atandı. Haziran 1950 de bu görevden ve memuriyetten tamamen ayrıldı. Emekli olarak oturmakta olduğu Ankara'da 24 Aralık 1957 Salı günü vefat etti. Evli ve iki çocuk babasıydı. Fransızca, İngilizce, Rumca bildiği sicilinde yazılıdır.¹

ABDURRAHMAN SAMİ BEY

Bedirhanilerden Bedirhan Paşa'nın oğludur. 1868 de İstanbul'da doğmuş, 1889 da Mülkiyeyi bitirmiştir. Öğreniminden sonra öğretmen olarak devlet hizmetine girdi ve bu, 12 Kasım 1898 de Avrupa'ya kaçınca kadar sürdü. Avrupa'da "Kürdistan" adlı bir gazete çıkarıp bölücülük faaliyetlerinde bulunduğundan gıyabında yargılanarak ömür boyu Kalebentlik cezasına çarptırıldı. İstanbul'a dönünce yakalanıp Aralık 1905 de Trablusgarp'a sürüldü. İkinci Meşrutiyetten sonra çıkarılan genel af tan yararlanarak İstanbul'a geldi. 5 Mayıs 1912 Adalar, daha sonra da Hudeyde Mutasarrıflıklarına atandı. Hastalığı sebebiyle Haziran 1914 de İstanbul'a döndü. 1 Mart 1919 da Aydın Mutasarrıflığına atandı. Haziran 1919 da Aydın'ın ikinci defa işgali üzerine bu görevden ayrıldı.

İstanbul Hükümetinin ve Vali Ahmet İzzet (Kanbur) emrinde çalışmıştır. Aydın'da milli teşkilatlanmaya ve Kuvayı Milliye'ye hiç yararı olmamıştır.

3 Kasım 1919 da İstanbul Hükümetince Çorum Mutasarrıflığı'na atanmışsa da, bu sancak, İstanbul ile ilişkilerini kesip Heyeti Temsiliye Baş-

¹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 961-962.

kanı Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girdiği için bu göreve gidemedi. Uzun süre açıkta kaldıktan sonra 23 Nisan 1925 de emekliye sevk edildi.²

Vefat tarihi ve medeni haline ait bilgi bulunamadı.

ABDÜLKADİR (SARISÖZEN) BEY

Hüseyin Bey'in oğludur. 1315 yılında Sivas'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta yaptı. Eylül 1331 de Sivas Kızılırmak Okulu ve Öksüz Yurdunda öğretmenlik yaptı. 1333 de Yedek Subay olarak vatani ödevini yerine getirdi. 1335 Ağustosunda Sivas Matbaası Müdürlüğüne getirildi.

1929 yılında Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Mümeyyizliğinde bulundu. 1931 yılında Hukuk Mektebini bitirdi. Sırası ile Havza, Ovacık, Karadeniz Ereğlisi Kaymakamlıklarında bulundu. 1943-1949 yıllarında Mülkiye Müfettişliği yaptı. 1949 yılında Tokat Vali Vekilliğinde bulundu.

1952 yılına kadar İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı görevini yürüterek o yıl emekli oldu.

Abdülkadir Bey, henüz Sivas İl Basımevinde genç bir memurdur. Kongre beyannamesinin basılması gerekmektedir.

“Beyannameyi basabilecek tek müessese Sivas İli Basımeviydi. O da resmi bir daireydi ve valinin emrindeydi. Vali ise tereddüt ve kuşku içinde bocalıyordu. Kararsız bir haldeydi. Bu sebeple, beyannamenin bastırılması için kendisine başvurulduğunda olumlu bir cevap vermemişti. Gerek İstanbul Mebuslar Meclisinde Ergani Mebusu iken tanıştığı Sivas Mebusu Rasim Bey'e, gerekse öteki Milli Mücadeleciler ve Basımevi yetkililerine verdiği cevapta; kendisinin görevi başında bir devlet memuru olduğunu, bu görevi üzerinde bulunduğu müddetçe de Beyannamenin İl Basımevinde basılmasına müsaade edemeyeceğini, fakat kendisine başvurulmamış gibi İl Basımevi Müdürü ile anlaşp bastırıldıkları taktirde olaydan habersiz gibi davranarak basıma engel olmayacağı, nitekim kongre binasını kendisine sormadan alıp hazırladıkları için ses çıkarmadığını, Beyannameleri de aynı şekilde basmaya çalışmalarını anlattı. Açıkça emir vermeyen Vali Reşit Paşa kolaylık göstermişti, ama Beyannamelerin bastırılması yine de mümkün olamıyordu. Çünkü İl Basımevi Müdürü de bu işi kendi başına yapmaya cesaret edemiyor, herhalde Vali Paşa'dan emir getirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Milli Mücadelecilerin baskısı artınca da, esasen görevi başında devamlı şekilde durmayan müdür, artık basımevine hiç uğramaz olmuş, hatta hastalık bahanesi ile evine çekilmişti.

İşte, o zaman basımevinin genç saymanı Abdülkadir Efendi (Sarisözen) eşsiz bir cesaretle ortaya çıktı ve sadece yurtseverlik duygusunun

² Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 414.

asil heyecanıyla kararını verdi ve Kongre Beyannamesini İl Basımevinde bastırdı.”³

AHMET CAVİT BEY

Evkaf Nezareti mektupçularından Nazif Bey’in oğludur. 1866 yılında Muş’ta doğdu. Mülkiyenin yüksek kısmını bitirdikten sonra Sivas Maiyet Memurluğuna atandı. Kaymakamlık stajını tamamladıktan sonra sırasıyla; Erbaa, Suşehri, Aziziye, Bergama, Ayvalık, Söğüt, ikinci defa Bergama, Savur, Antakya, Cebele, Humus ilçeleri kaymakamlıklarında bulundu. Mutasarrıflığa yükseltilerek 21 Nisan 1909 da Hakkâri’ye atandı. Daha sonra Mardin, Senice Mutasarrıflıklarına getirildi. Bu görevde iken Şubat 1912 de azledildi. Sekiz yıl açıkta kaldıktan sonra Mondros Ateşkesinden sonra kurulan hükümet tarafından göreve alındı. Dâhiliye Vekâleti Özel Kalem Müdürlüğünden sonra Çanakkale, Niğde, Niğde’den Milli Teşkilat tarafından uzaklaştırıldıktan sonra 2 Ekim 1919 da Aydın Mutasarrıflığına getirildi. 1 Mayıs 1920 de İzmir Vali Vekilliğine getirildiyse de yerine atama yapılırken 25 Eylül 1920 de azledildi. 1 Ağustos 1921 de emekli edildi.

Hakkında başka bilgi bulunmadığı gibi medeni hali de tespit edilemedi.⁴

AHMET CEMAL BEY

Kaymakam Hüseyin Fevzi Paşa’nın oğlu Ahmet Cemal, 1871 yılında Kütahya’da doğmuştur. 1897 yılında Mülkiyeyi bitirip stajını tamamladıktan sonra 30 Ocak 1901 de Divriği, daha sonra da Hamidiye, Ahtapolu, Ayranoz Kaymakamlıklarına atandı. Ekim 1908 de Kütahya Milletvekilliğine seçildi. Balkan Harbinde Meclisin 10 Ağustos 1911 tarihinde feshinden sonra bir süre idare amirliğinden ayrı kaldı. 19 Ağustos 1914 de Ertuğrul (Bilecik), akabinde Isparta Sancaklarına atandı. 5 Eylül 1917 de istifa etti. 31 Ekim 1918 de Canik (Samsun) Mutasarrıflığına getirildi. Bu sıfat üzerinde iken 22 Aralık 1918 de Edirne, 18 Kasım 1919 da Kastamonu Vali Vekilliklerinde görevlendirildi. 18 Şubat 1920 de asaleten Kastamonu Valisi oldu. Bu görevde Milli Mücadele emrinde çalıştı ve Milli Hükümet tarafından 9 Kasım 1920 de Sivas Valiliğine nakledildi. 1 Mayıs 1921 de istifa etti. Büyük zaferden sonra Edirne ve Trabzon Valiliklerine atandı. Trabzon Valisi iken Ekim 1925 de emekli oldu. 5 Ocak 1928 de vefat etti. Evli ve çocuksuzdu.

³ Mahmut Goloğlu: Sivas Kongresi, sh. 24.

⁴ Ali Çankaya- Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 308-309.

Cemal Bey Kastamonu ilinde göreve başladığı zaman, ilk sözü şu olmuştur: “Mustafa Kemal Paşa’nın çektiği bayrak altında toplanacağız. Gittiği yoldan gideceğiz. Elbirliği ile çalışacağız.” İl’de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin teşkilatlanmasının bir hafta içinde bitirilmesini emretmiş ve başarmıştır.

Milli Mücadelede en başarılı ve yararlı valilerden biri olan Cemal Bey

17 Mart 1920 de Mustafa Kemal Paşa’ya çektiği şu telgrafi vatansever bir idare amirinin, idare anlayışının ve Milli Mücadeleye bağlılığının göstergesidir.

“Ankara’da Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa hazretlerine,

Türk Milletinin aşiretten yetiştirdiği ve başsız idare edilemeyeceği malum-u âlilerinizdir. Düşmanın İstanbul’u fiilen işgali sebebiyle ortada fiilen ve hukuken bir Hükümet kalmadığından Heyeti Temsiliye’nin Hükümet-i Merkeziye sıfat ve salahiyetini takınması ve bu yapılmadığı taktirde her vilayetten gelecek ayrı bir sesin milli teşkilatı zaafa uğratabileceği ve bugünden itibaren Kastamonu Vilayetinin Heyeti Temsiliye’yi Hükümet-i Merkeziye addederek emirlerine girdiğini ve alacağı her emri tereddütsüz yapacağını arz ederim.”⁵

Askeri yazarlardan Nurettin Peker, “İstiklâl Savaşı, resim ve vesikaları ile İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı” adlı kitabında Vali Cemal Bey’den şöyle bahsetmektedir: “Vali Cemal Bey’in,

18 Kasım 1919 ile Sivas Valisi Reşit Paşa’yla becayiş ederek ayrıldığı 25 Kasım 1920 gününe kadar geçen bir sene bir haftalık valiliğindeki başarıları zamanla ölçülemez. Rahmetli, aldığı tedbirlerle Kastamonu’da birlik ve güveni sağlamış, ismen mevcut olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni cismen kuvvetlendirmiştir. Cemal Bey olmasa idi Hürriyet ve itilaf Fırkası mensuplarının yardımı ile Kastamonu’yu Çerkez ve Abaza hilafetçilerinin istila etmeleri muhakkaktı. Büyük tehlikeler içinde üzerine ağır sorumluluk yüklenip en faydalı kararlar alarak bunları yerine getirmekle zamanın en başarılı Valiliğini yapmış, Mustafa Kemal Paşa’nın idare amiri olarak en büyük yardımcısı olmuştur. Cemal Bey kibar, hatip ve edip, dürüst ve basireti kuvvetli, çok müdebbir bir zât idi...”⁶

AHMET CEMAL (NAZİKİ-ZÂDE) BEY

1862 yılında İstanbul’da doğan Ahmet Cemal, Mehmet Hamdi Efendi’nin oğludur. 1889 Mülkiyesinden sonra çeşitli memurluk ve kaymakamlık stajını tamamladıktan sonra 26 Kasım 1894 de Simav Kaymakamlığına

⁵ Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 224.

⁶ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 724.

atandı. Daha sonra sırası ile Malkara, Tırnova, Kırcaali (Edirne ilinde) Kaymakamlıklarına atandı. 27 Ağustos 1909 da Gümüşhane Mutasarrıflığına atanarak mutasarrıflığa yükseltildi. Lazkiye, Havran Mutasarrıflığında da bulundu. Bu görevde iken 11 Ağustos 1919 da azledildi ise de 9 Ekim 1911 de tekrar Kayseri Mutasarrıflığına atandı. 23 Haziran 1912 de bu görevinden de azledildi. Daha sonra tekrar memuriyete alınarak Erzincan, Tokat ve Yozgat Sancakları Mutasarrıflıklarında görevlendirildi. Bu görevindeki başarısızlıkları ve daha önceki azilleri dikkate alınarak mutasarrıflıktan başka görevde çalıştırılmak üzere 13 Eylül 1915 de tekrar azledildi ve 2 Mayıs 1916 da emekli edildi.

Ateşkesten sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin iktidara gelmesi üzerine başvurusu kabul edilerek 20 Mart 1919 da Teke (Antalya) Sancağı Mutasarrıflığına getirildi. Büyük Nutuk'taki belge ve bilgilerden anlaşılabacağına göre İtalyan işgaline karşı çıkmadığı gibi, milli faaliyetlere karşı çıktığından Aydın Kuvayı Milliyesince Nazilli'de ikâmete zorlandı. 1 Şubat 1920 de Mutasarrıflıktan ayrıldı.

Hakkında başkaca bilgi bulunamamıştır.⁷

AHMET FAHRETTİN BEY

Ahmet Cemal Bey'in oğludur. 1888 de İstanbul'da doğmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Havza'ya geldiğinde Havza Kaymakamıydı. Kendisi asker kökenli olup, sonradan idareye intisap etmiştir. Havza'da Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girmiş, O'nun emirlerini harfiyen yerine getirmiş yürekli bir idareciydi.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra vali olmuştu. Vali Cemal Bardakçıdan sonra 19 Kasım 1929 tarihinde Elazığ'da göreve başlamıştır.

Elazığ'da milli eğitimin gelişmesindeki hizmeti çok büyüktür. O devirde Elazığ'a bağlı ilçe merkezi olan Tunceli yollarını yaptırmıştır.

22 Kasım 1930 tarihinde; görevle gittiği Tunceli bölgesinde geçirdiği ani bir fenalık sonunda ölmüştür.

Kısa zamanda Elazığlıların çok sevdiği bir idareci olan Vali'nin ismi bir caddeye verilerek onu unutmamışlardır.

Vali Fahri Bey olarak bilinen Ahmet Fahrettin Beyefendi'nin ölümü üzerine Elazığ ilinden İçişleri Bakanlığı'na çekilen anlamlı iki telgraf şöyledir:

⁷ 7 Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 365.

1 inci Telgraf;

1/Haydaran aşireti tenkile memuren bir ay evvel Nazimiye'ye azimet buyuran Vali Fahri Beyefendi, Nazimiye'den ondört saat mesafede bulunan Çarsancak nahiye merkezi olan Perken sulu kar ve yağmur altında geçirdiği uzun seyahat neticesinde ve Peri'ye vürudu ile beraber bir baş dönmesiyle müterafik ani bir fenalık ile yatağa düşmüş ve binnetice komaya düşerek merkezden gönderilen doktorların yekdiğeriyle ve telgraf başında merkezdeki doktorlarla hasta başındaki doktorlar arasında yapılan konsültasyonların verdiği kanaatlar üzerinde yapılan tedaviye rağmen Üremi Lavhai seririyesi ibraz ederek bugün saat üçte rahmeti Hak'ka kavuşmuştur. Vazife kurbanı olan bu kıymetli zatın ziyamdan dolayı makamı samilerine taziyelerimi arzeylerim.

2/Muşarüniyleyin refikaları ameliye için İstanbul'da kendisini bekliyordu. Biraderleri Emin Cemal Bey de Bolu mebusudurlar. Her ikisinin sıhhi vaziyetleri bu felâket haberini tahammüle manidir. Cemal Beyefendiye keyfiyetin iblâğı Urfa Mebusu Doktor Refet Beyefendi ile Elâziz mebuslarına yazılmıştır. Ailesine bir şey yazılmamıştır. Bu teessür haberinin ailesine intikaline kadar gazetelerde intişarına mani emirlerinin bildiri buyurulması.

Vali V.

Mitat

2 nci Telgraf

Merhum ve mağfur Fahri Beyefendinin cenaze ihtifali en yüksek ihtiramata ve binlerce kişinin iştirakiyle ifa ve ikmal edilmiştir. Kendileri bir vazife kurbanı olmak hasebiyle şüheda kabristanına defnedilmiştir. Arz olunur.⁸

Vali V.

Mitat

AHMET HİLMİ (KALAÇ) BEY

Kayseri ileri gelenlerinden Kalaçoğlu Mehmet Faik Efendi'nin oğludur. 1888 de Kayseri'de doğdu. Orta öğrenimini Kayseri ve İstanbul'da yaptı. 1910 da Mülkiyeyi bitirdi. Ayrıca Mülkiye'de öğrenci iken başladığı Yüksek Muallim Mektebinin Fen Şubesinden de mezun oldu. Eylül 1910 da İçişlerine girdi. Aynı zamanda Erciyes Gazetesi başyazarlığını yaptı. Ekim 1911 de Adana İli Maiyet Memurluğuna nakledildi.

⁸ İçişleri Bakanlığı Arşivi Özlük Dosyası.

Nisan 1913 de Suşehri Kaymakamı oldu. Eylül 1915 de Sivas İli Mektupçuluğuna, Haziran 1917 de Karaman Kaymakamlığına atandı. Ateşkesin imzasından sonra resmi görevden ayrıldı. Kayseri'ye gelip yeniden Erciyes Gazetesini çıkarmaya başladı. Sivas Kongresi'ne Kayseri Delegeesi olarak katıldı. Aralık 1919 da son Meclisi Mebusana Kayseri Mebusu olarak girdi. Meclisin dağıtılması üzerine Anadolu'ya kaçıp, Ankara'da kurulan T.B.M.M. ne yine Kayseri Mebusu olarak katıldı. Bu görev 7 devre kesintisiz olarak sürdü. Ağustos 1946 da isteği ile emekli oldu. 1966 da Ankara'da vefat etti.

Evli ve beş çocuk babasıdır.

Fransızca, biraz arapça, farsça bildiği sicilinde yazılıdır.⁹

AHMET NURİ BEY

Bursa ilinin bir ilçesinde Kaymakamlık, sonra Mutasarrıflık yapmış; Mülkiye mezunu, birara Belediye Başkanlığı ettiği kaydına rastlanmıştır.¹⁰

AHMET REŞİT (TOKÇAER) PAŞA

Tokat ileri gelenlerinden Mutafzade Mustafa Efendi'nin oğludur. 1864 de Tokat'ta doğdu. Lise öğrenimini Eylül 1885 de Darüşşafaka'da tamamladı.

11 Temmuz 1887 de Mülkiyenin yüksek kısmından mezun olduktan sonra idare mesleğine girdi. Ekim 1887 de Sivas Vilayeti Maiyet Memurluğuna gönderildi. Burada Kaymakamlık stajını bitirdikten sonra sırasıyla; Ladik, Çorum, Uşak, Beypazarı Kaymakamlıklarında bulundu ve Mutasarrıflığa yükseltilerek 1890 da Çorum Mutasarrıfı oldu. Sırası ile Gümüşhane, Muş, Kerkük, Zor, Biga, Maraş Mutasarrıflıklarında bulunduktan sonra Eylül 1908 de Van Vali Vekilliğine getirildi ise de buraya gitmeyerek 2 nci defa Zor Sancağı Mutasarrıflığına gönderildi. Musul Valiliğinde sekiz ay kaldıktan sonra bilinmeyen bir nedenle azledilip İstanbul'a geldi. Temmuz 1919 da Erzurum Valiliğine atandı.

“Reşit Paşa'nın İstanbul'dan Erzurum'a hareket ettiği duyulunca, bu haber Mustafa Kemal Paşa'yı düşündürdü. Biraz sonra oradaki arkadaşlara Reşit Paşa'yı tanıyıp tanımadıklarını ve nasıl bir adam olduğunu sor-

⁹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. IV, sh. 1291.

¹⁰ Naşit Uluğ: Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, sh. 128.

du. Yeni valiyi yalnız Süleyman Necati tanıyordu. Reşit Paşa'nın 1328 de Erzurum'da bulunduğu ve o zaman bile tükenmiş bir ihtiyar olduğunu söyleyerek Paşa'dan niçin merak ettiğini öğrenmek istedi. Mustafa Kemal Paşa kısaca "Eğer işimize zarar verecek bir adamsa Trabzon'dan İstanbul'a iade edelim, başımıza iş açmasın" dedi.

Bu sohbet grubu arasında bulunan eski teşkilatı mahsusa çeteciliğinden ve mollalığından kinaye olarak Piyerlermit lakabını taşıyan Rize azası hoca Necati atılarak "Paşam, üzülmeyin. İcap ederse Kop dağında temizlenir" dedi. Mustafa Kemal Paşa acı bir infialle "Hocam ne diyorsun; kuttai tariklik ederek (yol keserek) adam mı vurduracağız. Bu memlekette hükümsüz vatandaş öldürülmez. Vatandaş ancak mahkeme kararıyla cezalandırılır. Devlet adamının böyle düşünmesi lâzımdır." cevabını verdi. Bu sözler benim üzerimde unutulmaz bir tesir bırakmıştı. Çünkü yeni bir zihniyetin müjdecisi idi: İnsan hayatına en yüksek değer biçiyor, vatandaş hayatına hürmeti en büyük vazife sayıyordu.

Mustafa Kemal Paşa ömrü oldukça bu kanaate sadık kaldı. Zamanında hükümsüz bir vatandaş cezalandırmadı. En keskin muhaliflerine sordum. Hiç birisi bunun hilâfında bana bir tek inandırıcı misal göstermediler. Modern Devlet Adamı demek bu demektir."

Reşit Paşa, 10 Ağustos 1920 tarihinde Meclis-i Vükelâ kararıyla görevden çıkarıldı. Bundan sonra Bursa'ya gitmiş, savaş yıllarını orada geçirmiş, 1924 yılında kendi arzusuyla emekli olarak idare mesleğinden ayrılmıştır. Dürüst ve namuslu bir zat olan adı geçen, kalabalık ailesini geçindirmek için 1932-1944 yılları arasında Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğünde çalışmış, 1949 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.¹¹

AHMET ŞEVKİ BEY

İskece ilçesi Hüseyin köyünden Dava Vekili Ahmet Efendi'nin oğludur. 1870 de İskece'de doğdu. Mülkiyeyi 1896 da bitirdi. Edirne'de Kaymakamlık stajını bitirdikten sonra 1 Kasım 1899 da Şemdinan, 2 Temmuz 1900 de Baigiri (Muradiye) Kaymakamlıklarına atandı. Muradiye Kaymakamı iken askere gitmek istemeyenlerin başkaldırışında ağır yaralandı. İyileştikten sonra 24 Aralık 1910 da Erciş'e atandı. Daha sonra Karçikan, Sofulu, Eğridere, Lüleburgaz, Ortaköy Cizr-i Mustafa Kaymakamlıklarında bulundu. 12 Kasım 1913 de Eşme ilçesi Kaymakamlığına atandı.

"Mütarekenin imzalanmasından sonra Batı Anadolu'nun İtilaf Devletlerince Yunanlılara peşkeş çekilmesi üzerine 15 Mayıs 1919 da İzmir'e çıkan Yunan Palikaryaları orduları dağıtmış, tersanelerine girilmiş ve ken-

¹¹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt-. III, sh. 315.

di acı kaderi ile başbaşa bırakılmış bir memlekette sahte kahraman edasıyla ilerlediler... Akla, hayale sığmayan her türlü denaetleri irtikâp ederek Manisa, Eşme, Salihli, Alaşehir, Akkiran, Uşak ve çevrelerine kadar sarktılar. Bu sıradadır ki Büyük Türk Milleti öz evlatların aralarında kurdukları milis teşkilatları ile, kudurmuş köpek haline gelen müstevli (istilacı) düşmana karşı mukavemete başladılar. Her haysiyetli Türk çocuğu gibi Ahmet Şevki Bey de Eşme Kaymakamı olarak Milli Mücadeleye el altından geniş ölçüde müzaheretle bulundu. Bir akıncı müfrezesi Eşme yakınında Elvanlar istasyonunda bulunan Yunan taburuna kahramanca bir baskın yaptı. Bu baskının tertiplenmesinde Şevki Bey'in hazırladığı planın çok büyük rolü oldu. Baskın sonucunda tabur tamamen imha edildi. Beş gün sonra Eşme'ye gelen diğer bir Yunan taburu, Yunanlılara satılmış bazı vatansızların ihbarıyla Şevki Bey'le birlikte Milli Mücadeleye yardımcı olan şahısları tevkif edip, yaya ve işkence içinde döve döve İzmir'e şevketti. İzmir'de bulunan Yunan Efzun Alayı 2 No.lu Harp Divanı kısa bir muhakemeden sonra 29 Temmuz 1921 de idama mahkum edildi ve kurşuna dizildi. Şehitlik rütbesine ulaşarak Hak'kın rahmetine, Türk Tarihinin kadirbilir sinesine kavuştu.”

Büyük Zaferden sonra Eşme Jandarma Bölük Komutanlığınca olay hakkında düzenlenen 5.3.1924 tarih ve 827 nolu raporda ise “Satılmış vatan hainlerinin Elvanlar baskınına icra eden Derviş Bey'in kıtaatı ile müşterektir. Onlarla muhabere ediyor. Kuvayı Milliye'ye mensuptur.” şeklindeki ihbarı üzerine Kaymakam Şevki Bey'le birlikte, Alaşehir'de Eytam Müdürü Ömer Efendi'nin Kaya köyünden Çobanoğlu Mehmet, Eşme halkından kunduracı Ali Usta'nın Yunanlılar tarafından tutuklandıkları ve yaya İzmir'e götürüldükleri, sevk sırasında bilhassa Kaymakam Şevki Bey'e hakaret ve darp ettikleri, Eşme'ye Yunan Komutanlığınca Hacı Maksut zade Mustafa'nın kaymakam tayin edildiği, Kaymakam Şevki Bey'in idam kararının infazına imkân kalmadan işkence neticesi İzmir hapisanesinde vefat ettiği” belirtilmiştir.

Vatansever İdare Amiri, Şehit Eşme Kaymakamı Ahmet Şevki Bey, evli 5 çocuk babasıydı.¹²

AHMET MURŞİD BURHANETTİN BEY

Sicil-i Ahvâl (Devlet Personel Dairesi) Umûmi İdaresi Mümeyyizlerinden Hasan Hüseyin Avnî Bey'in oğludur. 1888 de İstanbul'da doğdu. Ekim 1911 de Mülkiyeden mezun oldu. 11 Temmuz 1912 de Bolu Sancağı Maiyet Memurluğuna atandı. Stajını tamamladıktan sonra sırası ile Div-

¹² Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 636.

riği, Suşehri, Gerede, Düzce ilçe kaymakamlıklarına atandı. 29 Mayıs 1919 da Göynük ilçe Kaymakam Vekilliğine nakledildi. Bu görevinde iken 5 Aralık 1919 da 2. Damat Ferit Hükümeti tarafından Kuvayı Milliye'ye taraftarlık etmekte olduğu..." gerekçesiyle azledildi. Bundan sonraki durumu hakkında bir bilgi bulunamadı.¹³

ALİ CEMAL (BARDAKÇI) BEY

Hakkı Efendi'nin oğludur. 1889 da Burhaniye'de doğdu. 7 yıllık Bursa İdadisinde orta ve lise öğrenimini "Pekiyi" derecede tamamladı. Temmuz 1909 da Mülkiye'den mezun oldu. Eylül 1909 da atandığı Bursa ili Maiyet Memurluğunda üç yıla yakın bulunduktan sonra istifa etti. İki yıl İstanbul'da ticaretle meşgul oldu. Ağustos 1914 de tekrar idare mesleğine döndü. Eskişehir'e bağlı Çifteler Bucağı Müdürlüğüne atandı. Ekim 1915 de Mihaliççık, Kalecik, Haymana ilçeleri kaymakamlıklarına atandı. Eylül 1919 da İstanbul Hükümeti ile Ankara Vilayeti'nin idari münasebetlerinin kesilmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile İstanbul Hükümetince Ankara Valiliğine getirilen Ali Muhittin Paşa'nın tutuklanıp, önce Sivas'a sonra İstanbul'a iade edilmesi üzerine Ankara halkınca Vali Vekilliğine getirilen Yahya Galip (Hakan) Bey'in arzusu ile Ankara Polis Müdürlüğünü yükledi. Bu görevde iken, Sivas'tan Ankara'ya gelen Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın karşılanıp, yerleşmesinde önemli roller oynadı. Nisan 1920 başında Çorum'da Doktor Atıf ve Abbas adlarında iki şahsın Çorum halkını Kuvayı Milliye aleyhine ayaklandırmaya kalkışmaları üzerine Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından Çorum Mutasarrıf Vekilliğine gönderildi. 23 Nisan 1920 de T.B.M.M. açılıp Milli Hükümet kurulunca 2 Mayıs 1920 de asaleten Çorum Mutasarrıflığına yükseldi. Kasım 1921 de Çankırı Mutasarrıflığına, Ekim 1924 de de Denizli Valiliğine nakledildi. Doğu Bölgesinde Şeyh Sait İsyanı'nın başlaması ve bastırılmasından sonra Nisan 1925 de Diyarbakır, sonra sırası ile Elazığ, Çorum ve 1933 de de Konya Valiliğine atandı. Konya'da 5 yıldan fazla hizmetten sonra, 30 Aralık 1938 de tespit edilemeyen bir nedenle emekliye ayrıldı. Emekli olduktan sonra, İstanbul'da 6 yıl "Babacan" adlı siyasi bir halk gazetesi çıkardı. "Yeni Sabah" ve "Vatan" gazetelerinde yazarlık yaptı. İstanbul'da "Tasavvuf" Ankara'da "Sohbet" adlarıyla tasavvufi dergiler yayınladı.

Üç çocuk babasıdır. Fransızca bildiği sicilinde yazılıdır.¹⁴

Ali Cemal Bardakçı, 6.6.1981 de vefat etmiştir.

¹³ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. IV, sh. 1374.

¹⁴ a.g.e., sh. 1222

ALİ GALİP BEY

Ali Galip Bey, 1871 tarihinde Kayseri’de doğmuştur. Babasının adı Emin Efendi’dir. 1 Mart 1895 tarihinde Harbiyeyi bitirmiş, kurmay sınıfına ayrıldıktan sonra 12 Ocak 1897 tarihinde Kurmay Yüzbaşı olmuştur. 2 Mart 1900 tarihinde Kolağalığına, 24 Eylül tarihinde binbaşılığa, 5 Temmuz 1908 tarihinde yarbaylığa yükseltilmiştir. Yarbay rütbesinde iken ve alay kumandanlığı yaparken 14 Nisan 1911 tarihinde ordudan ayrılmıştır. (Gerek Büyük Nutuk’da, gerekse pek çok ciddi diğer eserlerde, Ali Galip’in emekli kurmay albay olduğu yazılıdır.) Ali Galip Bey, 5 Nisan 1912 tarihinde Kayseri’den milletvekili seçilmiş, fakat bu meclis çok kısa ömürlü olduğundan, mebusluğu 23 Temmuz 1912 tarihine kadar sürmüştür.

Ali Galip Bey’in, mebusluktan ayrıldığı Temmuz 1912 tarihinden Elaziz valiliğine atandığı Mayıs 1919 tarihine kadar nasıl bir yaşam sürdürdüğünü, Refik Halit Bey (Karay), görgüsüne dayanarak şöyle anlatmaktadır:

“Mamuretülaziz Valisi kimdi? İkinci Meclis-i Mebusan’da Kayseri Mebusluğu etmiş bulunan Kurmay Albaylar’dan Galip Bey’dir, ağzı kalabalık, lafı sıkıcı, fakat çok iyi bir insandı. Mebusken bir kere İstanbul’da görmüştüm; Harb-i Umumi esnasında ben Çorum’da ikamete memur iken, O da sevkîyat arabacılığı ile kasabadan geçmiş, birkaç gün sohbetler edilmişti.

Onbeş yirmi eşya arabası tedarik etmiş, kendisine de bir kırık fayton bulmuş, Anadolu’da Sivas benim, Konya benim, bugün Amasya’da, yarın Samsun’da, dön baba dön, git bre git, güç bir geçinme yolu bulmuştu.

Sonra mütarekeyi müteakip Hürriyet ve İtilaf hükûmete geçince, bu eski muhalif ve aşınayı valilikle Harput’a göndermiş, Parti erkânı da sohbeti pek çekilmez olan bu zat’ın ziyaretlerinden bu güzel vesile ile korunmuştu.

Ali Galip, Türk Ordusu İstanbul’a girince, Merkez Kumandanlığı tarafından yakalanarak, Adapazarı’ndaki Harp Divanı’na gönderildi. Burada Kürdistan bağımsızlığından yana olmadığını ispatlayınca beraat etti.

Bundan cesaret alan Ali Galip Ankara’ya geldi. Ankara’da Rauf (Orbay) Bey tarafından görülerek Milli Mücadele aleyhtarlığı sebebi ile 150 likler arasına alındı.

Ali Galip, yurt dışında Beserabya ile, Dobruca arasında ticaretle uğraştı ve yurt dışında vefat etti.”¹⁵

¹⁵ Kâmil Ercleha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 120-121.

ALİ MUHİTTİN PAŞA

Mustafa Nuri Efendi'nin oğlu Ali Muhittin, 1968 de Konya'da doğdu. 1888 yılında Mülkiyeyi bitirdikten sonra devlet hizmetine girdi. Kaymakamlık stajını tamamladıktan sonra sırasıyla Başrül-Yarır (Suriye), Doma (Suriye), Sivrihisar, Vize, Beypazarı, Eskişehir -ilçelerinde kaymakamlık yaptı. Bundan sonra 7 Ocak 1903 de Hakkari Mutasarrıflığına terfi etti. 14 Mart 1904 de atandığı Rize Mutasarrıfı iken pašalığa terfi etti. Kırklareli, Denizli, İzmit, Tekirdağ, Yozgat Sancakları Mutasarrıflıklarında bulundu. 13 Kasım 1915 de emekli oldu. Emekli iken 1 inci Damat Ferit Kabinesi tarafından atandığı Ankara Valiliği görevine 28 Mart 1919 da başladı.

Milli Mücadele aleyhtarı faaliyetleri düzenlemek amacıyla gittiği ilçelerden Ankara'ya dönüşünde tutuklanarak Sivas'a götürüldü. Mustafa Kemal Paşa kendisine gerekli öğütleri verip, yaşlılığı yüzünden İstanbul'a gönderdi.

4 Ekim 1919 da ikinci defa emekli edildi. Eylül 1922 tarihinde tedavi amacıyla Avrupa'ya gitti. Cumhuriyetin ilanından sonra yurda dönmeyerek Hicaz'a gitti ve 1926 yılında orada vefat etti.

Evli ve iki çocuk babasıydı.¹⁶

ALİ RIZA PAŞA

15 Ekim 1875 de Tokat'ta doğmuştur. Babası Mustafa'dır. Öğrenimi özeldir.

4 Ocak 1892 de Suriye Vilayet Meclisi İdare Başkâtipliği ile memurluğa başladı. 9 Mart 1895 de Elazığ Mektupçuluğuna getirildi. 1903 de Hakkari Mutasarrıflığına yükseltildi. Dört yıl sonra Van Valiliğine getirildi. Daha sonra Van, Kastamonu, Yanya ve Konya Valilikleri yaptı. Konya Valisi iken 19 Mayıs 1913 de azledildi.

Ali Rıza Bey 3 üncü Damat Ferit Paşa tarafından görevden alınan İbrahim Bey'in yerine Temmuz 1919 da Kastamonu'ya atandı. Ancak İnebolu'ya kadar gelmesine rağmen Nutuk'da belirtildiği gibi Mustafa Kemal Paşa'nın emri üzerine Milli Mücadelecilerin karşı koyması yüzünden görevine başlayamadı ve geri döndü.

Dördüncü defa hükümet kuran Damat Ferit 1 Mayıs 1920 de Ali Rıza Bey'i Edirne Valiliğine atadı. 25 Temmuz 1920 Edirne işgaline kadar bu görevde kaldı. 27 Temmuz 1920 de emekli edildi.¹⁷

¹⁶ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 291.

¹⁷ Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 443.

ALİ RIZA (KURUOĞLU) BEY

Kadı Hüsamettin Efendi'nin oğludur. 1870 yılında İbradı'da doğdu. 1891 de Mülkiye'yi bitirdikten sonra 1898 yılına kadar çeşitli memurluklarda bulundu. Bundan sonra sırası ile Şirvan, Bulanık, Mutki, Ahlat, Sultanyeri, Kırcaali, Ovacık, Arapkir, Çemişgezek, Nazimiye, Harput, Kâhta ve Adıyaman ilçeleri kaymakamlıklarına atandı. Ekim 1915 de Mutasarrıflığa yükseltilerek Süleymaniye Sancağına atandı. Süleymaniye Fransızlarca işgal edilince 2 Aralık 1918 de Urfa'ya nakledildi.

Bu görevde iken, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgraf ile kendisine verilen cevaptan, Nutuk'da sözedilmiştir. Buna rağmen Milli Hükümet kurulunca Milli Hükümete bağlanmış ve görevini sürdürmüştür. Aralık 1920 de Siverek Mutasarrıflığına, Şubat 1921 de Doğu Bölgesi Mülkiye Müfettişliğine getirilmiştir. 1922 Kasımında Genç Mutasarrıflığına, bu sancak vilayet olunca aynı yer valiliğine atanmış, 1928 de emekli olmuştur.¹⁸

ALİ SUPHİ BEY

Mutasarrıf Hayrettin Paşa'nın oğludur. 1859 da Yanya'da doğdu. 1882 tarihinde Mülkiye'yi bitirdi. Bu tarihten itibaren İkinci Meşrutiyetin ilanına kadar çeşitli memuriyetlerde bulundu. Eylül 1908 de İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) oldu. Ekim 1911 de Cezair-i Bahr-i Sefit (Merkezi Rodos olan Oniki Ada Valiliği) Valiliğine terfi etti. Bu adaların 1912 de İtalyanlar tarafından işgali üzerine İstanbul'a döndü. Vali Cemal Bey'in Konya'dan kaçmasından sonra 11 Ekim 1919 da bu il Valiliğine atandı. Bu atamaya Mustafa Kemal Paşa karşı çıktı ise de, bu görevinde kaldı.

Birinci Bozkır isyanında, uhdesine tereddüp eden kanuni ve vicdani görevlerini ihmal ettiği ve devlet onurunun ihlâlüne sebebiyet vermesinden T.B.M.M. Hükümetince 24 Mayıs 1920 de görevinden azledildi. İstanbul Hükümeti kendisine açık maaş bağladı ise de İstanbul Hükümetine son verilme tarihi olan 1 Kasım 1922 tarihinde emekli edildi.¹⁹

Ölüm tarihi ve medeni hâli tespit edilemedi.

ALİ MÜNİS (ATABEK-ZADE) BEY

Yurdruk ve Ocaklık Ümerasından ve Rumeli Beylerbeyi Payelilerinden, Hamidâbâd (İsparta) Sancağı Mutasarrıflarından Yahya Dede Paşa'nın oğludur. 1875 de Livana'da doğdu. 1894 de Mülkiye'den mezun oldu. 1895 de Ticaret ve Nafia Nezaretinde devlet memuriyetine başladı. Daha

¹⁸ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 463.

¹⁹ a.g.e., sh. 122.

sonra idareye geçti. 6 Ocak 1900 de Elmalı, sonra sırası ile Kırkağaç, Derme, Karaisalı, Biga, Giresun, Antakya, Atranos (Orhaneli), Sındırgı, Gönen, Kirmastı (M. Kemal Paşa) ilçeleri kaymakamlıklarında bulundu. Bu görevde iken T.B.M.M. Hükümeti emrine girdiğinin ve her vatansever Türk çocuğunun yaptığı gibi Milli Mücadeleye fiilen katıldığı İstanbul Hükümetince haber alınması üzerine Anadolu'daki Harekât-ı İsyâniye'nin müşevvik ve amilleriyle teşrik-i mesâi ettiği anlaşılmış olduğundan hakkında tâkibât-ı kanûniyye icrâ edilmek üzere..." 4 Ağustos 1920 de azledildi.

Daha sonra Ankara'ya geçti. Önce Dahiliye Vekâleti merkezinde, daha sonra da Şile ve Göynük Kaymakamlıklarında ve 28 Kasım 1927 de de 1 inci sınıf Mülkiye Müfettişliğinde bulundu. Bundan sonraki durumu hakkında bilgi edinilemedi.²⁰

BEKİR SAMİ (KUNDUH) BEY

1865 de Kafkasya'da doğdu. "Rus Ordusunda generalliğe kadar yükselen, Şeyh Şamil'in esaretinden sonra Osmanlı Devleti hizmetine giren Musa Kunduh Paşa'nın oğludur. Galatasaray Lisesi ile Paris Siyasal Bilgiler Okulunda okudu. Petersburg Sefaretinde kâtiplik, çeşitli yerlerde konsolosluk yaptıktan sonra, Trablusgarp Mektupçuluğu ile İçişlerine geçti. Amasya Mutasarrıflığında, Van, Trabzon, Bursa, Beyrut ve Halep Valiliklerinde bulundu. Ateşkeste Osmanlı Mebusan Meclisine Amasya'dan Milletvekili seçildi. İstanbul'un işgali ve meclisin çalışmalarına son verilmesi üzerine Anadolu'ya geçerek T.B.M.M. ne katıldı. İlk İcra Vekilleri Heyetinde, Dışişleri Bakanlığı yaptı. (3 Mayıs 1920-8 Mayıs 1921). Bu tutumundan dolayı İstanbul Sıkıyönetim Harp Divanı tarafından gıyaben idama mahkûm edildi. Sovyet Rusya ile dostluk ilişkileri kurulması için Moskova'ya gitti. Londra'da Ortadoğu işlerini görüşmek üzere toplanan Konferansta (12 Şubat-12 Mart 1921) T.B.M.M. Hükümetini temsil etti. Bu arada Ankara'ya danışmadan İngiltere, Fransa, İtalya ile imzaladığı antlaşmalar milli çıkarlarımıza aykırı görüldüğünden T.B.M.M. ne onaylanmadı. Bekir Sami Bey Dışişleri Bakanlığından çekilmek zorunda kaldı. İkinci dönemde Tokat Milletvekilliğine seçildi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına girdi. İzmir'de Atatürk'e yapılmak istenen suikast ile ilgili görülerek tutuklandı ise de İstiklâl Mahkemesinde beraat etti. Bu olaydan sonra siyasetten çekildi."²¹

Kunduh'lar "Alhas" diye anılan Kafkasya'nın geniş ve köklü bir ailesidir. Özel aile arması vardır.

²⁰ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 565-566.

²¹ Meydan Laurausse.

Milli Mücadele yanlısıydı. Erzurum ve Sivas Kongresinde Heyeti Temsiliye üyeliğine seçildi. T.B.M.M. üyeliği ve Dışişleri Bakanlığı yaptı. 1933 de vefat etti. Evli ve iki çocukluysu.

CEMAL BEY

Cemal Bey, 1862 yılında Antalya (İbradı) da doğmuştur. Babası Ahmet Nazif Efendi'dir. Mekteb-i Mülkiyenin yüksek kısmında bir süre okumuştur. 1884 yılında Nahiye Müdürü olarak göreve başladı. Üç yıl Nahiye Müdürlüğü yaptıktan sonra 1887 yılında Ünye Kaymakamlığına atandı. Sırasıyla Midyat, Avanos, Balâ, Hamidiye, Divriği, Nevşehir, Alâiye Kaymakamlıklarında bulundu. -1903 yılında mutasarrıflığa yükseltilerek Kerkük Sancağına atandı. Havran, Kayseri, İzmit, Bolu Sancaklarında toplam olarak 9 yıl Mutasarrıflık yaptı. 4 Eylül 1912 tarihinde Elazığ Valisi oldu. Bu görevde iken 1 Mayıs 1915 tarihinde emekliye sevk edildi. Mütarekeden sonra, 28 Kasım 1918 tarihinde Konya Valiliğine atandı. 4 Mart 1919 tarihinde kurulan 1 inci Damat Ferit Kabinesinde Dahiliye Nazırlığına getirildiğinden, 7 Mart 1919 tarihinde Konya Valiliğinden ayrıldı. Böylece Konya'daki birinci valiliği son bulmuş oldu.

Cemal Bey, koyu bir Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarı, İngiliz Muhipler Cemiyeti üyesi ve doğaldır ki sivri bir ittihatçı düşmanıydı. Bu ittihatçı düşmanlığı onu, Ermeni dostluğu yapmaya kadar itmiştir.

Cemal Bey Hükümeti de (Damat Ferit Hükümeti) zor duruma düşürecek bazı işlemler yapınca; (ki bu işlemleri Hürriyet ve İtilaf Partisinin ileri gelenlerinden Konyalı Zeynel Abidin Hoca'nın direktifleri ile yapmıştı) Nisan 1919 da görevden çekilmek zorunda kaldı. Hürriyet ve İtilaf Partisi bu durum üzerine Cemal Bey'i partinin ikinci başkanı yaptı. Mayıs 1919 da ikinci kez Konya Valiliğine atandı. Vali Cemal'e Ermenilere yakınlığından dolayı "Artin Cemal" de denilirdi.

Damat Ferit dördüncü kez sadrazam olunca (5 Nisan 1920), Cemal Bey'i Sadaret Müsteşarı yaptı. Beşinci Sadrazamlığında da (31 Temmuz 1920) Ticaret ve Ziraat Nazırı olarak kabinesine aldı.

Cemal Bey, 1923 yılı Ağustos ayında İstanbul I. Ağır Ceza Mahkemesinde vatan hıyaneti suçundan yargılandı. Yüzellilikler listesinin II nci sırasında "Ziraat ve Ticaret Nazırı Cemal" olarak yer almasından sonra, yurt dışına çıkarıldı. 1938 yılında çıkarılan af kanunu üzerine yurda döndü ve burada vefat etti."²²

EBUBEKİR HAZİM (TEPEYRAN) BEY

Ebubekir Hazım (Tepeyran) Bey Niğde'nin Tepeviran semtinde doğdu (1864). Niğde Rüştîyesini (ortaokulunu) bitirdi. Resmi olarak görmüş olduğu bütün eğitim budur. Onbeş yaşında resmi dairelerde çalışmaya başladı.

²² Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 267.

Babasının yardımıyla mükemmel bir hizmet içi eğitim gördü. Özel hocalardan Arapça ve Farsça, kendi kendine de Fransızca öğrendi. Konya, Kastamonu ve Edirne illerinde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1896 yılında Dedeâğaç Mutasarrıflığına atandı. Musul, Manastır, Bağdat, Sivas, Beyrut Valiliklerinde, İstanbul Şehremanetinde (Belediye Başkanlığında) bulundu. 12 Aralık 1918 tarihinde Bursa Valiliğine atandı. 19 Mart 1919 tarihinde bu görevinden ayrıldı.

2 Ekim 1919 tarihinde Damat Ferit Hükümeti görevinden çekilmiş, yeni kabineyi Ali Rıza Paşa kurmuştu. 3 Ekim 1919 tarihinde Vali Nemrut Mustafa zorla İstanbul'a gönderilmişti. Böylece valisiz kalan Bursa (Hüdavendigâr) vilayetine yeni hükümet tarafından ikinci kez Ebubekir Hazım Bey atandı. (11 Ekim 1919)

Balıkesir ve İzmit Sancaklarının iç güvenliğini sağlama görevi de Vali Ebubekir Hazım Bey'e verildi.

Ebubekir Hazım Bey, 8 Şubat 1920 tarihinde Ali Rıza Paşa kabinesinde yapılan değişiklikler sırasında Dâhiliye Nazırlığına getirildi. 12 Şubat

1920 tarihinde Bursa'dan ayrılarak yeni görevine başladı. 8 Mart 1920 tarihinde kurulan Salih Hulusi Paşa kabinesinde de bu bakanlığını korudu. Salih Hulusi Paşa'nın 2 Nisan 1920 tarihinde, Kuvayı Milliye'nin lanetlenmesini kabul etmiyerek çekilmesi üzerine, bu görevi son buldu. "Kuvayı Milliye namıyla müteşkil cemiyeti bagiyenin muharrik ve müşevviklerinden ve Yıldız Sarayı Hümayunu yağmagerlerinden" olduğu iddiasıyla 24 Mayıs 1920 tarihinde tutuklandı. Nemrut Mustafa'nın başkanlığındaki 1 numaralı Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılandıktan sonra idama mahkûm oldu ise de Padişah Vahdettin cezasını küreğe çevirdi. (10 Ağustos 1920). 21 Ekim 1920 tarihinde Tevfik Paşa, yeniden sadrazam olunca, Divan-ı Harb-i Örfi'ler kararname çıkarttı. Bu hükümden yararlanan Hazım Bey, temyizen yapılan duruşmasının sonucunda beraat etti (18.11.1920). Bunun üzerine daha fazla İstanbul'da kalmayarak, Ankara'ya gitti. Üzerinde herhangi bir görev bulunmadığından Sivas Valiliğine, oradan da Trabzon Valiliğine atandı. Hazım Bey, yorulmuş ve yaşlanmıştı. Üstelik rahatsızdı. Bunun için idare mesleğinden ayrılarak 1923 yılında ikinci dönem Büyük Millet Meclisine Niğde Milletvekili olarak girdi. 5 Haziran 1947 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

Güzel Sanatların her dalıyla ilgilenmiş bulunan Ebubekir Hazım Bey, özellikle edebiyat dalında ün yapan şiirleri, romanları, anılarıyla tanınmıştır. "Zalimane Bir İdare Hükümü" (İstanbul 1946), "Hatıralarım" (Canlı Tarihler: 1, İstanbul 1944) adlı anı kitapları ile 1910 ve 1946 yıllarında

iki kez basılmış olan “Küçük Paşa” adlı romanı ünlüdür. Fransızca yazılmış olan şiirleri de bir kitapta toplanmıştır.²³

EBUBEKİR SAMİ (BARAN) BEY

Topkapı Sarayı Müstahdemliğinden emekli Erzurumlu Hacı Selim Efendi'nin oğludur. 1893 de Erzurum'un Hasankale ilçesine bağlı Aha köyünde doğdu. Ekim 1914 de Mülkiyeden “iyi” derece ile mezun oldu. Mülkiyede ikinci sınıf öğrencisi iken Balkan Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. Edirne'nin geriye alınmasından sonra sınava girerek son sınıfa geçti. Mezuniyetini müteakip çeşitli yerlerde Bucak Müdürlüklerinde bulundu. Nisan 1918 de Nif (Kemalpaşa) Kaymakamlığına yükseltildi. Aralık 1918 de Ödemiş Kaymakamlığına nakledildi. Bu ilçede iken İzmir ve yöresinin Yunanlılar tarafından işgali üzerine başlayan Millî Mücadeledeki tutumu hakkında Celal Bayar “Ben de Yazdım” adlı eserinde ayrıntılı bilgi vermektedir. İzmir'in işgalinden sonra, doğuya doğru yayılan Yunan işgalinin Ödemiş'i de kapsayacağı anlaşıncı Ödemiş'teki vatanperver bazı şahısların ve aydınların kararıyla kendisinin başkanlığında Kaymakamlık dairesinde bir toplantı yapıldı ve mücadele için “namus sözü” verildi. Toplantı: Yüzbaşı Rasim (Aktuğ), Jandarma Kumandanı Manisalı Yüzbaşı Tahir (Özerk), Şube Reisi Ali Rıza, yirmi kadar yedek subay ve Kura Kâtibi Fevzi Efendi'nin oğlu yedek teğmen Ahmet Şükrü, Türkmen Mahallesinden Hasan Efendinin oğlu yedek teğmen Hamit, Birgi'li Salih Vecdi, Birgi'li Emin Efendi Zade Asteğmen Salih Sıtkı, Berber Mehmet oğullarından Ali Ağaoğlu, yedek teğmen Mehmet, Yusufdere köyünden yedek asteğmen Mehmet'ten teşekkül ediyordu. Bunlardan yalnız dördü sözlerini tutmamışlardı. Diğerleri asker elbiselerini giymişler, hemen savaşa hazır hale gelmişlerdi. Ayrıca Ketendereli Mustafa Efe başta olmak üzere Bozdağ'dan Postlu Mestan, Adagide'den Efe'ler de bu gruba katılmışlardı. Alaşehir'de XVII nci Kolordu Kumandan Vekili olan Bekir Sami Bey'e “Şimdiye kadar düşman karşısına çıkmalarını men eden neden ortadan kalktığı cihetle Millî Mücadele için harekete geçtiklerini” bildiren bir telgraf çektiler.

Ayrıca İzmir ve İstanbul'da bulunan İtilaf Devletleri temsilcilerine aşağıdaki telgrafi çekti.

“İnsani düşünceler arasında zaferi temin, adalet ve hürriyet vadeden Büyük Millet'in necip evlatları, Paris'te Sulh Konferansının kararıyla ne büyük bir cinayet işlendiğini artık idrak ediyorsunuz zannederim.

Bugün burada başlayan Milli galeyan beni vatanımın perişanlığı, İslâm aleminin felâketi, insanlığın heyecanları arasında Kuvayı Milliye Ku-

²³ Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 342.

mandanı'nın süngüleri altında yazdığım bu sözlerin sizi artık ikaz ederek fazla kan akmasına meydan vermeyeceğinize, milletinizin, devletimizin namusu kefalet eder, zannederim.

Muazzam Devletlerin Alicenap Mümessilleri!... Akdettiğimiz Mütareke bizim ve sizin namusunuz değil miydi? Biz buna riayet ettik; siz bunu ihmal ederek göz yumdunuz; güzel İzmir'imizi Yunanlıların mülevves ayakları ile çiğnettiniz; mukaddesatımıza taarruz ettiniz; şehitlerimizi istihfaf ettirdiniz; muhafazasını ahdettiğimiz silah ve cephanelerimizi onlara verdiniz. Hükümet muhaberatı müstesna iken resmi telgrafları bile sansüre tabi tuttunuz. Türk'ün dünyanın her tarafına yükselen feryadına kulaklarınızı tıkadınız.

Hristiyanların canı ve malı, insani düşüncelerle galeyana gelen, Türk'e bir emanettir, buna emin olunuz. Bugüne kadar kötü muamele yapılmadığı gibi, bundan sonra da yapılmayacaktır.

Hakikatler bugün meydana çıktı. Türklük ve İslâm âlemi medenî vazifesini yapmaya başladı. Yunan işgal kuvvetleri İzmir'den çekilmediği takdirde bu uğurda bundan sonra dökeceğimiz kanların mesuliyeti size ve temsil ettiğiniz milletlere raci olacaktır. 20 nci asrın Cemiyet-i insaniyesini yaşatmak sizin vereceğiniz son karara bağlıdır. Silah patlarsa göreceksiniz netice pek acı ve pek elim olacaktır. Artık biliniz ki, kalem değil silah dövüşüyor.

Ödemiş Kaymakamı

Bekir Sami"

Bu telgrafın o karmakarışık anda İtilaf Devletleri temsilcilerine ulaştığını tahmin etmek zordur. Ancak Ödemiş'te memleketlerini müdafaa taraflısı olan vatandaşların düşüncelerini ifade ettiği için buraya alıyoruz.

Ödemişlilerin yaptığı yiğitçe çarpışmalara rağmen, sayıca ve silahça üstün Yunan Kuvvetlerinin Ödemiş'i işgal etmeleri felaketi baş gösterince Topçu Yüzbaşısı Rasim (Aktuğ) ve Tahir (Özerk) ile birlikte önce Keleş'e, daha sonra Eşme'de bulunan 17 nci Kolordu Kumandan Vekili Miralay (Albay) Bekir Sami Bey'in yanına geldi. Bir süre burada kaldıktan sonra Alaşehir üzerinden İstanbul'a geçti. Ailesini İstanbul'a bıraktıktan ve Dâhiliye Nezaretine de durumu izah ettikten sonra Bursa'ya çekilmiş olan Albay Bekir Sami Bey'in yanına gitti. Yunanlıların Bursa'yı işgale hazırlandıkları sırada Ankara'ya geçti. Kolordu emrine verildi. Yozgat-Çapanoğlu isyanından sonra Karaman, buradan da Bor Kaymakamlığına getirildi. 1924 de Çankırı Valiliğine yükseltildi. Bundan sonra sırasıyla; Van,

Maraş, Yozgat, Ordu, Kırşehir Valiliklerine nakledildi. Kırşehir Valiliğinden Temmuz 1940 da emekliye ayrıldı.*

Karaman Kaymakamlığında iken ilçe merkezinin müzmin su derdini halledip içme suyunu getirmesi üzerine, o yıl doğan çocuklara, kadirşinashık olmak üzere Karamanlıların “Bekir Sami” adını verdikleri yazılıdır.

Bekir Sami, kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası sahibidir. Evli dört çocuklu olup, 1 Nisan 1977 tarihinde Bor ilçesinde vefat etmiştir.²⁴

Bekir Sami Bey ile ilgili olan iki telgraf metni bu arada aşağıya alınmıştır.

“Saiteli Kaymakamı Bekir Sami Bey’e

19 Aralık 1337

Saiteli Kaymakamlığından alınan bir tahriratta kazai mezkûr dahilinde asker ve ailelerinin müteakiben muhaberelelerini temin etmek için sureti hususiyede kâğıt ve zarf tedarik ve meccanen tevzi etmek, mektup yazıcı memurlar tayin etmek gibi tedabir ittihaz edildiği bildirilmektedir. Mumailayhin cepheadaki asker ve ailelerin muhaberesi hususundaki gayretini bütün orduya karşı teşekkür ve takdirle yadederim.

Ordu ve cephe emrindeki Kolordu Kumandanlıklarına, Garbi Anadolu Menzil Müfettişliğine, Saiteli Kaymakamı Bekir Bey’e ve beraimalumat Dahiliye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletlerine arz edilmiştir.

Garp Cephesi Komutanı

İsmet”

“Saiteli Kaymakamlığına,

İdari Hususiyei Vilayet varidatının tahsilâtı hususunda faaliyetleri görülen Bozkır Kaymakamı Haşim ve Beyşehir Kaymakamı Kâzım ve Saiteli Kaymakamı Bekir Sami Beylere mahal takdir beyanı memnuniyet edildiği tamimen tebliğ olunur.

15 Kanunuevvel 1337

Konya Valisi

Galip”

* Yozgat Valisi iken kendisine Atatürk tarafından BARAN soyadı verilmiştir. (169 uncu sayfaya bakınız).

²⁴ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. IV, sh. 1621.

ETHEM FEHMİ (ARSLANLI) BEY

19 Mayıs 1919 da Mustafa Kemal Paşa Samsun'a ayak bastığında henüz 2 aylık Canik (Samsun) Mutasarrıfıydı.

Abrasya-zâde Derviş Efendi'nin oğludur. 1866 (1283 H) da Girit Resmo'da doğdu. Resmo Rüşdiyesinde orta, Mülkiyenin idâdi kısmında lise öğrenimini tamamladı. Yüksek kısmından mezun olarak 21 Şubat 1891 yılında İzmir'de Maiyet Memurluğuna başladı. Kaymakamlık stajını tamamladıktan sonra; İzmir Vilayeti Sıhhiye Komisyonu ve Mesâlih-i Ecnebiyye (yabancı işleri) Kalemî Başkâtipliklerinde bulundu.

Temmuz 1896 da Garzan, daha sonra sırası ile Hizan, 2 nci kere Garzan, Tıran (Arnavutluk), Kozina, Sömbeki, İskenderun ilçeleri Kaymakamlıklarına atanmıştır.

İskenderun Kaymakamı iken 1910 da Mutasarrıflığa terfi etmiştir. Yine sırası ile Ergani, Elbasan, Sinop, Siverek Sancakları Mutasarrıflıklarına getirildi. 14 Haziran 1914 de bilinmeyen bir nedenle Siverek Mutasarrıflığından azledildi. Uzun bir süre az'il maaşı aldıktan sonra 10 Mart 1919 da Canik (Samsun) Mutasarrıflığına atandı.

25 Mayıs 1919 da Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine bu görevden azledilerek ayrıldı. 27 Aralık 1919 da Mentеше (Muğla) Mutasarrıflığına atandı.

İlk T.B.M.M. için yapılan seçimlerde Muğla'dan Milletvekili seçildi. Bu arada 1921 de kurulan Kayseri ve Yozgat İstiklâl Mahkemeleri üyeliği yaptı. 10 Ağustos 1923 de yapılan seçimler sonunda milletvekilliği sona erdi.

3 Kasım 1924 de Bakırköy Belediye Şubesi Müdürlüğüne, 29 Mart 1925 de Mülkiye Müfettişliğine atandı. 14 Ekim 1928 de yaş haddinden emekli oldu.

Evli ve iki çocuk babasıydı. Fransızca, Rumca, Arapça ve Farsça bilmekteydi.

Kırmızı-Yeşil şeritli İstiklâl Madalyası vardı. Ölüm tarihi tespit edilemedi.²⁵

FAİK ALİ (OZANSOY) BEY

Mutasarrıflardan Diyarbakırlı Sait Paşa'nın oğlu, Büyük Şair Süleyman Nazif'in kardeşidir. 24 Mart 1876 da Diyarbakır'da doğdu. Mülkiye'yi 1901 de bitirdi. Stajından sonra Nisan 1904 de Sındırgı, Temmuz 1906 da

²⁵ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 427.

Burhaniye, Nisan 1908 de Pazarköy (Orhangazi), Eylül 1908 de Mudanya Kaymakamlıklarından sonra 16 Eylül 1909 da Midilli Mutasarrıflığına getirildi. Eylül 1912 de Kırşehir Mutasarrıflığına atandı. Bu görevde iken 1913 de istifa etti. Daha sonra Beyoğlu Mutasarrıflığına atandı ve Kütahya, Üsküdar Mutasarrıflıklarında bulundu.

Milli Mücadele başladığında Diyarbakır Valisiydi. Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çalışmadığından istifaen görevinden uzaklaştırıldı ise de daha sonra Dahiliye Nezareti Müsteşarı oldu. 1,5 ay süren bu görev son idari görevidir.

Anadolu'da kurulan Milli Hükümet tarafından açığa çıkarılarak ma'zuliyet maaşı bağlandı ve Temmuz 1930 da emekli oldu. 1 Ekim 1950 tarihinde vefat etti.²⁶

Evli ve beş çocuk babasıydı. Basılmış çeşitli şiir kitapları vardır.

HURŞİT (ELHAÇ) EFENDİ

1861 yılında Hemşin'de doğmuştur. "Hurşit Efendi'nin, Rize'nin Hemşin ilçesinden olup İstanbul'da lise Almanca öğretmenini iken Birinci Büyük Millet Meclisinde Rize Mebusu olarak bulunan, sonra da İzmir suikastının tertipçisi olarak asılan Ziya Hurşit'in babası olduğunu söylediler. Ne var ki, bu beyanın doğruluğunu ispatlama imkânını bulamadık."²⁷

Adalet Bakanlığından elde edilen bilgilere göre, Hurşit Efendi'nin Ziya Hurşit'le hiçbir yönden ilişkisi tespit edilememiştir. İzmir suikastı tertipçilerinden Ziya Hurşit Trabzonludur. Hurşit Efendi ise Hemşin'in Akbucak köyü 57 hanede kayıtlıdır.

Erzurum Kongresi sırasında Erzurum Vali Vekilliği yapan Elhac Kadı Hurşit Efendi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına karşı son derece inanmış ve onlara elinden gelen yardımları yapmaktan kaçınmamıştır.

"Harbiye Nazırından başka Dahiliye Nazırı Adil Bey de:

Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey başta olmak üzere Kongre Yönetim Kurulunu tutuklayarak koruma altında İstanbul'a sevk ... etmesini Erzurum Valiliğine emretti. Erzurum Vali Vekili Kadı Hurşit Efendi, milliyetçi, aynı zamanda hoş sohbet ve şakacı bir adamdı. Bu emri alınca Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gitti.

— Efendim, tutuklanmanız hakkında emir aldım. Kolordu da yardım edecek. Lütfen zat-ı âlilerini tevkif etmeme müsaade eder misiniz? dedi.

²⁶ a.g.e., sh. 880.

²⁷ Mahmut Goloğlu: Erzurum Kongresi, sh. 61.

“İlk önce ciddi mi, şaka mı konuştuğunu pek kavrayamadım ama o öyle söyleyince, ben de birden ordu çevresini, bana ve arkadaşlarıma karşı düşünceleri ve Kâzım Karabekir Paşa’nın Harbiye Nazırına gönderdiği cevabı gözönünde tutarak:

— Tutuklanmama müsaade etmezsen ne olacak? diye sordum.

Gülerek.

— Ne olacak, hiçbir şey. Olabta emr-ü ferman hazret-i menlehül emrindir. (Buyruk sizindir.) der, çıkar giderim...

Cevabını verdi.

Karşılıklı gülüştük. Fakat hakikaten vatansever, anlayışlı, Milli Mücadelenin başarısına can ve gönülden bağlı saygıdeğer kişi... Kendisini çok takdir ettim.”

Kadı Hurşit Efendi’nin Dahiliye Nazırına verdiği cevap şöyledir:

“Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’ler bu memlekete sayısız hizmetlerde bulunmuşlardır. Kendilerinin yakalanarak koruma altında gönderilmelerine kalkışmak ahali arasında heyecan ve büyük olayların çıkmasına neden olacağı kesin bulunduğundan bu hususta imkânsızlığı arzederim.

Vali Vekili

Elhac Hurşit²⁸

Kadı Hurşit Efendi’nin Bitlis eski valisi Mazhar Müfit Bey’le de ilginç bir şakalaşması vardır. Mustafa Kemal Paşa’nın yakını olan Mazhar Müfit de İstanbul Hükümeti’nin idama mahkûm ettiklerindendir.

Kadı Hurşit Efendi Mazhar Müfit’in vilayete gelmesini sağlayarak ölüm fermanını ve kendisinin yakalanarak İstanbul’a gönderileceğini son derece göz yaşartıcı, o derece de güldürücü bir üslupla bildirmiş, sonra da yaptığıнын bir şaka olduğunu söyleyerek bu konuda İstanbul Hükümetine verdiği cevabı göstermiştir.

Elhac Kadı Hurşit Efendi 16 Mart 1924 de vefat etti.

HAMDİ NAMIK (GÖR) BEY

İbrahim Hulusi Bey’in oğludur. 1879 da Manastır’da doğdu. 1908 yılında Mülkiye’yi bitirdi. Kaymakamlık stajından sonra sırasıyla Münbiç, Bâb, Ayancık ilçeleri Kaymakamlıklarına, Nisan 1914 de Mülkiye Müfettişliğine atandı. Kasım 1918 de Geyve Kaymakamlığına getirildi. 23 Ni-

²⁸ Mazhar Müfit Kansu: Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber, sh. 56-58.

san 1920 de açılan T.B.M.M. ne İzmit Milletvekili olarak girdi. 1946 yılına kadar milletvekilliği yaptı. 16 Şubat 1957 de vefat etti. Yeşil kurdelaalı “İstiklâl Madalyası” sahibidir. Evli, üç çocuk babasıydı.²⁹

HAMÎT (KAPANCI) BEY

Rodos İstinâf Mahkemesi Ceza Dairesi Azasından ve Rodos ileri gelenlerinden Kapancı-zâde Ali Efendi'nin oğludur. 1 Eylül 1878 de Rodos'da doğdu.

Rodos'da İtalyan Alyans ve Rodos Frerler mekteplerinde orta, Mülkiye'nin İdadi (lise) kısmında lise öğrenimini tamamladı. Mülkiye'nin yüksek kısmını 1902 de tamamladı.

Cezâir-i Bahr-i Sefid (Rodos) de Maiyet Memurluğu stajını bitirdikten sonra; Meis ve Kerşe Kaymakam Vekilliklerinde bulundu. Rodos vilayeti Umûr-ı Ecnebiyye Müdür Vekilliğinde bulunduktan sonra sırasıyla Karacabad, Köprülü kazaları kaymakamlıklarına atandı.

İlk kaymakamlığı sırasında gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmişti.

Nisan 1911 de Tokat Mutasarrıflığına yükseltildi. Kasım 1911 de bu görevinden istifa ederek ayrıldı. Bir yıldan fazla açıkta kaldı. Mart 1913 de Çanakkale Mutasarrıflığına, 8 Ağustos 1913 de 1 inci sınıf Mülkiye Müfettişliğine nakledildi. Bu görevde iken 7 Eylül 1914 den 25 Mart 1915 e kadar Diyarbakır Vali Vekilliğinde görevlendirildi. 17 Ekim 1915 de Dâhiliye Nezareti Teftiş Heyeti önce Umum Müdür Vekilliğine, Talat Paşa'nın 2 nci defa Dâhiliye Vekilliği zamanında da aynı yere asaleten getirildi. Talat Paşa Kabinesinin çekilmesi üzerine kurulan İzzet Paşa Kabinesinde Dâhiliye Nezareti Müsteşarlığını yaptı.

1 inci Damat Ferit kabinesinin kuruluşundan sonra müsteşarlıktan azledildi. Büyük Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıkışından dokuz gün sonra Albay Refet (Bele) Bey'in 3 üncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'ya tavsiyesi ve Paşa'nın inhası üzerine, 28 Mayıs 1919 da Samsun Mutasarrıflığına tayin edildi.

25 Ocak 1920 de Trabzon Valiliğine atandı. T.B.M.M. kurulduktan sonra, valilik uhdesinde kalmak üzere Trabzon Milletvekili oldu. Daha sonra çıkan bir kararla iki görevden birini tercih etmesi gerektiğinden valiliği tercih ederek 21 Ekim 1920 de milletvekilliğinden istifa etti. 1 Kasım 1920 de Erzurum Valiliğine, 1 Haziran 1921 de Elazığ Valiliğine atandı. Fakat Hamit Bey bu göreve gitmeyerek istifasını istedi. 30 Temmuz 1921

²⁹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 968.

de Erzurum'dan ayrılıp Trabzon'a geldi. Daha sonra Kastamonu Valiliğine atandı. Henüz göreve başlayalı 25 gün olmuşken Dâhiliye Vekâleti Müsteşarlığına atandı. Adana'nın Fransızlardan alınmasından sonra Adana Valiliğine atandıysa da 1 yıl bu görevde kaldıktan sonra memuriyetten ayrılıp Trabzon'da "İstiklâl" adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Bir yazısından dolayı tutuklandı ve yargılandı. (İstiklâl Mahkemesinde). Beraat etti.

Mayıs 1926 da Petrol ve Benzin İnhisar İdaresi Teftiş Heyeti Reisliğine getirildi. 11 Haziran 1928 de İstanbul'da vefat etti. Evli ve dört çocuk babasıydı.³⁰

HASAN NAZIM (AKYÜREK) BEY

1869 yılında Erzurum'da doğan Hasan Nazım, Defterdar Mithat Bey'in oğludur. 1891 yılında Mülkiye'yi bitirdi. Kaymakamlık stajından sonra Mitrovica, Komanova, İstip, Kosova, Vize, Lüleburgaz, İskeçe Kaymakamlık görevlerine getirildi.

1909 da Mutasarrıf olduktan sonra Görice, Piriştine, Sakız, Gelibolu Mutasarrıflıklarına, Temmuz 1914 de İdare-i Umumiyye-i Vilâyat Müdürlüğüne (İller İdaresi Genel Müdürlüğü), 9 Ağustos 1914 de Karasi (Balıkesir), 18 Haziran 1915 de Niğde, 10 Ocak 1917 de Eskişehir Sancaklarına atandı. Valiliğe terfi ederek 4 Mayıs 1917 de Ankara'ya, sonra 30 Ekim 1917 de Adana'ya atandı.

Adana Valisi iken bu ilin Fransızlarca işgali üzerine Fransızlar tarafından istifaya zorlandı.

Milli Meclisin kurulması üzerine Ankara'ya, gelerek Milli Hükümetin emrine girdi. Trabzon, Ordu, Erzurum Valiliklerine getirildi. Bu görevde iken Ocak 1935 de vefat etti.³¹

HASAN NİZAMETTİN (ATAKER) BEY

Reis'ul-Küttâb (İmparatorluk Dışişleri Bakanı) Ârif Efendizâde Râif Bey torunu ve Adliye Müfettişlerinden Ahmet Âsim Bey'in oğludur. 1882 de babasının memur olarak bulunduğu Ergiri (Yanya) da doğdu. 1906 da Mülkiye'nin yüksek kısmından "iyi" derecede mezun oldu. Ayrıca Temmuz 1910 da İstanbul Hukuk Mektebini de pekiyi derecede bitirdi. Maiyet Memurluğu stajım Selânik'de tamamladı. 1909 da Silivri, sonra sırası ile Sındırgı, Çarşamba, Pirlepe, Ayvalık, Bandırma, Ünye ve Giresun ilçeleri kaymakamlıklarına atandı. Giresun Kaymakamı iken başlayan Kuvayı

³⁰ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 954-960.

³¹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 460.

Milliye hareketlerine yardımcı olduğu gerekçesiyle Haziran 1919 da Damat Ferit Hükümeti tarafından azledildi. Bunun üzerine Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ile haberleşerek, Paşa'nın çağrısına uyup Erzurum'a gitti. Temsil Heyetinin Muhasebe, İaşe işlerini yürütmeye memur edildi. Temsil Heyeti ile birlikte Sivas'a oradan da Ankara'ya geldi. T.B.M.M. nin ve Hükümetinin kurulmasından sonra Haziran 1920 de Genç Sancağı Mutasarrıflığına, 25 Temmuz 1920 de 2 nci sınıf Mülkiye Müfettişliğine, 1 Şubat 1922 de vekâleten, 25 Nisan 1922 de asaleten Giresun Mutasarrıflığına, 29 Eylül 1923 de Sinop Sancağı Mutasarrıflığına getirildi. 8 Ekim 1923 de Sancak Teşkilatının kaldırılarak Sinop'un da vilayet haline çevrilmesiyle Sinop Valiliğine yükseltildi.

12 Şubat 1927 de Van, daha sonra sırasıyla Diyarbakır, Elazığ, Urfa, Çanakkale Valiliklerine, 6 Şubat 1937 de 3 üncü Umumi Müfettişlik Başmüsavırlığına, 30 Mayıs 1939 da Konya, 28 Aralık 1943 de Hatay vilayetleri Valiliklerine, 26 Temmuz 1947 de merkezi Adana olarak yeniden kurulan 5 inci Genel Müfettişliğe yükseltildi. 30 Aralık 1947 de Genel Müfettişliklerin kaldırılması üzerine 5 inci Genel Müfettişlikten istifaen ayrıldı. 18 Haziran 1948 de 2 nci kez Diyarbakır Valiliğine tayin olundu. 20 Temmuz 1948 de emekliye ayrıldı. Emekli olarak oturmakta olduğu İstanbul'da 12 Nisan 1962 Perşembe günü vefat etti. 1938 de evlendi. Çocuğu yoktu. Fransızca, Arapça, Farsça, Arnavutça, Rumca bildiği sicilinde yazılıdır.³²

HASAN TAHSİN (BAYATLI) BEY

Niğde ileri gelenlerinden Çiftçi Hacı Hâmid Bey'in oğludur. 1877 de Bor'da doğdu. Bor Rüştîyesinde orta, Mülkiyenin idadi kısmında lise öğrenimini tamamladı. 16 Ekim 1900 de Mülkiyenin yüksek kısmından mezun oldu. Kasım 1900 de atandığı Konya Vilayeti Maiyet Memurluğunda stajını bitirip Kaymakamlığa yükseldi. Sırasıyla Adilcevaz, Çölemerik, Atranos (Orhaneli) - İnegöl Kaymakamlıklarına atandı. Mart 1921 de yeni kurulan Mülkiye Müfettişliği Teşkilatına dahil olarak 3 üncü sınıf Mülkiye Müfettişliğine getirildi. Temmuz 1918 de Salihli Kaymakamlığına nakledildi. İzmir'in işgalinden sonra 20 Mayıs 1919 da toplanan ve Milli Mücadelenin ilk hareketi olan Alaşehir Kongresi'ne Salihli Delegatesi olarak katıldı. Yunanlıların Menemen'i işgal edip Manisa'ya doğru yürümleri üzerine kendi kararıyla Manisa Mutasarrıflığına yükseldi! Manisa hapishanesindeki mahkumları silahlandırıp milis kuvveti teşkil ederek Yunanlılarla çarpışmaya girişti. Ege mıntıkasında yapılacak birşey kalmadığını anlayınca, Amcazadesi ve Büyük Devlet Adamı ve o sırada Dahiliye Nezareti Müsteşarı bulunan rahmetli Ebubekir Hazım (Tepeyran) Bey'in

³² Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 1098.

aracılığı ile Bakırköy Kaymakamlığına nakledildi. Bu sıradadır ki, İstanbul'da kurulan Milli Mücadele Gizli Teşkilatına girip Anadolu'ya gizlice silah ve cephane geçirme çalışmalarına katıldı. Bu çalışmalarda Hazım Bey'in büyük rolü olduğu İngilizler tarafından anlaşılınca Hazım Bey tutuklanıp Mustafa Paşa Divan-ı Harbince idama mahkûm edildi. Bir gece sabaha karşı Sultanahmet Cezaevinin avlusunda idam hükmünün infazı hazırlıkları yapıldığı sırada başta Hasan Tahsin Bey olmak üzere bazı vatanperverlerin gayretiyle idam hükmü Padişah Vahdettin tarafından kaldırıldı. Nisan 1921 de Ebubekir Hazım Bey'le birlikte gizlice Anadolu'ya kaçtı. Milli Hükümet emrine girdi. Bir süre Mülkiye Müfettişliği yaptıktan sonra Temmuz 1926 da İstanbul Vali Muaviniğine, Nisan 1929 da Erzincan Valiliğine, Eylül 1930 da Ordu Valiliğine getirildi.

Halk Partisi 1933 Kurultayı'nda alınan bir kararla, Dâhiliye Vekilinin Parti Genel Sekreteri, Valilerin Parti İl Başkanı, Kaymakamların İlçe Başkanları olmaları kesinleşince buna karşı idarenin tarafsız kalması prensibini savunması sebebiyle Temmuz 1934 de emekliye sevk edildi. Bir süre İstanbul'da yabancı azınlık okullarında Tarih ve Türkçe öğretmenliği yaptı. 1935 de İstanbul'da öldü. Evli ve beş çocuk babasıydı. Edebiyatla çok yakından ilgilenirdi. Fransızca'yı iyi bilirdi.³³

HAYDAR HİLMİ (VANER) BEY

Hacı İbrahim Şevki Efendi'nin oğludur. 23 Nisan 1873 Pazartesi günü Karadağ (Sırbistan)'a bağlı Potgaritza kasabasında doğdu. Mülkiyenin İdadi (lise) kısmında öğrenimini tamamladı. 14 Temmuz 1899 da yüksek kısımdan iyi derecede mezun oldu. Eylül 1899 da tayin edildiği Van Maiyet Memurluğunda stajını bitirdikten, bir süre de Van Mektupçu Vekilliğinde, Van Vilayet Gazetesi İdare Müdürlüğünde bulunduktan sonra Kaymakamlığa terfi etti. Nisan 1901 de Çölemerik daha sonra sırasıyla Adilcevaz, Gevar, Çatak, Mitroviça (Kosova) ve Köprülü ilçeleri Kaymakamlıklarına; Temmuz 1910 da 3 üncü sınıf Mülkiye Müfettişliğine atandı. Burada Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahat Heyetine mütehasşis idareci olarak iştirak etti. Ehliyeti gözönüne alınarak Mutasarrıflığa yükseltildi. Mayıs 1912 de Denizli, daha sonra; Kırklareli, Maraş, Urfa Sancakları Mutasarrıflıklarına getirildi. Aralık 1916 da Musul Vali Vekilliğine, Temmuz 1917 de Musul, Ocak 1918 de Bitlis, Ağustos 1918 de Diyarbakır, Aralık 1918 de Van Vilayetleri Valiliklerine terfi etti. Van Valisi iken Kuvayı Milliye'ye taraf darlık ettiği gerekçesiyle azledildi. Sivas Kongresi'ne Van Delegesi olarak katıldı. 23 Nisan 1920 de Van Mebusu olarak T.B.M.M. ne girdi ise de Konya Valiliğine atandığı için Valiliği tercih etti. 2 nci Delibaş Ayak-

³³ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, sh. 833.

lanmasında Konya Valisi olarak bulunuyordu. Konya’da isyanların bastırılmasında, orduya gönüllü malzeme ve erzak ikmalinde çok yararlı hizmetleri olmuştur. Büyük Zaferi müteakip T.B.M.M. 2 nci döneminde Konya Mebusu oldu. Mebusluğu 5 inci döneme kadar devam etti.

25 Mart 1954 tarihinde İstanbul’da vefat etti.³⁴

HÜSEYİN (ABANOZZADE) EFENDİ

Ömer Ağa’nın oğludur. 1864 yılında Trabzon’da doğmuştur. Trabzon Mekteb-i Rüştîyesinden mezundur. Bir müddet Trabzon Vilayeti Tahrirat Kaleminde, Trabzon Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi Zabıt Kitabesinde, Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi Aza Mülazımlığında, Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi Reisi ve Vekaletinde bulunmuştur. (1882-1893)

Bu hizmetlerinden sonra 1893-1912 tarihleri arasında Sürmene, Cide, Görele, Of, Tirebolu Kaymakamlıkları görevlerini yürütmüş ve 1914 yılında emekli olmuştur.

1919-1927 yılları arasında Trabzon Muhafaza-i Hukuk, Müdafaa-i Hukuk, Cumhuriyet Halk Fırkası, Vilayet İdare Heyeti üyeliğinde bulunmuş ve 1920-1929 yılları arasında Trabzon Belediye Meclisi üyeliğinde, 1929-1933 senelerinde de Trabzon Umumi Meclis ve Daimi Encümen azalığında bulunmuş ve 1933 senesinde Trabzon’da ölmüştür.³⁵

HÜSEYİN EFENDİ

Prof. Dr. Zeki Başar “Erzurum Kongresi” adlı kitabında, “Emekli Nahiye Müdürü” olarak yazmakta, diğerlerinde “Emekli Memur” diye geçmektedir. Hakkında bilgi bulunamadı.

HÜSEYİN FATİH (GÜVENDİREN) BEY

Şükrü Bey’in oğlu olan Hüseyin Fatih 1873 de Lefkoşe’de doğdu. 1897 de Mülkiyeyi bitirdikten sonra, Cezair-i Bahr-i Sefid (Oniki Adalar) vilayetinde Kaymakamlık stajına başladı. Nisan 1900 yılında Rumkale (Halep ilinde) Kaymakamlığa atandı. Daha sonra Ağustos 1902 de Menbiç, Ekim 1906 da Cısr-i Şu’ur, Temmuz 1907 de Harun, Eylül 1908 de Kosova Merkez, Eylül 1909 da Manastır Merkez, Kasım 1910 da Edirne Merkez, Temmuz 1911 de Kilis, Eylül 1913 de İskenderun ilçesine atanarak görevini sürdürdü.

Ehliyeti gözönüne alınarak Mayıs 1915 de Cebel-i Bereket (Osmaniye) Mutasarıflığına yükseltildi. Daha sonra Âkka, Niğde, Antalya, Balıkesir,

³⁴ a.g.e., sh. 814.

³⁵ Bu bilgi Süreyya Şehidoğlu tarafından derlenmiştir.

Eskişehir Mutasarrıflıklarına getirildi. Balıkesir Mutasarrıflığında Milli Mücadeleye katılmış, Eskişehir Mutasarrıflığında 20 nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa ile yakın işbirliği yaparak Eskişehir'deki İngiliz birliklerinin uzaklaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Nisan 1921 de Milli Hükümetçe Vilayet İdaresi Umum Müdürlüğüne getirildi. Kısa süren Kırşehir Mutasarrıflığından sonra Temmuz 1921 de Kastamonu Valiliğine getirildi. Bu görevini Eylül 1926 yılında Bursa Valiliğine atanıncaya kadar sürdürdü. 24 Haziran 1933 de Danıştay üyeliğine atandı ve Kasım 1933 de yaş haddinden emekli oldu. Aynı yıl Trabzon, 5 ve 6 ncı dönemlerde Bursa Milletvekilliği yaptı.³⁶

Hüseyin Fatih Milli Mücadeledeki önemli çalışmaları sebebiyle nice vatanseverin masum canını almış Hain Nemrut Mustafa Paşa Başkanlığındaki İstanbul Örfi Mahkemesinin Divanı Harp 6.6.1920 tarih 24 Nolu kararı ile “Kuvayı Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesadın mürettip (tertipleyen) ve müsevviki (teşvik edeni) olmaları” sebebiyle diğer komutan ve sivil vatanseverlerle birlikte idama mahkûm edilmişti.³⁷

Hüseyin Fatih'e Güvendiren soyadı Atatürk tarafından verilmiştir. Milli Mücadeledeki cephe gerisi hizmetleri yüzünden “Beyaz şeritli İstiklâl Madalyası” ile taltif edilmiştir.

27 Eylül 1955 de vefat etti. Evli ve yedi çocuk babasıydı.

HÜSEYİN HACİM MUHİTTİN (ÇARIKLI) BEY

A'şar Müdürlerinden Ahmet Muhittin Efendi'nin oğludur. 10 Ekim 1881 de Uşak'da doğdu. Bergama Rüştîyesinde orta, İzmir İdadisinde lise öğrenimini tamamladı. Temmuz 1904 de Mülkiyenin yüksek kısmından iyi derecede mezun oldu. Eylül 1904 de atandığı İzmir ili, Aralık 1904 de nakledildiği Denizli, Eylül 1905 de nakledildiği Manisa Sancakları Maiyet Memurluklarında stajını bitirdi. Kaymakamlığa yükseldi. Nisan 1907 de Burhaniye, daha sonra Gönen, Bergama, Tavas, Çeşme ilçeleri Kaymakamlıklarına, Nisan 1913 de İzmir Vilayeti Polis (Şimdiki Emniyet) Müdürlüğüne, Ağustos 1914 de Akhisar ilçesi Kaymakamlığına atandı.

Ehliyet ve başarıları gözönüne alınarak mutasarrıflığa yükseltildi. Eylül 1915 de Havran, Mayıs 1918 de Karesi (Balıkesir) Sancakları Mutasarrıflıklarına getirildi. (Birinci Cihan Savaşında yenilmemiz ve Mondros Ateşkesinin imzası, Yunanlıların 15 Mayıs 1919 da İzmir'imizi ve Ege Bölgesini istilaya başlamaları üzerine Ege'nin her kentinde olduğu gibi Balı-

³⁶ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 738-739.

³⁷ Fahrettin Altay: On Yıl Savaş ve Sonrası, sh. 246.

kesir’de de kurulan “Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyeti”nin başkanlığına getirildi.) Bu hususu Kâzım Özalp (Paşa) şöyle anlatmıştır:

“16 Haziran 1919 da Malkoç Köprüsü’nde Yörük Ali Efe Yunanlılara karşı durdu. Bundan sonra Milli Kuvvetler yavaş yavaş toplanmaya başladı. Balıkesir ve ilçelerinde “Redd-i İlhak Heyetleri” büyük faaliyetler gösteriyorlardı. Milli kuvvetleri toplayıp cephelere sevk ediyorlar ve onların işe vesair masraflarını sağlıyorlardı. Balıkesir’de bir “Merkez Heyeti” kurulmuştu. Hacım Muhittin (Çarıklı), Vehbi (Bolak) (Mülkiye 1906 mezunu sonradan Balıkesir Mebusu ve Maarif Vekili), Vasıf (Çınar), Hulusi (Darblı), Osman (Gönenli), Hamdi (Köprülülü), (Mülkiye 1910 mezunu, şehit), Merkez Heyeti azalanıydılar. İlk günlerde dağınık gruplar halinde olan Nizamiye ve Milli Kuvvetlerimiz, 25 Hazirandan sonra, belirli bölgelerde toplatılarak, çalışma alanları ile emir ve kumanda durumları tespit edilmişti.”

Bu görevden Ocak 1920 seçimlerinde Karesi Sancağı Mebusluğuna seçilerek Meclis-i Mebusan’a girdi. Meclisin 16 Mart 1920 de İngilizler tarafından baskınla kapatılması üzerine Ankara’ya kaçtı.

T.B.M.M. nin birinci devresine Karesi (Balıkesir) Mebusu olarak katıldı. 16 Mayıs 1920 de büyük yetki ve mebusluk sıfatı üzerinde kalmak kaydı ile, Bursa Valiliğine getirildi. 13 Haziran 1920 de Nemrut Mustafa Paşa Mahkemesince gıyaben idama mahkûm edilen Hacım Muhittin Bey’in Bursa Valiliği 6 Temmuz 1920 de Bursa’nın işgaline kadar devam etti.

Bursa’nın da Yunanlılar tarafından işgali üzerine Ankara’ya döndü. Büyük Atatürk, NUTUK’da bu ayrılışı ve Mecliste aynı konuda yapılan tartışmaları şöyle anlatmıştı:

“Efendiler, Yunan taarruzu ve Milli Cephelerin bozulması, Mecliste büyük karışıklığa ve şiddetli hücum ve tenkitlere yol açtı.

Büyük Millet Meclisi’nin 13 Temmuz 1920 günü 41 inci toplantısında, kusurlarından ve idaresizliklerinden dolayı, Bursa Komutanı Bekir Sami ve Valisi Hacım Muhittin Beylerin ve Alaşehir Komutanı Âşir Bey’in ne için bir harp divanına verilmediklerinden dolayı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâseti ve Dahiliye Vekaleti hakkında gensoru önergeleri okundu.

Bu önerge sahibi, Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey’di. Sinop Mebusu Hakkı Hamdi Bey’in de, derhal cezalandırma hususunda ısrarı bravo sesleriyle karşılanıyordu. Önerge sahibi olan Mehmet Şükrü Bey’in, «Biz sorumlu tutulduğumu görmek istiyoruz» feryadı üzerine, gensoru kabul ediliyor. Soruşturma günü olarak tespit edilen 14 Ağustos

1920 de, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi cevap verdi. Fakat bir türlü inandırmak ve yatıştırmak mümkün olmuyordu. Karahisar Mebusu Şükrü Bey Anket (Araştırma) istiyor. Diğer bir hatip, bazı subayların ve komutanların cezalandırılmalarının tabii olduğundan bahsederek, sayısız misaller sıralıyor, diğer bir hatip, asker geri çekilirken bir komutanın otuz altı deve eşya götürmüş olduğunu söylüyor, başka bir hatip de, Yunan ordusunun kısa bir zaman içinde Akhisar'dan Marmara sahillerine varıncaya kadar bütün şehirleri ve köyleri yıldırım hızıyla istila ettiğinden bahsederek, «Bursa felâketi dolayısıyla uğramış olduğumuz korkunç zarar, dünya nazarında Anadolu'da savunma denilen şeyin bir göz korkuluğu olduğuna umumi bir kanaat uyandırmıştır» diyor ve büyük hezimetin sorumlularının cezalandırılmasını istiyordu.

Efendiler, uzun ve ateşli devam eden münakaşalara benim de karışmam gerekti. Meydana gelen bu çok acı durumda Meclisin üzüntü ve ilgisini takdir ettikten sonra, duygu ve düşünceleri tahmin maksadıyla beyan ve izahlarda bulundum. Benim sözlerime karşı da yapılan ufak tefek hücumlara cevap verdikten sonra umumi açıklamalar kâfi görüldü.”³⁸

İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasını müteakip dört numaralı Konya ve Şark İstiklâl Mahkemeleri Başkanlıklarında bulundu. Ankara'da Danıştay kurulmadan önce, T.B.M.M. nce seçilen ve Şûrayı Devletin yerine geçen Kurulun Başkanlığını da yaptı. Ayrıca uzun yıllar İçişleri Encümeni Başkanlığında bulundu.

2 nci ve 3 üncü dönemlerdeki Giresun Mebusluğu hariç Mayıs 1950 seçimleri sonuna kadar Balıkesir Milletvekilliği devam etti. Sözü geçen tarihten itibaren politikadan ve resmi hayattan çekildi. Emekli olarak oturmakta olduğu İzmir'de 5 Aralık 1965 Pazar günü öldü. Evli ve dört çocuk babasıydı. Arapça, Fransızca, Rumca bildiği sicilinde yazılıdır. Osmanlı İmparatorluğu devrinde aldığı çeşitli rütbedeki nişanlarından başka T.B.M.M. kararı ile “Yeşil-Kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası” vardır.³⁹

HÜSEYİN HAMDİ (KÖPRÜLÜ) BEY

Aziz Vatanımız ve İstiklâlimiz için can veren mübarek şehitlerimizden biri olup, Milli Mücadelenin çok değerli kahramanlarından.

Kolağası İbrahim Bey'in oğludur. 1886 da Köprülü'de doğdu. 1910 yılında Mülkiye'yi bitirdi. Ekim 1911 de Maiyet Memurluğuna atandı. Bu görevde iken 8 Ekim 1912 de Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine Aralık 1912 de orduya katılıp yedek teğmen olarak cepheye savaştı. Edirne'nin

³⁸ Atatürk: Nutuk, 1G80, Cilt: II, sh. 33.

³⁹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tariki ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 1029-1031.

Bulgarlardan geri alınması üzerine Edirne Polis Müdürlüğü İdari Şube Müdürlüğüne getirildi. Haziran 1914 de Demirköy, daha sonra Malkara, Keşan, Sındırgı, Edremit Kaymakamlıklarına atandı. Bu görevde iken Ateşkesten sonra kurulan 1 inci Damat Ferit Paşa Hükümetince “İttihatçıdır” gerekçesi ile azledildi. Azlinden sonra bir süre Ayvalık’taki 172 nci Piyade Alay Komutanı Yarbay Ali (Çankaya)’nın, bir süre de o zaman Burhaniye Kaymakamı olan Salim (Özdemir Günday) Bey’in yanında kalarak Milli Mücadele faaliyetlerine katıldı. Milli kurtuluş için toplanan Balıkesir Kongresi’ne Edremit Delegesi olarak iştirak etti.

Daha sonra Milli bir müfrezenin başında İngilizlere karşı Edremit ve çevresinde çeşitli savaşımlara girdi. 26-27 Şubat 1920 gecesi düşmanın Akbaş Cephaneliğini basarak bütün silah ve cephaneyi Anadolu’ya sevk etti.

Bu büyük kahraman 13 Mart 1920 günü bir düşman kurşunu ile değil Anzavur isyanı sırasında vatan hainleri tarafından şehit edilmiştir.

O tarihte 61 inci Tümen Komutanı olan Kâzım Özalp, bu büyük yaradılışlı kahraman Türk evladının hangi duygularla ve ne şekilde mücadeleye katıldığını ve kahramanlığını şöyle anlatmaktadır:

“... Fırka karargâhının kumandanlık odasında çalışırken içeriye giren posta neferi, Hamdi adında bir çetenin beni görmek istediğini söyledi. Gayri ihtiyari;

— Ne çetesiymiş o...? dedim.

Posta Neferi:

— Bilmiyorum Kumandanım. Adı Hamdi imiş...

O anda çok dalgın bulunan zihnimle, geldiği bildirilen Çete Hamdi’nin şu dünyada tanıdığım Hamdi’lerden hangisi olabileceğini birden kestirememiştim. Posta neferine:

— Peki sen adamın çeteliğini nereden çıkardın? Kendisi mi söyledi? dedim.

Saf Mehmetçik, bana her zaman alabildiğine sevimli gelmiş olan masum ve çocuksu samimiyetle cevap verdi:

— Kendisi birşey demedi, gumandanım, kılığına bakanda ben öyle hükmetdim...

Yani kılığına bakınca, adamın bir çete olduğu kanısına varmış... Beyhude kuşkuyla kafa yormanın ne lüzumu vardı? Gelen Fırka Kumandanlığı kapısına çete kılığında dayanmış bir su-i kasd’cı olabilecek değildi ya...

- Gelsin bakalım, dedim. Fakat kapı açılıp da geldiği haber verilen “Çete Hamdi” içeriye girince, hem kocaman bir hayret hem de kocaman bir sevinçle yerimden fırlayıvermişim...

Kendisi ile odanın ortasında, uzun bir ayrılıktan sonra birbirine kavuşmuş iki kardeş gibi kucaklaştığımız bu ziyaretçi, o sırada Edremit Kaymakamı bulunan Köprülü’lü Hamdi Bey’di. Karşımda onu görür görmez niçin o kadar büyük sevinç ve niçin o kadar büyük bir hayrete kapıldığımı anlayabilmeniz için, ileride de bahsini edeceğim bu Hamdi Bey’i size de dilimin dönebileceği kadar tanıtmam lâzım;

Hayır, yanlış söylemedim. Zira sade niçin benim o kadar büyük bir sevince ve niçin o kadar büyük bir hayrete kapıldığımı anlamanız için değil, fakat asıl Hamdi Bey’i iyi tanımanız ve gelecek kuşaklara lâyıkıyla takdim edebilmeniz için tanıtmam lâzım... Madem ki, İstiklâl Savaşımızı, zaferi yaratmış olan sihirleşmiş ruhu, gelecek kuşakların körpe yüreklerinde Promete Ateşinde alev gibi üflemek istiyorsunuz; o halde bu Hamdi Bey’in hayatına, nefesinin kudretine erişilmez bir körük gibi sarılınız...

Bir “Büyük Kahraman” romanı yaratabilmek, şüphesiz bir büyük hayal ister...

Fakat o Hamdi Bey’in hayatı bir “Büyük Kahraman Romanı” olabilmek için sadece olduğu gibi yazılmak ister.

İsterseniz evvelâ lütfen, İstiklâl Savaşımızın, Maarif Vekilliğince resmen yayımlanmış tarihine bakın: Ne diyor şu kronolojide:

“Akbaş deposundaki silah ve cephanenin Anadolu’ya nakli tarihi 27 Şubat 1920”.

Hamdi, Köprülü’lü koca Hamdi, işte tarihimize geçirilmiş bu önemli olayın adeta efsanevî sayılabilecek kahramanıdır. Ben 1920 nin emsalsiz olayını, size 1920 ye geldiğimiz zaman belgeleriyle anlatacağım. Fakat şimdi 1919 dayız.

Hamdi Bey’i karşımda görünce kapıldığım büyük sevincin sebebini anlatmak kolay:

Önce, kendisi çok eski ve çok sevdiğim bir dostumdu. O’na kavuşunca çok sevinmiş olmamdan tabii ne var? Fakat, o gün onu görünce acaba neden sevincim kadar kocaman bir de hayret duymuştum? Hamdi Bey’i ölmüş mü biliyordum? Hayır... Hamdi Bey’i o günlerde, bulunduğumuz yerden çok, pek çok uzaklarda mı biliyordum? Yine hayır... Uzatmayayım, o gün Hamdi Bey’i karşımda görünce o kadar büyük bir hayrete kapılmam, sadece O’nu hiç ummadığım bir çehre ve kılık içinde bulmuş ol-

mamdandı... İnsan beş yaşında bıraktığı bir çocuğu bir sene sonra kırk beş yaşında görse nasıl şaşırmas? İnsan çok eski ve çok yakın bir dostunu, çok zor tanıyabileceği bir makyaj içinde görse şaşırmas mı? Siz bana hak vermek için, lütfen bir Hamdi Bey düşününüz ki şiir yazar, yağlı sulu boya ile karakalem resimler yapar, piyano çalar, tanbur çalar, hülasa paradan başka herşey çalar, okuyup düşünmeyi en zevkli sefahat sayar, sakalın bıyığın insanı kirpileştirdiğine inandığı için her sabah traş olur. Şık ve temiz giyinmeyi medeniliğin mareşal üniforması bilir; zeki, bilgili, görgülü hem de çok seyahatler yaptığı için dünya çapında görgülü, ince, zarif ve kibar ve daima nükteli, daima neşeli bir insandır ki siz, bir gün karşınızda başında koyu kazan karası bir mongol kalpağı ile, çehresinde simsiyah bir “Cemal Paşa” sakalı ve beктаşı bıyığı ile, sırtında rütbeleri sökülmüş, kılık haki eski bir zabıt ceketli, bacaklarında diz kapaklarının alt tarafı, konçları yünlü bir kafkas çizmesi içine takılmış bir asker pantolonu ile daha üstelik de sağ elinde bir karadağ filintası, sol elinde sapı gümüşlü bir çerkez kamçısı ile ve üstelik, daha daha üstelik de göğsünde birkaç bölüğe yetecek kadar mermilerle dolu fişeklerle, belindeki fişekli kemerden sarkan bir kocaman barabellum tabancası ile, boynunda geçirilmiş kayışta sallanan bir askeri zays dürbünü ile ve kaba eti üzerinde yine boynuna geçirilmiş bir başka kayışa takılmış kocaman harita çantası görüyorsunuz... Hatta belinde sarkan bir bomba dahi taşıyordu. Soruyorum: Şaşırmas mısınız? Nitekim ben de birden, çok sevince olduğu kadar hayrete kapılmış ve yıldırım hızıyla, nefis san’atlar âşıklığından Makedonya Çeteciliğine ustaca intikal etmiş görünen bu eski sevgili dostuma gayri ihtiyari:

— Bu ne hal böyle yahu?... demişim... O, sükûnetle cevap verdi:

— Halimde şaşılacak ne var Kâzım Kardeş? İngiliz Uşağı (Yunanlıları kastediyor.) İzmir’de palikarya kesilirse, Edremit’in şairi, Manisa dağlarında elbet zeybek olur... Gülüşerek karşılıklı oturduk.

O, birini bana verdiği, diğerini de kendi dudaklarına ilıştirdiği sigaraları yakarken ben de bütün dikkatimle yüzüne bakıyordum. Ne çenesinden sarkan Cemal Paşa sakalı, ne üst dudağı ile burnu arasını kaplayan yarı beктаşı bıyığı, ne başındaki koyu kazan karası mongol kalpağı, ne üstünde taşıdığı silahlar, mermi dolu fişeklikler, onun çehresindeki ince zarafete ve hele nafiz bakışlı siyah güzel gözlerindeki daima mütebessim ve parlak yumuşaklığı bir çete katılığı, bir eşkıya azgınlığı verememişti. Sanki ilk Türk Gazetecisi Şinasi’nin şair yüzü fotoğrafında kesilmiş, bir Makedonya eşkıyasının gövde resmi üzerine monte edilmişti. Fakat karşısında bu kılıkta bir insan görünce benim posta neferim onu “Çete” diye vasıflandırmakta yerden göğe kadar haklıydı. Hemen söyleyeyim ki, Köprülü’lü Hamdi’nin o günkü hali bana, devrin şartlarına uygun bir özeniş gibi

görünmüştü. Zira o bir yumuşak insandan, bomba gibi bir mücadele kahramanı çıkabileceğine ihtimal vermem mümkün görülemezdi. Nitekim şakacı mizacını çok iyi bildiğim içindir ki, ben Hamdi'nin o gün bu kılıkla ziyaretime gelmiş olmasını bana karşı yaptığı fiili bir nükte sanmışım. Fakat şimdi keyifli bir utanış duyarak itiraf edeyim ki, bu zannımda yüzde yüz yanlışmışım. Zira sonradan o Köprülü'lü Hamdi'den gözünü daldan budaktan sakınmaz bir kavga adamı çıktı. Ancak, şimdi size o gün karşıma oturduğu zaman söylediklerinden aklımda kalanları nakledeyim.

— Kâzım kardeşçigim, diyordu. Bana ne olduysa bir sabah: “İzmir Yunan’a verilecekmiş” dedikleri zaman oldu... İnsan sevdiği bir insanı, onunla yanyana olduğu vakit duyduğundan çok fazla sevdiğini onu kaybettiği zaman anlar ya... Meğer şu adına “Vatan” dediğimiz mübarek de tıpkı öyleymiş. Zira o sabah “İzmir Yunan’a verilecekmiş” dedikleri zaman ne hale geldiğimi izah zordur. Bir insan, diyelim ki bir zelzelede anasım, çok sevdiği hayat arkadaşını, her biri üzerinde ayrı ayrı titrediği çocuklarını ve en yakın dostlarını aynı zamanda kaybediverince ne olursa işte ben de tıpkı öyle oluvermişim... İzmir Yunan’a nasıl verilir? İzmir... İzmir kim? Yunan kim? Şimdi sana aklımın başımdan gittiğinden sonra yaptıklarımı ve düşüncelerimi anlatacağım: Bunların hepsini, aklımın başıma gelişinden sonra hatırladım. İzmir Yunan’a verilecekmiş diyenlere hiçbir şey söyleyemediğimi biliyorum. Başıma, boğazıma, kalbime birşey tıkanırdığını biliyorum. Onlardan hemen, fakat ne yapacağımı kararlaştırmadan uzaklaşıp koşarcasına evime gittiğimi de biliyorum. Evde evvelâ çalışma odama girip kemanlarıma, udlarıma, kitaplarıma, notalarıma ve o anda delirmiş gözlerime ve bir medeniyet tabutu gibi görünen biçare piyanoma uzun uzun baktım. Sonra yatak odama girip eşya dolabımı açtım. Elbiseler, gömlekler, ipekli çoraplar... Renk renk kravatlar, plastron, papiyon... Hele o, ölmüş kelebeklere benzeyen komik papiyonlar... Hep şiir, fikir, ahenk, armoni melodi, zarafet, insanlık, medeniyet falan filan vasıtaları. Fakat bütün bunların ancak medeni bir insanlık dünyasında kullanılabilecek araçlar... İnsan, medeniliği kalmamış bir cihanın ortasında bunları kullanırsa bir şaklabandan kat kat gülünç olmaz mı?

İzmir Yunan’a verilecekmiş... Peki bu akıllara, havsallara sığmaz siyaset şekaveti, bu inanılması zor politika madrabazlığı karşısında bize ne yapmak düşer?

Köprülü'lü Hamdi, bu son sözlerini söyleyip ayağa kalkarak karşıma efsanelerin kalderon kahramanı heybetiyle dikilince, bütün tüylerimin nasıl ürperdiğini ne unutmaya, ne de anlatmaya muktedir değilim. Ama bu olayın bana büyük bir faydası oldu. Bu sayede hem içine atılacağımız kavganın heybetini daha iyi kavradım, hem de bu sevgili vatanda anaların neler doğurduğunu daha iyi gördüm.

O anda bana öyle geldi ki, Yunan Ordusu mensupları, Türk Milletinin bu ölüm kavgasına ne kadar şiddetle kararlı olduğunu, yalnız Köprülü'lü Hamdi'nin o sözlerinde, o gözlerinde, o davranışlarında tecelli eden eşsiz kesinliği görmüş olsalardı bile, evet yalnız onu görselerdi bile, pılılarını, pırtılarını derhal toplayıp, bu Memleket'ten palas pandras savuşup giderlerdi...

Hamdi ayakta gözlerime bakarken, ben de yerimden kalktım ve ikimizin de gözleri yaşlarla dolmuş olarak tekrar kucaklaştık. Ona:

— Senin şimdi içinde yanan ateş, düşmanı tepelemeye yeter de artar bile.

Hamdi:

— Peki işe nereden başlayacağız? diye sordu...

— Sen gelmeden evvel ben onu düşünüp duruyordum, diye söze başlayıp ona, gerek genel durumu, gerek kritik mücadele platformu içinde kendi şahsi durumumu anlattım. Ondan sonra onunla hep aynı konu üzerinde uzayan bir konuşmaya dalıp gittik ki içeriye giren posta neferi, Reşid adında birinin yanıma girmek istediğini söyledi.

— Nasıl Reşid'miş o? dedim.

Posta neferi:

— Sen Çerkez Reşid diye söyle O'na o bilir... dedi, gumandanım.

Posta neferi öyle deyince, gelenin kim olduğu tarafımdan anlaşılmış bulunduğu için:

— Buyursun gelsin... dedim ve biraz sonra içeriye Çerkez Reşid (Çerkez Ethem'in ağabeyi) girdi.

O anda kumandam bulunduğum Fırka'da (Tümen'de) Yüzbaşı olan bu Reşid Bey, "Van" da Teşkilatı Mahsus'da maiyyetimde çalıştığı için, oldukça yakından tanıdığım bir kimseydi. Köprülü'lü Hamdi ile onu tanıştırdım.

Reşid, Hamdi Bey'i biraz küstahça tepeden tırnağa süzerek, alaya alırcasına sırttı.

— Maşallah, yaman çete olmuşsun Kaymakam Bey...

Hamdi o ateşin zekası ile taşı hemen gediğine oturttu.

— Bu ana baba günlerinde, herkesin ne olduğunu hadiseler gösterecek, Yüzbaşı Bey... Sonradan, Hamdi Bey'in hangi akıbete uğradığını ve Çer-

kez Reşid'in hangi hadiselerle kahraman olduğunu her düşüncümde, koca "Akbaş Kahramanının bu, benim için adeta peygamberane sözünü hatırlamışımıdır.

O gün üçümüz arasında geçen konuşma hayli uzun sürdü. Vardığımız karar ise şu idi:

Reşid, beni temsil ederek bağlı bulunduğumuz 14 üncü Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa ile konuşmak üzere hemen Tekirdağ'ına gidecekti. Vazifesi, bizim düşmanla harp etmekte kararlı bulunduğumuzu ona bildirmek ve bizim bu kararımıza ne diyeceğini öğrenmekti. Şayet tasvipkâr davranırsa Reşid, ondan elinden gelebilecek yardımı hemen yapmasını isteyecekti.

Reşid'in kardeşleri Tefik ve Ethem, ordudan ve sivillerden seçecekleri güvenilir 200 adamlı, Fırka'mızın yayıldığı havaliyi tetkik ve teftiş için hemen bana katılacaklardı.

Hamdi Bey de bu yolculuğumuzda bizimle beraber olacaktı. Bu mutabakatımızın üzerine, Reşid çıkıp gidince Hamdi:

— Kararlar iyi ama ben fenayım dedi. Ben, bu karamsarlıktan hoşlanmadığımı belirten bir kaş çatışıyla:

— Neden deyinse, Hamdi simsiyah gözleri yaşlar altında daha da zifirleşmiş olarak:

— Ben başta dövüşmek isterken yedek kaldım... dedi.

— Yahu sen Edremit'e gidip, o Demosten'e taş çıkartacak hitabetinle, halka neler yaptığını tıpkı burada bana anlattığın gibi anlatsan, o halk seni eskisinden fazla sevmez ve peşinden canveresiye yürümez mi?

Bu sözlerim, Hamdi'nin yaşlı gözlerinde birden sevinç pırıltısı yarattı. Gerçekten sanatkar yaratılmış bir insan gibi, bir tarafı ile çocuk ruhlu adam:

— Sahi öyle yapayım ben... diyerek yerinden fırladı ve öyle yaptı...

Bu çalışmalarından sonra 1 inci Balıkesir Kongresi kararı ile kurulan Merkez Heyetinde görev aldı. Bu hususu da rahmetli Kâzım Özalp şöyle anlatmaktadır: "... Yunanlılar 15 Mayıs'ta İzmir'i işgal ettiler. 16-17 Mayıs'ta Urla ve Çeşme, 25 te Manisa ve Bayındır, 27 de Aydın, 28 de Tire... Ve ben Bandırma'ya Tümen Kumandanı olarak geldiğim sırada da Yunanlılar Ayvalık'a bir müfreze çıkarmaya teşebbüs ettiler.

İstanbul Hükümetinin vazifeden uzaklaştırmış olduğu Edremit Kaymakamı Köprülü'lü Hamdi Bey vardı ki, bu münevver, cesur ve cidden

vatansever adam memleketin tehlikede olduğunu anlar anlamaz etrafına bazı silahlı yiğitler toplayarak harekete geçmişti. 27-28 Mayıs gecesi Yunanlılar Ayvalık'a asker çıkarmaya teşebbüs edince, orada bulunan 172 nci Alay Kumandanı Ali Bey (Çetinkaya) ve Hamdi Bey'in Milis Kuvvetleri Yunanlılara ateşle karşı koydular, Ayvalık'ın batısında cephe tuttular, işte Milli Mücadelenin ikinci silahlı burada patlamış demektir.”

AKBAŞ BASKINI

“Savaşa başlayışımızdan savaş bitene kadar çektiğimiz çeşitli sıkıntıların en başında silah ve cephane bulmak yolunda katlanmış olduklarımız gelir... Gerçi silah, cephane, malzeme ve para yoksulluğu, Türk ordularının biçare başarılarına Osmanlı Devleti emrinde savaşırlara girdikleri devirlerde de musallat olmuş belâydı. Nitekim, Birinci Cihan Harbi sonlarında, biz zaferleri ile övündüğümüz o Çanakkale Savaşlarını bile düşmanlarınkilere nisbetle son derece iptidai sayılabilecek hurda ve yedi düvelinden arta kalmış silahlarla yapmıştık. Kopuk kayış yerine çamaşır ipi bağlanmış mavzerler... Çapları uygunsuz mermilerle, namluları çatlamış silahlar... Ayakları kırılmış makinalı tüfekler... Mantelli dediğimiz kolla işleyen matbaa makineleri seviyesinde toplar... ve daha neler neler...

Hele İstiklâl Savaşımızda, düşmanla beraber Devlet ve Hükümet de karşımızda olduğu için biz, elimizdeki gücün çok büyük bir kısmını, silah ve cephane tedariki yolunda harcamışızdır. O sıralarda kurulmuş bütün Milli Mücadele teşekküllerimiz içinde, münhasıran bu işe görevlendirilmiş ayrı şebekelerimiz de vardı. Bunlar, bütün savaş boyunca Türkiye’de bilhassa İstanbul’da mevcudiyeti tarafımızdan haber alıpta basılmamış silah ve cephane deposu bırakmamışlardır. Bizim Köprülü’lü Hamdi Bey, bu yolda çok büyük başarılar sağlamış nice kahramanlığımızın bence bir numaralı sayılır. Yine evvelce de belirttiğimiz gibi onu Resmi Tarihimize geçmiş olan o meşhur “Akbaş Baskını” Milli Mücadelemizin bu branşında, kendisine ait bulunan başka başarı rekorlarını da kırmıştır; zira hiç mübalağasız söyleyeyim: Sadece silah ve cephane edinmek amacı ile yapılmış o “Akbaş Baskını”, “İstiklâl Savaşımız” boyunca yapılmış diğer bütün baskınların hiç mübalağasız en emsalsizi, en muhteşemidir..

Şimdi müsaadenizle size, nice sözler dinlemiş o koca Mustafa Kemal’i bile coşturup kaleme sarılmış olan işte bu emsalsiz baskının, unutulması imkânsız hikâyesini, unutulmaması gereken gerçekten büyük destanını anlatacağım. Daha doğrusu ben olayın sadece zaruri bir mukaddimesini yapacağım ve destanın tamamını size Hamdi Bey’in bizzat kendisi anlatacak...

Kahpece şehit edilen Hamdi Bey’in sağ kalan arkadaşlarından “Akbaş Baskını”na da katılmış olan Çerkez Mustafa, Hamdi Bey’in üzerinde ne

bulduysa hepsini getirip bana teslim etti. Bu bir kısmı kanlı eşyalar arasında bir de küçük deftercik vardı. Bunu okuyunca anlaşıyor ki Hamdi Bey, boş ve yalnız kaldığı zamanlarda, belki de kendi kendine dinlenirken, bir takım adresleri ve notları da ihtiva eden bu defterciğine, kendince önemli olan hadiselerle müteallik anılarını yazmış... Ben, vaktiyle kendisinden de dinlemiş olduğum o meşhur “Akbaş Baskını”ın bir de onun kaleminden işte bu deftercikten okumuştum.

Onu sonra size de okur, dilediğiniz yerlerini günlerdir benden aldığınız notlar arasına katar, bu suretle de “Akbaş Baskını”nı doğrudan doğruya kahramanından dinlemiş gibi olursunuz.

Şimdi gelelim, işin tarafımızdan yapılması zaruri olan mukaddimesine. İşte bu “Akbaş Baskını”nın yapılmasına tekaddüm eden günlerde yani 1920 Ocağının ilk günlerindeydik... Balıkesir’deki Fırka Karargahının kumandanlık odasında, Hacım Muhittin ve Hamdi Bey’lerle oturmaktayken, içeri giren posta neferi, bir Türk’le iki yabancının beni görmek istediklerini bildirdi. Birbirimize baktık. Hacım Bey:

— Biz çıkalım, diyerek kalkmaya davranınca, O’na:

— Yok canım... Oturun da gelenlerin kimler olduklarını beraber görelim dedim ve posta neferine emri verdim.

— Buyursunlar gelsinler, bakalım... Posta neferinin bu emri alınca ardına kadar açtığı kapıdan içeriye, birisi sivil ikisi asker üniformalı üç kişi girdi.

Gelenlerin önlerinden giren 35-40 yaşlarında zayıf, esmer, uzun ve temiz giyinmiş sivil adam masanın önüne yaklaşıp güler yüzle elini uzatarak, Tatar lehçesinin şirin bir Türkçesiyle:

— Bendeniz Muallim Nurullah, Kumandanım... dedi. Ben, elini sıkarak cevap verdim:

— Müşerref oldum hocam...

Muallim arkasındaki adamların birisi önde, öteki onun bir adım gerisinde “hazır ol” vaziyetinde dimdik duruyorlar Ve hafifçe mütebessim çehrelerle bana bakıyorlardı. Muallim onları evvelâ bana tanıttı:

— Bu zatlar Sovyet subaylarıdır. Sovyetlerin, komşuları Anadolu’da olup bitenleri yerinde izlemekle görevli olarak gönderdikleri delegelerdir. Bunlarla buraya Bandırma yolu ile İstanbul’dan sizinle görüşmeye geldik.

Evvela gülümseyerek başlarımızla selâmlaştığımız subaylar bana doğru yürüdü. El sıkıştık. Ben de, tercüman vasıtasıyla, Hacım Muhittin ve

Hamdi Bey'leri yakın mücadele arkadaşlarım olarak onlarla tanıştırdım. Subaylar tercüman muallimin gösterdiği koltuklara oturdular. Üzerlerindeki kaim, haki ve kocaman devrik yakalı kaputları, baldırlarını saran sarı kısa çizmelerinin kıvrık konçlarına kadar uzundu ve üzerinde tabancaları takılı manevra kayışlarını, kaputlarının üstünden kuşanmışlardı. Gülümsemeleri pek samimi görünmekle beraber, sarı ve tipik slav çehrelerinin keskin kavgacılığını gideremiyorlardı. Benden genel durum hakkında bilgi istediler.

Onlara milletçe durumumuzu, İtilaf Devletleri tarafından maruz bırakıldığımız eşsiz haksızlığı, Müstevililer tarafından gösterilen barbarlıkları, İstanbul Hükümeti'nin de ihanetine uğradığımız için, yapmaya mecbur kaldığımız iki başlı mücadelenin çeşitli zorluklarını olanca samimiyetimle uzun uzun anlattım. Beni candan olduğu aşık bir ilgi ve dikkatle dinliyorlardı. Tercüman sözlerimi cümle cümle naklettikçe, kaşlarındaki çatıklık keskinleşiyor ve zaman zaman bizi haklı bulduklarını lisanı hal ile belirten açık tasvip hareketleri görülüyordu. Ben susunca bir tanesi konuşmaya koyuldu; kaim, tok bir sesi vardı, tercüman o şirin Kırım şivesi ile, onun söylediklerini de cümle cümle bize nakletti. Sovyetler komşularının durumunu çok yakından izlemektedirler. Bizim topraklarımızın haksız işgal altına girmesi ile, emperyalistler onların sınırlarına da rampa etmiş oluyorlardı. Kendileri prensip olarak istilacılığa karşı bir doktrine sahiptiler. Bu yüzden Milli Kurtuluş veya Milli Savunma Savaşları veren milletlerle beraberler. Bunun içindir ki, bizim yaptığımız savaş onlarca makbul, desteklenmeye layık görülen, namuslu bir milli kurtuluş savaşıydı. Bu yüzden de bize her türlü yardımı yapmaya hazırdılar. Zaten Anadolu'ya gelişlerinin asıl sebebi de, bu mücadelenin lideriyle tanışmak ve ellerinden gelebileceği kadar gidermeye çalışacakları ihtiyaçlarımızı tespit etmekte.

Ege'de benim idare ettiğimi bildikleri başarılı harekâtı başından beri dikkatle ve takdirle izlemişlerdi... Sonunda haksız tarafın yenik düşeceği inancı içinde, bize kardeşçe el uzatmak istiyorlardı. Bunun içindir ki para, silah, cephane, malzeme, hülâsa her neye ve her ne kadar ihtiyacımız varsa, bunları derhal sağlamakla vazifeli ve yetkili bulunan kendisine hepsini hiç çekinmeden ve hemen açıklamalıyım. Ben çok teşekkürle karşıladığım bu candan ilginin bize sevinç ve güven verdiğini söyledim.

Sovyetler veda için izin isteyerek ayağa kalktılar ve ayakta gülerek tercüman Nurullah Bey'e birşeyler daha söylediler. Biz de ayaktaydık. Yanımızdan ayrılışlarından evvel Nurullah Bey, bize Sovyetlerin yarı şaka olarak söylediği o son sözleri de nakletti: Ona göre bizim o anda silah ve cephaneye çok şiddetli ihtiyacımız olduğu muhakkaktı.

— Bir çaresine bakmaya çalışırız dedim.

Onları böyle uğurlayışımızdan sonra, Hacım Muhittin Bey’le Hamdi Bey bana müttefikten sataştlar; zira onlara göre ben çok yanlış davranmıştım. Reddettiğim parayı kendim için değil, memleket için alacaktım; Rusları reddeden ben önümüzde bulunan ve daha karşımıza çıkabilecek hepsi hayati önemdeki ihtiyaçları karşılamaya bakalım taahhüt edebilir mi imişim?

Ben, teklif edilen o parayı aldığımız duyulursa bize zaten bolşevik deyip duran müttefiklerin eline, aleyhimize rahatça kullanacakları kocaman bir koz vermiş olmaz mıyız? dedim. Ve bahsin paraya ait faslı aramızda böylece kapanmış oldu. Şimdi Hamdi Bey’in defterini okuyalım:

“Kâzım Bey’in gözlerime bakışındaki mütebessim anlamda belliydi ki, sallarla Rumeli’yi bir defa daha geçecek Türk’lerin başında bulunmak da bana düşüyordu. Nitekim o sevgili insan ve hiçbir zaman unutamayacağını cesur asker:

— Ben bu işi senden iyi başarabilecek adam tanımıyorum... diyerek vazife emrini bana bermutad arkadaşça vermiş oldu. Vazifeyi işte böylece üzerime aldktan sonra ilk işim, yanıma alacağım arkadaşları seçmek oldu, önce yaptığımız müteaddid baskınlarda zekâlarımı, atikliklerini ve cesaretlerini denemiş bulunduğum arkadaşlar içinde 19 kişiyi ayırdım. Bunlar arasında Dramalı Rıza, Çandarlı Nuri, Dramalı Eyüp, Aydın’lı Köse Hıdır, Ankaralı Camgöz Musa, Ödemişli Kar Yusuf Efe, Edremitli Çerkez Mustafa (Mistik) gibi şahıslar vardı. Bunların hepsi de aslında son derece onurlu, cesur, vefalı ve yüzde yüz iyi yürekli insanlardı. Bunun içindir ki, girdiğimiz her mücadelede ben bunlardan her birine adeta birer orduya dayanır gibi güvenir olmuştum .

Miralay Kâzım Bey, yapacağımız uzun ve çetin sefer boyunca muhtaç olabileceğimiz herşeyi bize iki gün içinde bittamam temin etti. Hazırlıklarımız bitince onları Çınarlıkta etrafıma toplayıp, yapmaya karar verdiğimiz işin mahiyetini etraflı olarak anlattım. Sonunda:

—• Bu seferki baskın, evvelce yaptıklarımızın hepsinden tehlikelidir. Gelmek istemeyecek olanı ayıplamak hiçbirimizin hakkı değildir. Şayet tereddüde düşen varsa o, bu yolculuğumuza katılmasın dedim. Hepsı de beni etrafıma bağdaş kurmuş olarak dinlemekteydiler. Ben son sözlerimi söyleyince içlerinden Çerkez Mustafa ayağa kalktı ve adeta öfkeli bir sesle haykırarak:

— Hamdi Reis... Hamdi Reis... Sen bizi ne belliyon, bu ömrü memleketten mi esirgeyeceğiz?

Dikkatle çizdiğim rota içinde atlarımızla münasip su başlarında yeter derecede mola vere vere, gece gündüz yürüyerek hareketimizin ikinci günü “Lapseki” varoşlarına vardık. Orada iki büyük çadırımızı “Evren Tepe” eteklerindeki ağaçlar arasına kurduk. Arkadaşlar orada kalıp dinlenecekler, ben ise lâzım gelen bilgileri edinmek üzere, bir başıma Lapseki’ye gidecektim. O sırada Lapseki Kaymakamı bulunan Hasan Basri Bey, çok eski bir dostumdu. Onun bizden olduğunu öteden beri biliyordum. Zaten bu vazifeyi üzerime aldığım zaman aklıma ilk gelen de o olmuştu.

Bir polis vasıtasıyla kolayca bulabildiğim evinde karşılaştığım Hasan Basri hem çok sevinmiş, hem çok şaşırmıştı. Yanaklarını tekrar tekrar öperken:

— Çok şükür kavuşturunana yahu; gurbetteyken vatana kavuştum gibi oldum, diyordu.

İnsanın iliklerini ısıtan harıltılarla yanan saç odun sobacığının karşısında ona durumumuzu ve kararımızı anlattım. Ben susunca o, gayri ihtiyari:

— Çok güç iş doğrusu... diyerek düşünmeye daldı ve neden sonra, ufak mavi gözleri sevinçle parlayarak:

— Şimdi aklıma, bu işte yardımı dokunabilecek bir adam geldi, dedi ve ilave etti.

— İstersen sana onu hemen bulduruvereyim...

Ben onun kim olduğunu ve bize ne gibi yardımlarda bulunabileceğini sorunca Hasan Basri:

— Bu, dedi. Hasip Ağa adında bir adamdır. Buranın balıkçılar, kayıkçılar, motorcular, salcılar kâhyasıdır; sevilen, sayılan, varlıklı, hatırlı bir insandır. Kendisinin de miktarını bilmiyorum ama, bir sürü sandalları, motorları, salları var. Bizim Lapseki ile karşı kıyıları arasındaki her türlü nakliyat, bunların vasıtaları ile yapılır. Üstelik bu Hasip Ağa, buraların itini, kopuğunu, kallesini, yiğitini, girdisini, çıktısını, yolunu, yordamını avuçlarının içi gibi bilir. Onun için hem yol göstermek, hem isteyeceğin her türlü bilgiyi vermek, hem de belki vasıtaları sağlamak bakımlarından sana son derece faydası dokunabilir.

Ben sevinçle:

— Tamam dedim, tam benim aradığım adam, şunu hemen buldurabilir miyiz?

Hasan Basri:

— Elbette... derhal... diyerek hemen yerinden fırladı. Biraz sonra elinde çaylar, şekerler ve bisküviler bulunan bir tepsi ile odaya girince:

— Tamam dedi, adam gönderdim. Çok geçmeden bulup getirirler onu...

Çaylarımızı içerken Hasan Basri, herhalde güvenimi artırmak için bana Hasip Ağa'yı övüyor:

Fukara babası dedikleri cinsten, son derece efendi bir adamdır, diyor ve ilave ediyordu:

— Çok sıkı bir Kuvayı Milliyeci... Kâzım Paşa der, Mustafa Kemal Paşa der, başka birşey demez. Osman adında Mülkiye mezunu bir oğlu vardır ki, belki de tek evladı olduğu için üstüne titrerdi... Onu buradan hemen Ayvalık'a neredense arkadaşı olan Ali Bey'in (Ali Çetinkaya'nın) yanına gönderdi.

Ben Hasan Basri'ye bizim oralarda olup bitenleri anlatıyordum ki odaya:

— Hayrola Kaymakam Bey, beni emretmişsin... diyerek kısa boylu, şişman, insana ilk bakışta cana yakın gelen bir adam girdi. Ak saçları alabros tıraşlıydı. Bir Habeş beyaz melezi sanılabilecek kadar koyu esmerdi. Soluk lacivert bir kaim kumaştan biçilmiş ütüsüz pantolonunun üzerine, diz kapaklarının altına kadar rahat bir balıkçı çizmesi çekmişti. Boynu uzun sarı yün atkıyla sarılıydı. Sırtında da meşinden bir avcı ceketi vardı. Ufak çakır gözleri adeta bulunduğu yeri şavklandırarak kadar ıslıl ışıldı. Küçük burnu yuvarlak çehresine bir sincap şirinliği veriyordu. Dişleri ise o çehreye sevimli şekilde aykırı kalacak bir güzellik ve incelikteydi. Sıhhatli yüzünün hiç değişmemiş gibi görünen içten ve tabii gülümserliği, insana adeta iç ferahlığı veriyordu.

Hasan Basri fırlayıp, adını söyleyerek onu dostça karşılayınca anlaşılıvermişti. Gelen beklediğimiz Hasip Ağa'ydı... Hasan Basri, beni ona:

— Çok eski ve çok sevgili dostlarımdan Hamdi Bey, diye tanıttı ve:

— Seni ona tanıtmaya lüzum yok dedi; zira konuştuğumuzdan beri, senin ona anlatmadığım tarafın kalmadı gibi birşey.

Hasip Ağa dudaklarından babacanca gülümserliğini eksik etmeden:

— Etme be Kaymakamcığım, dedi. Yoksa yetmiş aşkıdır diye de boşboğazlık ettin mi? Hasip Ağa bana:

— Eh söyle bakalım Bey dedi, ne taraftan yolculuk.. Ben:

— Balıkesir'den geliyoruz Ağa... diye cevap verdim.

Yetmiş aşkın bulunduğunu öğrenince hayret duyduğum ve gerçekten şaşılacak kadar dinç Hasip Ağa hep mütebessim:

— Kara kalpağa bakılırsa, Kuvayı Milliyeciyiz öyle mi? dedi. Ben de gülerek başımla tasdik ettim. Hasip Ağa:

— Tevekkeli değil dedi, sana birden kanım kaynadı. Ben de güldüm.

— Benim kanım da öyle oldu Hasip Ağa, dedim.

Balıkesir'den ayrıldığımızdan beri bana en rahat soluğu, o cana yakın adamın bu ancak yiğitlerde görülebilir, sâri sükuneti aldırmasıydı. Fırlayıp yanaklarından şapur şapur öpmek için kendimi zor tuttum. Ondan sonra Hasip Ağa, bana “Akbaş” baskım hakkında ondan alabileceğimi umduğumdan daha çok fazla bilgi verdi. Ondan öğrendiğime göre “Akbaş” halk arasında türlü efsaneleri yayılmış olan metruk ve harap bir teknenin adı idi. Güya o “Akbaş Dede” her gece terkedilmiş teknedeki sandukasından çıkar, yedi insan boyunu aşan heybetli bir kaametle (boy-la) dikilerek yeri göğü titreten bir dev sadası ile Anadolu sahillerine doğru:

— Gelin gelin yavrularım, beni yalnız komaym... diye haykırırırır.

Bu teknenin bize göre solunda “Nara” burnunun karşısında, bir de çok eski kale harebesi varmış. Akbaş adını taşıyan eski “Çempe” kalesinin kaim duvar kalıntıları içinde bulunan cephaneliği şimdi merkezi Gelibolu’da bulunan bir Fransız bölüğünün ikide bir nöbetleri değiştirilen askerleri bekliyorlarmış. Bu nöbetçilerin deponun birkaç yüz adım ötesinde dört tane çadırları varmış, birinde kumandanın kaldığı çadırda bir takım kadar asker varmış. Altı tane asker süngümlü tüfekleri omuzlarında olarak, deponun etrafında daima nöbet tutarlarmış. Fakat bizim niyetimiz o depodaki silahlan ve cephaneleri ele geçirmek olduğuna göre, elimizi çok çabuk tutmalı imişiz. Zira, geçen gün Gelibolu’ya gelen bir gemi, o silahları ve cephaneleri oradan kaldırıp Varangel Ordusuna taşıyacaktı.

Hasip Ağa bütün bunları anlattıktan sonra:

— İşte benim diyebileceğim bu kadar... diyerek susunca, gayri ihtiyari güldüm ve:

— Daha ne diyeceksin a Hasip Ağacığım dedim; ağzın, başın dert görmesin... ve hemen arkasından sordum...

— Peki sen bize işimizi görmemize yetecek kadar sal bulabilir misin?

Hasip Ağa:

— Ben size dört sal versem işinizi görür mü? deyince ben yine güldüm ve:

— İlahi Hasip Ağacığım, dedim; biz oradan dört sal dolusu silah ve cephane kaldırılsak neyimize yetmez? Hasip Ağa:

— Öyleyse, dedi. Benim adamlarım sizi Tekeburnu'na kadar çıkarırlar. Lâkin silahla baskın işi onların elinden gelmez. Onlar orada işin sonunu beklerler. Siz herifleri haklayabilirsiniz, haber salarsınız; bizimkiler taşıma işinde yardımcılık ederler. Ve inşallah hep birlikte sağ salım döner gelirsiniz. Lâkin bastıracağınız heriflerin birini sağ koymayın ki, Gelibolu'daki bölük, işi çabuk haber alarak peşimizden buralara kuvvet yetiştirmesin...

— Tamam Hasip Ağa... Tamam... Sen işin o tarafını bize bırak, sen yalnız bana onu söyle: Senin o “Tekeburnu” dediğin yere biz buradan ne kadar zamanda varabiliriz?

— Dört bin kulaçlık yer... Ne olacak... Deniz bozmazsa, dört saatte, bilemedin beş saatte varırsınız. Kaymakam Hasan Basri söze karışarak...

— Mesafe tam üç buçuk mirdir., dedi ve ilave etti. Boğazın en dar yerlerinden biri...

Ben yine:

— İki bin adım var yok... Yine Hasan Basri söze karıştı.

— Hasip Ağa o burunla heriflerin çadırları arasında ne kadar yol var?...

— Benim bildiğim, takriben bir kilometrelik mesafe vardır...

Hasip Ağa:

— Çıkışta bir tehlike yok, dedi; zira bizim hep oradan işleyip durduğumuzu bildikleri için, herifler kuşkulanmazlar, yeter ki siz işin ötesini iyi idare edin.

Böylece mutabık kalışımız üzerine, Hasip Ağa:

— Öyleyse bana artık müsaade, diyerek kalktı. Söylediğine göre hareket edeceğimiz yeri kaymakam vasıtasıyla bize ertesi gün en geç öğleye kadar bildirecekti... Çıkarken:

— Zaten dedi, ben orada bulunacağım ki, seni adamlarımın başında gidecek olan Hasan Kahya ile tanıştırayım...

Bence artık herşey umduğumdan çok kolay yoluna girmiş demekti. Ertesi günü Edremit'li Çerkez Mustafa:

— Kalk Reis, seni kaymakamın adamları görmek istiyorlar... diyerek uyandırdığı zaman açılan gözlerimin ilk yaptığı iş, saate bakmak ol-

du; onbire geliyordu. Demek geç dalmış, fakat iyi uyumuş, yorgunluğum gitmiş, bu sayede sade bir cephaneliği değil evvel Allah bütün Rumeli'yi basacak kıvamı bulmuştum. Atlarımızı ve çadırlarımızı Hasan Basri'nin elinde bir pusulayla bana gönderdiği Halil Çavuş'a ve adamlarına teslim edip yola çıkarak, birbirini uzaktan izleyen üçer, beşer kişilik kafilecikler halinde Lapseki'ye girdik. Hepimiz silahlarımızı ve mermilerimizi kaputlarımızın altında mümkün mertebe gizli kuşanmıştık, yerin kulağı olduğunu düşünerek göze çarpmamaya çabalıyorduk. Onlar beni sahildeki sayaş denizciler kahvesinde ayrı masalara oturarak bekleyeceklerdi. Hasan Basri beni görür görmez:

— Hasan hazır, dedi ve ilave etti:

— Gece saat tam onda, eski iskeleden hareket edeceksiniz, sizi oraya kadar ben götüreceğim... Ben:

—• Tamam dedim, ondan sonra Hasan Basri ile birlikte bizimkilerin bulundukları kahveye gittik. Ben artık kendiliğinden muavin durumuna girmiş olan Çerkez Mustafa'ya vaziyeti anlattım. Kaymakam da kahve sahibine o gece kendisi bildirmeden kahvesini kapatmamasını emretti. Günün ondan sonraki kısmını Hasan Basri'nin evinde geçirdim. O tertemiz yürekli dostum ikide bir:

— Yahu, sanki bu işi ben yapacaktım gibi heyecanlıyım, sana bir hal olursa ömrümün sonuna kadar pek fena yanarım... Gözünü seveyim Hamdi çok, çok, pek çok ihtiyatlı davran... kabilinden sözler ediyordu.

Gece yemeği yedikten sonra evinden Hasan Basri ile birlikte çıktık. Yolumuzu onun elindeki gemici feneri aydınlatıyordu. Kahveden bizimkileri alıp, Hasan Basri'nin rehberliğinde "Eski İskele" denilen yere doğru yollandık. Orada bizi, sol elinde bir gemici feneri tutan Hasip Ağa karşıladı. Yanında bulunan adamı "Sana bahsini ettiğim Hasan Kâhya" diye bana tanıttı. Ona da benim için "İşte sana Hamdi Bey dediğim zat, bizim Kaymakamın eski arkadaşı, götürüp inşallah sağ getireceğin adamların başı da budur" dedi. Biz yirmi kişi dört sala beşer beşer yerleştik. En öndeki salda benim yanımda Ödemiş'li Kara Yusuf Efe, Dramalı Rıza, Edremit'li Çerkez Mustafa ve Aydın'lı Köse Hıdır vardı. Sallarımız hareket ederken Hasip Ağa:

— Allah yardımcınız olsun, diyor; Hasan Basri ise, o malum çok dikkat, çok ihtiyat, çok hesap öğütlerini tekrarlıyordu. Hava çok soğuk, fakat alabildiğine açıldı. Deniz, hepimize tabiatın da bizimle beraber olduğu duygusunu verebilecek kadar sakindi. Yıldızlarla dolu gökyüzünde kocaman bir (Ocak) mehtabı önümüze gümüş bir seccade gibi yolunu seriyordu. O anda içimde salımızı adeta öpüyormuşçasına yumuşak olan

dalgacıklara bir minnet konseri vermek ihtiyacı uyandı. Ah, kemanlardan birisi elimde olsa...

Ellerimizde keman yerine mavzer bulunmasının vebali bizleri bu hale sokanların boyunlarına değil mi? Canı yanan kuzu kurdu geçermiş, öyleyse ya canı yanan kurt ne olur? Ne olacak işte böyle bizim gibi, birer emsalsiz canavar olur.

Kemanı çabuk unutup o suları, bizim gibi sallarla Rumeli'yi evvel geçmiş olanları, düşünmeye daldım.

İlk geçen Koca Saltuk idi... Sonra İshak Beyler, Hacı İl Beyler, Umur Beyler ve beylerden sonra paşalar, Gazi Fazıl Paşalar ve paşalardan sonra ağalar, koca Haydar Ağalar... hülâsa bu sulardan, dedelerden, beylerden ve paşalardan neler neler geçmiş... Şimdi de biz geçiyoruz. Baştan başa kaybettiğimiz o Rumeli'ye şimdi biz, füzuli işgale uğramış kendi evimizden yabancı elinde kalmış istiklâlimizi koruyacak tüfek kaçırmaya gidiyoruz. Hazin şey...

Çerkez Mustafa yanıbaşımda öksürüp de:

- Birazcık kestirsen, Reis deyince sıçramışım. Ellerim tıpkı derin uykusu sırasındaki hemen canı pençelerini çıkaran bir yabani vaşak gibi gayri ihtiyari silahıma gitmiş.. Kendimi toparlayınca gülerек;
- Beni düşündüğün için sağol Mistik kardeş, dedim ve ilave ettim:
- Haklısın, şuracığa biraz ben de kıvrılayım... ve onun başka hiçbir şey söylemeden gidip getirerek yere serdiği hasırın üzerine uzandım. Beni daldığım uykudan da:
- Geldik Reis diyerek yine Mustafa uyandırdı. Hemen fırladım. Karaya inen arkadaşlara birbirlerinden aralıklı olarak yere uzanmalarını ve benden emir beklemelerini söyledim. Onlar bu emre uymaktalarken ben de dürbünümle önümdeki sahayı taramaya koyuldum. Kaymakam Hasan Basri'nin de Hasip Ağa'nın da tahminleri doğruydu. Cephanelikle bizim aramızda bir kilometreden az bir mesafe vardı. Cephanelikle çadırlar arasındaki mesafe ise beş yüz metreden fazla değildi. Uyuyan Fransız askerlerinin çadırlar önünde süngülü tüfekleri omuzlarında, iki Senegal'li zenci Fransız neferi yanyana, elli metre kadar yürüyüp bir noktada kumanda almış gibi duruyorlar sonra yine kumanda almış gibi geri dönüyorlar, herifler dürbünümde bana o kadar yakın ki elimi uzatsam tutacağım... demek sessiz davranabilmek şartıyla biz onlara 40-50 metreye kadar kolayca sokulabiliriz. İşaretim üzerine, arkamda beni gözleyen Çerkez Mustafa yanıma geldi. Ona:

— Dramalı Eyüp'ü çağır dedim. Dramalı Eyüp safdil, mafdil ama mavzerlerle tabanca ile uçan kuşu değil karasineği vuruyor... O sırada bana da lazım. Onlara manzarayı uzaktan gösterdim. Mustafa atak, hemen kararı bastı:

— Hazır heriflerin çoğu uykudayken hep birden üstlerine dalıverelim .

Dramalı biraz ihtiyatlı:

— Öyle olmaz dedi. İkiye bölünelim. Yarımız çadırlara, yarımız da cephaneliğe çullansın... Ben kendimce plânımızı çoktan yapmıştım. Onlara:

Arsanlar dedim, bakın nasıl yapacağız bu işi. İçimizde on kişi, birbirlerinden beş altı adım boyu aralıklı olarak arka tarafından çadırlara sokulacaklar. Mustafa, onların başına sen geçeceksin, yapacaklarının hepsini iyice, teker teker anlat. Sokulurken, yere yatıp sürüne sürüne ilerleyecekler, bu bir... Sonra, nöbetçiler sırtlarını bu yana dönünce ilerleyecekler ve onlar bu tarafa doğru yürürken yattıkları yerde hiç kımıldamayacaklar... Bu iki... Biz böyle çadırların arkasına yirmi otuz metreye kadar yaklaşabiliriz. Sonra sen bir de nişancılığına güvendiğin arkadaşınla, evvela şu iki nöbetçiye çivileyeceksiniz. Ötekiler silah seslerini emir sayarak hemen fırlayıp çadırları basacaklar... İyi dinliyorsunuz değil mi?

— Elbette dinliyoruz Reis.

— Ondan sonrası malum, artık vuran kırana olacak... Teslim olan olur. Olmayan da haklanır... Sizin iş tamam mı? Mustafa güven ve inançla cevap verdi.

— Tamam Reis...

— Ancak dedim, ateş emrini bizden bekleyeceksiniz. Biz de tıpkı sizin gibi davranarak cephaneliğe sokulacağız. Herifler ateş menzilimiz içine girinceye kadar, ondan sonra nöbetin değişmesini bekleyeceğiz. Zira nöbet değiştirme zamanında, cephanelik etrafında dolaşanlar ve onlardan nöbeti teslim almaya gidecek olanlar, bir noktada hep bir araya gelecekler ve biz üzerlerine yayılım ateşini işte tam o sırada açacağız. Bizim silahlar patlar patlamaz siz de öteki tetiklere derhal asılacaksınız, tamam mı? Mustafa aynı cesaretle cevabını bastırdı...

— Tamam Reis.

— Öyleyse... dedim, haydi bakalım sen git, güvendiğin dokuz kişiyi seç... Ve onlara planımızı çok iyi anlatmaktan başla... Durumu adamakıllı kavradıklarına iyice akim erince, çadırlara doğru dediğim şekilde yol

almaya derhal başlarsınız. Haydi bakalım.. Allah hepimizin yardımcısı olsun.. Mustafa sadece;

— Amin, diyerek uzaklaştı. O gidince Drama'lı Eyüp'e döndüm ve:

— Sen de, dedim gidip Mustafa'nın seçeceklerinden arta kalacak arkadaşları şu kara kayanın dibine toplayacaksın... Onlara bu seçme işinden sakın hiç söz etme. Zira başkalarını kendilerinden üstün saydı diye Mustafa'ya içlerinden küserler çocuklar. Ben o zamana kadar gözlemeye tek başıma ara vermeyeyim.

— Başüstüne diyerek Eyüp de uzaklaşınca ben yeniden dürbünüme sarıldım.

Kale harabesinin etrafında renk renk insan yavrucaklarına kinle değil, son derece içli bir merhametle bakıyordum. Onlar da yaşamın en güzel çağında gepe genç insancıklardı.

— Tamam Reis.. Baktım, Mustafa da Eyüp de gelmişler; teknil haberi veriyorlar. Ben önde onlar ardımda, aramızdaki kara kayanın dibine indik. Ben Çerkez Mustafa'yı kendi takımının başına yolladıktan sonra, bize kalamara:

— İş asıl şimdi başlıyor arkadaşlar, dedim. Allah cümlemizin yardımcısı olsun ve onlara, o andan itibaren göstereceğimiz davranışları olanca teferruatı ile bir bir anlattım. Çoğu cahil, fakat istisnasız hepsi de cin gibi zeki delikanlılardı.

— İçimizde nasıl davranacağımızı iyi kavrayamamış olanlar, yahut da bundan iyi bir baskın biçimi düşünenler varsa söyleyin ki ya tekrar anlatayım, ya da teklif edilecek yeni şekil üzerinde konuşalım, deyince Dramalı Eyüp:

— Herşey anlaşıldı Reis, plan çok güzel; bundan âlâsı can sağlığı.. Ben memnun güldüm:

— O halde, o da kavga sonunda inşallah bize müyesser olur... Ondan sonra dağılıp tutacağımız yola, planımızca uygun şekilde yayıldık ve birbirimizden beşer yedişer metre arayla yatmış olarak, cephaneliğe doğru sürünmeye koyulduk. Vatanı kurtarmak için... Vatan toprakları üzerinde sürünüyoruz. Halimize gülsem mi, ağlasam mı bilemiyorum. Zaten bunları o anda aklımın yüzde biri ile düşünmüştüm. Aklımın yüzde doksan dokuzu yüzüp yüzüp kuyruğuna getirdiğimiz sandığım işimizdeydi. Bir ara sağımdaki ve solumdaki arkadaşlara artık herkesin bulundukları yerde durmaları emrini verdim. Evvelce anlaştığımız gibi bu emri alan hemen yanındakine nakledecekti. Artık bekliyoruz. Nöbetçilerle aramızda-

ki mesafe en çok yüz metre. Ben dürbünümle göz kırpmadan çadırları gözetliyorum. Biz işte bu haldeyken, bana birkaç asır gibi uzun gelmişti, kimbilir ne kadar bir zaman geçmişti ki, çadırların bize sağ başta olanından uzun kaputunun yakaları kalkık, dağınık saçlı, orta boylu bir adam çıktı.. Kaputunun altında çizmeleri görünüyordu. Yanındaki çadıra doğru yürüdü, onun ağzını açtı, başını çadıra döndü. Bu halde nöbete gireceklerdi. Nitekim ondan sonra gördüğüm hareketler bu tahminimde yanılmadığımı belirtti. Zira biraz sonra, onun içine başını uzattığı çadırdan, belki yarımşar belki de birer dakika ara ile, kılıkları önümüzde dolaşan nöbetçilerinkine benzeyen altı asker çıktı... Demek, biraz sonra karşımıza gelip nöbet devir alacak olanlar bunlardı. Bunlar çadırların önünde birbirlerine ibrikle su dökerek yüzlerini yıkadılar. Sonra yine çadırlarına girdiler. Ben sağımdaki, solumdaki arkadaşlara, “Hazır olun, gelmek üzereler” diye fısıldadım. Yıkayıp çadıra girenler, çok geçmeden dışarıya birer birer giyinmiş ve süngüleri takılı tüfeklerini ellerine almış olarak çıktılar. İçlerinden biri subayın çadırına gitti ve herhalde hazır olduklarını bildirdi. İki dakika geçmeden subay da şapkasını giymiş ve kaputunun üzerinde silahlı manevra kayışını kuşanmış olarak çıktı.

Boru çatınabilir, uyuyan bütün çadırlar ayaklanabilir, bayrak merasimi yapılır diye korkuyor, kara kara o takdirde ne yapacağımı düşünüyordum. Bereket talih bizimle beraber oldu. Demek toptan kalkma saatlerine daha vakit varmış. Berikiler, önlerinde subayları geldiler ve işin ondan sonrası tıpkı evvelce tahmin ettiğim gibi oldu; subayın sabah sessizliğini yırtan tiz düdüğü üzerine, nöbettekiler koşarak hemen onların bulunduğu yere geldiler. Evvelkiler, subayın arkasına tek kol nizamında dizilmişlerdi. Nöbetten çıkacak olanlar da koşup gelerek, onların tam karşısına sıralandılar. Daha beklenilecek ne kalmıştı? “Bismillah” diyerek namıluu üzerlerine çevirdim ve sesimi son haddine kadar yükselttim. “Ateeş” diye bağırarak tetiğe asıldım. O andan itibaren daha biraz önce kuşların kanat çırpınmalarının bile kolayca duyulabileceği kadar sessiz olan ortalık, kulak zarlarım patlatabilecek kadar keskin infilak sesleriyle doldu. Karşılıklı saf tutmuş nöbetçilerden hemen yarısı, daha ilk yaylımda yıkıldı. Bu badireden sağ kurtulup kaçabilenler kendilerini ancak, kale harabesinin kocaman taşları arasına atabilmişlerdi. Ben gelen silah seslerini duyuyor, fakat öteki tarafta, çadırlar tarafında neler döndüğünü şüphesiz kestiremiyordum. Görünürde hiçbir canlı hedef kalmayınca biz ateşi kestik. Taşlar arasına sindiklerini gördüklerimizden ses çıkmıyordu. İhtimal, uğramaları pek tabii olan büyük şaşkınlık içinde o hiç umulmadık mermi sağanağının üzerine hangi istikametten yağdığını bile anlayamamışlardı. Bu yüzden de ne tarafa ateş etmeleri gerektiğini kestiremiyorlardı. İşin garip tarafı, artık çadırlar tarafından da silah sesi gelmez oluvermişti. Bu durumda ne yapmalıydık? Kalkıp yürüsek, boşu boşuna vu-

rulabilirdik. Taş yığınlarına karşı ateşe devam etmenin ise boşuna mermi harcamaktan başka hiçbir faydası yoktu. Biz oraya mermi harcamaya değil, mermi kazanmaya gelmiştik. Sağımızdaki, solumuzdaki arkadaşlara:

— Siz silah tetikte bekleyin; ben bunlara biraz daha sokulacağım, şayet meydana çıkarlarsa sakın ateş etmeyin... dedim ve harabelere doğru hızla sürünmeye koyuldum. Hep bir taşın ardından ötekinin arkasına yönele yönele, mümkün mertebe ihtiyatlı davranarak ilerliyordum.. Aklım kendilerine sesimi duyurabilecek kadar yaklaştığımı kestirince, Fransızca olarak;

— Fransızlar dikkat... Fransızlar dikkat... Şayet çıkıp teslim olursanız, bizden hiçbir zarar görmeyeceksiniz, silahlarınızı atıp, ellerinizi havaya kaldırmış olarak meydana çıkın... diye haykırdım. Bir iki dakika bekledikten sonra, hançerimin olanca gücüyle tekrar seslendim:

— Fransızlar dikkat... Fransızlar dikkat... Size Türklük şerefim, insanlık namusum üzerine yemin ediyorum; teslim olan zarar görmeyecektir. Öteki istikametten gelmekte olan kuvvetler tarafından imha olunmadan bize derhal teslim olunuz.

Derken, harabe taşlarından birinin ardından elleri havada bir adam çıktı. Bu askerleri nöbete kaldırıp karşımıza getirmiş olan subaydı. Onu birer birer ötekiler takip etti. Böylece işin buradaki safhası hiçbirimizin burnu bile kanamadan kapanmış oldu.

Meğer çadırlar cephesinde iş, cephanelikten bile çok daha az kanlı halledilmiş... Olan sadece, bizim her iki taraftan da hemen hemen aynı zamanda ateşe başlayışımızın sırasında nöbette bulunan iki biçare devriyeye olmuş... Zira Çerkez Mustafa ile yanma aldığı Çandarlı Nuri, o iki fukarayı birkaç saniyede kalbura çevirmişler...

—• Bahse giririm Reis, gider heriflerin yaralarını sayarız. Ne Nuri, ne de ben, bir tek mermiyi boşa atmadık, diyordu...

Ortalığı sarsan silah seslerine don gömlek fırlayan öteki askerler, kendilerini önden ve arkadan gelen silahlarla çevrilmiş görünce ellerini kaldırıp teslim olmaktan başka çare bulamamışlar. Hem de sonradan kendilerinin bana adeta sevinçle söyledikleri gibi canlarını kurtardıklarına şükrederek...

Ondan sonra bizimkiler, canlarını bağışlayacağım sevinci ile adeta çılgına dönen esir Fransızlar nihayet Halil Çavuş'un bize canla başla yardımcı kesilen genç gürbüz adamları, "Akbaş" deposundaki silah ve cephaneleri akşama kadar sefer, sefer sallarmıza taşıdılar.

Ne kadar gariptir ki, o güne kadar yaptığımız baskınların en büyüğünü, içimizden hiçbir kayıp bile vermeden başarmıştık. O kadar ki, ele

geçirdiğimiz silah ve cephanelerin büyük miktarının gözlerimin önünde olması ve bolluğu, bana o zaman, sade uşak Yunan'ı değil, fakat, hatta onun efendisi olan İngiliz bile tepelememize yeter görülmüştü.

Lapseki'ye muzafferden döndüğü zaman, Hasan Basri ile Hasip Ağa'nın bizi nasıl sevinçle karşıladıklarını anlatamam, elde ettiğimiz silah ve cephaneyi Hasan Basri ile Hasip Ağa'nın temin ettikleri vasıtalarla yükleyerek Lapseki'den ayrılırken, esir aldığımız Fransız subayı ile Fransız neferini de onlara emanet ettim. Hasip Ağa, o güleç yüzüyle:

— Napcam ben bunları?... deyince, ben de gülerек, onu bir hayli güldüren son şakamı yapmıştım.

— Napcaksın Hasip Ağa, ellerine münasip bir hammaliye verip azat ediverirsin.

O zaman için sekiz bin tüfek, kırk mitralyöz, yirmi bin sandık cephane bir zafer kazanmak için ne kadar önemli olduğu cihetle durum 61 inci Fırka (Tümen) Kumandanı Kâzım (Özalp) Bey tarafından Ankara'ya yeni gelmiş olan Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya aşağıdaki şifre ile bildirildi.

“Ankara'da 20. Kolordu Kumandanlığına,

Balıkesir: 28.1.1336 (1920)

Atideki şifrenin Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine arzını rica ederim.

Rumeli sahilinde Gelibolu civarında Akbaş mevkiinde Fransızların tahtı muhafazasındaki depolarda bulunan esliha (silahlar) ve mühimmat (cephaneler) İtilaf Devletleri tarafından Denikin ordusuna verilmiş; Rusya'ya nakline teşebbüs edilmiş ve bu iş için dört gün önce bir Rus vapuru Gelibolu'ya gelmişti. Balıkesir Heyeti Merkeziye azasından ve fedakâr arkadaşlarınızdan Köprülü'lü Hamdi Bey Kuvayı Milliye'den müfreze ile Lapseki ve oradan 26-27.1.1920 gecesi sallarla Rumeli sahiline bilvürüd Akbaş depolarına vaziyet ve depo muhafızları olan Fransızları tevkif ve muhabere hatlarını kestikten sonra silahlarını kâmilan (tamamen) ve cephaneyi kısmen ve muhafız Fransız askerlerini mahfuzen Lapseki'ye nakletmişti; silahları ve mühimmatı iç kısma yolladıktan sonra askerlerini iade etmiştir. Akbaş'da acizlerince 8.000 Rus tüfengi, 40 Rus mitralyözü, 20.000 sandık cephane kaydedilmişti. Eğer bir aydan beri Akbaş deposundan bir tarafa silah verilmemiş ise, bu silah ve cephaneler tamamen elimize geçmiş demektir. Bu vaka üzerine İtilaf Devletlerinin ne gibi bir teşebbüste bulunacakları henüz meçhul olup, şimdiye kadar İstanbul'un ve Kolordunun da bu meseleden malûmatları olmadığı maruzdur.

Fırka 61 Kumandanı

Kâzım (Özalp)”

Bu çok sevindirici habere Mustafa Kemal Paşa şu cevabı verdi ve durumu bütün Milli Müdafaa Merkez Teşkilatına tamim etti.

“Ankara, 29.1.1336 (1920)

Balıkesir’de fırka 61 Kumandanı Kâzım Beyefendi’ye; Cevap:

28.1.1336 (Şifreye)

Köprülü’lü Hamdi Bey’in fedâkârane ve cesurane hareketle elde ettiği şayanı şükran muvaffakiyetinden hasıl olan teşekküratımızın mumaileyhe tebliğine delâlet buyurulmasını rica eder, böyle azim muvaffakiyete sebep olan zâtı birâderânelerini tebrike şitab eyleriz.

Mustafa Kemal”⁴⁰

Büyük Atatürk “Nutuk”ta kendisini “Kahraman Arkadaşımız” olarak nitelemektedir.⁴¹

KEMAL BEY

Menemen Kaymakamı Kemal Bey İstanbul doğumludur. Mülkiye mezunudur.

22 Mayıs 1919 da Menemen’in Yunanlılarca işgali üzerine görevini terketmemiş, görevini inançla sürdürmeye çalışmıştır.

Bergama’yı işgal için ilerleyen Yunan taburu, Milli Müfrezeler karşısında bozguna uğraması üzerine, bu yenilginin acısını Menemen istasyonu civarında yerli rumlarla birleşerek Menemen’in Türk halkından çıkarmak istemişler, evleri ateşe verip katliâm yapmışlardır. 17 Haziran 1919 da Hükümet Konağını basan işgalcilerden bir Yunan Subayı, silah sesleri üzerine odasından zemin kata inmekte olan Kaymakam Kemal Bey’i, Koruma Jandarma eri Halil Efendi ile birlikte şehit etmiştir.

Kemal Bey’in Menemen’de iki yıla yakın görev yaptığı, bekar olduğu, şehadeti sırasında 30 yaşlarında olduğu sanılmaktadır.

Kaymakam Kemal Bey görevine düşkün bir idare amiridir.

1932 yılında aziz hatrasına Menemen’de bir anıt yaptırılmış ve kabri yaptırılan anıta nakledilmiştir.

Menemen’in bir köyüne ve bir ilkokuluna adı verilerek aziz hatrası yaşatılmaktadır.

⁴⁰ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. IV, sh. 1299-1316.

⁴¹ Atatürk: Nutuk, 1980, C. I, sh. 477.

İBRAHİM ETHEM (AKINCI) BEY

Ali .Efendi'nin oğludur. 1889 da Menlik'de doğmuştur. Darülfunun-u Osmani Selânik Şubesinde 1913 de mezun olmuştur. 20 Mayıs 1915 yılında devlet hizmetine girerek Çorum ve Soma Bucak Müdürlükleri ile Dahiliye Vekâleti Kalem-i Mahsus Müdürlükleri yaptı.

15 Kasım 1920 de Demirci Kaymakamlığına atandı. Bu ilçede görevli iken ilçenin Yunan işgaline uğraması üzerine kurduğu Akıncı Müfrezesi ile Kuvayı Milliye kuvvetlerine katılarak Büyük Zafere kadar işgal bölgesinde cereyan eden gerilla savaşlarına katıldı. Büyük Zaferden sonra Ayvalık ve Kula Kaymakamlıklarında bulundu.

8 Mart 1925 de Bozok (Yozgat) Vali Vekilliğine, 23 Ağustos 1925 de Siirt Valiliğine getirildi. Daha sonra Beyazıt (Ağrı), Samsun, Balıkesir, Malatya, Muğla Valiliklerine getirildi. Muğla Valisi iken 25 Temmuz 1949 tarihinde emekli oldu.

Demirci Kaymakamlığı sırasında meydana gelen Bigadiç Baskını ile Gördes çarpışmalarındaki başarılarından dolayı Harp Madalyası, Akıncı Müfreme Komutanlığındaki fedakâr hizmetlerinden dolayı kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Evli ve üç çocuk babasıdır.⁴²

Kuvayı Milliyedeki gerilla savaşları ile ilgili olarak günü gününe tuttuğu hatıraları Türk Tarih Kurumunca 1978 yılında “Demirci Akıncıları” adı ile yayımlanmıştır.

Adı geçen kitaptan iki hususu özetleyerek sunmak, o günün şartları içinde vatansever bir idare adamının duygularını anlamamıza yardımcı olması bakımından son derece önemlidir. Bunlardan birincisi Kaymakam İbrahim Ethem'in 6 Ağustos 1921 günü Demirci'nin tahliyesi sırasında yayınladığı bildiri, diğeri Büyük Zaferin kazanılması üzerine Akıncıları terhis ederken yayınladığı veda mesajıdır.

“Kimsesiz ve Öksüz Kalan Saf ve Samimi Demirci Ahalisine,

Numara 2.

Talih-i harp, bizi bu akşam kasabanızı terke mecbur ediyor. Binaenaleyh, şimdi kasabayı muvakkaten tahliye ediyorum, (muvakkaten) buna emin olunuz. Çünkü bu memleket, bu topraklar bizimdir ve daima bizim olacaktır. Pek kısa bir zamanda ordumuz taarruza geçecek ve sizleri düşman işgalinden kurtaracaktır. Yalnız sizden bazı ricalarım vardır;

⁴² İçişleri Bakanlığı Arşivi Özlük Dosyası.

1 — Düşmana zahiren münâşaat (suyuna giderek) göstererek ve hatta bizim aleyhimizde bulunarak memleketin tahribine, ahaliye mezalim ikama mümanaat olunması (halka zulüm yapılmasına engel olunması),

2 — Birbiriniz aleyhinde bulunmayarak yek-vücut ve müttefik bulunulması,

3 — Düşmana birşey hissettirmemek için kadın ve çocuklara telkinat-ı mütemadiyede (devamlı) bulunulması,

4 — Nazarınızda iki şey olacak; Biri vatan, diğeri düşman. Vatanı kurtarmak, düşmanı defetmekten başka hiçbir şey düşünülmemesi ve diğ şahsi ve hususi şeylerin vakt-i ahare (başka zaman) talik olunması (geri bırakılması),

5 — Son ricam da: Düşmana karşı nefsinizi vekâr ve haysiyet-i milliyetinizi muhafaza ederek düşmana ehemmiyet verilmemesi gibi hususat-tarı ibarettir.

İşte bunlar haricinde hareket edenler, kendi milliyet ve dinini tenzil eyleyenlerin (aşağılatanların) akıbeti maalesef pek vahim olacak ve ele geçtiklerinde derhal idam edileceklerdir... Pek vahim ve müşkül zamanlarınızda kazanıda bulundum. İnkılâbatın (değişikliklerin) bütün gulguleli (gürültülü) safahatını beraber yaşadık. Muhterem ahalden gördüğüm şey samimiyet, iffet ve hüsnîyet ile salâbat-i ahlakiyedir (ahlak sağlamlığı). Yine bu desâtir-i içtimaiyenizi (toplumsal kuralları) muhafaza etmenizi, yekdiğerinizi himaye eylemeniz ve muzafferiyet-i katiyeye (kesin zafere) büyük bir itimad-ı kalp ile emin olmanızı rica ve cümlenize veda ederek sizleri Allah'a emanet eylerim.

6-7 Ağustos 1921

Sizin için dağlara çekilen

Kaymakamınız

İbrahim Ethem"⁴³

Büyük zafer kazanılmış, Türk, tarihinin her devresinde olduğu gibi İstiklâl ve Hürriyetini korumuş, düşmanı Anayurdundan söküp atmıştır. Akıncı Müfrezesi mensupları vatana hizmetin en kutsalını yapmışlar ve artık dağılacaklardır. Onların kurucusu ve komutanı Kaymakam İbrahim Ethem "Bilumum Dağ Arkadaşlarıma Son Hitabem ve Samimi Şikâyetlerim" başlığını taşıyan 10 maddelik bir bildiri yayınladı. Kaymakam İbrahim Ethem bu bildirisinde özetle; dağlarda geçirdikleri müşterek hayata artık veda edeceklerini, verdikleri söze uygun olarak düşmanın denize dö-

⁴³ İbrahim Ethem Akıncı: Demirci Akıncıları, sh. 64.

küldüğünü, terhis işlemlerine başlanacağını, dağda mücahit olarak çarpıştıkları için Yunan Muhasara Kanunlarına göre ailelerinin sürgün, mallarının yağma ve müsadere edilmiş olabileceğini belirttikten sonra şu nasihatlarla arkadaşlarına veda ediyor:

“Bu hazin ahval ve felâket karşısında müteessir olacaksınız. Fakat sabrederek, teessürünüzü kimseye izhar etmeyerek tamirine çalışacak; şahsi intikamdan, şahsi menfaatten, ihraz-ı mevkiden içtinap edecek (mevki kapmadan kaçınacak) büyük bir âlicenaplık ibrazıyla (yüksek mutluluk gösterilerek) pek mübeccel olan mücahit namınızı lekelemeyeceksiniz. Çünkü Vaza dağında verdiğiniz ilk mücadele kararınızı derhatır ederek, vazifeyi vataniye ve milletimizi ifa ettiğimizden dolayı hasıl olan ruhi, manevî hazlarla iktifa edeceksiniz. İşte görüyorsunuz ki nefy ve tağrib, envalim yağma edilmiştir. Aldırmıyorum, zira bu mesele ve hatta bunun daha büyüğü programınızda, planınızda dahildi; Her şeyin tamiri, noksanlarının ikmalî mümkündür. Ve eminim ki bu millet bunu yapacak ve size yardımcı olacaktır.

Binaenaleyh cesur ve metin olunuz; Hiçbir zaman şehit olan arkadaşlarınızın çoluk ve çocuğunu unutmayınız. Ve mümkün olduğu kadar bunlara yardım ve şehitlerimizin kabirlerini ziyaret ve müşkilata tesadüf ettiğinizde derhal bana müracaat ediniz. Gücüm dahilinde çalışacağıma ve yardım edeceğime emin olabilirsiniz.

Size nasihatlarım: köyünüzde veya mahallenizde hiçbir resmi işe karışmamak ve kendi işiniz ve gücünüzle uğraşmak, bekârlar hemen teehhül etmek (evlenmek), müteehhiller de hemen çocuklarını mektebe vermek. Büyüklere hürmet etmek, küçüklere merhamet göstermek, ben çeteyim, kahraman-ı vatanım, filanım diye öteki berikine kafa tutmamak; hulasa tüfeğini asıp, sapana yapışmak ve çalışmaktır.

Gücendirdiğim arkadaşların hakkını helâl etmesini rica ve salimen memlekete giderek ailenize kavuşmanızı, refah ile yaşamanızı temenni eder, cümlenizin gözlerinden öperim. Muhterem fedakâr arkadaşlarım.”

30 Eylül 1922

Kaymakam

İbrahim Ethem⁴⁴

İBRAHİM HAKKI (AKTAN) BEY

Yanya İstinâf Mahkemesi üyelerinden Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. 1878 de Yanya'da doğdu. 1903 de Mülkiyeyi bitirdi. Stajını tamamladıktan sonra, Nisan 1907 de Kırmasti (M. Kemalpaşa), daha sonra da Ed-

⁴⁴ İbrahim Ethem Akıncı: Demirci Akıncıları, sh. 398.

remit, Ayvalık, Bartın Kaymakamlığında bulundu. Zonguldak kaymakamlığında iken mutasarrıflığa yükseldi ve Aralık 1914 de Sinop, sonra sırası ile Gelibolu, Çanakkale, Balıkesir Mutasarrıflıklarına getirildi. Temmuz 1918 de Kastamonu Valiliğine yükseltildi.⁴⁵

Milli Mücadele başlarında özel haberleşme şifresinin kendisine verilmesi ölçüsünde Mustafa Kemal Paşa'nın güvenine layık iken bu güvenin gereğine uygun şekilde davranmadı. Bir taraftan Sivas Kongresi'ne delege gönderir ve Mustafa Kemal Paşa ile haberleşirken diğer taraftan Saraya Salim Efendizade Şükrü'yü yollamıştı.

İstanbul Hükümeti taraftarı Kastamonu P.T.T. Müdürünün Mustafa Kemal Paşa ile olan özel şifreli haberleşmelerini İstanbul'a göndermesi üzerine, Dâhiliye Nazırı tarafından istişare bahanesiyle İstanbul'a çağırıldı.

4 Ağustos 1919 da Kastamonu'dan ayrılıp İstanbul'a gidince tutuklandı.⁴⁶ İbrahim Bey'in bu doğru olmayan davranışı sebebiyle M. Kemal Paşa, Ali Rıza Paşa Hükümetinden, görev verilmesini istemediği valiler arasında İbrahim Bey'i de saymıştır⁴⁷ Ayrıca Nutuk'ta Kastamonu Valiliğindeki davranış ve ayrılışını tenkit etmişti.

İbrahim Bey, Mart 1924 de emekli olarak Zonguldak'a yerleşmiş, ticaretle meşgul olmuştur. 26 Aralık 1938 de vefat etmiştir.

Evli iki çocuk babasıydı.

İBRAHİM SÜREYYA (YİĞİT) BEY

Askeri hekimlerden Yarbay Servet Bey'in oğludur. 1880 de İstanbul'da doğdu. Ali Nazmi Bey'in kurduğu özel Mekteb-i Edepte ilk ve orta, Mülkiyenin İdadi (lise) kısmında lise öğrenimini tamamladı. Temmuz 1900 de yüksek kısmından iyi derecede mezun oldu.

Maliye vekâletinde hizmete başladı. Nisan 1902 de İttihat ve Terakki faaliyetlerine karıştığı gerekçesiyle tutuklandı. Yapılan yargılanması sonucunda üç yıl kalebentlik cezasına çarptırılarak Sinop zindanına gönderildi. Burada cezasını tamamlayarak İstanbul'a döndü. 13 Şubat 1905 de yabancılar yönetiminde bulunan karantina idaresine sınav kazanarak kâtip atandı. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra çıkarılan kanun gereğince hapiste geçen üç yılı hizmetine eklenerek idare mesleğine girdi. 14 Eylül 1909 da Orhaneli ilçesi Kaymakamlığına atandı. Daha sonra da Selânik, Cuma-ı Bola, Vardar Yenicesi Kaymakamlıklarına nakledildi.

⁴⁵ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 996.

⁴⁶ 48 Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 212

⁴⁷ Atatürk: Nutuk, 1980, C. I, sh. 201-239.

25 Kasım 1946 günlü mektubunda bundan sonraki durumu şöyle anlatmaktadır:

“Yenice Kaymakamlığında bulunduğum sırada ansızın Trablusgarp Harbi patlak verdi. Yardımsız ve öksüz kalan bir vatan parçasına karşı vatani vazife ve hizmet yapmak emel ve heyecanımı yenemedim. İstifa ederek İskenderiye'ye ve oradan da çöl yoluyla Derne'ye gittim. Mustafa Kemal Bey (Atatürk) Derne, Enver Bey (sonradan Paşa) ise Bingazi Kumandanı idi. Onlara iltihak ettim; gönüllü nefer olarak vazife aldım. Muharebelere iştirak ettim. Aynı zamanda Umumi Karargâh'da kurulan Harp Divanı Hukuk Müşavirliği görevini de yaptım. Bir seneye yakın Dernekle kaldım. İstanbul'da dahili ve siyasi durumun fenalaştığı, Balkan Harbinin patlamasıyla Anavatanın tehlikede olduğu haberi beni rahatsız etti. A37'nı yoldan İstanbul'a döndüm.

Bingazi ve Derne Kumandanlarının yani Ata'nın ve Enver Paşa'nın benim için kıymetli olan takdimnamelerini hâlâ muhafaza etmekteyim.”

24 Ocak 1913 de İstanbul Polis Genel Müdürlüğü Yazı Şubesi Müdürlüğüne atandı. Bu arada ek görev olarak Çatalca Mutasarrıflığını da yüklendi. 29 Temmuz 1914 de Hakkâri Mutasarrıflığına nakledildi ise de Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine bu göreve gidemeyip Çatalca Mutasarrıflığına gönderildi. 20 Haziran 1915 de Çanakkale savaş alanı içinde bulunan Gelibolu Sancağı Mutasarrıflığına nakledildi. Sonra sırası ile Kırklareli, Karesi (Balıkesir) ,becayış suretiyle İzmit müstakil sancakları mutasarrıflıklarına getirildi. Mondros Ateşkesinin imzalanmasından bir süre sonra kurulan 1 inci Damat Ferit Kabinesince 10 Mart 1919 da İzmit Mutasarrıflığından azledildi. İstanbul'a geldi. Vatan ve Türk istiklâlini kurtarmaya karar vermiş bulunan Mustafa Kemal ile Şişli'deki evinde devamlı temas haline geçti. Mustafa Kemal Paşa'yı 15 Mayıs 1919 da Samsun'a uğurladıktan sonra Rauf Bey'le birlikte Bandırma, Manisa, Denizli, Uşak, Ankara, Samsun yolundan Amasya'ya geldi ve burada Mustafa Kemal Paşa ile buluştu. Meşhur tarihi Amasya Protokolü'nü İbrahim Süreyya da imza etti. Mustafa Kemal Paşa ve maiyeti ile birlikte Amasya'dan Sivas'a, Sivas'tan Erzurum'a geldi. Erzurum Kongresinde Amasya, Sivas Kongresinde de Balıkesir ve yöresi delege siydi. Ekim 1919 da yapılan Meclisi Mebusan seçimleri sonunda Saruhan (Manisa) Mebusu olarak son Osmanlı Meclisi Mebusanına girdi. 16 Mart 1920 de Meclisin İngilizler tarafından kapatılması üzerine Anadolu'ya kaçtı ve 23 Nisan 1920 de açılan T.B.M.M. ne yine Saruhan Mebusu olarak katıldı. Bu arada Sakarya Savaşının kazanılmasından sonra “Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik ünvanı ita ve Rütbe-i Müşiri (Mareşallik rütbesi) tevcihine dair 153 numaralı Kanun” teklifini yaptı ve kanunlaş-

masını sağladı. 2 nci dönemde İzmit Mebusluğuna getirildi. Dokuzuncu döneme kadar Kocaeli Milletvekili olarak hizmet gördü.

14 Mayıs 1950 de Milletvekilliği sona erdi. Emekli oldu. 4-5 Kasım 1952 Çarşamba gecesi vefat etti. Rahmetlinin bütün ömrü, Büyük Atatürk tarafından kendisine verilen “Yiğit” soyadının anlamına uygun olarak geçmiştir. Medeni durumu araştırmalara rağmen tespit edilemedi. Milli Mücadeledeki hizmetlerine karşılık T.B.M.M. kararıyla “Yeşil ve Kırmızı şeritli İstiklâl Madalyası” ile, Trablusgarp Savaşında gösterdiği yararlıktan dolayı 1913 de 4 üncü rütbeden “Mecidi”, Gelibolu Mutasarrıflığında cephe gerisi hizmetlerine karşılık 24 Ekim 1915 de “Beyaz Şeritli Muharebe Gümüş İmtiyaz Madalyası”, 22 Ağustos 1915 de 1 inci Ordu Kumandanlığınca “Gümüş İftihar Madalyası”, 23 Nisan 1917 de 3 üncü rütbeden “Osmani”, 14 Haziran 1917 de tebdilen 2 nci rütbeden “Mecidi” nişanları ile ödüllendirilmişti.⁴⁸

İSMAİL SABRİ BEY

Molla Hüseyin Efendi’nin oğludur. 1875 de Filibe’de doğdu. Filibe idadisinde (lisesinde) orta ve lise öğrenimini tamamladı. 14 Temmuz 1899 da Mülkiyenin yüksek kısmından mezun oldu. Eylül 1899 da tayin edildiği Manastır Vilayeti Maiyet Memurluğunda stajını bitirip kaymakamlığa terfi etti. Nisan 1902 de Arapkir, daha sonra sırası ile Kozan, Develi, Aziziye (Emirdağ), Eleşkirt, Karakilise, Sason ilçe Kaymakamlıklarına atandı. Ehliyet ve liyakati gözönüne alınarak Nisan 1914 de Mutasarrıflığa yükseltildi ve sırasıyla Kerkük, Hama ve 1918 de de Antep Sancakları Mutasarrıflıklarına getirildi. Antep’in Milli Mücadelesinde büyük hizmetler gördü. Fransızların bu şehri işgali üzerine Eylül 1920 de ayrılarak Ankara’ya geldi. Ocak 1921 de T.B.M.M. Hükümeti Dahiliye Vekilliğince Trabzon Vali Vekilliğine, Temmuz 1924 de Bitlis, Eylül 1926 da Kırklareli Vilayetleri Valiliklerine atandı. Danıştay’ın Ankara’da Devlet Şurası olarak yeniden kurulması üzerine Mart 1927 de sözü geçen şura azalığına seçildi. Bu görevde iken 7 Ocak 1928 de Ankara’da vefat etti. Medeni durumu tespit edilemedi.⁴⁹

İSMAİL SAFÂ (ÖZLER) BEY

1885 yılında Adana’da doğan İsmail Safâ, ilk ve orta öğrenimini Adana’da gördükten sonra yükseköğrenimini 1908 de Mülkiyede tamamladı. Aynı yıl Adana ve Şam Maiyet Memurluklarında bir süre bulunduktan sonra, idareden ayrılarak Adana idadisinde Tarih, Coğrafya öğretmenlik-

⁴⁸ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 831-832.

⁴⁹ 49 Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 813.

leri yaptı. 1913 de memuriyetten istifa etti. Aralık 1918 de Fransızların Adana ve dolaylarını işgali üzerine okulunu kapatarak Pozantı'ya çekildi. Bu ilçede Milli Mücadeleye katılarak, milli teşkilat içinde önemli görevler üstlendi.

Pozantı Kongresi'nin ikinci oturumunda Adana Vilayeti Teşkilatı kuruldu. Adana Vilayetinin işgal altında bulunması sebebiyle Pozantı vilayet merkezi haline getirildi. Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat bulunduğu bu kongrede ilk idari seçim yapıldı. Valilik ve diğer idari görevlere atamalar yapıldı. 5 Ağustos 1920 de İsmail Safâ Vali Vekilliğine getirildi. Vali Vekilliği Adana'nın kurtarılışına kadar devam etti.

23 Nisan 1920 de açılan T.B.M.M. ne Pozantı (Adana) Milletvekili olarak katıldı. Rauf Bey ve İsmet Paşa Kabineleri ile Ağustos 1923 tarihinde kurulan İsmet Paşa Kabinelerinde Maarif Vekili olarak görev aldı. Bu arada dört ay kadar Dahiliye (İçişleri) Vekilliği yaptı.

III üncü dönemde Mersin Mebusluğuna getirildi. Milletvekilliği altıncı döneme kadar devam etti. Milletvekili iken 28 Haziran 1940 da vefat etti.

Evli ve çocuksuzdu.⁵⁰

İZZET BEY

1871 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Hüseyin Paşa'dır. Rüştiyeden sonra iki yıl yabancı dil okulunda okumuş, 2 Eylül 1885 de devlet hizmetine girmiştir. Tercüme odası memurluğunda 24 yıl çalıştıktan sonra 1909 yılında Hariciye Nezareti Kalemi Müdürlüğüne atandı. Üç yıl sonra 26 Ağustos 1912 de Van Valisi oldu. Ancak 11 Mart 1913 tarihinde görevinden azledildi.

11 Kasım 1918 de kurulan Birinci Tevfik Paşa Kabinesinde Evkaf-ı Hümayun Nazırı oldu. İkinci Tevfik Paşa Kabinesinde yerini koruduğu gibi, Dâhiliye Nazırlığı da vekâleten üstlendi. 3 Mart 1914 de Kabine çekilince açıkta kaldı. Yeni kurulan Damat Ferit Paşa Hükümetince 11 Mart 1919 Aydın (İzmir) Valiliğine atandı ve 27 Mart 1919 da göreve başladı.

Vali İzzet Bey 1919 yılının son aylarına kadar işgalcilere hiçbir engel çıkarmadan İzmir'de sözüm ona Valilik yaptı. İşgalden sonra Yunanlıların İzmir'e Yüksek Komiser olarak görevlendirdikleri Çeri Aristidi Steryadist'in isteklerini yerine getirmekten başka birşey yapmadı. 2 Ekim

⁵⁰ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 1180.

1919 da Heyeti Temsiliyeyi resmen tanıyan Ali Rıza Paşa Kabinesi kurulduktan sonra görevinden alındı.⁵¹

KÂZIM (DİRİK) PAŞA

Babası Plevne mücahitlerinden Süvari Yüzbaşı Hasan Tahsin Efendi'dir.

1879 da Manastır'da doğdu. Manastır Askeri İdadisinden sonra İstanbul Harbiyesine girmiş, 1899 da Piyade Teğmen olarak mezun olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda, önce Çanakkale'de sonra Suriye'de 4 üncü Ordu Müfettişliğinde çalıştı. Bu başarıları Cemal Paşa tarafından takdir edildi. Arkadaşlarından önce Albaylığa yükseldi.

Mütarekede İstanbul'daydı. 9 uncu Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa ile Samsun'a oradan Erzurum'a geçmiştir.

Mustafa Kemal Paşa askerlikten ayrıldıktan sonra, Ordu Müfettişliğindeki görevinden ayrılarak Erzurum Müstahkem Mevki Komutanı oldu.⁵²

Erzurum'dan Reşit Paşa ayrıldıktan sonra Vali Vekilliğini Kâzım Karabekir Paşa üzerine aldı. Fakat Ermenilere karşı yapılacak olan doğu seferinin hazırlıkları hayli ilerlemişti. Harekete geçmek gün meselesiydi. Kuvvetlerinin başında bulunması ve savaşı yerinde yönetmesi gereken Karabekir Paşa, Erzurum'dan ayrılmak zorundaydı. Bu nedenle Vali Vekilliği görevini Miralay (Albay) Kâzım Bey'e devretti. (30 Haziran 1920).

Tiflis'te Türkiye Temsilciliği de yapan Albay Kâzım (Dirik) daha sonra Batum'a geçti.

"17-18 Mart 1921 gecesi Gürcü Hükümeti, Batum'u bıraktıktan sonra Albay Kâzım (General Kâzım Dirik) burada Türk İdaresini kurdu ve mutasarrıf olarak işe başladı. Aynı zamanda Batum'daki Gürcü Alayı Komutanı da Bolşeviklik ilan ederek Refkom İdaresini kurduktan sonra, Batum'u Türklerin bırakmasını istediye de Albay Kâzım bunu kabul etmedi. Batum'da yalnız Türk İdaresinin bulunduğunu bildirdi ve Gürcülerin silahlarını teslim etmelerini istedi. Bunun üzerine aynı gece Gürcü Refkom çeteleri, Albay Kâzım'ın bulunduğu vilayet konağına taarruz ederek, bir subay ile bir erin şehit olmasına sebep oldular. Bunlar daha sonra vilayet konağından açılan makinalı tüfek ateşleriyle dağıtıldılar."⁵³

Batum'daki Albay Kâzım'ın kurduğu Türk İdaresi birkaç gün sürmüştür.

⁵¹ Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 387.

⁵² Meşhur Valiler, sh. 539-540.

⁵³ Gn. Kur. Bşk. Harp Dairesi: Türk İstiklâl Harbi, Cilt: III, Doğu Cephesi, sh. 241.

Askerlikten ayrılarak 15 Ağustos 1924 de Bitlis Valiliğine atandı ve 16 Mart 1926 ya kadar bu ilde görev yaptı.

1926 dan 1935 yılına kadar aralıksız İzmir Valiliğinde bulundu. Trakya Genel Müfettişliği yapmış, bu görevde iken 1941 yılında vefat etmiştir.

MAHMUT MAHİR BEY

Şeyh Musa Efendi'nin oğludur. 1858 de Berat (Arnavutluk) da doğdu. 1888 yılında Mülkiyeyi bitirdi. Kısa bir memurluktan sonra 1889 da Kaymakamlık stajına İzmir'de başladı. 4 Aralık 1890 da başlayarak sırasıyla Köyceğiz, Çal, Kolonya (Yanya), Peklin, İncesu, Develi, İskenderun, Kaleinos, Yenipazar (Kosova), Nevşehir, Ayvalık, Aynaroz (Selanik ilinde), Sayda (Beyrut ilinde) Kaymakamlıklarında bulundu. 10 Ekim 1905 de azledildi. 2 nci Meşrutiyetten sonra Mutasarrıflığa yükseltilerek 3 Eylül 1908 de Necit, 14 Eylül 1909 da Hudeyda (Basra ilinde), 6 Kasım 1911 de Dedeoğlu Mutasarrıflıklarına atandı. 19 Eylül 1912 tarihinde Draç (Arnavutluk) Mutasarrıflığına atandı ise de Balkan Savaşı sebebiyle bu göreve gidemedi ve açıkta kaldı. Mayıs 1915 de emekli edildi.

Ateşkesten sonra çıkarılan “Vali, Mutasarrıf emeklilerinden olupta hizmetlerinden istifade umulanların, Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) kararıyla tekrar memuriyete alınmalarına dair kanuna göre” 16 Aralık 1918 de Mersin, 27 Şubat 1919 da İzmit, 24 Nisan 1919 da Gelibolu, 2 Haziran 1919 da Afyon Mutasarrıflıklarına atandı. Milli Mücadeleye karşı oluşu yüzünden, Milli Mücadele güçlerinin ve mahalli halkın tedbirleri sonucu 2 Kasım 1919 da görevini terke zorlandı. 6 Eylül 1920 de Çanakkale'ye atandı. 30 Kasım 1921 de bu görevinden azledildi. Bundan sonra şehzadelere öğretmenlik yaptı. Milli Mücadele aleyhindeki faaliyetlerini sürdürdü. Vatana ihanet edenlerle ilgili 150 likler listesine alınarak yurt dışına sürüldü. Yurt dışında öldü.⁵⁴

MAZHAR MÜFİT (KANSU) BEY

“1873 de İstanbul'da doğdu. Edirne Defteri Hakani Müdürlerinden ve Emlâki Hümayun Komisyonu Reislerinden Süleyman Müfid Bey'in oğludur. Edirne idadisinin Rüştîye (ortaokul) kısmında orta, Mülkiyenin idadi kısmında lise öğrenimini tamamladı. Temmuz 1891 de yüksek kısmından iyi derecede mezun oldu. Kasım 1891 de Gelibolu idadisi (lisesi) jeoloji, geometri öğretmenliklerine atanarak devlet hizmetine girdi. Sonra Edirne idadisi (lisesi) Müdürü oldu. Mayıs 1895 de Edirne ili Maiyet Memurluğuna atandı. Burada Kaymakamlık stajını tamamlayarak Havza, Çorlu, Tem-

⁵⁴ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 336.

miz, 1902 de Cisri Ergene, Ekim 1908 de İskeçe Kaymakamlıklarına getirildi. Mutasarrıflığa terfi etti. Sırasıyla Gümülcine, Rize, Mersin, İzmit ve 1914 de de Balıkesir Mutasarrıfı oldu. Ekim 1918 de Balıkesir Mutasarrıflığından azledildi. Ocak 1919 da Bitlis Valiliğine atandı.”⁵⁵

Bitlis Valisi iken anılarında anlattığı gibi 1918 Ateşkesinden sonra Damat Ferit Hükümetince azledilmiş ve birçok vatansever gibi yargılanması istenilmiştir. O da İstanbul’a gitmemiş, Erzurum’a geçip Mustafa Kemal Paşa’yı beklemiş ve onunla tanıştıktan sonra hep onun yanında ve izinde çalışmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcileri arasında önemli bir yer almıştır.

Sivas Kongresi’ne katılmış, orada seçilen “Heyeti Temsiliye” yani o sırada Anadolu’nun bir bakıma “Geçici Hükümeti” üyesi olmuş, sonra Türkiye Büyük Millet Meclisine Hakkari üyesi olarak girmiş ve ölümüne dek türlü illerden (Hakkari, Denizli, Çoruh) mebus seçilmiştir.

1920 de Meclise katıldıktan az sonra kısa bir süre, mebusluğu üzerinde kalarak Elazığ Valiliği yapmıştır.

1925 Şubat’ında patlayan Şeyh Sait ayaklanması üzerine Ankara’da ve Şarkta kurulan iki İstiklâl Mahkemesinden ikincisine başkanlık etmiştir.

Kendisi alaturka musikiye meraklıydı. Birkaç bestesi de vardır.

Kansu soyadını Şevket Aziz Kansu seçmiş ve Mazhar Müfit’in bunu Atatürk’e sunması üzerine O, 3 Aralık 1934 günü bu adı aileye vermiştir.

Mazhar Müfit Kansu 13 Kasım 1948 de yaşama gözlerini kapatmıştır.

Evli ve üç çocuk babasıydı.

“Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber” adlı kitabı; Mustafa Kemal’in Erzurum’a gelmesiyle, O’na katıldığı günden, kongreler ve diğer olayların günü gününe tutulmuş notlarından meydana gelmiş, Milli Mücadeleye ışık tutan eşsiz kitaplardan biridir.

Karakterinin sağlamlığı, vakar ve dürüstlüğü üzerine pek çok örnek vardır. Mustafa Kemal çoğunlukla çevresine bu tip kişileri seçmekte çok ustaydı.

MEHMET ALİ ULVİ BEY

18G5 tarihinde İstanbul’da doğan Ali Ulvi, Mehmet Sait Efendi’nin oğludur. 1885 yılında Mülkiyeyi bitirdi. Çeşitli memurluklardan sonra Bursa’da Kaymakamlık stajı yaptı. Stajından sonra sırasıyla 13 Aralık 1894

⁵⁵ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 478.

Aziziye (Sivas), daha sonra Sandıklı, 25 Mart 1903 de Avlorya (Yanya), 24 Ağustos 1908 de Laras ilçesi Kaymakamlıklarına atandı.

Son görevinde mutasarrıflığa yükseltilerek 14 Nisan 1909 da Hınıs, sonra sırasıyla Beyazıt, Kerbelâ, Çankırı, Kayseri Mutasarrıflıklarında görevlendirildi. Kayseri Mutasarrıfı iken hastalığı sebebiyle yeteri kadar Milli Mücadeleye katkıda bulunamadı ve bu görevinden uzaklaştırıldı. 11 Eylül 1919 da Burdur Mutasarrıflığına atandı. Bu görevde iken Milli Mücadeleye katıldığı için 13 Mart 1920 de İstanbul Hükümetince azledildi. Ankara’da toplanan ilk Meclise Burdur Sancağından milletvekili seçildi. Milletvekili iken 16 Ekim 1922 de vefat etti.

Çeşitli konularda tercüme ve telif eserleri basılan Ali Ulvi Bey’in yayımlanmış şiir kitapları da vardır.

Evli ve iki çocuk babasıydı.⁵⁶

MEHMET FUAT CARIM BEY

Velayet defterdarlarından olup, Jön Türk gizli çalışmalarına katıldığından dolayı birkaç defa sürgüne gönderilmiş bulunan Reşit Bey’in oğludur. 1892 de Halep’te doğdu. Temmuz 1913 te Mülkiyeden “Pekiyi” dereceden mezun oldu. Ayrıca Cenevre Üniversitesinde de bir süre öğrenim yaptı. Eylül 1913 te Bornova (İzmir) bucağı Müdürlüğüne atanarak devlet hizmetine girdi. Nisan 1916 da Balıkesir Sancağı Hukuk İşleri Müdürlüğüne, Ocak 1917 de Gönen, Aralık 1917 de Adapazarı ilçeleri Kaymakamlıklarına getirildi. Bu arada Harbiye Nezaretinin I inci Dünya -Savaşında kurduğu “Teşkilat-ı Mahsusa” da görev aldı. Ateşkesin imzasından sonra Adapazarı Kaymakamlığından azledildi. İzmit bölgesinde Kuvayı Milliye’yi kurdu. Balıkesir Kongresi kararı gereğince Nisan 1919 dan itibaren fiilen Milli Mücadeleye katıldı. Ali Fuat (Cebesoy) aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçti. 28 yaşında iken İzmit Milletvekili olarak Meclise girdi. Milli Mücadelenin başlamasından itibaren iç isyanlarda ve 1 ve 2 nci İnönü Savaşlarında cephede hizmet etti. Milletvekilliği sırasında “Cephelerde Hidematı Vataniye’de bulunduğu” kaydıyla Meclise devamdan muaf tutuldu. 1921 de Ali Fuat Paşa ile birlikte Moskova’ya gönderildi. Moskova Antlaşmasından sonra tekrar Ankara’ya döndü. 24 Temmuz 1922 de milletvekilliğinden istifa ederek Moskova ve Kazan Bölgesi Başkonsoloslusuna atandı. Bu görevde iken yabancı bir hanımla evlendiği için memuriyetten ayrıldı.

Nisan 1924 de Mustafa Kemal Paşa’nın ısrarı üzerine Muhtelit Komisyon Müşavirliğinde, Gümülcine Tali Komisyon Türk delegeliğinde görev-

⁵⁶ Ali Çankaya: Yeni Mülkiyeliler Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 190.

lendirildi. 1934 de eşinin vefatı üzerine tekrar dışişlerine döndü. 1935 de Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtiplik refakâtinde Başkonsolosluğa, 1938 de Kopenhag, 1939 da Milano, 1943 de Marsilya Başkonsolosluklarına, 1945 de Cidde Elçiliğine, 1946 da merkezde 1 inci sınıf Orta Elçiliğe, 1948 de Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliğine, 1950 de Rio de Janeiro Büyük Elçiliğine getirildi. Bu son görevinde iken 13 Temmuz 1957 de yaş haddi dolayısıyla emekliye ayrıldı.

Sayın Şükran Söner, hakkında şunları yazmıştır. “... İzmir’in işgalinde düşmana ilk kurşunu atan Hasan Tahsin ve Hamdi Osman’la birlikte meşrutiyet yılları içinde pek çeşitli olaylara adı karışan İttihat ve Terakkinin en genç ve aktif üyelerinden, 1 inci T.B.M.M. nin en kültürlü ilk onbeş üyesinden biri olan Fuat Carım çerkez asıllı olduğu için, Çerkez Ethem kuvvetleriyle T.B.M.M. arasında bağlantı kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Milli Mücadelede fiilen görev alarak İzmir’i eşkıyalardan temizlemiş, Dumlupınar Zaferinde adı geçmiştir. Çok iyi Fransızca, Arapça, İtalyanca bilirdi.”⁵⁷

MEHMET GALİP BEY

Mehmet Galip Bey, 1865 yılında İstanbul’da doğdu. Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra Tahriratı Hariciye Kalemine girdi. Viyana elçiliği ikinci kâtibi olarak Sadullah Paşa’nın yanında çalıştı (1883). Birçok dışişleri memurluklarında ve elçiliklerde bulundu. Kastamonu ve Ankara Vali Muavinliği ve Beyoğlu Mutasarrıflığı yaptı. Sonra Kastamonu Valiliğine yükseltildi. Mart 1919 da işbaşına gelen Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından Trabzon Valiliğine atandı.

Mehmet Galip Bey, 12 Nisan 1919 da Gülcemal vapuru ile İstanbul’dan yola çıktı. Bir rastlantı sonucu, aynı vapurda Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına atanmış bulunan Kâzım Karabekir Paşa da bulunuyordu. 19 Nisan’da erkenden Trabzon’a vardılar. Birlikte şehre çıktılar ve Belediye Başkanlığına gittiler. Karabekir, Mehmet Galip Bey’i şöyle tanımlamaktadır:

“Bu zat dehşetli ittihatçılar aleyhinde olmakla beraber, yaşı ilerlemiş ve kuvvete muhalefet edemeyecek bir insandı.”⁵⁸

MEHMET HİLMİ BEY

1872 yılında Serfice’de doğdu. Bidayet Mahkemesi üyesi İbrahim Bey’in oğludur. 1893 yılında Mülkiyeyi bitirdi. Çeşitli memurluklar ve kayma-

⁵⁷ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: IV, sh. 1556-1557.

⁵⁸ Kâmil Erdaha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 177.

kam stajından sonra 1 Ağustos 1896 da Soma Kaymakamlığına atandı. Bundan sonra sırasıyla; Havsa, Foçateyn, Karaburun, Karakilise (Karaköse), Margileç, Leskovik Kaymakamlıklarında bulundu. Daha sonra mutasarrıflığa yükseltilerek 14 Eylül 1909 da Menteşe (Muğla), daha sonra Preveze, Ergiri, Maraş, Muş, Gümüşhane, Siirt, Genç ve ikinci defa Menteşe Mutasarrıflıklarına atandı.

Menteşe Mutasarrıfı iken Milli Mücadeleye katıldı ve Müdafaa-i Hukuk teşekküllerinin kurulmasına yardımcı oldu. Ekim 1909 da Sivas'a Mustafa Kemal Paşa nezdine gitti. Milli Hükümet kurulduktan sonra 23 Haziran 1920 de İçel Mutasarrıflığına getirildi. 1 Şubat 1921 de Adana, 27 Eylül 1922 de Diyarbakır, 5 Mayıs 1923 de Elazığ, 1 Mart 1925 de Sivas, 26 Temmuz 1928 de Trabzon Valiliklerine atandı. Bu görevde iken 9 Ağustos 1931 de yaş haddinden emekli oldu.

Medeni hali ve vefat tarihi bulunamadı.⁵⁹

MEHMET RASİM (KALAKULA-ZADE) BEY

Ahmet Şaban Efendi'nin oğludur. 1882 yılında Ergiri (Arnavutluk) de doğdu. İlk ve orta öğreniminden sonra 1906 da Mülkiyeyi bitirdi. Yanya Maiyet Memurluğunda stajını bitirdikten sonra 6 Nisan 1910 da Ulukışla, daha sonra sırasıyla Şarkikaraağaç, Eğridir, Nebek, Ardahan, Demirköy, Bergama ilçeleri Kaymakamlıklarına atandı.

Yunan işgal kuvvetlerinin Bergama yönünde ilerlemeleri üzerine ilçede mukavemet edilmesi, milli kuvvetler teşkili için çok çalıştı ise de başarılı olamadı. Bergama'nın işgali üzerine Kaymakamlıktan ayrılıp memleketi olan Arnavutluk'a gitti. Arnavutluk'da idare amirliği yaptı. Nisan 1936 da Tiran'da vefat etti.⁶⁰

MEHMET SAADETTİN BEY

Manisa Sancağı Evrak Kalemî Memurlarından Süleyman Fehmi Efendi'nin oğludur. 1883 de Manisa'da doğdu. 8 Temmuz 1906 da Mülkiyenin yüksek kısmından "iyi" derecede mezun oldu. 9 Ağustos 1906 da atandığı Saruhan (Manisa) Sancağı Maiyet Memurluğunda stajım bitirip Kaymakamlığa yükseldi. 4 Ekim 1909 da Koçhisar, sonra sırası ile Demirci, Karacabey, 5 Temmuz 1919 da ikinci defa Demirci ilçeleri Kaymakamlıklarına getirildi. Bu görevde iken Yunanlıların Demirci'yi işgalleri süresince, Yunan İşgal Kumandanlığı ile işbirliği yaparak Yunanlıların emrine girdi. "Çerkez Ethem'in milis kuvvetleri tarafından Demirci'nin basılarak,

⁵⁹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 530.

⁶⁰ a.g.e., sh. 1092.

Yunanlıların geri çekilmesi üzerine kendi arzusu ile Yunanlılarla birlikte Demirci'den ayrıldı. Bu suretle memuriyetten atıldı. 1940 da İzmir'de bir kereste fabrikasında muhasebecilik yaptığı, 1949 da vefat ettiği öğrenildi.

Medeni durumu tespit edilemedi.⁶¹

MEHMED SAİD BEY

Yüzbaşı Salih Efendi'nin oğludur. 1871 de İstanbul'da doğdu. Mülkiyenin yüksek kısmından Ağustos 1893 de "iyi" derece ile mezun oldu. 10 Haziran 1900 de Mecitözü, sonra sırası ile Hamidiye, (Devrek) Tonus, (Sivas) Şarkışla, Yenihan (Yıldızeli, Sivas) Gusina ilçeleri kaymakamlıklarına getirildi. 14 Aralık 1905 de bu görevinden istifa suretiyle ayrıldı. 14 Kasım 1906 da Kuşadası Kaymakamlığına atandı. Bu görevde iken (Padişah'a karşı) küfre cüret ettiği iddiasıyla mahkemeye verilmesine 30 Mayıs 1907 tarihinde İrade-i Seniyye Sâdır olmuş ise de vuku bulan istirahatına mebni hakkında afv-ı âli sâdır olmasına binaen muhakemenen vazgeçilerek görevine devam etti. 18 Ekim 1908 de Tire Kaymakamlığına nakledildi. Bu görevden (Ağustos 1912 de yapılan seçimlerle) "tarafgirâne ahvâl ve muamelatta ve memurunin siyasi fırkalardan (partilerden) kat-ı alâka etmelerine dair vaki olan tebligat ve emirlere rağmen (parti tutmasına) ve siyasetle iştigal etmesine ve Mahzar-ı Umumi (yüksek makamlara yazılan çift imzalı dilekçe) ile hakkında şikâyetin sürmesine dayanılarak, Aydın (İzmir) Vilayetinin duyurusu" üzerine 16 Ekim 1912 de azledilerek ayrıldı. Bir süre açık maaşı alıp açıkta kaldıktan sonra, 20 Temmuz 1913 de Bergama, sonra Nevşehir, Terme, Gümüşhacıköy ve Balya (Balıkesir Sancağı) ilçeleri Kaymakamlıklarına atandı. Bu görevde iken İzmir'in 15 Mayıs 1919 da işgali üzerine, Balıkesir'de Milli Mücadele teşkilatı kuran (Tümen) Kumandanı Albay Kâzım (Özalp Paşa) Bey'in daveti üzerine Balıkesir'e geldi. Balıkesir Kongresi'ne Balya Delegatesi olarak katıldı. Bu hareketin İstanbul Hükümetince haber alınmasıyla "Anadolu'da başlayan Harekâtı İsyaniye'nin müşevvik ve âmilleriyle teşrik-i mesai ettiği elyem ifâ-i vazife etmesiyle sabit olduğundan hakkında tâkibatı kanunniye icrâ edilmek üzere" 30 Haziran 1920 de azledildi. Buna rağmen Balıkesir Kongresi kararıyla, Anzavur tarafından alçakça şehit edilen büyük vatanperver ve Milli Şehit, Mülkiye 1910 mezunu Köprülü'lü Hamdi Bey'in yerine 14 Ağustos 1920 de Edremit Kaymakam vekilliğine gönderildi. 9 Ekim 1920 de İngiliz işgali altında bulunan Lapseki Kaymakamlığına nakledildi. Büyük Zaferden sonra İstanbul Hükümetinin ilgası üzerine, 10 Ekim 1922 de açığa çıkarıldı ise de 28 Ocak 1924 de T.C. Dâhiliye Vekâletince "Cevaz-ı İstihdamına" karar verildi. 1 Mart 1925 de Lüleburgaz Kaymakamlığına

⁶¹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, eh. 1093.

atandı. Nisan 1927 de Malkara, Eylül 1929 da İncesu, Ocak 1930 da Bakırköy Kaymakamlıklarına getirildi.

Bu görevde iken 27 Eylül 1930 günü İstanbul'da öldü.⁶²

MEHMET ŞERİF BEY

Manisa Sancağı İdare Kurulu üyelerinden Lütfullah Paşa'nın oğludur. 1883 de Manisa'da doğdu. 1907 de Mülkiyeyi bitirdi. Maiyet Memurluğundan sonra 31 Ağustos 1911 de Gürün, daha sonra Suşehri, Karacasu, Kırkağaç Kaymakamlıklarına atandı. Bu görevde Yunan işgaline kadar kaldı. Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgalleri sırasında Yunanlılarla işbirliği yapıp Kırkağaç Kaymakamlığına devam etti. Böylece millet ve vatanına ihanet etti. Büyük Zafer'in kazanılması üzerine bir ihanette daha bulunarak Yunanlılarla birlikte Yunanistan'a kaçtı. 150 lik listeye alındı. Daha sonraki durumu tespit edilemedi.⁶³

MEHMET TAHİR BEY

Yozgat Jandarma Taburu Yazıcı Çavuşu Gök Ali Kethüdâ-Zâde Hacı Mehmet Efendi'nin oğludur. 1887 de Yozgat'ta doğdu. Yozgat Rüşdiyesinde orta, Ankara İdadisinde (lisesinde) lise öğrenimini tamamladı. Temmuz 1909 da Mülkiyeden iyi derecede mezun oldu. 26 Eylül 1909 da Yozgat İdadisi tarih öğretmen vekilliğine tayin edilerek Devlet hizmetine girdi. 21 Kasım 1909 da Ankara Maarif (Milli Eğitim) Müdürlüğü kâtipliğine, 14 Aralık 1909 da Ankara Vilayeti Maiyet Memurluğuna nakledildi. 14 Aralık 1910 da getirildiği Yozgat Sancağı Maiyet Memurluğunda ve ek görev olarak 2 nci defa Yozgat idadisi (lisesi) coğrafya, tarih öğretmenliklerinde bulunduktan, 27 Kasım 1913 den 13 Haziran 1914 e kadar da Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye-i Vilâyat (Mahalli İdareler Gn.) Müdürlüğü Hulefalığında görevlendirildikten sonra, Kaymakamlığa terfi etti. 27 Temmuz 1914 de Manavgat, daha sonra sırası ile Ürgüp, Bor, Sungurlu, Balâ ve 17 Ağustos 1919 da Akdağmadeni ilçeleri Kaymakamlıklarına getirildi. Daha Balâ Kaymakamı iken Milli Mücadeleye fii'len katılmış, 23 Nisan 1920 de kurulan T.B.M.M. Hükümeti emrine de girmişti. Akdağmadeni Kaymakamı iken Yozgat'ta başlayan "Çapanoğlu İsyanı" sırasında asiler tarafından Akdağmadeni'nde 14 Temmuz 1920 günü şehit edildi. Fransızca, Farsça, Ermenice bildiği sicilinde yazılıdır.⁶⁴

Evli olup, dört çocukluysa. Çocuklarından sonuncusu şehit edilmesinden 28 gün sonra dünyaya gelmiştir.

⁶² Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 549.

⁶³ a.g.e., sh. 1121.

⁶⁴ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. IV, sh. 1215.

MEHMET FEHMİ (BOLAK) BEY

Balıkesir ileri gelenlerinden müderris ve müfessir Hacı Yahya Fevzi Nefi Efendi'nin oğludur. 1881 de Balıkesir'de doğdu. Balıkesir Rüşdiyesinde orta, Bursa idadisinde lise öğrenimini birincilikle ve "Peki" derecede tamamladı. Ayrıca Bursa'da (İpekçilik Enstitüsü) nü de "İyi" derecede bitirdi. Temmuz 1906 da Mülkiyenin yüksek kısmından "iyi" derecede mezun oldu. Eylül 1906 da atandığı Bursa Vilayeti, Nisan 1907 de nakledildiği Balıkesir Sancağı Maiyet Memurluklarında stajını bitirdikten, bir süre de ek görev olarak Balıkesir İlköğretim Müfettişliğinde ve Gönen, Burhaniye, Karacabey, Balya ilçeleri Kaymakam Vekilliklerinde görevlendirildikten sonra, 2 nci Meşrutiyetin ilanından hemen sonra yapılan "Tensikat" gereğince staj müddeti dolmadan 3 üncü sınıf Kaymakamlığa terfi etti. Eylül 1908 de Nazimiye (Dersim Sancağı) ilçesi Kaymakamlığına atandı. Burada üç aylık görevden sonra Pertek'de Türk Beyleri ile Ermeniler arasında çıkan silahlı anlaşmazlığı yatıştırmak üzere, dirayeti gözönüne alınarak Pertek'e nakledildi. Pertek Kaymakamı iken Nisan 1911 de yapılan 2 nci dönem seçimlerinde Karesi Sancağı Milletvekilliğine seçilerek Meclisi Mebusan'a girdi. Balkan Savaşı dolayısıyla Meclisin feshi üzerine Balıkesir'e döndü. Balıkesir'de Balkan Harbi için teşekkül etmiş Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nde çalıştı. Harbin sona eriş üzerine idare mesleğine döndü. Nisan 1913 de Eskişehir Kaymakamlığına tayin edildi. Bu görevde iken 3 üncü dönem Meclis-i Mebusan'a 2 nci defa Karesi Milletvekili olarak girdi. Bu devrede dört yıl mebusluktan sonra, Afyon Karahisar Müstakil Sancağı Mutasarrıflığına atandı. Aralık 1918 de Çatalca Mutasarrıflığına nakledildi. Çatalca Mutasarrıflığından Şubat 1919 da 1 inci Damat Ferit Hükümeti tarafından azledilerek ayrıldı. Memleketi olan Balıkesir'e döndü. Yunanlıların İzmir'i işgallerinden bir gün sonra 16 Mayıs 1919 günü Balıkesir'de kurulan Kuvayı Milliye Teşkilatı'na katıldı. Alınan karar sonucunda "İzmir Şimali Cepheleyi Heyeti Merkeziye"si Reisliğine seçildi. Bu görevi 30 Haziran 1920 de Balıkesir'in işgaline kadar devam etti. Sözü geçen görevde iken 23 Nisan 1920 de açılan T.B.M.M. ne Karesi Mebusu olarak seçildi ise de Cepheyi ve Kuvayı Milliye Reisliğini terkedemediği için Meclis'e ancak, 31 Haziran 1920 de katılabilirdi. Meclisin bu döneminde iki defa Maarif Vekilliğine, bir defa Dahiliye Vekilliğine, bir defa da Maliye Vekilliğine vekil seçildi. Ayrıca Bekir Sami Başkanlığında Londra Konferansı'na gönderilen Heyete de katıldı. Çerkez Ethem'in isyanı üzerine T.B.M.M. kararı ile Kütahya'ya gönderilen beş kişilik "Meclis Nasihat Heyeti"nde de bulundu. Büyük Zaferi müteakip İzmir'de toplanan "Milli İktisat Şurası"na Balıkesir çiftçilerini temsilen katıldı. Ağustos 1923 de yapılan 2 nci dönem seçimlerinde de Balıkesir Milletvekilliğini muhafaza etti. Bu dönemde Meclisçe seçilen ve Danıştay

ödevini gören kurulun başkanlığını ifa etti. 2 nci dönem sonunda Milletvekilliğinden ayrıldı. Emekli olarak oturmakta olduğu Balıkesir’de 23 Nisan 1958 Çarşamba günü öldü.⁶⁵ Evli ve dört çocuk babasıydı.

MEHMET ZİYA PAŞA

Kaymakam Hüseyin Hüsnü Efendi’nin oğludur. 18 Ağustos 1860 da İstanbul’da doğdu. 1884 yılında Mülkiyeyi bitirdikten sonra, stajını yaparak sırasıyla 12 Temmuz 1885 de İmadiye (Hakkari), daha sonra Şarköy, Erdek, Kaşot (Cezair-i Bahr-i Sefid vilayeti), Tarsus, Zeytun (Halep), İskenderun ilçeleri Kaymakamlıklarında bulundu. Son görevinde mutasarrıflığa terfi ederek 13 Ağustos 1896 da Hakkari’ye atandı. Sonra sırası ile Mersin, Şarkikarahisar, Ergiri, Drama sancakları Mutasarrıflıklarına nakledildi. 2 nci Meşrutiyetin ilanından sonra atandığı Sinop’a gitmediğinden azledildi. Daha sonra 9 Mart 1909 da Aydın Mutasarrıflığına atandı ise de, bu görevde iken 14 Eylül 1909 da kadro harici bırakıldı ve 14 Mayıs 1915 de emekli edildi.

1 inci Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 25 Mart 1919 da Niğde Mutasarrıflığına getirildi. Terfi ederek 28 Nisan 1919 da Bitlis Valisi oldu. Bu görevde iken Muhittin Paşa’nın Ankara Valiliğinden uzaklaştırılmasından sonra, 21 Eylül 1919 da İstanbul Hükümetince Ankara Valiliğine atandı ise de, Ankara halkının direnmesi ve bu davranışın Mustafa Kemal Paşa tarafından tasvibi üzerine, göreve başlamadan İstanbul’a dönmek zorunda kaldı. 7 Ağustos 1925 de emekliye sevk edildi.⁶⁶

Ölüm tarihi tespit edilemedi.

MEHMET TAL’AT (SÖNMEZ) BEY

Kurşunlu Şeyhi adıyla tanınan Müderris Neş’et Efendi’nin oğludur. 1875 de Ankara’da doğdu. 1899 da Mülkiyeden mezun oldu ve Ankara Maiyet Memurluğuna atandı. Stajını tamamladıktan sonra Mecitözü, Erbaa, Tonus (Şarkışla) ilçe kaymakamlıklarında bulundu. 1908 de Ankara Mebusu olarak Meclis-i Mebusan’a girdi. Meclisin feshinden sonra mesleğine geri döndü ve Bandırma, Gemlik, Keskin ilçe kaymakamlıklarında bulundu. 1918 de Isparta Mutasarrıflığına yükseltildi. T.B.M.M. Hükümetinin kurulmasından sonra Dahiliye Vekâleti Me’murin Müdürlüğüne, sonra Mülkiye Müfettişliğine daha sonra, Ardahan Mutasarrıflığına getirildi. T.B.M.M. 2 nci dönem seçimlerinde Ardahan Mebusu olarak Meclise girdi. 3 üncü dönemde Ankara Mebusu oldu. Ekim 1931 de Maliye Vekâleti Vergiler Temyiz Komisyonu üyeliğine atandı. Bu görevde iken 1945

⁶⁵ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 1085.

⁶⁶ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 167.

de yaş haddinden emekliye ayrıldı. 11 Mayıs 1952 de vefat etti. Evli ve iki çocuk babasıydı. Milli Mücadeledeki hizmetlerinden dolayı “Beyaz Şeritli İstiklâl Madalyası” vardı.⁶⁷

MEHMET FAZLI GÜLEÇ

Midilli'nin Efsunde köyü Muhtarı Helvacıoğlu Musa Efendi'nin oğludur. 1891 de Midilli'de doğmuştur. Ekim 1913 de Mülkiyeden mezun oldu ve aynı yıl İzmir ili Maiyet Memurluğuna atandı. Maiyet Memurluklarının kaldırılması üzerine 1914 de Altınova (İzmir) daha sonra Kınık ve Bağarası Bucak Müdürlüklerine atandı. Bu görevde iken Kaymakamlığa yükseltildi. 15 Ağustos 1917 de Çal, sonra sırası ile Dinar, Adalar, Bayındır, Bergama Kaymakamlıklarında bulundu. 1927 de Mülkiye Müfettişi oldu. Daha sonra İzmir Vali Muavinliği ve 1 inci Umum Müfettişlik Başmüsavirliği yaptı. Bu görevden Bursa Valiliğine atandı. 1935 de İzmir Valisi oldu. 1939 da Bursa Mebusu olarak T.B.M.M. ne girdi. Mebusluktan 1942 de kendi isteği ile ayrılıp ikinci kez Bursa Valiliğine atandı. Balıkesir, Kocaeli ve Edirne Valiliklerinde bulundu. 31 Mayıs 1950 de kendi isteği ile emekli oldu. 1 Ocak 1966 da vefat etti.

Vefatından sonra Sayın Ahmet Hâmid Selgil'in yazdığı yazı Mehmet Fazlı Güleç hakkında bize son derece ilginç bilgiler vermektedir. Bu yazının bir bölümü şöyledir: Adasından kopup Anavatana geldiği zaman ailesi, Bergama'nın Kınık'ına (şimdi ilçe) yerleşmişti. Mektep bitince Dahiliye Nazırı Tal'at Bey'e başvurdu. Bir iki kelime konuşunca hemen İzmir'e Maiyet Memuru, oradan da “İkinci Memleketim” dediği Kınık'a Nahiye Müdürü oldu. Kaymakamlıklar birbirini kovaladı. Çal'da Milli Mücadele'nin Kahraman Kaymakamı oldu. Düşmanlarla çarpıştı. Ordu İzmir'e gelince daha İstanbul'dan yabancılar çekilip gitmeden heybesine koyduğu iki çamaşır, dört kitapla Büyükaada iskelesine çıktı. İskeleye kaymakamı karşılamaya çıkan Ada'nın Rum asıllı Belediye Reisi ile Ada'nın eşrafı heybeli adamın kaymakam olacağını ummadılar. Yanlarından geçip Belediye binasına gitti. Ancak orada yeni kaymakamlarını görüp bu yeni gidişin ve kaymakamın ne olduğunu öğrendiler...⁶⁸

MUSTAFA ABDÜLHALİK (RENDİ) BEY

Yanya ileri gelenlerinden Renda-zâde Arslan Efendi'nin oğludur. 13 Aralık 1881 de Yanya'nın Şemseddin Mahallesinde doğdu. Yanya idadisinin Rüşdiye (Ortaokul) kısmında orta, İstanbul idadisinde lise öğrenimini tamamladı. 12 Temmuz 1903 de Mülkiyenin yüksek kısmından “Pekiyi” derecede ve “Üçüncülükle” mezun oldu. 14 Temmuz 1903 de Ziraat Ban-

⁶⁷ a.g.e., sh. 808.

⁶⁸ 63 Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: IV, sh. 1602-1603-1604.

kası Muhasebe Kalemî Mukayyid Refikliğine tayin edilerek devlet hizmetine girdi. Bu görevde birbuçuk ay kaldıktan sonra 31 Ağustos 1903 de ayrıldı. 14 Ekim 1903 de Rodos lisesi Matematik, Tarım, Sağlık ve Fransızca öğretmenliklerine getirildi. 11 Ağustos 1904 de Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti Maiyet Memurluğuna, 13 Temmuz 1905 de Yanya Vilayeti Maiyet Memurluğuna nakledildi. Bu görevlerde stajını bitirip Kaymakamlığa terfi etti. 10 Mart 1907 de Tepedelen, daha sonra sırası ile Meçova, Pogon, Delvine kazaları Kaymakamlıklarına atandı. Ehliyet ve başarısı gözönüne alınarak, mutasarrıflığa terfi ettirildi. 18 Temmuz 1913 de Siirt Mutasarrıflığına getirildi. Siirt Mutasarrıflığından da valiliğe yükseltildi. 29 Mart 1914 de Bitlis Valiliğine atandı. Bitlis'ten 9 Eylül 1915 de Kastamonu Valiliğine nakledildi ise de burada göreve başlamadı. 4 Ekim 1915 de Halep Vilayeti Valiliğine getirildi. 18 Mayıs 1917 de Talat Paşa'nın Dâhiliye Nazırlığı zamanında Dâhiliye Nezareti Müsteşarlığına terfi etti. Müsteşarlığı zamanında, Ağustos 1915 de kapatılan Mülkiyenin yeniden açılması hususunda çok büyük çaba gösterdi ve açılması hakkındaki Kanun Tasarısı'nın bizzat hazırlayıp, Meclislerde Dahiliye Nazırı namına savunmasını yaptı. 15 Ekim 1918 de ikinci defa ve terfi'an Halep Valiliğine getirildi. Halep'in Fransızlar tarafından işgali üzerine 12 Kasım 1918 de bu görevden Bursa Valiliğine nakledildi ise de görevine başlama imkânı bulamadan 1 inci Damat Ferit Hükümetince azledildi. İstanbul'a gelir gelmez tutuklanıp, "Bekirağa Bölüğü"ne sevk edildi. Burada altı ay kadar tutuklu kaldıktan sonra diğer İttihat ve Terakki Erkânı ile birlikte İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü.*

Ölümünden sonra İsmet İnönü, uzun yıllar mesai arkadaşlığı yaptığı rahmetli hakkında aşağıdaki makaleyi yazdı:

“Alıştığım teklifsiz ad ile Abdülhalik Bey, 1908 de Meşrutiyetin ilanından önce İhtilâl Cemiyetinde idi. İttihat ve Terakki'nin az zamanda ilerleyen mümtaz valilerinden sayılmıştır. Bu devirde kendisini uzaktan tanıdım. Daima iktidar ve ehliyetinden takdir ile bahsolunduğunu işittim.

Millî Mücadelenin son safhalarından beri Abdülhalik Bey'le yakın vazife temasında bulundum. Tanıdığım gibi yeni nesillerimize de O'nu tanıtmak isterim:

Karargâhım Akşehir'de, Abdülhalik Bey Konya Valisi olarak Garp Cephesinin son hazırlıklarını yapan kadroda ehemmiyetli mevki tutuyor. Konya zahire ambarı, halkının müstesna çalışkanlığı ile Garp Cephesinin bir istinad noktası idi. Bir gün Konya Valisinin beni görmek istediğini söylediler. Abdülhalik Bey geldi. Menzil ve hazırlık işleri için cephenin bir emrini getirdi. Kendisinden istenen şeylerin Konya'nın imkânı dışında

* Bkz. Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 972.

mübalağalı olduğunu anlattı. Konya'nın intizam ile verebileceklerinin hesabını verdi; hesap ve imkân içinde deruhte edeceğini, intizam ile tahakkuk ettireceğini vadetti. Hülâsa biz emri düzelttik. İzmir'e gelinceye kadar Konya Vilayeti saat gibi işledi. Hayret verici bir çalışma örneği görmüştüm.

İstiklâl Harbi'nden sonra Ziraat Bankası çok dermansız ve intizamsız bir hale düşmüştü. Ziraat Bankası'na Umum Müdür oldu. Az zamanda Ziraat Bankası kudretli ve ilk büyük banka oldu.

Abdülhalik Bey'in Maliye Vekâletine geldiği zaman, hâzinenin borçları, her türlü intizamı kaybetmiş idi. Abdülhalik Bey, Maliye Vekillliğini aldıktan altı ay sonra hâzinenin bir vadini eline alan alacaklı o va'di iç ve dış bankalarda sağlam bir bono gibi değerlendirebiliyordu. Bir daha görmüştüm ki, sözüne ve intizamına inanılan Maliye Vekili altın dolu kasa kadar kıymetlidir.

Abdülhalik Bey, demiryolu politikasının hararetili bir taraftarı idi. Diyarbakır ve Erzurum hatlarının mali kombinezonlarında çok verimli çalışmıştır.

T.B.M.M. Başkanlığı, Kanun yapma yolunda dürüst çalışmanın misalleri ile doludur. Bu satırları Cumhuriyet'in devlet adamları arasında vefâ ile ve başarı ile çalışanlardan bir kıymetli nümune göstermek için yazıyorum.. Abdülhalik Bey dürüst, intizamlı, hesaplı, titizlikle doğru, hemen her vazifede ileri derecede başarılı bir resmi hayat geçirmiştir. Hayır ile şükran ile O'nu yâdetmeyi vazife sayarım. Devlet hizmetinde yetişenlerinize pek kıymetli bir örnek olarak O'nun hatırasına engin saygılar ve minnetler sunarım..."⁶⁹

Abdülhalik Renda 1948 de öldü.

MUSTAFA FAİK (ÖZTRAK) BEY

Malkara Bidayet Mahkemesi Başkâtiplerinden Ali Rıza Efendi'nin oğludur. 1883 de Malkara'da doğdu. Temmuz 1906 da Mülkiyenin yüksek kısmından iyi derecede mezun oldu. 17 Eylül 1906 da atandığı Edime ili Maiyet Memurluğunda stajını tamamladıktan sonra Kaymakamlığa terfi etti. Ergene (Uzunköprü) ilçesi Kaymakamlığında bulundu. Ehliyet ve başarısı gözönüne alınarak Uzunköprü Kaymakamlığından Mutasarrıflığa yükseldi. Ocak 1917 de Nablus, Mart 1918 de Denizli Sancakları Mutasarrıflıklarına getirildi. Denizli Mutasarrıfı iken, Ateşkesin imzalanmasından sonra başlayan Milli Mücadelenin ilk yıllarında büyük yararlıklar gösterdi ve Milli Kuvvetleri Denizli bölgesinde geniş ölçüde destekledi. T.B.M.M.,

⁶⁹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III. sh. 973-975.

Hükümetinin kurulması ve Denizli bölgesinin de Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Denizli Mutasarrıflığından ayrıldı. 4 Haziran 1920 de Dâhiliye Vekâleti Memurun Sicil Müdürlüğüne (Özlük İşleri Genel Md.) atandı. 21 Ağustos 1921 de aynı vekâlet Teftiş Heyeti Umum Müdürlüğüne nakledildi. Bu görevde iken 13 Eylül 1920 de Cebel-i Bereket, 1 Mayıs 1923 de Tekirdağ Mebusu olarak T.B.M.M. ne girdi. Tekirdağ Mebusluğu Mayıs 1950 seçimleri sonuna kadar kesintisiz devam etti. Bu arada Kasım 1938 de T.B.M.M. Reis Vekilliğine seçildi. 26 Ocak 1939 dan 7 Mayıs 1942 ye kadar Dâhiliye Vekili olarak kabinede bulundu. Dâhiliye Vekilliği esnasında Kaymakamlık kursunun kurulması, İşçileri memurları kadrolarının yükseltip çoğaltılması, idare amirlerinin batı memleketlerinde görgü ve bilgilerini iletme amacı ile batı ülkelerine gönderilmeleri gibi çok olumlu çalışmalarda bulundu. Milletvekilliği 14 Mayıs 1950 de sona erdi. Emekli olarak oturmakta olduğu Ankara'da 30 Mayıs 1951 Perşembe günü öldü.

Evli ve beş çocuk babasıydı. Fransızca bildiği sicilinde yazılıdır. Denizli Mutasarrıfı iken Sarayköy'de "Menderes Müdafaa Hattı"nı tesis etmesi hizmetine karşılık T.B.M.M. nce "Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası" ile ödüllendirilmiştir.⁷⁰

MUSTAFA HİLMİ BEY

Serez ileri gelenlerinden Hacı Ali Efendi'nin oğludur. 1871 de Serez'de doğdu. 1890 yılında Mülkiyeyi bitirdikten sonra çeşitli memurluklar yaptı ve stajını tamamlayıp 14 Ocak 1896 da Atranos (Orhaneli), daha sonra Pazarköy, Kuşadası, Ödemiş, Urla, Pilmar ilçeleri Kaymakamlıklarına atandı. Sonra 3 Mayıs 1909 da Kosova Mektupçuluğuna, akabinde terfi ederek 1 Aralık 1909 da Preveze ve sırası ile Çorum, Mardin, Hakkari, Nablus, Malatya, Zor Sancakları Mutasarrıflıklarına atandı. Zor Sancağının işgalinden dolayı ayrıldı ve azledildi. 31 Ağustos 1919 da Eskişehir Mutasarrıflığına atanarak tekrar idareye döndü.

Mustafa Hilmi bu görevde iken Milli Mücadeleye karşı mücadele verdi. Bu bölgede milli teşkilat taraftarlarına karşı her türlü baskıyı uyguladı.

Eskişehir Mutasarrıfı iken 4 Ekim 1919 da kimliği belirlenemeyen bir kişi tarafından öldürüldü.⁷¹

Evli ve iki çocuk babasıydı.

⁷⁰ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 1082.

⁷¹ a — a.g.e., sh. 435.

b — Sadi Borak: Öyküleri ile Atatürk'ün Özel Mektupları.

MÜNİR (AKKAYA) BEY

Mustafa Kemal, 3 Temmuz 1919 günü Erzurum'a geldiğinde, karşılayıcılar arasında Vali Münir Bey'i görüyoruz.

Mustafa Kemal'in Erzurum'a gelişine kadar geçen zaman içinde Erzurum'daki genel durumu gözönüne getirir, teşkilatlanma çabalarının hızla ilerlediğini, kongre hazırlıklarının önemli aşamalarla olumlu yönde geliştiğini düşünürsek bunda Vali Münir Bey'in engelleyici değil, olumlu tutumunu görürüz. Bu nedenle Haziran 1919 ayı ortalarında görevinden alındı. Yerine Erzurum Kadısı Hurşit Efendi Vali Vekili oldu.

Bu görevden alınma işlemine ilk resmi tepkiyi Kâzım Karabekir Paşa gösterdi. İstanbul'da Erkan-ı Harbiye Riyasetine gönderdiği 28 Haziran 1919 günlü tel yazısında şöyle diyordu:

"Erzurum'daki yabancı temsilcileri şimdiye kadar birkaç İngiliz Subayı idi. Fakat Amerikalı, Fransız ve Rus Subayları da birer ikişer geldiler ve geliyorlar. Doğu illerinin ölüm kalımı ile uğraşırken, yarınki bayram töreninde ilk çağları andırarak olan Erzurum Hükümetinin sarıklı ve cübbeli Valisi, yabancı temsilcileri için ne kadar sevinç verici ve eğlenceli olacak ise, bizim gibi gerçekten vatan endişesi ile yürekleri parçalananlar için de gerek bu ve gerekse Bitlis ve Erzurum Valileri gibi iki vatansever ve değerli valinin bu üzüntü verici manzaraya rağmen görevden alınmış olarak dolaşmalarını görmek acı ve üzüntü kaynağı olacağı arz ederim."⁷²

Kâzım Karabekir'in belirttiğine göre, Münir Bey İstanbul Hükümetini sevmeyiz, fakat ondan korkarmış, görevinden alındıktan sonra "Ben Komitecilik yapamam" diyerek dostları yanında İstanbul'a gidişini haklı göstermeye çalışmış.

"Bu açıklayış tarzı, Münir Bey'in özgeçmişine uymaktadır. Münir Bey, Milli Mücadele yanlısıydı, fakat meşruiyetçiydi. Yani Milli Mücadeleyi yasal olarak yapmak istiyordu. Oysa ihtilâl yasa dışıdır. Görevinden ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'yı bekleyişi, onun resmi görev ve sıfatına bağlanabilir. Fakat bir toplantıda (yakın arkadaşları ile yaptığı gizli toplantı) Mustafa Kemal Milli İhtilâlcı kimliğine bürününce, Münir Bey özür ileri sürmüştür. Fakat Münir Bey, toplantıda alınan kararlara uymuş, ikiye bölünmüşlüğü yapmamış, İstanbul'a dönünce İstanbul Hükümeti ile işbirliğine girmemiş, olayların gelişmesini beklemiştir. Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılıp, Milli Mücadele hukukî statüsünü kazanınca, Ankara'ya dönerek Milli Hükümet emrine girmiştir. İnsanları akıl plânında çok iyi değerlendirmesini bilen Mustafa Kemal Paşa, onu Dâhiliye Vekâleti Müsteşarlığına, bir süre sonra da yine tekrar Erzurum Valiliğine atamıştır.

⁷² Kâzım Karabekir: İstiklâl Harbimiz, sh. 61.

1921 yılı başında, doğuda Ermeni meselesi çözümlenmiş ve doğu illerimizde tam bir güvenlik sağlanmış olduğundan, Erzurum Valiliği, Milli Mücadele açısından olağanüstü niteliğini yitirmiş bulunmaktaydı. Bundan sonra doğu, batı illerinin yardımına koşacaktı. Bunun için de Kâzım Karabekir Paşa'yı hoş tutmak gerekiyordu. Kanımızca bu husus, Münir Bey'in tekrar Erzurum Valiliğine atanmasında önemli bir neden olmuştur.”⁷³

1871 yılında İstanbul'da doğdu. 1896 da Mülkiyeyi bitiren Münir Akkaya, Kaymakamlık, Mülkiye Müfettişliği görevlerinde bulunduktan sonra 10 Mayıs 1918 tarihinde Erzurum Valiliğine ilk defa olarak atanmıştı. İkinci Valiliğinden sonra, Nisan 1921 de İçişleri Bakanlığı Müsteşarlığına getirildi. Ek görev olarak da Bakanlık Teftiş Kurulu Genel Müdürlüğünü yürüttü.

4, 5 ve 6 ncı dönemlerde Milletvekilliği yapan Münir Akkaya, 1947 yılında Giresun Milletvekili iken vefat etti.

Evlü ve dört çocuk babasıydı. Ölümünden sonra Ankara basını hakkında şunları yazmıştır.

“53 yıldan beri memlekete dürüstlük ve şerefle hizmet etmiş olan Münir Akkaya gerek aile çevresinde gerek bunun dışında kendisini tanıyanların istisnasız sevgi ve saygısını kazanmıştı. Olgun ve çok nazık bir inşan olan rahmetlinin ziyat memleket için çok büyük bir kayıptır.”⁷⁴

NEYYİR MUSTAFA BEY

Piyade Binbaşlılarından Mustafa Bey'in oğludur. 1883 de Edirne'de doğdu. 1907 de Mülkiyeyi bitirdikten sonra stajı için Edirne, daha sonra Sivas Maiyet Memurluklarına atandı. Çeşitli ilçelerdeki Kaymakamlıklarından sonra Ocak 1919 da Adapazarı Kaymakamlığına getirildi. Hürriyet ve İtilaf Partisinin müfrit militanlarındandı. Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin her isteğini yerine getirdi. Yapılan araştırmaya göre daha sonra Edirne'ye İstatistik Müdürü oldu. 150 lik listenin 33 üncü sırasında “Adapazarı Kaymakamı Hain Mustafa” adı ile belirtildi.”⁷⁵

Edirne'de Te'emin gazetesinde yazdığı yazılarla halkı Milli Mücadele aleyhine çevirmeye ve mücadele azmini kırmaya çalışmıştır. Edirne'nin işgalinden sonra gazete, ihanetlerini arttırarak sürdürdü. Büyük Zafer'den sonra Yunan Ordusu ile Selânik'e kaçan Mustafa Neyyir, Yunan Hükümeti parası ile çıkardığı “Hakikat” adlı Türkçe gazetesi ile vatan hainliğini sürdürmüş, Anadolu'ya gelen Türkleri yeni Cumhuriyet aleyhine şartlan-

⁷³ Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 74.

⁷⁴ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 635.

⁷⁵ a.g.e., sh. 1139.

dırmaya gayret etmiştir.⁷⁶ 150 lik listede Mir Mustafa olarak belirtilen kişinin de aynı kişi olabileceği kanaatine varılmıştır.

REŞİT PAŞA

Reşit Paşa, Yargıtay Ceza Dairesi Üyesi İzzet Molla'nın oğludur. 1868 de babasının görevli bulunduğu Şam'da doğdu. İstanbul Nûr-ı Osmaniye İbtidâi Mektebinde ilk, Soğukçeşme Rüştîyesinde (ortaokul) orta, Mülkiyenin İdadi (lise) kısmında lise öğrenimini tamamladı. Ekim 1888 de yüksek kısmını iyi derece ile bitirdi. Ocak 1889 da, Daniştay Muhakemat Dairesi Mülazımlığına atanarak, devlet hizmetine girdi. Buradan Milli Eğitim'e (Maarife) geçti. 19 Temmuz 1890 da Serez İdadisi (lisesi) Müdürlüğüne ve Fransızca, Coğrafya, Ekonomi, Fen, Muhasebe, Kompozisyon öğretmenliklerine; Ekim 1894 de Selânik İdadisi Müdürlüğüne ve Fizik, Kimya öğretmenliklerine, Mayıs 1895 de Trabzon ili Maarif Müdürlüğüne ek görev olarak da, Trabzon İdadisi Ahlâk, Edebiyat, Usul-i Defteri öğretmenliğine, 1896 da Selanik Maarif Müdürlüğüne getirildi. Eylül 1906 da ehliyet ve başarıları gözönüne alınarak, Serez Sancağı Mutasarrıflığına terfian atandı. Bu görevde iken, 1907 de Rumeli Beylerbeyliği payesi verildi. İkinci Meşrutiyetin ilanına rastlayan günlerde Serez'de bulunuyordu. Daha Selanik'de iken, gizli İttihat Terakki Cemiyeti'ne girmiş, bu cemiyetin çalışmalarına katılmıştı. 20 Temmuz 1908 de, Yıldız Sarayı'na Serez'den çektiği telgrafta; "24 saat içinde Meşrutiyet ilan edilmediği ve Anayasa yürürlüğe konulmadığı takdirde, Serez Sancağının Veliahd Reşat Efendi'ye biat edeceğini..." Sultan II nci Abdülhamit'e bildirdi. Meşrutiyetin ilk kabinesince, Valiliğe yükseltildi. 9 Ağustos 1908 de Edirne, Ekim 1910 da Cezair-i Bahrisefid (Rodos), Eylül 1911 de Manastır, Nisan 1912 de Ankara, Aralık 1914 de Kastamonu Valiliklerine gönderildi. Ağustos 1916 seçimlerinden sonra Ergani Mebusu olarak Meclis-i Mebusan'a girdi. Mondros Ateşkesinin imzası ve Meclis-i Mebusan'ın feshinden sonra, 13 Mayıs 1919 da Sivas Valiliğine atandı. 11 Haziranda işe başladı.

Mustafa Kemal Paşa'nın tensibiyle 23 Nisan 1920 de açılan T.B.M.M. Umumi Heyetine dahil oldu. Ancak "... Cephe ve Kolordu Kumandanlarından maadâ (başka) memuriyetle Mebusluğun bir şahısta toplanması olmayacağına..." dair T.B.M.M. Umumi Heyetince alınan karar üzerine valiliği tercih ederek 7 Ekim 1920 de mebusluktan istifa etti.

Tansiyon yükselmesinden ileri gelen rahatsızlığının artması üzerine T.B.M.M. Hükümeti Dahiliye Vekâletine yaptığı müracaat kabul edilerek 18 Ekim 1920 tarihinde Cemal Bey ile becayış ederek Kastamonu Valili-

⁷⁶ Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 448.

ğine nakledildi. Rahatsızlığında iyileşme görülmediğinden 1 Eylül 1920 de emekli oldu.

Büyük Zafer'den sonra Aralık 1922 de İstanbul'a yerleşti ve 14 Nisan 1924 de vefat etti.

Çok dürüst, vatanperver oluşu ve servetinin bulunmayışı bizzat Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından nazara alınarak bir kanunla "Hidemat-ı Vataniye" tertibinden eşine ve çocuklarına maaş bağlandı.⁷⁷

RÜŞTÜ PAŞA

Büyük Millet Meclisi arşivinden edinilen bilgiye göre, Rüştü Bey (Dadaş Rüştü Paşa) 1873 yılında Erzurum'da doğdu. Harbiyeden topçu subayı olarak çıktı. Milli Mücadele başında Erzurum'da 9 uncu Tümen Kumandanıydı. Yeni kurulan 15 inci Kolordu Kumandanlığına Kâzım Karabekir Paşa gelinceye kadar (3 Mayıs 1919) vekâleten bakmıştır. Vali Mehmet Galip Bey görevinden alınınca, huzuru sağlamak üzere, 3 üncü Tümen Kumandanı sıfatıyla Trabzon'a gelmiştir.

Rüştü Bey, Vali Hamit Bey Ankara'ya gitmek zorunda kalınca, Vali Vekili olarak görevi üstlenmiştir.

Rüştü Bey'in vali olarak, Hamit Bey'in yerini tutması elbette beklenemezdi. Hamit Bey, mesleğin inceliklerini bilen, çekirdekten yetişme bir idare adamıydı. Ayrılırken de Rüştü Bey'in bu işi yürütemeyeceğini belirtmişti. Bir süre sonra Kâzım Karabekir de aynı kaniya varmış olmalı ki, 5 Ağustos 1920 tarihinde Dahiliye Vekâletine aşağıdaki tel yazısını yollamak zorunluluğunu duydu.

"Trabzon vilayetinde bolşeviklerin pek sıkı teması olacaktır. Herhalde siyasi entrikalardan anlayabilecek ve Meclis-i Milli'nin arzusu hilâfında münasebetsizlikleri görüp tedbir yapabilecek bir heyetin Trabzon'da bulunması pek lâzımdır. Vali Vekili Miralay (Albay) Rüştü Bey'in askeri işleri pek çok olduğu gibi siyasi işleri de lâzımı gibi kavrayamaz. Bunun için gayet akıllı ve becerikli bir valinin Trabzon'a gönderilmesini istirham ederim."

Rüştü Bey'in vali vekilliği, Hamit Bey'in 26 Eylül 1920 tarihinde ikinci defa Trabzon'a gelmesi ile son buldu. Bundan sonra Rüştü Bey, kumandanlık görevine devam etti. Başarılı hizmetlerinden dolayı Paşalığa yükseltildi. Erzurum'dan mebus seçilerek ikinci dönem Meclis çalışmalarına katıldı. Terakkiperver Fırka saflarında yer aldı. Kader onu İzmir Suikasti sanıkları arasına itti.

⁷⁷ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. III, sh. 315.

İstiklâl Mahkemesi kararıyla 3 Kasım 1926 tarihinde idam edildi.⁷⁸

SALİH SALİM PAŞA

Babası Ahmet Ağa'dır. 1867 yılında Varna'da doğdu. 1880 yılında Mülkiyenin yüksek kısmından mezun oldu. Stajından sonra sırasıyla; Aksaray, Ilgın, Akseki, Egridere ve Urla Kaymakamlıklarında bulundu. 1903 de ehliyeti gözönüne alınarak mutasarrıflığa yükseltildi. Süleymaniye ve Kerkük Mutasarrıflıkları yaptı. Daha sonra İstanbul Şehremini vekilliğine getirildi. Bu görevde iken 4 Mart 1919 da Edirne Valiliğine atandı. Damat Ferit Paşa Hükümetinin düşmesi ve yerine Ali Rıza Paşa'nın hükümet kurması üzerine 6 Ekim 1919 da Edirne'den kaçtı.

Büyük Zaferin kazanılmasından sonra yurt dışına kaçan Vali Salim Paşa Milli Mücadeleye karşı tutumundan dolayı 150 likler listesine alındı.⁷⁹

Daha sonraki hayatı hakkında bilgi bulunamadı.

SALİH CEMAL GÜLEN BEY

4 üncü Ordu Karargâhı Başkâtiplerinden Yusuf Cemal Bey'in oğludur. 1890 da Erzincan'da doğdu. Mülkiyeyi 1910 da bitirdi. 25 Ağustos 1911 de İstanbul ili Maiyet Memurluğuna atandı. Stajını tamamladıktan sonra Ereğli Bucak Müdürlüğüne atandı. Bu görevde iken Kaymakamlığa yükseldi. 1914 de Lalapaşa Kaymakamı oldu. Sonra sırası ile Mürefte, Demirköy, Lüleburgaz ilçe Kaymakamlıklarında bulundu. Lüleburgaz Kaymakamı iken Trakya Paşaeli Cemiyeti ile işbirliği yaparak sözü geçen bölgede Milli Mücadele Teşkilatını kurdu. Yunanlıların Trakya'yı tamamen istila etmeleri üzerine gizlice Anadolu'ya geçti. Milli Hükümet emrine girdi. 20 Ekim 1920 de Boyabat Kaymakamlığına daha sonra Bafra ve Uşak ilçelerine atandı. Uşak Kaymakamı iken 19 Mart 1924 de Niğde Valiliğine atandı. Sonra sırası ile Muğla, Giresun, Bolu ve Maraş Valiliklerine getirildi. Maraş Valisi iken 21 Şubat 1937 de vefat etti. Küçük yaşta ölen bir oğlu ve iki kızı vardı.⁸⁰

SALİM ÖZDEMİR (GÜNDAY) BEY

Bahriye Yarbaylarından İbrahim Bey'in oğludur. 1892 de İstanbul'da doğdu. Mercan idadisinde lise öğrenimini tamamladı. Ağustos 1919 da Mülkiyeden "iyi" derecede mezun oldu. 23 Eylül 1912 de Bursa Vilayeti Mai-

⁷⁸ Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 196-198.

⁷⁹ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: III, sh. 438.

⁸⁰ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C. IV, sh. 1284-1285.

yet Memurluğuna atanarak devlet hizmetine girdi. O sırada alınan bir kararla Maiyet Memurlukları kaldırıldığı için 17 Haziran 1914 de Tirilye (Mudanya Bursa) Bucağı Müdürlüğüne getirildi. Stajını bitirip Kaymakamlığa terfi etti. 6 Ocak 1916 da Araç, 16 Mart 1918 de Burhaniye Kaymakamlıklarına atandı. Burhaniye Kaymakamı iken Yunanlıların İzmir ve Ege dolaylarını işgale başlaması üzerine Ayvalık'ta bulunan Ali (Çetinkaya) Bey ile işbirliği yaparak Kuvayı Milliye Teşkilatını kurdu. Milis kuvvetleriyle dayanmaya başladı. Bunun üzerine Ocak 1920 de İstanbul Hükümetince azledildi. Balıkesir Kongresi kararı ile bir süre Salıhlı Kaymakamlığında görevlendirildi. 5 Ekim 1920 de T.B.M.M. Hükümeti Dahiliye Vekâletince Muhacirin Müfettişliğine atandı. 26 Nisan 1921 de Gediz, sonra sırası ile Mudurnu, Adapazarı Kaymakamlıklarına, Balıkesir Müstakil Mutasarrıflığına, 2 nci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine, Balıkesir 3 üncü İskân Bölgesi Müdürlüğüne getirildi. Ehliyet ve başarıları gözönüne alınarak İskân Müdürlüğünden Valiliğe yükseltildi. 28 Haziran 1924 de Artvin, sonra sırasıyla Bolu, Balıkesir, Edirne, Aydın, Maraş, Trabzon, Antalya Valiliklerine atandı. 11 Ağustos 1949 da Antalya Valiliğinden emekliye ayrıldı. Eylül 1949 da İller Bankası Yönetim Kurulu Başkanlığına getirildi. Haziran 1950 de bu görevden istifaen ayrıldı. Emekli olarak oturmakta olduğu İstanbul'da 23 Mayıs 1956 Çarşamba günü öldü.

Evli ve dört çocuk babasıydı. Fransızca, Arapça ve Farsçayı çok iyi biliyordu.⁸¹

SAMİ SABİT (KARAMAN) BEY

General Sami Sabit Karaman 1877 yılında İstanbul'da doğmuştur. Mustafa Sabit Paşa'nın oğludur. 1896 yılında Harbiyeyi bitirdikten sonra, çeşitli kıta savaşlarına katıldı. Birinci Dünya Savaşında Irak ve Filistin cephesinde 8 inci Tümen Kumandanı iken, cephedeki genel bozgun üzerine tedavi görmekte olduğu hastanede İngilizlerin eline esir düştü. (Eylül 1918). Bir yıl Siyidibeşir esir kampında kaldıktan sonra, 12 Eylül 1919 da İstanbul'a geldi ve bir süre Beyoğlu Mıntika Kumandanlığı yaptı. Şark Cephesi Kumandanı Karabekir Paşa'nın isteği üzerine Kars'taki 6 ncı Süvari Tümen Kumandanlığına atandı. (Nisan 1921). Bu görevde iken kısa bir süre Kars Mutasarrıf Vekilliği yaptı. Ekim 1921 de Trabzon'da 13 üncü Tümen Kumandanlığına nakledildi. Temmuz 1922 de tekrar Tümen Kumandanı olarak Kars'a döndü. Kasım 1922 de Musul Kuvve-i Seferiye Kumandanlığına getirildi. Ağustos 1923 te tekrar Kars'taki 9 uncu Kafkas Tümen Kumandanlığına atandı ve rütbesi Generalliğe yükseltildi. 1924 yılı Ocak ayından itibaren Kars Vali Vekilliği görevini de üzerine aldı. 1926 yılında İstanbul Süvari Müfettişliğine nakledildi. 1933 yılında kendi iste-

⁸¹ a.g.e., sh. 1375.

ğı ile emekli oldu. 1940-1947 yılları arasında Sümerbank İdare Meclisi

Başkanlığı yaptı. 4 Eylül 1957 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Fransızca, Almanca ve Arapça dillerini iyi şekilde biliyordu.

Sami Sabit Paşa, vatana yaptığı önemli hizmetler yanında, askerlik ve siyaset alanlarında yazdığı birçok kitap ve makalelerle Türk fikir hayatına büyük katkıda bulunmuştur. (Bilgi, oğlu Sayın Sabahattin Karaman'dan alınmıştır.)⁸²

SÜLEYMAN HAŞİM CEVDET İŞCAN

Topçu Mirlivalardan Ahmet Cevdet Paşa'nın oğludur. 1894 (1314 R) de Edirne'de doğdu. Edirne Askeri Rüştiyesinde orta, Edirne Sultanisinde lise öğrenimini tamamladı. Daha Mülkiyede öğrenci iken İstiklâl Savaşı'nın başlangıcında Trakya'da teşekkül eden "Trakya Paşaeli Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin" direniş hareketlerine katıldı. Bu amaçla toplanan "Büyük Edirne Kongresi"nde Divan Kâtipliği yaptı ve delege olarak bulundu. Yapılan miting ve toplantılarda, halkı silahlanmaya ve Albay (sonradan Paşa) Cafer Tayyar Bey etrafında kurulmakta olan Müdafaa grubuna katılmaya çağırdı. Yunanlıların Edirne'yi, bütün Trakya'yı işgalinden bir süre sonra Edirne'li birçok kimselerle birlikte tutuklanıp Girit'e sürüldü. Altı ay süren bu tutsaklıktan, Sakarya Zaferi'nin kazanılmasından sonra döndü. Haziran 1921 de Mülkiyeden "Pekiye" derecede mezun oldu. Fark imtihanını vererek İstanbul Hukuk Fakültesini de bitirdi. Mezuniyetini müteakip dört yıla yakın Edirne'de tarım ve ticaretle uğraştı. 12 Şubat 1925 de Edirne (Kız Öğretmen Okulu) tarih, coğrafya öğretmenliklerine atanarak devlet hizmetine girdi. Ek görev olarak da Erkek Muallim Mektebi ile Edirne Lisesi (Sosyoloji, Psikoloji ve Mantık) dersleri öğretmenliklerini yürüttü. Bu arada kardeşi (sonraları valilikten emekli ve merhum) Âkif (İşcan) Bey ile birlikte bir gazete çıkardı. Dört, beş yıl Edirne Türk Ocağı Başkanlığı da yaptı.

Öğretmen okullarında ve lisedeki çalışmalarını yakından takip eden o zamanki Trakya Bölgesi Parti Müfettişi Dr. İbrahim Tali (Öngören) Bey, yeni kurulan 1 inci Umum Müfettişliği görevine giderken Muallim Hâşim Bey'i de yanına aldı. 1 Ocak 1928 de Diyarbakır'da bulunan 1 inci Umum Müfettişlik Özel Kalem Müdürlüğüne atanmak suretiyle, kendisine ebedi şöhret sağlayacak olan idare mesleğine girdi. Bu görevlerde sırasıyla; 21 Ekim 1931 de Siverek Kaymakamlığına, Emniyet Umum Müdürlüğü 1 inci Şube Müdürlüğüne, 3 üncü Sınıf Mülkiye Müfettişliğine, Tekirdağ, Erzurum, Antalya, Bursa, Samsun, (25 Ekim 1951 de Merkez) Valiliklerine nakledilip yükseltildi. Merkez Valisi iken bir süre Toprak-İşkân Umum Müdür-

⁸² 82 Kâmil Erdeha: Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, sh. 206-207.

lüğünde görevlendirildi. 7 Eylül 1953 de emekliye ayrıldı. Emekli olduktan sonra bir süre İstanbul Divan Oteli Müdürlüğünü yaptı. 10 Aralık 1963 de İstanbul Belediye Başkanlığına seçildi. Hâşim İşcan Belediyede işe başladığı gün yaptığı bildiride şöyle diyordu:

“Yolumuz kanun yolu olacaktır. Amacımız Atatürk ilkesidir. Asla müsaade ve müsamaha etmeyeceğimiz şey partiliktir. Belediye politika üstünde tarafsız bir hizmet mevkiidir.”

Hâşim İşcan 11 Mart 1968 de öldüğü ana kadar bu genelgesindeki ilkelere sadık kalmıştır.

1940 larda Antalya Valisi iken devrin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu ilimizi ziyaretleri sırasında Hâşim İşcan'ın çalışmalarını “Valileri burada, bir süre senin yanında çalıştırmalı, senden öğrenecekleri çok şey var” demek suretiyle değerlendirmişti.

11 Mart 1968 de İstanbul'da öldü.⁸³

ÜVEYS HASBİ EFENDİ

Adalet Bakanlığından elde edilen bilgilere göre Üveys Hasbi Efendi, Batum Sancağının Livane ilçesinin Murgul bucağında doğdu.

Babasının adı Mehmet Hilmi Efendi'dir. İlk öğrenimini Livane'de yapıp, İstanbul'a gelmiş Mektebi Mevvabta okumuş, burayı 3 Mayıs 1902 de bitirmiştir.

Ulumu-Aliye ve İlmiye okuyarak icazetname almıştır. Arapça, Farsça bilir.

16 Kasım 1902 de ilk görevi Hisar Niyasetidir. 1909 da Elazığ, 1913 de Adana Merkez Kadılığı, 31 Ekim 1916 da Sivas Merkez Kadılığı görevlerinde bulundu.

Eylül 1920 de Yargıtay (Mahkemeyi Temyiz) üyeliğine atandı. Bundan sonra çeşitli tarihlerde Erzurum, Kayseri, Adana Hakimliğine atanmış, sağlık nedeni ile emekli olmuştur.

Ölümü üzerine karısına Adana emvalinden, kızma Eskişehir emvalinden verilmek üzere toplam 4109 kuruş yetim maaşı bağlanmıştır.

Mustafa Kemal'e bağlanmış, amacına inanmıştı. Devamlı dostluklarının bulunduğunu da, Cumhurbaşkanı iken bir hastalığı nedeniyle çektiği telden anlıyoruz.

⁸³ Ali Çankaya: Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Cilt: IV, sh. 1725-1734.

Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında, Sivas'ta Vali Vekili olarak Kadı Hasbi Efendi görev yapıyordu. Reşit Paşa 11 Haziranda göreve başlayınca dek, bu görevi sürdürdü. Yani Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'daki çabaları, Anadolu'da komutanlar ve idare amirleri ile yaptığı olumlu girişimleri Hasbi Efendi zamanına rastlar. 28 Mayıs'ta mitingler, gösteriler yapılması buyruğunu içeren tellerden birini de Hasbi Efendi almış, gereğini yerine getirmişti. Milli Mücadele yanlısı, adil, yurtsever bir kişiydi.

Sivas'taki gösteri ve mitinglerde oradaki Ermenilerin kılma dokunmamışken Adana'da bulunan Albay Demange, Hasbi Efendi'ye bir tel çekerek "İzmir'e Yunanlıların girişi üzerine Aziziye'de Hristiyanların ölümüyle korkutulduğu öğrenilmiştir, bu durumları müttefik askerlerinin ilinize girmesine neden olur." anlamında tehdit etmişti. Hasbi Efendi 3 Haziran 1919'da Mustafa Kemal'e çektiği telde, "İlimizde kuşku verici hiçbir olayın çıkmadığı, Ermenileri korkutacak bir durumun olmadığı, yalnız son İzmir olayı nedeni ile yapılan gösterilerden ürküldüğü, bunların gerçeklerden uzak olduğunu" belirtiyordu.⁸⁴

YUSUF ZİYA (ŞİŞMAN) EFENDİ

1884 doğumlu olup, 1903 yılında Trabzon İdadisinden mezun olmuştur. Birkaç yıl İstanbul Hukuk Fakültesinde okumuş, fakat Fakülte'yi bitiremeden ailevi nedenlerle Tirebolu'ya dönmüş ve memuriyete başlamıştır.

Bolaman Nahiye Müdürü iken 1919'da Milli Mücadelemizde Tirebolu Delegesi olarak Erzurum Kongresi'ne katılmıştır.

1919 ile 1925 yılları arasında Trabzon'da, evvelce ölen oğlunun ismine izafeten MEHDİ isimli bir gazete yayımlamış, fakat bu gazetenin yayım tarihleri tespit edilememiştir.

1925 yılında Giresun'da Yeşil Giresun Matbaasını kurmuş ve matbaa da Hakikat gazetesini basmaya başlamıştır. (Hakikat gazete külliyatı oğlu tarafından muhafaza edilmekte olup, Cumhuriyetimizin 3. üncü ve 4. üncü yıllarına ait gerek Giresun ve yöresi aktüalitesini gerekse o zamana ait düşünceleri yansıtan bu gazeteler gerçek birer tarihi belgedirler.)

Bundan sonraki hayatı Tirebolu'da geçmiş ve uzun süre dava vekilliği yapmıştır.,

1950 yılında vefat etmiştir. Oğlu öğrenciliği sebebiyle babasından yeterince bilgi toplayamadığını bildirmiş, mektubuna şöyle devam ederek;

"Bununla beraber, kendisi ile yaptığımız ara sıra konuşmalarında hafızamda kalan birkaç cümle ve satırları Atatürk'ümüzün 100. üncü yıl döneminde bir katkıda bulunabilmek isteği ile anlatmak istiyorum.

⁸⁴ Atatürk: Nutuk, Cilt: III, sh. 913.

Bir gün babama, “Bugünkü liderlerin hangi yönlerini Atatürk’e benzetebilirsiniz?” diye sordum.

“Oğlum, O’nu bir başkası ile kıyas etmeye imkân yoktur. O kendi şahsına münhasır bir varlıktır” diye cevap verdi.

Yine bir gün, “Atatürk’ü yakından tanıdın ve onunla mesai arkadaşlığı yaptın, ne mutlu sana” dediğimde:

“Oğlum, asıl ne mutlu size ki, O’nun olmadığı bir zamanda, O’nun yolunda gidecek ve O’nun eserini koruyacaksınız” demiştir.

Sizlere anlatabileceğim babam hakkındaki bilgilerim bunlardan ibarettir.”⁸⁵

⁸⁵ Oğlu, Orhan Şişmandan derlenen bilgi.

BİTİRİRKEN

Bu kitabın hazırlanış amacı, tarihi yazmak olmadığı gibi, tarihi olayları yorumlamak da değildir. Kitapta tarihin belirli bir zaman dilimine ve belirli bir boyutuna ışık tutulmasına çalışılmıştır. Ayrıca, Osmanlı Devletinin kuruluşundan Yeni Türkiye Cumhuriyetine gelinceye kadar geçerli olan idari yapının genel hatları belirtilerek, Atatürk'ün bu konulardaki düşüncelerine yer verilmiş; Milli Mücadelede cereyan eden olayların akışı içinde bulunan bazı Mülki İdare Amirlerinin tutum, davranış ve kararlarının tespitine çaba gösterilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden hemen sonra tarihte, çağlarının en güçlü devletlerini kuran bir Millet ve onun Büyük Önderi Atatürk tarafından Anayurt'ta Türk varlığını sürdürmek amacıyla başlatılan Milli Mücadeleyi ve ulaşılan başarıların yüceliğini, "Kurtuluş Savaşı" veya benzeri deyimlerle ifade etmek çok zordur. Verilen mücadele ve kazanılan sadece savaş değil, Türk Milleti'nin varlığının sonsuza kadar korunup sürdürülmesidir. Milli teşekküllerin kuruluşundan Kuvayı Milliye'ye, Kuvayı Milliye'den düzenli orduya geçiş ve Büyük Zafer'in kazanılmasına, Cumhuriyetin ilanı ve inkılapların yapılmasına kadar varan bu büyük mücadeleyi ve ışıklı sonuçlarını bütün olarak kavramak lâzımdır.

Yirminci yüzyılın en büyük dehası Atatürk'ün önderliğinde, Türk'ün millî varlığını muhafaza ve onun gösterdiği hedefe ulaşmak için yaptığı Milli Mücadeleyi, yüzyılımızın benzeri olmayan bir olayı olarak nitelendirmekte hiç mübalağa yoktur.

Kurtuluş Savaşı'mızın zaferle sonuçlanması ve kutsal vatan topraklarının savunulması, tarihi geleneğine uygun olarak Milletimizin bölünmez bir unsuru olan Türk Ordusunun eseridir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan büyük kayıplarla, fakat engin savaş tecrübesi ile çıkan Türk Askeri, Büyük Komutan'ının emirleriyle orduyu yeniden ve kısa zamanda kurduktan sonra, bütün Milleti ile birlikte inanılmaz zaferi gerçekleştirmiştir.

Millî Mücadele başlarken, Atatürk'ün yakın çevresine ve mücadelenin çekirdek kadrosunu oluşturanlara bakıldığında hemen göze çarpan, askerlerin yanında Mülki İdare Amirlerinin de bulunduğu gerçektir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan yenileşme çabaları, bilindiği üzere önce orduda, sonra idarede ıslahat düşüncesiyle eş anlamlı olmuştur. Bu sebepten, gördükleri eğitim itibarıyla o tarihlerde Milletim en aydın kesimini askerlerin ve idare amirlerinin oluşturduğuna şüphe yoktur. Bu iki meslek grubunun yetiştikleri okullarda edindikleri bilgiler, günün konularını ve fikir akımlarını yakından bilmelerine, dünya ve ülke şartlarına doğru çözümler bulmalarına imkân sağlamıştır.

Atatürk, iktidarında olmasına ve şartların o tarihte Avrupa'da geçerli değer hükümlerine daha uygun gibi görünmesine rağmen, savaş yıllarında dahi askeri bir idare kurmayı hiç düşünmemiştir. Aksine, İstanbul Hükümetine bağlı kalmaya devam etmeleri yüzünden görevlerinden uzaklaştırılan idare amirlerinin yerine dahi, genellikle, sivil idareciler atanmıştı. Sivas Kongresi sürerken Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği 9 Eylül 1919 tarihli emirde "Millî mukaddes emellere aykırı hareketlerden dolayı azledilecek memurini mülkiye yerine yine memurini mülkiyeden" atamalar yapılmasını isteyerek, en karanlık günlerde bile bu hususa özen göstermiştir.

Atatürk'ün Mülki İdare Amirlerine önem vermesinin bir sebebi de, Millî Mücadelenin Millete mal edilmesinde ifa edecekleri görevlerin olumlu sonuçlarını öngörmüş olmasıdır. Zira Mülki İdare Amirleri, içlerinden birkaçı hariç, her devirde Türk Devletini, milleti ve ülkesi ile bölünmez bir bütün olarak düşünmüşler, bu düşüncelerinden de asla taviz vermemişlerdir. Atatürk taşra idaresinin kilit adamı durumunda olan idarecilere ilk günden itibaren Millî Mücadele Stratejisi içinde yer vermiş; gizli ve açık emirlerini kolordu komutanlarına, valilere, mutasarrıflara birlikte yayınlamıştır. Ayrıca 16-29 Kasım 1919 tarihlerinde Heyeti Temsiliye ile komutanlar arasında yapılan gizli toplantıda, millî teşekküllerin kurulması ve geliştirilmesi için Mülki İdare Amirlerini görevlendirmiştir. Dolayısıyla Mülki İdare Amirleri, Atatürk'ün aldığı kararlara başından itibaren katılmışlar, onun ideallerini gönülden paylaşmışlardır.

Millî Mücadele yıllarında, Mülki İdare Amirlerinin İstanbul Hükümeti tarafından maddi ve manevi ağır bir baskıya maruz bırakıldıkları açıktır. İstanbul Hükümetinin, özellikle T.B.M.M. kuruluncaya kadar, idare amirleri ile ilgili olarak yaptığı işlemlerdeki aşağıda verilen bazı ifade ve gerekçeler, bu ağır baskıyı açıkça göstermektedir.

"Anadolu'daki harekâtı isyanienin müşevvik ve amilleri ile teşriki mesai ettiği sabit olduğundan hakkında kanuni takibat ifa edilmek üzere mazuliyet maaşı verilmeksizin azline..."

"Kuvayı Milliye ile münasebette olduğu anlaşıldığından azline...."

"Hilâfî usul, doğrudan doğruya Fransa'nın İstanbul siyasi temsilcisine çektiği telgrafla, zamanın nezaketi dikkate alınmayarak münasip olma-

yan mütalaada bulunmasından ve İtilaf Devletlerine hakaret etmesinden dolayı açığa çıkarılmasına...”

“Kuvayı Milliye namı altında çıkartılan fitne ve fesadın tertipleycisi ve teşvik edicisi olan ...’nın idamına...”

Yukardaki ifadelerle görevlerine son verilen veya haklarında Nemrut Mustafa Paşa Mahkemesince idam kararları alınan Mülki İdare Amirleri, kendi öz vatanında esir edilmek istenilen Türk Milleti’ne lâayık evlatlar olduklarını Millî Mücadeledeki tutumları ile ispat etmişlerdir. Cephede savaşmışlar, millî teşekküllerin kurulmasına öncülük etmişler, insan ve malzeme kaynaklarının vatan savunması için kullanılmasında büyük hizmetler görmüşlerdir. İçlerinden şehitlik mertebesine yükselenler olmuştur...

Mülki İdare Amirleri, Millî Mücadeleden Türk idarecisi olmanın yüz akı ve şerefi ile çıkmışlardır. Bunların, gerek savaş yıllarındaki hizmetleri ve gerekse ümmet ve tebaa esasına dayalı devlet yerine, her ferdinden her kurum ve kuruluşuna kadar millî bilinci içine sindirmiş, Türk olmanın gururunu duyan, egemenliğin kayıtsız şartsız kendinde olduğunu bilen bir milletin doğmasını sağlayan Atatürk İnkılâp ve İlkelerine bağılı olarak inançla çalışmaları, yeni Türk Devletin gelişmesinde önemli yer tutmuştur. Mülki İdare Amirleri, bu Atatürk’cü tutumu Devletimizle birlikte sonsuza kadar sürdürecekler ve bu vatan için canlarını veren meslekdaşlarına lâayık olacaklardır.

Arşiv taraması, belge ve anı toplama metodu ile yazılmadığı gibi, amacı ve kapsamı da sınırlı olan bu kitapta kendilerine yer verilmeyen vatansever idareciler, yer verilebilenlerin çok üstündedir.

Yazılanlarla başarılarının yeterince ifade edilmediğine inanılan, Millî Mücadeleye katılan tüm Mülki İdare Amirlerinden Tanrı’nın rahmetine kavuşanları Bakanlık camiası olarak saygı ve şükran duyguları ile anıyor, sağ olanlara uzun ömür ve mutluluklar diliyoruz.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Mustafa Kemal Atatürk — NUTUK
2. Nimet Unan (Arsan) — ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ
3. Dr. Utkan Kocatürk — ATATÜRK'ÜN FİKİR VE DÜŞÜNCELERİ
4. Prof. Dr. Afet İnan — ATATÜRK HAKKINDA HATIRALAR VE BELGELER
5. Enver Behnan Şapolyo — KEMAL ATATÜRK VE MİLLÎ MÜCADELE TARİHİ
6. Lord Kinross — ATATÜRK
7. Sadi Borak — ÖYKÜLERİ İLE ATATÜRK'ÜN ÖZEL MEKTUPLARI
8. Şevket Süreyya Aydemir — TEK ADAM
9. Hasan Rıza Soyak — ATATÜRK'TEN HATIRALAR
10. Kemal Arıburun — ATATÜRK ANEKDOTLAR, ANILAR
11. Mehmet Önder — ATATÜRK'ÜN YURT GEZİLERİ
12. Mazhar Müfit Kansu — ERZURUM'DAN ÖLÜMÜNE KADAR ATATÜRK'LE BERABER
13. Prof. Dr. Afet İnan — MEDENİ BİLGİLER VE MUSTAFA KEMAL'İN EL YAZILARI
14. Kara Kuvvetleri Komutanlığı — ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİMİZ
15. Kara Kuvvetleri Komutanlığı — ATATÜRK'ÜN EKONOMİK GÖRÜŞÜ
16. Genel Kurmay Başkanlığı — TÜRK TARİHİ, SİLAHLI KUVVETLERİ VE ATATÜRKÇÜLÜK
17. Niyazi Ahmet Banoğlu — NÜKTE, FIKRA VE ÇİZGİLERLE ATATÜRK
18. Sabahattin Selek — ANADOLU İHTİLÂLİ
19. Sina Akşin — İSTANBUL HÜKÜMETLERİ VE MİLLÎ MÜCADELE
20. Kâzım Karabekir — İSTİKLÂL HARBİMİZ
21. Naşit H. Uluğ — SİYASÎ YÖNLERİYLE KURTULUŞ SAVAŞI
22. Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi — TÜRK İSTİKLÂL HARBI
23. Mahmut Goloğlu — SİVAS KONGRESİ
24. Mahmut Goloğlu — ERZURUM KONGRESİ
25. Peyami Safa — TÜRK İNKİLÂBINA BAKIŞLAR
26. Dr. İlber Ortaylı — TÜRKİYE İDARE TARİHİ
27. Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta — İDARE HUKUKU (GENEL KONULAR)
28. Prof. Dr. Nuri Esen — TÜRK ANAYASA HUKUKU
29. Prof. Dr. Kemal Dal — TÜRK ANAYASA HUKUKU
30. Kâmil Erdeha — MİLLÎ MÜCADELEDE VİLAYETLER VE VALİLER
31. İçişleri Bakanlığı — CUMHURİYETİN 50 NCİ YILINDA İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

32. Ali Çankaya — YENİ MÜLKÎYE TARİHÎ VE MÜLKİYELİLER
33. Falih Rıfkı Atay — ÇANKAYA
34. İçişleri Bakanlığı (H. Orhun, C. Kasaroğlu, M. Belek, K. Atakul) — MEŞHUR VALİLER
35. Kâzım Öztürk — CUMHURBAŞKANLARININ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİ AÇIŞ NUTUKLARI
36. Ali Fuat Cebesoy — MİLLÎ MÜCADELE HATIRALARI
37. Fahrettin Altay — ON YIL SAVAŞ VE SONRASI
38. Dr. Selahattin Tansel — MONDROS'TAN MUDANYA'YA KADAR
39. Ergun Aybars — İSTİKLAL MAHKEMELERİ
40. Ünal Türkeş — KURTULUŞ SAVAŞINDA MUĞLA
41. İbrahim Ethem Akıncı — DEMİRCİ AKINCILARI
42. BALIKESİR VE ALAŞEHİR KONGRELERİ VE HACIM MUHİTTİN ÇARIKLİ'NİN KUVAYI MİLLİYE HATIRALARI (1919-1920)
43. Türkiye Büyük Millet Meclisi — MECLİS TUTANAK DERGİLERİ
44. İçişleri Bakanlığı Arşivi
45. Kırşehir İl Yıllığı
46. Kütahya İl Yıllığı
47. Meydan Larousse